

การบริหารทางจิต สำหรับเด็กเล็ก

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน

ในการพระราชพิธีฉลองพระชนมายุ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ครบ ๘๐ พรรษา

วันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

สถิติในการพิมพ์
การบริหารทางจิต สำหรับเด็กเล็ก

พิมพ์ครั้งที่	๑/๒๕๒๓	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่	๒/๒๕๒๕	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่	๓/๒๕๓๖	จำนวน	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่	๔/๒๕๓๙	จำนวน	๕,๐๐๐	เล่ม

การบริหารทางจิต สำหรับเด็กเล็ก

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน

ในการพระราชพิธีฉลองพระชนมายุ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ครบ ๘๐ พรรษา

วันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ เป็นเหตุควรที่จะทรงพระโสมนัสปราโมทย์ และเป็นโอกาสดีที่จะได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาสนองพระเดชพระคุณตามราชประเพณี. ในอภิลักขิตกาลมงคลสมัยอันอุดมนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และโปรดเกล้าฯให้จัดพิมพ์หนังสือที่ทรงคุณค่า คือ เรื่อง "การบริหารทางจิต" กับ "ธรรมกถาในการอบรมกรรมฐาน" ขึ้น สำหรับพระราชทานเป็นที่ระลึก.

หนังสือเรื่อง "การบริหารทางจิต" เกิดขึ้นจากการบรรยายธรรมทางวิทยุของสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต คือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต จัดรายการบริหารทางจิตเป็นประจำทุกเช้าวันอาทิตย์ โดยโปรดให้อาราธนา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร แต่ครั้งยังเป็นพระสาสนโสภณ จัดดำเนินรายการทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก. ต่อมาเมื่อดำเนินรายการมาครบปีแล้ว จึงโปรดเกล้าฯให้รวบรวมคำบรรยายสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งสมเด็จพระญาณสังวรเรียบเรียง และคำบรรยายสำหรับเด็กวัยรุ่น ซึ่งคุณหญิงโสมรัสมิ์ จันทรประภาเรียบเรียงนั้น พิมพ์เป็นเล่มขึ้นพระราชทานในวันวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๕๑๒ และ พ.ศ. ๒๕๑๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เนื่องในการพระราชพิธีฉลองพระชนมายุสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ครบ ๗๒ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้รวบรวมคำบรรยายที่ได้พิมพ์ขึ้นไว้ ๒ ศกนั้น กับทั้งคำบรรยายในศกต่อมาพิมพ์ขึ้นใหม่ให้ติดต่อกัน พร้อมกับจัดรวบรวมคำบรรยายสำหรับเด็กเล็ก ซึ่งนางบรรจบพันธุ์ นวรัตน ณ อยุธยา เรียบเรียง พิมพ์ขึ้นด้วยให้สมบูรณ์ครบชุด. ในครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้รวบรวมคำบรรยายที่ได้ออกอากาศภายหลังนั้นจนถึงปัจจุบันเพิ่มเติมอีก แล้วพิมพ์ขึ้นไว้ให้สมบูรณ์.

หนังสือเรื่อง "ธรรมกถาในการอบรมกรรมฐาน" เกิดจากการบรรยายธรรมอบรมกรรมฐานของสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) ที่มีเป็นประจำในคืนวันธรรมสวนะและคืนหลังวันธรรมสวนะ ณ ตึก สว. ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เลือกเรื่องที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกรรมฐานและอบรมจิตทั่วไป มารวบรวมพิมพ์ไว้อีกเล่มหนึ่ง.

ทรงหวังพระราชหฤทัยว่า หนังสือที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดพิมพ์ขึ้นทั้งนี้จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลการศึกษาพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติบริหารจิตของสาธุชน ให้สัมฤทธิ์ผลอันถูกต้องที่พึงประสงค์โดยไพศาล.

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
วันที่ ๒๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๓

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระนามเดิมว่าสังวาลย์ เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ที่บ้านถนนสมเด็จเจ้าพระยา (ซอยช่างนาคเดิม) ตำบลสมเด็จเจ้าพระยา อำเภอคลองสาน กรุงเทพมหานคร (เดิมเรียกว่าจังหวัดธนบุรี) พระชนกนามว่าชู พระชนนีนามว่าคำ เมื่อเจริญพระชนมายุได้ ๙ พรรษา ทรงกำพร้าทั้งพระชนกและพระชนนี ในช่วงเวลานั้นประทับอยู่ในสวนสี่ฤดู พระราชวังดุสิต ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงเข้ารับการศึกษาเบื้องต้น ณ โรงเรียนสตรีวิทยา ตำบลตึกดิน ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับโรงเรียนสตรีวิทยาปัจจุบัน ทรงใช้เวลาเรียนในโรงเรียนสตรีวิทยา ๕ ปี คือตั้งแต่ชั้นเตรียมจนถึงชั้นประถมปีที่ ๓ แล้วทรงลาออกจากโรงเรียนสตรีวิทยา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖ พระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา และในวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๖ ทรงสมัครเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ และพยาบาลแห่งศิริราช ซึ่งอยู่ในสังกัดของกระทรวงธรรมการ และทรงเป็นนักเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ และพยาบาลที่มีอายุน้อยที่สุดในโรงเรียน โดยสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ กรมหลวงเพชรบุรีราช-สิรินธร ทรงเป็นผู้ปกครอง (ปรากฏในสมุดทะเบียนประวัติของโรงเรียน) ทรงสำเร็จการศึกษา และทรงรับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ และพยาบาล แห่งศิริราช ในปีพุทธศักราช๒๔๖๐ พระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ซึ่งเป็นระยะเวลาประจวบกับที่ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ กำลังทรงตั้งพระทัยที่จะช่วยเหลือปรับปรุงกิจการแพทย์และพยาบาล และทรงมีลายพระหัตถ์จากสหรัฐอเมริกา หารือมายังกรมขุนชัยนาทนเรนทร ซึ่งทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ และพยาบาล แห่งศิริราช ในขณะนั้น ขอให้กรมขุนชัยนาทนเรนทรทรงคัดเลือกนักเรียนที่เหมาะสมสำหรับไปเรียนต่อ โดยจะพระราชทานทุนแก่นักเรียนแพทย์ ๒ ทุน และทุนสำหรับนักเรียนวิชาพยาบาลผดุงครรภ์นั้น ทรงขอพระราชทานจากสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า พระราชมารดา ซึ่งนักเรียนทุนวิชาพยาบาลผดุงครรภ์นั้น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงได้รับการคัดเลือกให้รับทุนพระราชทานของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า ไปทรงศึกษาวิชาพยาบาลต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา พร้อมด้วยพยาบาลอีกคนหนึ่ง คือนางสาวอุบล ปาลก-วงศ์ ณ อยุธยา (ปัจจุบันนางอุบล ลิปิธรรมศรีพยัตต์) ประทับที่เมืองเบอร์คลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย และทรงศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนอีมเมอร์สัน

ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๑ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเข้ารับการศึกษาต่อในโรงเรียนนอร์ธเวสเทิร์น ณ เมืองฮาร์ทฟอร์ด รัฐคอนเนคติคัต สหรัฐอเมริกา และได้ทรงพบกับสมเด็จพระบรม-ราชชนก ซึ่งกำลังทรงศึกษาวิชาการแพทย์ ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เป็นครั้งแรก และในปีต่อมา สมเด็จ

พระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงศึกษาที่โรงเรียนของนางสาวอีดิธ จอห์นสัน ณ เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ และในฤดูร้อนปีนั้นก็ได้ทรงเข้าศึกษาในแผนกสาธารณสุขศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และสถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์ (เอม.ไอ.ที.) ร่วมกันจัดขึ้น ณ เอม.ไอ.ที. ทรงเลือกศึกษาวิชาอนามัยโรงเรียน ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของวิชาสาธารณสุข

ปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ สมเด็จพระบรมราชชนนี เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทยพร้อมด้วยพระยาชนินทรภักดี ผู้ปกครองนักเรียนไทย เพื่อทรงอภิเษกสมรส กับสมเด็จพระบรมราชชนก โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทำการอภิเษกสมรสได้

พระราชพิธีอภิเษกสมรสของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จัดขึ้น ณ วังสระปทุม ในวันที่ ๑๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๓ หลังจากพระราชพิธีอภิเษกสมรสแล้ว สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ตามเสด็จ ฯ สมเด็จพระบรมราชชนก ไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเสด็จ ฯ กลับไปทรงศึกษาต่ออีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๓ โดยสมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงศึกษาวิชา Basic Science in Nursing Home Economics ที่ ซิมมอนส์ คอลเลจ เมืองบอสตัน รัฐแมสซาชูเซตส์ และในระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ ถึงปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปอีกหลายประเทศ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระราชโอรส พระราชธิดา ๓ พระองค์ คือ :-

๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา สมภพ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖

๒. พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เสด็จพระราชสมภพ ณ เมืองไฮเดลเบิร์ก ประเทศเยอรมนี เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘

๓. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน เสด็จพระราชสมภพ ณ เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา เมื่อวันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี เสด็จนิวัตประเทศไทย พร้อมด้วยพระราชโอรสและพระราชธิดา เมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ โดยสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จ ฯ ไปประทับและทรงฝึกงานที่จังหวัดเชียงใหม่ และเนื่องจากพระพลานามัยของพระองค์ไม่ค่อยจะทรงสมบูรณ์ ประกอบกับทรงตรากตรำในพระราชกรณียกิจมากเกินไป สมเด็จพระบรมราชชนกจึงประชวรหนัก และเสด็จสวรรคตในปีพุทธศักราช ๒๔๗๒ ขณะนั้นสมเด็จพระบรมราชชนนี พระชนมายุเพียง ๒๘ พรรษาเท่านั้น

สมเด็จพระบรมราชชนนี ประทับอยู่ในประเทศไทย จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๖ จึงเสด็จ ฯ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา ไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อการศึกษาของพระราชโอรส

และพระราชธิดาทั้งสามพระองค์ ประทับ ณ "วิลลาวัฒนา" เมืองโลซานน์ และในปีพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงสละราชสมบัติ คณะรัฐบาลในขณะนั้น อันมีพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ เป็นรัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งเป็นผลให้สมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระราชชนนีนับแต่บัดนั้น และทำให้พระราชภาระของพระองค์หนักยิ่งขึ้น เพราะต้องทรงถวายอภิบาล และถวายคำแนะนำเกี่ยวกับราชประเพณีขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เกี่ยวกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ และเรื่องในพระราชสำนักแด่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่

ในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นครั้งแรก นับแต่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ สมเด็จพระบรมราชชนนี โดยเสด็จพระราชดำเนินกลับมาพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ฯ และสมเด็จพระอนุชาธิราช (คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน) ทั้ง ๔ พระองค์ประทับอยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาอันสั้นก็ต้องเสด็จพระราชดำเนินกลับไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลยังทรงศึกษาไม่จบ ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๘๘ สมเด็จพระบรมราชชนนีจึงได้โดยเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล กลับประเทศไทยเป็นครั้งที่ ๒ ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของรัฐบาลไทย แต่การเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทยในครั้งนี้ ทำให้สมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงประสบกับความโทมนัสอย่างใหญ่หลวง ในพระชนม์ชีพของพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ แต่ด้วยน้ำพระทัยอันเข้มแข็ง และทรงศึกษาธรรมมาแล้ว จึงทำให้พระองค์ทรงสามารถระงับความทุกข์อันยิ่งใหญ่ไว้ได้ เพราะพระองค์จะต้องทรงถวายอภิบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อเป็นรัชกาลที่ ๙ และขณะนั้นยังทรงพระเยาว์ โดยเสด็จ ฯ กลับไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีก เนื่องเพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันต้องทรงศึกษาต่อ

ภายหลังที่ได้ทรงถวายอภิบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเป็นพระบรมราชโอรสที่เหลืออยู่เพียงพระองค์เดียวแล้ว สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะศึกษาเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา โดยทรงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยโลซานน์ และนอกจากวิชาที่เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาแล้ว ยังทรงศึกษาวิชาประกอบอื่น ๆ อาทิ สังคมวิทยา กฎหมายระหว่างประเทศ ประวัติศาสตร์วรรณคดี รัฐประศาสนศาสตร์ ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต และนับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเสด็จนิวัตประเทศไทย และประทับในประเทศไทยเป็นการถาวรตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๙๔ เป็นต้นมา สมเด็จพระบรมราชชนนีมิได้ตามเสด็จ ฯ กลับด้วย แต่ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับในคราวหลัง ประทับ ณ พระตำหนัก วังสระปทุม และได้เสด็จ ฯ ไปประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ณ ประ

เทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นครั้งคราว เป็นประจำแทบทุกปี ตลอดระยะเวลาที่ประทับอยู่ในประเทศไทยได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ต่อมวลพสกนิกร ต่อประเทศชาติ ต่อศาสนา และต่อพระมหากษัตริย์ เป็นอเนกอนันต์นานัปการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงรำลึกถึงพระคุณอันประเสริฐ ที่พระราชชนกและพระราชชนนี ทรงมีต่อพระองค์ และทวยราษฎร์ตลอดมา จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศเฉลิมพระนามพระอัฐิสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร-อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงพระราชฐานันดรศักดิ์เสมอด้วยสมเด็จพระบวรราชเจ้าในพระบรมราชวงศ์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ขึ้นเป็น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังปรากฏข้อความในพระบรมราชโองการ ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ ตอนหนึ่งว่า

อนึ่งทรงพระราชดำริรำลึกถึงสมเด็จพระราชชนนี ว่าทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันได้บังเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองและประชาชนเป็นอเนกปริยาย มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงห่วงใยในความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกไปสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ อยู่เป็นเนืองนิตย์ แม้ว่าจะเป็นท้องที่ห่างไกลทุรกันดารก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปจนทั่วถึง โปรดให้จัดสร้างโรงเรียนชายแดนขึ้นเป็นหลายแห่งเพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนทรงจัดตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ขึ้น และโปรดให้ออกไปทำการรักษาพยาบาลประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เมื่อใดมีภัยพิบัติเกิดขึ้น ก็เสด็จออกไปเยี่ยมเยียนผู้ประสบเคราะห์ประสบภัยโดยทั่วหน้า ประทานทรัพย์สินส่วนพระองค์แก่ทางราชการและองค์การกุศลต่าง ๆ ให้จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคตลอดจนยารักษาโรค เพื่อนำไปแจกจ่ายบรรเทาความเดือดร้อน นอกจากนี้ ยังได้เสด็จออกเยี่ยมเยียนเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารและพลเรือน ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติราชการ ณ ชายแดนจนถึงฐานที่ปฏิบัติงาน โดยมิได้ทรงหวั่นเกรงต่อความยากลำบากและภยันตรายใด ๆ ด้วยทรงมุ่งหวังตั้งพระหฤทัยที่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนรวมเป็นสำคัญ ในด้านการพระศาสนานั้น ก็ได้ทรงสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขวาง และได้ทรงบริจาควัตถุปัจจัยเกื้อกูลกิจการต่าง ๆ ในพระบวรพุทธศาสนาและในศาสนาอื่น ๆ อยู่เสมอ ในส่วนพระองค์เล่า ก็ทรงเป็นอุปการิณีมีคุณูปการยิ่งกว่าผู้ใด เบื้องต้นแต่ได้ทรงอภิบาลบำรุง และทรงอนุสาสน์สั่งสอนความดีงามตามขัตติยราชประเพณี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มาและยังมีพระหฤทัยสิเน่หาห่วงใยอยู่มิได้ขาด ทั้งได้ทรงรับพระราชภาระปฏิบัติราชการแผ่นดินในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศเป็นหลายครั้ง บัดนี้ สมเด็จพระราชชนนีเสด็จเหลืออยู่พระองค์เดียวที่ทรงเป็นเขตอันล้ำเลิศ อันจะให้เกิดสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลแด่พระองค์

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศเฉลิมพระนามสมเด็จพระราชชนนีศรี-สังวาลย์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ขออำนาจแห่งคุณพระ

ศรีรัตนตรัย อำนาจแห่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม และเทพยดาเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลอภิบาลรักษาพระองค์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลศุภผล สกลเกียรติยศ ปรากฏมโหฬารตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ

ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ ขออัญเชิญอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และอำนาจอานิสงส์แห่งพระราชกุศลศรัทธาที่ได้ทรงสัมมาปฏิบัติบำเพ็ญเป็นอเนกประการ จงอภิบาลรักษาให้ทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สัมฤทธิในพระราชกรณียกิจ สฤษฏิ์ในพระราชประสงค์ เสด็จสถิตธำรงอยู่ยั่งยืนนาน โดยทรงพระเกษมสำราญ เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกร เป็นจิรกาลนิรันดรเทอญ

รายการบริหารจิต สำหรับเด็กเล็ก
พุทธประวัติประกอบเพลง

คำชี้แจง

รายการ "บริหารจิต" สำหรับเด็กเล็ก" ที่ออกอากาศเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ ณ สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต ในระหว่างปีพุทธศักราช๒๕๒๒–๒๕๒๓นี้ ผู้จัดทำได้นำ "พุทธประวัติประกอบเพลง" ซึ่งอาศัยเนื้อหาจากหนังสือ พุทธประวัติ สำหรับยุวชน ของ พุทธทาสภิกขุ มาดำเนินรายการ โดยพยายามรักษาเนื้อหาและสารัตถะของต้นฉบับไว้ให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้ ยกเว้นในบางกรณีที่พิจารณาเห็นว่า จะเป็นการยากต่อความเข้าใจของผู้ฟังซึ่งเป็นเด็ก ก็ได้ขอเปลี่ยนคำหรือสำนวนบ้าง แต่ก็คงความไว้ตามเดิม และก็ด้วยความเคารพในต้นฉบับเดิมโดยบริสุทธิ์ใจ หรือแม้ในบางตอนที่ท่านกล่าวไว้เพียงหัวข้อใหญ่ เช่นคำตรัสสอนในเรื่องของพุทธมงคล ๓๘ ประการและจอมโจรองคุลีมาลนั้น ผู้จัดทำได้นำเอาแต่ละหัวข้อนั้นมาบรรยายขยายความพอควรแก่ความรู้ความเข้าใจแก่เด็กเพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์ของเรื่อง.

อนึ่งเพื่อความเพลิดเพลินและช่วยความจำ ฉะนั้นจึงแต่ละตอนได้จัดให้มีเพลงประกอบด้วย และเนื่องจากเวลาที่ออกอากาศแต่ละครั้งเพียง ๑๐ นาทีนั้น ก่อนที่จะเดินเรื่องต่อไป ก็ได้ท้าวความเดิม เพื่อทบทวนความจำของผู้ฟัง ดังนั้น "พุทธประวัติ ประกอบเพลง" นี้ จึงมีรายการที่ออกอากาศถึง๑๓๕ตอน จึงจบเรื่อง และใช้เวลาประมาณ ๒ ปีกว่า.

ลำดับรายการที่ออกอากาศ
ณ สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต

ตอนที่ ๑ บทนำ

ตามบ้านเรือนของพุทธศาสนิกชน หรือตามวัดวาอารามของพุทธศาสนา เด็ก ๆ จะพบกับสิ่งที่เป็นประธานสำหรับกราบไหว้บูชา แสดงความเคารพคารวะ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี คือ **พระพุทธรูป**

พระพุทธรูปนี้มีลักษณะและขนาดต่าง ๆ กัน ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ซึ่งนายช่างผู้ประดิษฐ์จะหล่อหลอมด้วยโลหะ หรือปั้นด้วยปูน แสดงอริยาบถต่าง ๆ กัน เช่น นั่ง ยืน เดิน และ นอน อันเป็นรูปลักษณ์จำลองแทนองค์ **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า** เพื่อเป็นนิมิตหมายเตือนใจให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้รำลึกนึกถึงคุณงามความดี และความประเสริฐของพระองค์ แล้วจักปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ เพราะพระองค์เป็นผู้ที่เจริญทางใจอย่างสูงสุดเยี่ยมยอด ชาวพุทธเคารพยกย่องท่าน นับเอาท่านเป็นสุดยอดของการเคารพบูชา ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ที่มีทั้ง **พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ** และ **พระกรุณาคุณ** อย่างเปี่ยมล้นต่อชาวโลก

เด็ก ๆ ผู้ซึ่งเกิดมาภายใต้ร่มเงาของพุทธศาสนา ควรจะได้ทราบว่า ท่านเป็นใคร ? มาแต่ไหน ? และเพราะเหตุใด ท่านจึงได้รับการเทิดทูนยกย่องว่าเป็น “ยอดมนุษย์” ?

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือจะเรียกอย่างย่อว่า พระพุทธเจ้า นั้น ท่านเป็นเจ้าของศาสนาพุทธ คือทรงเป็นผู้ประดิษฐานพุทธศาสนา ให้บังเกิดมีขึ้นในโลก คำว่า พระพุทธเจ้า นี้ มิใช่พระนามเดิมของท่าน พระนามเดิมของท่าน คือ **สิทธัตถะ** ถ้าจะเรียกอย่างเต็มยศแบบไทยเรา ก็ต้องพูดว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าสิทธัตถะ ทั้งนี้เพราะท่านเป็นพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน และพระมารดาของท่านก็เป็นพระอัครมเหสี พระบิดาของท่านคือ **พระเจ้าสุทโธทนะ** แห่งแคว้นสักกะ พระมารดาของท่านคือ **พระนางสิริมหามายา** แต่การที่ท่านได้รับการขนานพระนามว่า พระพุทธเจ้า นั้น ก็เป็นเพราะ เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเป็นผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้า เอาพระองค์ออกทดลองคิดค้น จนรู้แจ้งในสิ่งที่ทรงต้องการ เป็นการรู้อย่างถูกต้อง มีเหตุและผล ทำนองเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ทำการทดลองคิดค้น พิสูจน์ความจริงในเรื่องของโลก แต่เจ้าชายสิทธัตถะ ท่านทรงเป็นผู้รู้จริง รู้ยิ่งในสิ่งที่เป็นสัจจธรรม คือ ความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์

ความรู้ที่เป็นสัจจธรรมนี้เอง ที่เปรียบเสมือนปลุกพระองค์ ให้ทรงตื่นจากหลับ พร้อมกับความแจ่มใสเบิกบาน นอกจากนั้นแล้ว พระองค์ยังทรงปลุกผู้อื่นให้ตื่นขึ้นมาสนใจใคร่รู้ ในสิ่งที่พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าจนสำเร็จได้ด้วยพระองค์เองนั้นด้วย ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า “พุทธะ” ส่วนคำว่า “เจ้า” เป็นคำในภาษาไทย ที่แสดงความเคารพอย่างสูง นำมาต่อเติมคำว่า พุทธะ ฉะนั้นผู้ที่เคารพพระองค์ จึงขนานพระนามพระองค์ว่า “พระพุทธเจ้า”

พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ที่ชี้ทางบำบัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนนานาประการ พร้อมทั้งทรงแนะทางที่จะนำมาซึ่ง ความสุข ความเจริญ อันนำมาซึ่ง ความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบ

ทั้งทางใจและทางกาย ทรงสั่งสอนมวลมนุษย์ให้ลุถึงความสุขอันแท้จริงได้ ถ้าเขาได้ปฏิบัติถูก ปฏิบัติตรง และปฏิบัติจริงตามคำสอนของท่าน

เพลงประกอบ คำร้องของ ม.ณ.ภ.

ทำนอง โยสะลำ

พระเอย พระพุทธ ศาสนา

ช่างสรรหา ยอดสุข มาสั่งสอน

ตอนที่ ๒ กำเนิดพระสิทธัตถะ

เมื่อประมาณ ๒๖๐๐ กว่าปีมาแล้ว ในดินแดนซึ่งบัดนี้เป็นเขตของประเทศเนปาล และของประเทศอินเดีย ตอนที่เป็นมณฑลอูธ (Oudh) และ มณฑลพิหารเหนือ (North Behar) มีอาณาจักรน้อย ๆ ของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ตั้งอยู่ด้วยกันหลายอาณาจักร แต่ละอาณาจักรมีพระราชาของตน ๆ เป็นผู้ปกครองบ้าง มีคณะบุคคลที่นับเนื่องในราชสกุลเป็นผู้ปกครองบ้าง ในบรรดาอาณาจักรเล็ก ๆ เหล่านั้น มีอาณาจักรหนึ่ง ตั้งอยู่ตรงพื้นที่ทางทิศเหนือของจังหวัดโครักขะปุระ ในปัจจุบัน ทางฝั่งเหนือของแม่น้ำรัปตี เป็นดินแดนของชนที่มีเชื้อชาติ อันเรียกกันว่า พวก ศากยะ พระราชาผู้ปกครองชนชาตินี้ในครั้งนั้น มีพระนามว่า **พระเจ้าสุทโธทนะ** พระเจ้าสุทโธทนะมีชื่อสกุลว่า **โคตมะ** ดังนั้นพระองค์จึงมีพระนามเต็มว่า **สุทโธทนะโคตมะ** นครซึ่งเป็นราชธานีของอาณาจักรนี้ และเป็นที่ตั้งแห่งราชสำนักของพระองค์มีนามว่า **กบิลพัศดุ์**

พระเจ้าสุทโธทนะ มีพระอัครมเหสี ทรงพระนามว่า พระนาง**สิริมหามายา** เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานานด้วยความผาสุก พระเทวีได้ทรงมีพระครรภ์ และเมื่อทรงรู้พระองค์ว่าใกล้จะถึงพระประสูติกาล ในเวลาไม่นานแล้ว พระเทวีจึงได้ทูลขออนุญาตพระราชสวามี เสด็จไปเพื่อพระประสูติกาลยังพระนครอันเป็นที่กำเนิดของพระเทวีเอง ซึ่งมีนามว่า **นครเทวทหะ** และตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันนักกับนครกบิลพัศดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะได้โปรดประทานอนุญาตพระมเหสีของพระองค์ ด้วยความเต็มพระทัย กับทั้งได้ทรงส่งราชบุรุษไปตระเตรียมหนทางสำหรับการเสด็จดำเนินของพระนาง นอกจากนั้นยังรับสั่งให้เตรียมทุกสิ่งทุกอย่าง ให้เป็นที่รื่นรมย์หรรษาและชวนทอดทัศนา ในระหว่างทางที่เสด็จไปเยี่ยมพระญาติวงศ์ของพระนางครั้งนี้ด้วย

ณ กึ่งกลางระหว่างนครกบิลพัศดุ์กับนครเทวทหะต่อกันนั้น มีสวนป่าหรือวนอุทยานอยู่แห่งหนึ่งเรียกกันว่า **สวนลุมพินี** ที่นี้เป็นสถานที่ ที่ประชาชนทั้งสองนคร จะพากันมาเที่ยวเล่นใน

ฤดูร้อน เพื่อพักผ่อนหย่อนใจภายใต้ร่มเงาของต้นสาละใหญ่ ๆ อันมีอยู่ทั่วไปในอุทยานนี้ ขณะนั้นเป็น**วันเพ็ญกลางเดือนหก** คือเดือนพฤษภาคม ต้นสาละใหญ่เหล่านี้ต่างปกคลุมไปด้วยดอกอันสวยงาม ตั้งแต่โคนต้นถึงยอด ส่งกลิ่นหอมตระหลบอบอวลไปทั่ว บนกิ่งยาว ๆ ของมัน ก็มีหมู่นกนานาพันธุ์ กำลังส่งเสียงร้องด้วยสำเนียงไพเราะ ทำให้บรรยากาศในที่นั้น อื้ออึงไปด้วยเสียงอันจับใจ ชวนให้เงี่ยหูฟังอย่างเพลิดเพลิน นอกจากนั้นตามดอกไม้ ซึ่งมีอยู่มากมายหลายสี ต่างส่งกลิ่นหอมฟุ้งขจรขจายไปทั่วนั้น ก็ยังมีมวลหมู่ผึ้งแมลงภู่มาตอมดม ส่งเสียงหึ่ง ๆ ผสมผสานกับเสียงร้องของนก ฟังราวกับเสียงของดนตรีจากสวรรค์ฉะนั้น

เมื่อขบวนของพระเทวีผ่านมาถึงวนอุทยานนี้ พระนางสิริมหามายา ทรงมีพระประสงค์จะทรงพักเล่นในสวนนี้สักครู่ เพราะขณะนี้เป็นเวลาเที่ยงวัน อากาศภายนอกอบอ้าว แต่ภายในวน–อุทยานนี้มีแต่ความเย็นชื่นเพราะมากไปด้วยมวลไม้ใหญ่น้อย ดังนั้นพระเทวีจึงรับสั่งให้เขานำพระองค์ ผ่านไปตามหมู่ไม้ที่ร่มรื่นชื่นใจ แต่ชั่วเวลาไม่นาน ในขณะที่พระเทวีกำลังเสด็จดำเนินไปมาด้วยความเพลิดเพลินพระหฤทัยอยู่นั้น พลันพระนางทรงรู้สึกพระองค์ขึ้นมาอย่างกระทันหันว่าจะต้องมีการประสูติในสถานที่นั้นเสียแล้ว ต่อมาอีกชั่วเวลาเล็กน้อย พระนางก็ได้ **ประสูติพระโอรส ณ สวนลุมพินี ภายใต้ต้นสาละ** อันเต็มไปด้วยหมู่นกและผึ้งนั่นเอง

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง ขอมกล่อมลูก

ยอดมนุษย์ บุรุษรัตน์ อุบัติแล้ว
คือดวงแก้ว สุดประเสริฐ เลิศจักหา
ด้วยทรงเป็น ประทีปทอง ส่องโลกา
อุบัติมา เป็นที่พึ่ง ของเวไนย

สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งสวนลุมพินีนั้น เป็นที่รู้จักกันได้ไม่ยากนักในสมัยนี้ เพราะ **พระเจ้าอโศกมหาราช** ซึ่งเป็นผู้ครอบครองประเทศอินเดีย ในสมัยสามสี่ร้อยปีต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะนั้นได้โปรดให้สร้าง **ศิลาอันสูงใหญ่ขึ้น ตรงที่ซึ่งเป็นที่ประสูติของพระโอรสแห่งพระเจ้าสุทโธทนะและ**พระนางสิริมหามายา แห่งนครกบิลพัสดุ์เพื่อเป็นเครื่องกำหนดหมายของสถานที่อันสำคัญนั้น ที่เสานั้นพระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งให้**จารึกอักษร** ซึ่งยังคงอ่านได้อยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ อันมีข้อความว่า พระองค์ทรงให้สร้างเสานี้ขึ้น เพื่อให้ชนชั้นหลังทราบได้ ถึงสถานที่ที่เคยมีเหตุการณ์สำคัญ คือ การประสูติของพระพุทธองค์ แม้เวลาจะล่วงมา นับแต่กาลนั้นมาจนถึงบัดนี้ ๒๖๐๐ กว่าปีแล้วก็ตาม แม้เสาท่อนบนจะหักออก และท่อนที่เหลืออยู่จะเอนเอียงไปทางหนึ่งแล้วก็ตาม เสา

นั้นก็ยังคงอยู่ในที่ซึ่ง พระเจ้าอโศกมหาราช รับสั่งให้สร้างขึ้นนั่นเอง มีชาวพุทธเป็นจำนวนมากได้จาริกไปเพื่อนมัสการสถานที่นี้ทุก ๆ ปี

ตอนที่ ๓ การมาเยี่ยมและทำนายพระกุมาร ของฤาษี

เมื่อพระนางสิริมหามายา ได้ประสูติพระโอรสแล้วเช่นนั้น คนทั้งหลายก็งดการพาพระนางไปสู่นครเทวทหะ แต่ได้นำกลับคืนสู่นครกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงปลาบปลื้มพระราชหฤทัยในการที่ได้พระโอรส ทรงจัดให้มีการถวายการปรนนิบัติพระเทวีและพระกุมารอย่างดีเลิศ

บนทิวเขานอกเมืองกบิลพัสดุ์ เป็นที่อยู่ของฤาษีจำนวนมาก ในบรรดาฤาษีเหล่านั้น มีมหาฤาษีผู้สูงอายุรูปหนึ่ง ชื่อ **กาฬเทวิล** เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงของชาวเมืองกบิลพัสดุ์ แม้พระเจ้าสุทโธทนะเอง ก็ทรงมีความเคารพรักใคร่ในฤาษีรูปนี้เป็นพิเศษ ดังนั้นเมื่อฤาษีผู้เฒ่าได้ทราบข่าวว่าพระราชา ซึ่งเป็นมหามิตรของตนได้โอรสประสูติใหม่เช่นนี้ ก็ได้**ไปสู่ราชสำนักแห่งนครกบิลพัสดุ์เพื่อดูพระราชกุมาร** เมื่อไปถึง พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงประสงค์จะให้ท่านอำนวยพรแก่พระโอรสของพระองค์ จึงโปรดให้นำพระโอรสออกมา เพื่อทำการเคารพพระฤาษี **เมื่อพระฤาษีได้เห็นพระกุมารแล้ว** ก็ได้กล่าวขึ้นว่า **มหาราชเจ้า มันไม่ใช่พระโอรสของพระองค์ที่ควรแสดงความเคารพต่ออาตมา** เสียแล้ว แต่มันเป็น **อาตมาเองต่างหาก ที่ควรเคารพต่อพระโอรส** ของพระองค์ อาตมาได้เห็นชัดแล้วว่า พระกุมารนี้มิใช่เป็นพระกุมารธรรมดา เพราะอาตมาได้เห็นอย่างแจ่มชัดทีเดียวว่า เมื่อพระกุมารนี้เจริญวัยเติบโตอย่างเต็มที่แล้ว จักเป็นศาสดาเอก สอนธรรมอันสูงสุดแก่โลก โดยแน่นอนทีเดียว อาตมามั่นใจว่าพระกุมารนี้ต้องเป็นศาสดาอันสูงสุดที่โลกจะพึงมี เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว **พระฤาษีได้นิ่งอึ้งอยู่ชั่วขณะหนึ่ง มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส แสดงความปลื้มอกปลื้มใจจนออกมานอกหน้า แต่แล้วมิทันใด น้ำตาก็ค่อย ๆ ไหลรินออกมาทีละน้อย ๆ จนกระทั่งกลายเป็นร้องไห้**

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง เขมรโพธิสัตว์ ๒ ชั้น

พระมุนี	*ทันที*	*ก้มลงกราบ*
น้ำตาอาบ	*หลั่งท้น*	*หล่นเผาะผลอย*
สงสารตน	*วาสนา*	*บุญญาน้อย*
ไม่อาจคอย	*พระศาสดา*	*อนาคต*

พระราชาได้ตรัสถามด้วยความตกพระทัยเป็นอย่างยิ่งว่า "ทำไมกัน เกิดเรื่องอันใดแก่พระคุณเจ้าเล่า ? เมื่อตะกี้นี้พระคุณเจ้าได้ยิ้มอยู่ แต่มาบัดนี้กลับร้องไห้ มีเหตุการณ์อะไรร้ายแรงหรือ ?" **พระฤาษีได้ทูลว่า** "หามิได้เลย มหาราชเจ้า พระองค์อย่าได้ทรงตกพระทัยเลย ไม่มีเหตุการณ์อันใดจะมาแผ้วพานพระโอรสของพระองค์ได้ เกียรติคุณของพระกุมารจักรุ่งโรจน์ พระกุมารจักเป็นผู้เรืองอำนาจอันสูงสุด" พระราชาได้ตรัสถามว่า "ถ้าเช่นนั้น ทำไมพระคุณเจ้าจึงร้องไห้เล่า ?" พระฤาษีได้ทูลว่า "อาตมาร้องไห้ เพราะเห็นว่า อาตมามีอายุมากแล้ว และจะล่วงลับไปในไม่ช้า จักไม่มีโอกาสอยู่เห็นพระกุมารโอรสของพระองค์ ได้ตรัสรู้เป็นพระศาสดาอันสูงสุดในวันหน้า ดูก่อนมหาราชเจ้า พระองค์จักทรงมีพระชนมายุอยู่จนถึงวันอันนำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่งนั้น ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็จักได้ประสบเหตุการณ์อันนั้น ส่วนอาตมา **ไม่มีโอกาสที่จะได้ประสบโชคอันใหญ่หลวง เพราะชีวิตของอาตมาสั้นเข้าทุกทีแล้ว นี่แหละ คือสาเหตุที่ทำให้อาตมาอดกลั้นการร้องไห้ไว้ไม่ได้"**

เมื่อพระฤาษีกล่าวดังนี้แล้ว ก็ลุกจากที่นั่ง ทรุดตัวลงประคองอัญชลีด้วยมือทั้งสอง แล้วน้อมตัวลงถวายนมัสการแด่พระกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงตกตลึงในคำกล่าวและการกระทำของพระฤาษีผู้น้อมศีร์ษะอันขาวโพลนไปด้วยผมหงอก ก้มลงทำความเคารพตรงหน้าทารกน้อย ๆ และในที่สุดพระองค์ก็ได้ทรงรู้สึกว่า แม้พระองค์เองก็ควรกระทำเช่นเดียวกับที่พระฤาษีได้กระทำ ดังนั้นพระองค์จึงทรงประคองอัญชลีแล้ว **ทรุดพระองค์ลงถวายบังคมพระโอรสของพระองค์เอง** ซึ่งยังเป็นเพียงทารกอยู่ เช่นเดียวกับที่พระฤาษีได้กระทำนั้น

ตอนที่ ๔ ขนานพระนามพระกุมาร พระชนนีสิ้นพระชนม์

ประเทศอินเดียครั้งกระโน้น มีธรรมเนียมว่า เมื่อเด็กผู้ชายเกิดมาได้ห้าวัน ในวันที่ครบห้านั้น จะต้องมีการเชื้อเชิญผู้เป็นปราชญ์มาประชุมกัน เพื่อทำ **พิธีสระเกล้า แล้วขนานนาม** แก่กุมารตามที่ที่ประชุมนักปราชญ์เหล่านั้นจะเห็นควร พระเจ้าสุทโธทนะก็ได้ทรงประกอบพิธีดังกล่าวนี้แก่พระโอรสของพระองค์ตามธรรมเนียม ครั้งนั้นที่ประชุมของเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ได้เลือกเฟ้นและเชื้อเชิญมา ได้ตรวจสอบดวงพระชตาและพระลักษณะของพระกุมารแล้ว เขาทั้งหลายจึงพร้อมใจขนานพระนามพระโอรสว่า **"สิทธัตถะ"** ซึ่งแปลว่า **"ผู้มีความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนตั้งใจจะกระทำ"**

เพลงประกอบ คำร้อง บ.น.ณ.
ทำนอง สิงโตเล่นหาง

สิทธัตถะ คือพระนาม น้อมถวาย
ตามความหมาย จักสำเร็จ สมประสงค์

ทุกสิ่งอย่าง แน่แท้ เจตน์จำนง
ทุกประการ ที่พระองค์ ทรงกระทำ

เมื่อได้ถวายพระนามแล้ว นักปราชญ์เหล่านั้นยังพากันกล่าวว่า เขาได้มองเห็นเป็นการถ่องแท้แน่เทียวว่า พระกุมารพระองค์นี้ จักไม่เป็นเช่นกุมารทั้งหลาย คือจักต้องเป็นผู้อยู่เหนือคนทั้งปวง เพราะถ้าหากว่าทรงครองเพศฆราวาส ก็จักเป็นพระมหาจักรพรรดิในที่สุด แต่ถ้าไม่ทรงดำรงอยู่ในเพศฆราวาส คือออกบวชเป็นนักบวชแล้ว พระองค์ก็จักเป็นพระศาสดาชั้นสูงสุดทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ยังมีนักปราชญ์หนึ่งในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลาย ท่านผู้นี้ผู้เดียวที่ถวายคำพยากรณ์ว่า ท่านแน่ใจว่า พระกุมารนี้ เมื่อทรงเจริญวัยเติบใหญ่ขึ้นแล้ว จักไม่ทรงเจริญรอยตามพระราชบิดา และจักเป็นอย่างอื่นใดไปไม่ได้ เพราะจะสละราชบัลลังก์และราชอาณาจักร แล้วประพฤติพรหมจรรย์ บรรลุธรรม เป็นศาสดาเอกของโลกอย่างแน่นอน ซึ่งเป็นคำพยากรณ์ที่ตรงกับพระฤาษีผู้เฒ่าได้กล่าวไว้เช่นกัน

เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่พระราชาย่อมทรงดีพระทัยเป็นอย่างยิ่งว่า ประชาชนและนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายในอาณาจักรของพระองค์ ได้พากันหวังว่า พระกุมารน้อยนี้ เมื่อทรงเจริญวัยขึ้นแล้ว จักเป็นมหาบุรุษ แต่ถึงกระนั้นก็มีข้อที่ทำให้พระองค์ไม่ทรงสบายพระทัย ในข้อที่ว่า พระกุมารนี้จักไม่เจริญรอยตามพระองค์ คือครองราชบัลลังก์ครองความเป็นพระจักรพรรดิ์ผู้มีชื่อก้องของโลก แต่จักออกบวชเป็นศาสดาผู้สอนศาสนาไปเสียแล้ว พระองค์ทรงพระประสงค์ที่จะให้พระโอรสของพระองค์ ทรงเป็นอยู่อย่างชาวโลก และทรงกระทำอย่างที่ชาวโลกทั้งหลายเขากระทำกัน คือการมีคู่และมีลูก เมื่อพระองค์เองก็ทรงชราภาพมากแล้ว จักไม่อยู่ครองอาณาจักรไปได้นาน ฉะนั้นทรงพระประสงค์ที่จะเห็นพระโอรสของพระองค์ ครองราชบัลลังก์สืบต่อจากพระองค์ เพื่อปกครองอาณาประชาราษฎร ให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังที่พระองค์ได้ทรงกระทำมา ด้วยความสวัสดี

พระองค์ได้ทรงรำพึงในพระทัยว่า “ต่อไปวันหน้า ใครจะรู้ได้ว่า บางทีลูกของเรา จักเป็นมหาราชาครอบครองอาณาจักร ไม่เพียงแต่นครกบิลพัศดุ์น้อย ๆ นี้เท่านั้น แต่จักครองชมพูทวีปทั้งหมดทั้งสิ้นก็ได้” พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงปลอบพระองค์เองดังนี้ และความคิดเช่นนี้เอง ที่ทำให้พระองค์ทรงมีความหวัง และความอิ่มพระทัยเป็นอันมาก พระองค์จึงตกลงพระทัย ในการที่จะทรงกระทำทุกสิ่งทุกอย่าง เท่าที่พระองค์จะทรงกระทำได้ เพื่อให้เป็นที่แน่นอนว่า เจ้าชายสิทธัตถะ จัดครองเพศฆราวาส และจะไม่คิดถึงเรื่องอื่นใดมากไปกว่านั้น

แต่ในขณะเดียวกันนั้นเอง พระองค์ต้องทรงประสบความหม่นหมองพระทัยด้วยเรื่องอื่นอีกเรื่องหนึ่ง คือจำเดิมแต่พระนางเจ้าสิริมหามายาได้ประสูติพระสิทธัตถะแล้ว พระเทวีได้ประชวรและไม่อาจจะกลับมีพระกำลังเข้มแข็งดั่งเดิม แม้ว่าจะได้รับการประคบประหงมอย่างดีที่สุด ตามที่พระราชินีทั้งหลายจะพึงได้รับ คือมีแพทย์อย่างดีมีผู้รักษาพยาบาลอย่างดี แต่ในที่สุด พระเทวีก็

ได้สิ้นพระชนม์ชีพในวันที่สอง นับแต่วันที่ได้มีการขนานพระนามพระกุมาร หรือนับเป็นวันที่เจ็ด จากวันที่พระนางได้ประสูติพระโอรส คนทุกคนได้พากันเศร้าโศกในการสิ้นพระชนม์ของพระนาง เพราะเหตุที่พระนางเป็นกุลสตรีที่ประเสริฐสุด เป็นพระเทวีที่มีคุณธรรมสูงเหนือสตรีและเทวีทั้งหลาย

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปดั่งนี้ พระราชาจำต้องพระราชทานพระโอรสกำพร้าพระมารดาองค์นี้ **ให้อยู่ในความอารักขาของพระเทวีองค์หนึ่งซึ่งเป็นพระน้านาง** และทรงมีพระนามว่า **มหาปชาบดี** พระเทวีพระองค์นี้ ได้ทรงเอาพระทัยใส่ทะนุถนอมพระกุมาร ราวกะว่าเป็นพระโอรสของพระองค์เอง ด้วยเหตุนี้พระสิทธัตถะกุมาร **จึงไม่เคยทรงเห็นพระพักตร์พระมารดาอันแท้จริง ของพระองค์เลย**

ตอนที่ ๕ วัยกุมาร การศึกษาและอุปนิสัย ของพระกุมาร

ตามที่พระฤาษีผู้สูงอายุ และนักปราชญ์ทั้งหลาย ผู้ได้ประชุมกันวันขนานพระนามของเจ้าชายสิทธัตถะได้มีความเห็นพ้องกันว่า พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะองค์นี้ มิได้เป็นกุมารตามธรรมดานั้น คำกล่าวข้อนี้ ได้ปรากฏเป็นความจริงยิ่งขึ้นทุกวัน ๆ

เมื่อทรงได้รับการทะนุถนอมจาก**พระเจ้าแม่น้า ผู้ทรงรักพระกุมารราวกะว่าเป็นพระโอรสของพระองค์เอง** มาจนกระทั่งพระกุมารมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา พระราชาได้พระราชทานครูอาจารย์เพื่อให้การศึกษาแก่พระกุมาร ในการอ่านการเขียนและวิชาคำนวณ โดยอาศัยการแนะนำของครูอาจารย์เหล่านี้ **พระกุมารได้ศึกษาวิชาความรู้ทุกอย่างที่ควรศึกษานั้นได้อย่างรวดเร็ว**

ว่าโดยแท้จริงแล้ว พระกุมารทรงศึกษาได้อย่างเร็วและดียิ่ง จนเป็นที่ฉงนสนเท่ห์ของคนทุกคน รวมทั้งครูอาจารย์พระราชบิดาและพระมารดาเลี้ยงด้วย เพราะเรื่องใดที่พระองค์จักต้องทรงศึกษา เรื่องนั้นดูไม่มีความยากลำบากอะไรแก่พระองค์เลย เพียงการบอกแนะเพียงครั้งเดียว ก็ทรงจำได้ทันทีและไม่มีลืม และลักษณะอย่างนี้มีมากเป็นพิเศษขนาดที่เรียกว่า ผิดธรรมดา ในการเรียนวิชาคำนวณของพระองค์ ทุก ๆ คนเห็นชัดได้โดยง่าย ว่าพระองค์ทรงมีอะไร ๆ เหนือคนธรรมดาสามัญมากมายจริง ๆ

แม้พระองค์จะทรงมีอัจฉริยะอันสูงสุดในการศึกษาถึงเพียงนี้ ทั้งยังอยู่ในตำแหน่งมกุฎราช-กุมารผู้จะครองราชบัลลังก์ในอนาคตก็ตาม **พระองค์ไม่ทรงละเลยที่จะแสดงความเคารพนอบน้อมในฐานะศิษย์ต่อครูอาจารย์ทั้งหลาย** เพราะทรงสำนึกอยู่ว่า โดยอาศัยบรรดาครูอาจารย์ทั้งมวลนี่เองคนเราจึงได้รับสิ่งที่มีค่าสูงสุด คือวิชาความรู้ พระกุมารมีปรกติสุภาพเรียบร้อยเป็นนิสัย ทรงประพฤติต่อทุกคน **และโดยเฉพาะต่อครูอาจารย์** เป็นพิเศษ ในการแสดงความสุภาพอ่อนโยนเคารพนบนอบด้วยประการฉะนี้

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง กล่อมพระยา

ไม่ถือองค์ ว่าทรงเป็น หน่อกษัตริย์
ปรากฏชัด ในพระอัธ- ยาศัย
ทรงเคารพ ครูอาจารย์ ทุกคนไป
และทรงไว้ ซึ่งเมตตา เป็นอาจิณ

นอกจากวิชาความรู้ที่ใช้ปัญญาทางสมอง ที่พระองค์ทรงคิดและทำได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำแล้ว ในทางกำลังกายก็เหมือนกัน พระองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติไม่น้อยกว่าคุณสมบัติในทางจิตและมรรยาท ไม่ต้องกล่าวถึงความสุภาพทางกิริยาอาการ ไม่ต้องกล่าวถึงข้อที่พระองค์เป็นสุภาพบุรุษ เต็มตามความหมายที่ดีที่สุดของคำ ๆ นี้ พระองค์ยังทรงเป็นผู้ที่กล้าหาญ ไม่ครั่นคร้าม ในการแสดงฝีมือทางกีฬาสำหรับผู้ชายแห่งประเทศของพระองค์ด้วยในฐานะที่ทรงได้รับการอบรมมาอย่างผู้มีกำเนิดในวรรณะกษัตริย์ คือ นักรบ พระองค์ทรงเป็นนักขี่ม้าที่ใจเย็นและห้าวหาญ ทั้งเป็นนักขับรถที่สามารถและเชี่ยวชาญมาแต่เล็ก ในการกีฬาอย่างหลังนี้ ทรงเคยแข่งชนะคู่แข่งที่ดีที่สุดในประเทศของพระองค์ แม้กระนั้นเมื่อถึงเวลาเอาจริงเอาจังในการแข่งขัน ที่จะต้องเอาแพ้เอาชนะกัน พระองค์ก็ยังทรงมีพระเมตตากรุณาต่อม้าของพระองค์ ที่เคยช่วยให้พระองค์ทรงมีชัยชนะอยู่เสมอ **โดยทรงยอมพระองค์ให้เป็นฝ่ายแพ้เสีย** แทนที่จะขับเคี่ยวม้าให้มากเกินกำลังของมันไป เพื่อเห็นแก่ความชนะของตนเพียงฝ่ายเดียว

พระองค์ใช่จะทรงปรานีเฉพาะม้าของพระองค์เท่านั้นก็หาไม่ แม้สัตว์อื่น ๆ ทุกชนิด ก็ได้รับการเอื้อเฟื้อและความเมตตากรุณาอย่างเดียวกัน พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่เคยทรงประสบความทุกข์ ความยากลำบากอย่างใดเลยก็จริง แต่น้ำพระทัยของพระองค์ ก็ยัง**ทรงหยั่งทราบถึงจิตใจของสัตว์เหล่าอื่น ด้วยความเห็นใจว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่ปรารถนาความเจ็บปวดเช่นกัน** ไม่ว่าสัตว์นั้น ๆ จะเป็นสัตว์มนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน แม้เมื่อพระองค์ยังทรงเป็นพระกุมารเล็ก ๆ อยู่ก็มีลักษณะแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงหลีกเลี่ยงทุกอย่างทุกทางในการที่จะก่อความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่สัตว์อื่น อย่างมากที่สุด เท่าที่พระองค์จะทรงทำได้ ในที่ทุกแห่งและทุกโอกาส และทรงพยายามที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ของสัตว์ที่กำลังได้รับทุกข์ อยู่ทุกวิถีทาง

ตอนที่ ๖ การช่วยชีวิตหงส์

เป็นที่ประจักษ์แก่บรรดาผู้ที่ใกล้ชิดโดยทั่วไปว่า เจ้าชายสิทธัตถะนั้นทรงเป็นผู้มีความสามารถสูงผิดจากเด็กธรรมดาทั้งหลาย และทรงมีพระนิสัยอ่อนน้อม เคารพคารวะครูอาจารย์ ทั้งยังทรงเป็น

ผู้ที่มากไปด้วยพระเมตตาปราณีในสรรพสัตว์ และทรงพยายามที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ของสัตว์ที่กำลังได้รับทุกข์อยู่ทุกวิถีทาง

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๕

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์เสด็จออกไปเที่ยวเล่นนอกเมืองกับพระญาติ ลูกเรียงพี่เรียงน้องของพระองค์นามว่า **เทวทัต** ผู้ซึ่งได้นำเอาคันศรและลูกศรติดไปด้วย เจ้าชายเทวทัตได้ยิงหงส์ซึ่งกำลังบินร่อนผ่านมา ลูกศรถูกปีกหงส์ ทำให้มันต้องถลาตกลงมายังพื้นดิน มีแผลใหญ่ เต็มไปด้วยความเจ็บปวด

เจ้าชายทั้งสองพระองค์ต่างก็วิ่งไปเก็บมัน แต่เจ้าชายสิทธัตถะไปถึงหงส์ตัวนั้นก่อน และได้ทรงอุ้มมันขึ้นอย่างระมัดระวัง พระองค์ได้ทรงชักลูกศรออกจากปีกนก ทรงยัดใบไม้ที่มีรสเย็นเข้าไปในบาดแผล เพื่อให้โลหิตหยุดไหล และทรงลูบประคองไปมาอย่างเบา ๆ เพื่อบรรเทาความเจ็บและความกลัวของนกนั้น เจ้าชายเทวทัตรู้สึกขัดเคืองพระทัยเป็นอันมาก ในการที่พระญาติของพระองค์ทรงแย่งนกไปเช่นนี้ จึงได้ทรงเรียกร้องให้เจ้าชายสิทธัตถะ คืนนกให้แก่พระองค์ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ยิงมันตก ด้วยลูกศรของพระองค์เอง

เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงปฏิเสธที่จะมอบนกเจ็บตัวนั้นให้ โดยตรัสว่า ถ้านกตาย มันจึงจะเป็นของผู้ยิง แต่เมื่อมันยังมีชีวิตอยู่เช่นนี้ มันก็ต้องเป็นของผู้ที่พยายามช่วยชีวิตมันไว้ ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงมอบนกให้ ฝ่ายเจ้าชายเทวทัตก็ยังคงยืนกรานว่า มันต้องเป็นของพระองค์ผู้ที่ยิงมันตกลงมาด้วยน้ำมือเอง ในที่สุดเจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นผู้เสนอว่า ข้อพิพาทนี้ควรจะต้องนำไปเพื่อรับการพิจารณาตัดสินชี้ขาดจากที่ประชุมนักปราชญ์ของประเทศ เจ้าชายเทวทัตก็ยินยอม

ณ ที่ประชุมสำหรับวินิจฉัยเรื่องต่าง ๆ ในวันนั้น ก็ได้มีปัญหาเรื่องหงส์ตัวนี้ มีการถกเถียงกันมากในที่ประชุมนั้น บางท่านมีความเห็นอย่างหนึ่ง บางท่านมีความเห็นเป็นอย่างอื่น บางท่านว่านกควรเป็นของเจ้าชายสิทธัตถะ บางท่านว่า ควรเป็นของเจ้าชายเทวทัต โดยมีเหตุผลต่าง ๆ กันไม่เป็นที่ยุติลงไปได้ ในที่สุด มีบุรุษหนึ่ง ซึ่งไม่เคยมีใครในที่ประชุมนั้นรู้จักมาก่อน ได้ลุกขึ้นยืนและกล่าวว่า "**โดยแท้จริง ชีวิต ต้องเป็นของผู้ที่พยายามจะช่วยชีวิตนั้นไว้ ชีวิต ต้องไม่เป็นของผู้ที่พยายามแต่จะทำลายมัน** นกที่กำลังบาดเจ็บนี้ เมื่อกล่าวโดยสิทธิอันชอบธรรมแล้ว ต้องตกเป็นของบุคคลที่พยายามช่วยชีวิตมันไว้ แต่ฝ่ายเดียว ดังนั้น ขอให้นกตัวนี้ ตกเป็นของผู้ที่พยายามช่วยเหลือคือเจ้าชายสิทธัตถะเถิด"

ทุกคนในที่ประชุม ลงความเห็นด้วยกับถ้อยคำอันมีเหตุผลเที่ยงธรรมนี้ การตัดสินก็เป็นว่าให้เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นผู้รับเอานกตัวซึ่งพระองค์ได้ทรงพยายามช่วยชีวิตนั้นไป พระองค์ทรงเอา

พระทัยใส่ในนกนั้น อย่างเอื้อเฟื้อที่สุด จนกระทั่งแผลของมันหายสนิท และได้ทรงปล่อยมันให้เป็นอิสระ และกลับไปยังฝูงของมัน มีความสุขอยู่ในสระกลางป่าลึกสืบไป

ตอนที่ ๗ ในวัยรุ่น พระกุมารตามเสด็จพระราชบิดา ทรงประกอบพิธีรัชนังคัลมงคล

ในประเทศอินเดียสมัยโบราณ คนทุกคนทราบดีว่า ทุกสิ่งที่มนุษย์เราต้องการนั้น ย่อมสำเร็จมาจากพื้นดิน เพราะฉะนั้น **ผู้ซึ่งทำหน้าที่ไถหว่านแผ่นดิน จนกระทั่งเกิดอาหารอันเป็นของจำเป็นสำหรับมนุษย์ขึ้นมาได้นั้น นับว่าเป็นบุคคลผู้ทำสิ่งซึ่งจำเป็นที่สุด และมีประโยชน์ที่สุดให้แก่ประเทศชาติของตน** ด้วยเหตุนั้น จึงเกิดมีประเพณีประจำปีในยุคนั้น ที่พระราชาแห่งถิ่นแคว้นแดนนั้น ๆ จักต้องเสด็จสู่ท้องนาด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งอำมาตย์ข้าราชการของพระองค์ด้วย พระองค์จะทรงจับคันไถขึ้นไถนาด้วยพระหัตถ์ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ปวงประชาราษฎร์ของพระองค์ ในข้อที่ว่า งานอันมีเกียรตินี้ไม่ใช่สิ่งที่ควรรังเกียจหรือละอาย

ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ในครั้งนั้น เป็นปลายฤดูร้อน อันเป็นฤดูเริ่มการทำนา พระเจ้าสุทโธทนะก็ได้เสด็จออกจากนครพร้อมด้วยขบวนหลวง เพื่อทรงประกอบพิธีที่เรียกว่า **"รัชนังคัลมงคล"** ประชาชนทั้งนครได้พากันติดตามพระองค์ไป เพราะเป็นพิธีใหญ่ประจำปี เพื่อดูพระราชาของตนประกอบพิธีอันสำคัญนี้ และมีส่วนในการเลี้ยงอันเอิกเกริกที่สุด ซึ่งเนื่องอยู่ด้วยกัน แม้พระราชาก็ได้ทรงพาพระโอรสองค์น้อยของพระองค์ ไปสู่ท้องนาคราวนั้นด้วย แต่ทรงปล่อยให้พักอยู่กับพระพี่เลี้ยงตามลำพัง

พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จไปสู่ที่ที่ประกอบพิธีไถพื้นดิน ทรงจับคันไถซึ่งประดับด้วยทองคำแล้วทรงเริ่มไถพื้นนา ถัดตามมาข้างหลัง มีหมู่อำมาตย์ซึ่งจับคันไถอันประดับด้วยเงิน แล้วก็ถึงอันดับของหมู่ชาวนาธรรมดา ทำการไถนาตามมา ด้วยไถปรกติของตน ๆ เป็นคู่ ๆ ล้วนแต่พลิกเนื้อดินดีสีน้ำตาลเหล่านั้นให้ร่วน เหมาะสมที่จะปลูกหว่านพืชพันธุ์สืบไป

ครั้นตกมาถึงเวลาเลี้ยงดูกัน พวกพระพี่เลี้ยงพระกุมารได้ทะยอยกันมาสู่ที่เลี้ยงกันจนหมดสิ้นต่างพากันลืมพระกุมารโดยสิ้นเชิง และได้ทิ้งพระองค์ไว้ในที่นั้นตามลำพังพระองค์เดียว เมื่อพระกุมารรู้สึกว่าทรงอยู่แต่ลำพังพระองค์เดียวเช่นนั้น ก็ทรงรู้สึกสบายพระทัยเป็นอย่างยิ่ง โดยเหตุที่พระองค์เป็นเด็กฉลาดยิ่งนั่นเอง จึงทรงประสงค์ที่จะหาเวลาคิดอย่างเงียบ ๆ ของพระองค์ ในสิ่งที่ได้ทรงเห็นในวันนี้ ในขณะที่เขากำลังมีการเลี้ยงและรื่นเริงกันอยู่อย่างสนุกสนานนั้น ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จดำเนินอย่างเงียบ ๆ ตามลำพัง จนกระทั่ง **ถึงต้นหว้าใหญ่มีใบดกให้ร่มเงาเย็นสนิทต้นหนึ่งแล้วได้ประทับนั่งลงสำรวมจิตให้ว่างโปร่งจากอารมณ์ทั้งหลาย**

พระองค์ได้ทรงพิจารณาเห็นเป็นข้อแรกว่า ณ ที่นี้ พระราชบิดาของพระองค์ พร้อมทั้งอำมาตย์และชาวนาทั้งหลาย ได้ประกอบพิธีการไถนา ทุกคนกำลังมีความสนุกสนานร่าเริงกันอย่างเต็มที่

แต่สำหรับวัวทุกตัวนั้นเล่า ดูไม่มีความสุขสบายเสียเลย เพราะมันต้องลากคันไถอันหนัก ให้ไถไปตลอดพื้นดินอันเหนียว มันต้องฉุดลากไถจนมันหมดแรง เหนื่อยหอบจนต้องหายใจทางปาก ทำให้เห็นชัดทีเดียวว่า ชีวิตนี้ มิใช่ของสนุกสนานสำหรับมันเลย แม้ในวันที่พวกมนุษย์พากันเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนานเช่นนี้ มันก็ยังต้องทำงานหนัก และมักมีอยู่บ่อย ๆ ที่มันถูกตวาดด้วยถ้อยคำอันหยาบคาย หรือถึงกับถูกตีหนัก ๆ เพราะเผอิญมันทำไม่ได้ตรงตามความต้องการของเจ้าของ เจ้าชายสิทธัตถะยังได้พิจารณาเห็นต่อไปว่า **แม้ในขณะแห่งความบันเทิงในวันที่ร่าเริงกันอยู่อย่างนี้ ก็ยังมีสิ่งอื่นอีกมากที่ไม่ได้รับความผาสุกอย่างใดเลย อยู่เป็นธรรมดา**

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

แม้ในขณะ แห่งความ บันเทิง
ความรื่นเริง ปรากฏ ดังที่เห็น
ก็ยังมี ความทุกข์ แอบแฝงเร้น
ไม่เห็นมี อะไร ที่สุขจริง

ตอนที่ ๘ พิจารณาธรรมใต้ต้นหว้า ทรงได้ปฐมฌานแต่ยังเป็นเด็ก

ในขณะที่พระองค์ประทับอยู่ภายใต้ต้นหว้านั้น พระองค์ได้ทรงสังเกตความเคลื่อนไหวของนกและของสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนถึงแมลงนานาชนิด ในบริเวณนั้น พระองค์ได้สังเกตเห็นกิ้งก่าตัวหนึ่งวิ่งออกมาจากซอกใกล้ ๆ พระบาทของพระองค์ แล้วใช้ลิ้นอันรวดเร็วของมัน แลบตวัดจับกินมดตัวเล็ก ๆ ซึ่งทำงานตามหน้าที่ของมันอยู่อย่างแข็งขัน แต่ชั่วขณะเล็กน้อยเท่านั้น งูตัวหนึ่งได้เลื้อยออกมางับเอากิ้งก่าตัวนั้น แล้วกลืนกิน และในขณะที่กำลังทรงประหลาดใจอยู่นั่นเอง เหยี่ยวตัวหนึ่งได้ถลาลงมาจากท้องฟ้าอย่างรวดเร็ว จับเอางูตัวนั้นไปฉีกกินเป็นอาหาร

เจ้าชายสิทธัตถะทรงพิจารณาอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป และได้ถามพระองค์เองว่า เมื่อสิ่งต่าง ๆ มันเป็นดังนี้แล้ว ความสวยงามทั้งหลายซึ่งปรากฏอยู่ในชีวิตนี้ ย่อมมีความโสมมโดยประการทั้งปวง แฝงอยู่ ณ เบื้องหลังของมันมิใช่หรือ แม้พระองค์ยังทรงเยาว์วัยเช่นนี้ และยังไม่เคยได้รับทุกข์ทรมานแต่อย่างใดเลยก็ตาม เมื่อพระองค์ได้ทรงมองดูโดยรอบ ๆ พระองค์ และทรงพิจารณาในสิ่งนั้น ๆ แล้ว ก็ทรงมีความรู้สึกว่า **ความทุกข์อันใหญ่หลวงกำลังครอบงำคนและสัตว์จำนวนมากอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าพระองค์เองจะกำลังทรงพระสำราญดีอยู่**

เมื่อพระองค์ทรงรำพึงอยู่เช่นนั้น ทั้งที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ ก็ได้มีพระหฤทัยดิ่งสู่ห้วงลึกแห่งความคิด จนกระทั่งหมดความรู้สึกต่อสิ่งทั้งปวง ทรงหมดความรู้สึกต่อพิธีไถนา และหมดความ

รู้สึกต่อทุกสิ่ง โดยสิ้นเชิง **ในขณะนี้พระองค์ทรงมีจิตดิ่งแน่วเป็นสมาธิ ถึงขั้นที่เรียกกันทั่วไปในหมู่โยคีทั้งหลายว่า "ปฐมฌาน"**

พิธีไถนาและการเลี้ยง ได้สิ้นสุดลงไปแล้ว พวกที่มีหน้าที่ทำการอารักขาเจ้าชาย ระลึกขึ้นได้ถึงพระองค์ ก็รีบกลับมาสู่ที่ที่เขาได้ละทิ้งพระองค์ไว้ ครั้นไม่ได้พบพระองค์ ก็พากันตกใจ แยกย้ายกันออกเสาะหาทุกหนทุกแห่ง โดยเกรงว่าในไม่ช้า พระราชาก็จะทรงเรียกหาพระโอรส เพื่อพากลับคืนสู่วัง ในที่สุด เขาได้พบพระองค์ประทับนั่งนิ่งเงียบ ราวกะรูปหินสลัก อยู่ภายใต้ต้นหว้านั่นเอง

เจ้าชายกำลังมีพระทัยดิ่งลึกอยู่ในห้วงแห่งความคิดของพระองค์ จนถึงกับไม่ได้ยินคำเรียกร้องของคนเหล่านั้นในขั้นแรก แต่เมื่อคนเหล่านั้นได้พยายามอยู่ครู่หนึ่ง ก็สามารถปลุกให้ทรงตื่นจากสมาธิได้สำเร็จ และรีบกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบว่า พระราชบิดากำลังรับสั่งหา เพราะเป็นเวลาสมควรที่จะกลับไปสู่วังแล้ว ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงลุกขึ้นและเสด็จไปกับคนเหล่านั้นเพื่อไปเฝ้าพระราชบิดาของพระองค์ ตลอดทางที่เสด็จกลับวังนั้น พระหฤทัยของพระองค์เต็มไปด้วยความสงสารต่อสรรพสัตว์ซึ่งมีชีวิตอยู่ แต่ละตัว ๆ ล้วนแต่รักชีวิตของตน ๆ เหลือประมาณและกำลังต่อสู้อยู่ด้วยความลำบากยากเข็ญ เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตนั่นเอง

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงวุ่นวายพระทัยในการที่ได้ทราบว่า พระโอรสของพระองค์ ทรงเริ่มมีความคิดนึกจริงจัง ในปัญหาชีวิตและความหมายอันแท้จริงของชีวิต ก่อนเวลาที่ควรจะเป็นพระองค์ทรงหวั่นพระทัยเป็นอย่างยิ่งว่า สิ่งที่พระฤาษีผู้สูงอายุได้เคยกล่าวไว้ เมื่อแรกประสูตินั้นบัดนี้จะเริ่มเป็นความจริงขึ้นมาแล้ว กล่าวคือ ความคิดของพระโอรสของพระองค์ ได้เริ่มหมุนไปในทางธรรมเสียแล้ว หากความคิดเหล่านี้ไม่ระงับไป สิ่งที่พระองค์เคยทรงหวั่นวิตกเป็นอย่างยิ่งจักเกิดขึ้นโดยแน่นอน คือเจ้าชายสิทธัตถะจักละทิ้งบ้านเรือนไป และพระองค์จักไม่มีพระโอรสเป็นผู้สืบบัลลังก์แห่งประเทศของพระองค์

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง แขกรำพึง

พระราชา ทรงว้าวุ่น พระทัยยิ่ง
ไม่แน่ใจ ในสิ่ง ที่ประสงค์
ด้วยทรงหวัง ว่าโอรส ของพระองค์
จักทรงเป็น จักรพรรดิ์ ประวัติลือ
ใช่นักบวช ที่อ้าง เอาคำสอน
มาเว้าวอน ชาวบ้าน ให้เขาลือ

ดำเนินทาง ครองชีวิต เฝ้าฝึกปรือ
ที่แท้คือ ความยากจน ทนทรมาน

ตอนที่ ๙ พระราชบิดาทรงสร้างเครื่องผูกมัด ด้วยปราสาท และอื่นๆ

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงตกลงพระทัย ที่จะทำอะไรบางอย่าง เพื่อโน้มน้าวดวงจิตแห่งพระโอรส ให้ออกห่างมาเสียจากความคิดอันรุนแรงลึกซึ้ง เช่นนั้น พระองค์ทรงตั้งพระทัยในอันที่จะกระทำทุกวิถีทางที่จะทำได้ เพื่อให้ชีวิตในราชสำนัก เป็นที่น่ายินดีและเพลิดเพลินแก่พระโอรสของพระองค์ จนถึงกับพระโอรสจะทรงเลิกละความคิดที่คนทั้งหลายเขาไม่คิดกันนั้นเสียได้ ด้วยอำนาจแห่งความเพลิดเพลินนั้น

พระองค์รับสั่งแก่พวกช่าง ให้สร้างปราสาทอันสวยงามขึ้นถึง ๓ ปราสาท สำหรับพระโอรส ปราสาทหลังที่หนึ่ง สร้างขึ้นด้วยไม้แก่นอย่างดี ภายในบุด้วยไม้สีดาอันมีกลิ่นหอม ภายในปราสาทอันอบอุ่นสบายหลังนี้ พระองค์ทรงพระประสงค์ให้พระโอรสประทับอยู่ตลอดฤดูหนาว ปราสาทหลังที่สอง สร้างด้วยหินอ่อนขัดมันเย็นเฉียบ เพื่อให้เหมาะสมและมีความสบายที่จะอาศัยอยู่ตลอดฤดูร้อน อันเป็นฤดูที่ทุก ๆ สิ่ง ภายนอกปราสาทนั้นกำลังร้อนระอุอยู่ด้วยแสงแดดอันแผดกล้า ปราสาทหลังที่สาม สร้างขึ้นด้วยอิฐอย่างดี หลังคามุงด้วยกระเบื้องสีเขียว เพื่อกันฝนอันตกหนักในฤดูมรสุม ในปราสาทหลังสุดท้ายนี้ พระราชาทรงมุ่งหมายให้พระโอรสประทับอยู่ตลอดฤดูฝน ให้เป็นสุขปราศจากความรบกวนของความชื้น และความเย็นเยือกของละอองฝน

รอบบริเวณแห่งปราสาทเหล่านี้ พระองค์รับสั่ง ให้จัดสวนอันรื่นรมย์ ประดับด้วยไม้ร่มเงาและไม้ดอกนานาชนิด พร้อมทั้งสระ อันมีน้ำถ่ายเทเข้าออกได้ ปลูกบัวทุกสีในสระเหล่านั้น เพื่อว่าพระโอรสจะได้ออกดำเนินเที่ยวหรือขี่ม้าเล่น ได้ทุกคราวที่ทรงพระประสงค์ และจะได้รับอากาศเย็นบริสุทธิ์ รับความร่มรื่น จากร่มเงาของไพรพฤกษ์ และจำเริญพระทัย ด้วยได้ทอดพระเนตรความงาม พร้อมทั้งได้ซาบซ่านในความหอมหวานของมวลดอกไม้ จากทุกทิศทุกทาง ที่สายพระเนตรจะทอดไปถึง

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง สดายงแปลง

ปราสาทงาม สามองค์ จงประจักษ์
เป็นที่พัก ขององ ค์ โอรสา
องค์ที่หนึ่ง อุ่นอบด้วย ไม้สีดา
เพื่อพักผ่อน กายา คราหนาวเย็น

องค์ที่สอง เป็นหินอ่อน มันเย็นเฉียบ
สงบเงียบ จากความร้อน ผ่อนผะผ่าว
องค์ที่สาม ตลอดกาล อันนานยาว
ประทับคราว ฤดูฝน วนเวียนมา

ตอนที่ ๑๐ วัยหนุ่ม พระราชบิดาทรงคิดผูกพันเจ้าชายด้วยการสมรส

ในที่สุด กาลเวลาได้ผ่านไป เจ้าชายสิทธัตถะเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น คือผ่านจากวัยเด็กเข้าสู่วัยหนุ่ม แต่สิ่งอันน่ารื่นรมย์ทั้งหลายเหล่านั้น จะเป็นปราสาทก็ตาม อุทยานที่มีทั้งสระน้ำ เนินดิน พันธุ์-พฤกษาที่ดอกงามระย้าย้อย หรือว่าเป็นพุ่มพวงหลากสี ส่งกลิ่นหอมหวล ตระหลบอบอวล ชวนให้ชื่นพระทัยขณะที่ทรงดำเนินเล่น หรือว่าทรงควบขี่ม้าเหยาะย่างอยู่ก็ตาม หรือแม้แต่ข้าราชบริพารที่คอยถวายการปรนนิบัติบำเรอความสุข ความสำราญแก่เจ้าชาย ดังที่พระราชาได้จัดพระราชทานแก่พระโอรสก็ตาม ต่าง ๆ เหล่านี้มิทำให้เจ้าชายสิทธัตถะ เคลิบเคลิ้มใหลหลงแต่ประการใด และมิอาจที่จะหยุดยั้งความคิดอันลึกซึ้งของเจ้าชายได้

พระราชาได้ทรงสังเกตเห็นความจริงข้อนี้ พระองค์ได้ทรงเห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระองค์จัดขึ้น เพื่อยึดหน่วงจิตใจเจ้าชาย ให้ติดอยู่ในความเพลิดเพลินนั้น ได้เป็นสิ่งที่ล้มเหลว ไร้ผลโดยสิ้นเชิง พระองค์ทรงเรียกประชุมอำมาตย์ทั้งหลายของพระองค์ และรับสั่งถามคนเหล่านั้นว่า ยังมีอะไร วิธีใดอีกบ้าง ที่พระองค์จักทรงสามารถจัดทำ เพื่อมิให้ถ้อยคำพยากรณ์ของพระฤาษีผู้สูงอายุนั้น เกิดเป็นความจริงขึ้นมา

อำมาตย์ทั้งหลายได้กราบทูลถวายความคิดเห็นของตน ๆ ว่า ทางที่ดีที่สุดในการที่จะยึดหน่วงจิตใจเจ้าชาย อย่าให้คิดไปในทำนองสละโลกนั้น คือการจัดให้เจ้าชายได้สมรสกับสตรีสาวที่สวยที่สุดเสีย พร้อมกับทูลอธิบายว่า ด้วยการทำอย่างนี้ เจ้าชายจักพัวพันอยู่กับพระชายา จนไม่มีเวลาที่จะหวนคิดถึงสิ่งอื่นใด จนเวลาล่วงไป ๆ กระทั่งอยู่ในภาวะเหมาะสมที่จะขึ้นครองราชบัลลังก์ตามพระราชประสงค์ของพระราชบิดา ตามแบบอย่างที่เขากระทำกัน

พระราชาทรงเห็นชอบว่า คำแนะนำนี้ เป็นคำแนะนำที่ดีที่สุด แต่พระองค์ไม่ทรงวางพระทัยในข้อที่ว่า จะเสาะแสวงหาสตรีสาวสวย ที่เพียบพร้อมไปด้วยความน่ารักน่าเสน่หา จนถึงกับเมื่อสมรสแล้ว จะทำให้เจ้าชายหลงใหลโดยสิ้นเชิง คือเมื่อมีชีวิตอยู่ ก็ไม่ต้องนึกถึงเรื่องอื่นใด นอกจากความคิดที่จะทำให้สตรีที่รักของตนนั้น มีความสุขอย่างยิ่ง แต่อย่างเดียว ได้อย่างไร ?

เมื่อได้ทรงพิจารณาอยู่ครู่หนึ่งแล้ว พระองค์ก็ทรงพบความคิดอันแยบคาย พระองค์ได้ทรงบัญชาให้บรรดาหญิงที่มีรูปร่างงามที่สุดทั้งหมดในประเทศของพระองค์ มาสู่นครกบิลพัศดุ์ ใน

วันที่กำหนดให้ เพื่อให้เดินผ่านพระพักตร์เจ้าชายสิทธัตถะ ให้เจ้าชายพิจารณาเองว่า สตรีใดเป็นผู้ที่สวยที่สุด กว่าบรรดาสตรีทั้งหลาย และให้เจ้าชายประทานรางวัล เพื่อความงามของสตรีผู้นั้นเป็นพิเศษ แม้สตรีอื่นทุกคนที่ได้รับเชิญมา ก็จักได้รับรางวัลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสมควรแก่ความงามของตน จากพระหัตถ์เจ้าชายเช่นเดียวกัน

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงมีพระราชบัญชาเช่นนี้แล้วพระองค์ยังได้ทรงจัดเตรียมอำมาตย์ผู้มากด้วยปัญญาของพระองค์จำนวนหนึ่ง ไปคอยเฝ้าดูอยู่ ณ ที่ที่สตรีทั้งหลายเดินผ่านพระพักตร์เจ้าชาย เพื่อจะได้สังเกตว่า เจ้าชายจักพอพระทัยสตรีใดเป็นพิเศษ แล้วให้กำหนดตัวไว้ ว่าเป็นผู้ใด มาจากไหน จักได้กลับไปกราบทูลพระองค์ทรงทราบในภายหลัง

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ 9

ตอนที่ ๑๑ เจ้าหญิงยโสธรา

ในที่สุด วันของการประกวดความงามก็มาถึง บรรดาหญิงสาวที่จัดว่างดงามที่สุดในประเทศได้เดินผ่านพระพักตรเจ้าชายสิทธัตถะ โดยลำดับทีละคน ๆ เป็นกระบวนแห่งความงามที่แพรวพราวทอตาเป็นที่สุด แต่ละคนได้รับประทานรางวัลจากพระหัตถ์เจ้าชาย ตามที่พระองค์ทรงเห็นว่าผู้ใดควรจะได้รับเพียงใด สตรีเหล่านั้นต่างรู้สึกว่า แทนที่ตนจะร่าเริงยินดี ในการที่มีเกียรติ์ได้รับของรางวัลจากเจ้าชาย ทุกคนกลับรู้สึกว่า มีความเกรงกลัวสะทกสะท้าน เพราะเห็นว่าเจ้าชายมิได้ทรงเป็นเช่นชายหนุ่มทั้งหลายที่สตรีเหล่านั้นเคยรู้จัก เพราะเจ้าชายมิได้สนพระทัยหรือตั้งพระทัยที่จะตรวจมองความงามของหญิงเหล่านั้นเลย บางคนถึงกับพูดว่า ขณะที่เจ้าชายประทับอยู่บนบัลลังก์ เพื่อประทานรางวัลอยู่นั้น พวกเธอมีความรู้สึกราวกับว่า พระองค์ทรงเป็นเทวรูปองค์ใดองค์หนึ่งมากกว่าที่จะเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญ

บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายที่พากันเฝ้าสังเกตการณ์ ตามพระราชโองการนั้ ต่างรู้สึกหวั่นใจว่าพวกเขาจักต้องไปกราบทูลพระราชา ในการที่การดำเนินการครั้งนี้ ว่าไร้ผลโดยสิ้นเชิง คือไม่เป็นไปตามแผน ที่พระองค์ทรงวางไว้ เพราะเจ้าชายมิได้แสดงว่า ทรงพอพระทัยสตรีคนใดเลย แต่แล้วปรากฏว่า ขณะที่สตรีทั้งหลายเดินผ่านไป ๆ และเกือบจะเป็นคนสุดท้ายอยู่แล้ว และสิ่งของที่จัดไว้สำหรับประทานรางวัล ก็เกือบจะหมดอยู่แล้ว เจ้าชายก็ยังคงประทับนิ่ง ไม่ไหวติง มีพระทัยเลื่อนลอยไปในทางอื่นอย่างเห็นได้ชัดว่า ไม่ทรงสนพระทัยในความงามอย่างยิ่งของหมู่สตรีสาวที่มาปรากฏตัวในวันนั้น ซึ่งแต่ละคน ๆ ก็มีความงามจับตาจับใจคนธรรมดาสามัญทุก ๆ คนเหล่านั้นเลย

แต่ในที่สุด ในขณะที่สตรีซึ่งทุกคนคิดว่าเป็นคนสุดท้าย ได้เข้ารับรางวัลชิ้นสุดท้าย และเดินผ่านไปแล้ว พลันได้มีสตรีสาวอีกคนหนึ่ง ได้เดินมาช้ากว่ากำหนด ด้วยอาการค่อนข้างรีบร้อน

ทุกคนที่เฝ้าดูอยู่ในที่นั้น ได้สังเกตเห็นว่า เจ้าชายได้มีอาการสะดุ้งนิดหนึ่ง ในเมื่อสตรีผู้นี้เดินมาตรงพระพักตร์ แม้สตรีผู้นี้ก็เหมือนกัน แทนที่จะก้มหน้าก้มตาเอียงอายเดินผ่านเจ้าชายไป อย่างสตรีทั้งหลาย เธอกลับมองเจ้าชายอย่างตรง ๆ ยิ้มแล้วทูลถามว่า "ยังมีรางวัลอะไรเหลืออยู่สำหรับหม่อมฉันบ้าง ?" เจ้าชายได้ทรงยิ้มตอบ และตรัสว่า "ฉันเสียใจ ที่รางวัลได้หมดไปแล้ว แต่เธอจงรับเอาสิ่งนี้ไปเถิด" พร้อมกับตรัสดังนั้น พระองค์ได้ทรงปลดพระสังวาลอันงดงามพิเศษออกจากศอของพระองค์แล้วทรงพันให้รอบข้อพระหัตถ์แห่งสตรีนั้น

อำมาตย์ทั้งหลาย เมื่อได้เห็นดังนั้น ก็พากันปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง ครั้นได้สืบจนทราบว่ากุลสตรีคนสุดท้ายนี้ มีนามว่า **ยโสธรา** เป็นเจ้าหญิงธิดาเจ้าสุปปพุทธะ ดังนั้นแล้ว ก็ได้พากันรีบกลับไปเฝ้าพระราชา กราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ ในวันต่อมา **พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงจัดส่ง**คนของพระองค์ไปสู่สำนักเจ้าสุปปพุทธะ เพื่อทูลขอพระธิดา อันมีนามว่ายโสธรานั้น เพื่อการอภิเศกสมรสกับเจ้าชายสิทธัตถะ

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง ขอมกล่อมลูก

สดุ้งองค์ ทรงเห็น ดวงสมร
นามกร ยโสธรา มารศรี
ต้องพระทัย เสน่หา ในทันที
ด้วยเดชะ บารมี แต่ปางบรรพ์
จึงถอดสร้อย สังวาล ออกจากองค์
พลันคล้อง หัตถ์อนงค์ ผู้จอมขวัญ
ดุจกล่าว ให้รู้ เป็นสำคัญ
ว่าเธอนั้น ควรเป็นผู้ คู่ชีวี

ตอนที่ ๑๒ การประลองฝีมือของบรรดาเจ้าชายหนุ่ม

มีธรรมเนียมประเพณีอยู่อย่างหนึ่ง ในบรรดาเจ้าศากยะ ซึ่งเป็นเชื้อชาติที่มีความเข้มแข็งกล้าหาญแห่งเชิงเขาหิมาลัย ว่าเมื่อชายหนุ่มคนใดประสงค์จะสมรส ข้อแรก เขาจะต้องแสดงตนเอง ให้คนทั้งหลายเห็นว่า ตนเป็นผู้ฉลาดและเชี่ยวชาญในการขี่ม้า การใช้คันศรและลูกศร และการใช้ดาบ เช่นเดียวกับชายหนุ่มอื่น ๆ ดังนั้น **เจ้าชายสิทธัตถะ แม้ทรงเป็นรัชทายาทแห่งราชบัลลังก์ก็ยังทรงต้องอนุวัติตามธรรมเนียมประเพณีอันนี้** ดังเช่นชายหนุ่มทั้งหลาย ครั้นถึงวันนัด ชายหนุ่มผู้ฉลาดและเข้มแข็ง แห่งแคว้นศากยะทั้งหมด ก็ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ สนามอันเป็นที่ประลองฝีมือ ในกรุงกบิลพัศดุ์ ล้วนแต่เป็นนักขี่ม้า นักยิงศร และนักฟันดาบที่เจนจัดกันทุกคน ทุก ๆ คน

ได้แสดงฝีมือในการขี่ม้า การใช้ศร และการฟันดาบ ตามที่ตนสามารถ ต่อหน้าที่ประชุมของอำมาตย์และประชาชน

เจ้าชายสิทธัตถะทรงขี่ม้าขาวชื่อ กัณฐกะ แสดงความสามารถอาจหาญในการขับขี่ ประกวดกับคนอื่น ๆ จนเป็นที่ปรากฏว่า พระองค์ทรงมีความสามารถเท่าหรือยิ่งกว่าคนที่สามารถที่สุดในประเทศของพระองค์ ในการยิงศร พระองค์ทรงสามารถส่งลูกศรไปได้ไกลและแม่นยำกว่าคนหนุ่มที่ลือกันในเวลานั้นว่ายิงศรได้เก่งที่สุดในประเทศนั้น กล่าวคือ เจ้าชายเทวทัต ซึ่งเป็นลูกเรียงพี่เรียงน้องของพระองค์นั่นเอง

ในการประลองฝีมือทางการฟันดาบนั้นเล่า พระองค์ได้ทรงฟันต้นไม้รุ่น ๆ ต้นหนึ่ง ขาดออกด้วยการฟันเพียงครั้งเดียว ด้วยฝีพระหัตถ์อันปราณีตและเที่ยง จนถึงกับเมื่อดาบผ่านไปแล้วต้นไม้ก็ยังคงยืนต้นอยู่ ทำให้ผู้ที่คอยดูอยู่นั้น คิดไปว่า ต้นไม้นั้นยังไม่ถูกตัด จนกระทั่งมีลมโชยมาจึงได้ค่อย ๆ ล้มลงสู่พื้นดิน ทำให้คนทั้งหลายเห็นว่าแผลตัดนั้น เกลี้ยงราวกะรอยมีดตัดเนย ในการประกวดการฟันดาบคราวนี้ พระองค์ทรงเป็นผู้กำชัยชนะเลิศไว้ได้ กล่าวคือ ทรงชนะพระอนุชาต่างมารดาของพระองค์เอง ซึ่งมีพระนามว่า นันทะ อันเป็นผู้ซึ่งใคร ๆ คาดกันว่า ไม่มีผู้ใดในประเทศนี้ จะเอาชนะเจ้าชายพระองค์นี้ ในทางฟันดาบได้

อันดับต่อไป เป็นการประลองฝีมือทางการแข่งม้า โดยอาศัยม้ากัณฐกะสีขาว ฝีเท้าเร็วของพระองค์ เจ้าชายสิทธัตถะทรงสามารถขี่ขับ ทิ้งผู้อื่นทุกคนไว้เบื้องหลังได้ โดยง่ายดาย นักแข่งม้าพากันไม่พอใจ บางคนพูดแก้เก้อว่า "ที่พระองค์ทรงชนะได้อย่างง่ายดายเช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะม้าต่างหาก ถ้าเราได้ม้าฝีเท้าเร็วเช่นม้ากัณฐกะมาขี่ เราก็ต้องชนะเหมือนกัน มันดีอยู่ที่ม้าต่างหาก หาใช่ดีที่คนขี่ไม่ อย่าง ๆ เอาม้าเปลี่ยวสีดำ ตัวที่ไม่เคยยอมให้ใคร ๆ ขึ้นหลังเลยนั้น มาพิสูจน์กันทีว่าใครจะขึ้นขี่มันได้ หรือนั่งบนหลังมันได้ดีที่สุด"

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๑๑

ตอนที่ ๑๓ การปราบม้าดุ

ดังนั้นบรรดาเจ้าชายหนุ่มทั้งหลาย จึงได้พยายามเต็มความสามารถของตน ผลัดกันทีละคน ๆ ที่จะพยายามจับม้าตัวนั้น แล้วเผ่นขึ้นนั่งบนหลังของมันให้จนได้ ผลที่ปรากฏ ทุกพระองค์ได้ถูกม้าอันลำพองและดุร้ายตัวนั้นสะบัดให้ล้มลงมายังพื้นดินทุกคราวไป กระทั่งเวียนมาถึงรอบของเจ้าชายอรชุน ซึ่งถือกันว่าเป็นนักขี่ม้าที่เยี่ยมที่สุดในประเทศมาแล้ว เจ้าชายองค์นี้ได้พยายามเพียงเล็กน้อย ก็ทรงสามารถขึ้นนั่งบนหลังมันได้ และหวดด้วยแส้ เพื่อให้มันวิ่งไปรอบ ๆ สนามแต่ในอึดใจต่อมา โดยที่ใคร ๆ ไม่คาดถึง ว่ามันจะมีฤทธิ์เดชอย่างไร ม้าร้ายตัวนี้ได้แว้งศีร์ษะของ

มันมาโดยเร็ว งับเอาขาของเจ้าชายอรชุน ด้วยฟันอันคมและแข็งกร้าวของมัน ดึงกระชากเจ้าชายให้หลุดจากหลัง แล้วเหวี่ยงลงยังพื้นดิน หากว่าเจ้าพนักงานที่คอยเฝ้าระวังเหตุการณ์นั้นพวกหนึ่งไม่ช่วยกันรั้งแยกมันออกไว้ทัน และพนักงานอีกพวกหนึ่ง ไม่พากันรุมตีทางหลังของมันแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เจ้าสัตว์ร้ายตัวนั้นจะไม่ทำอันตรายแก่เจ้าชายอรชุน จนกระทั่งเสียชีวิต

แม้ม้าเปลี่ยวดุร้ายตัวนั้น จะอาละวาดถึงเพียงนั้นมาแล้วก็ตาม รอบถัดไป ก็จำต้องเป็นรอบของเจ้าชายสิทธัตถะ จะต้องขึ้นขี่ตามที่ตกลงกัน ทุกคนพากันคิดว่า พระองค์จะต้องเสียชีวิต เพราะแม้แต่เจ้าชายอรชุนที่ถือกันว่า เชี่ยวชาญการขี่ม้าของประเทศ ก็ยังรอดตายไปได้อย่างหวุดหวิด

แต่เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ทรงดำเนินอย่างแช่มช้าเป็นปกติ ตรงแน่วไปยังม้าตัวนั้น ทรงวางพระหัตถ์ข้างหนึ่งบนคอของมัน และพระหัตถ์อีกข้างหนึ่งลูบที่จมูกของมัน พร้อมกับกล่าวคำอ่อนหวาน ที่หูของมันสองสามคำ และพระองค์ได้ทรงตบเบา ๆ ที่สีข้างทั้งสองของมัน การกระทำได้ในขั้นต้นนี้ ทำความประหลาดใจให้แก่ทุก ๆ คนในการที่ม้าร้ายตัวนั้นยอมนิ่งให้ ไม่กระดุกกระดิก และซ้ำยังยินยอมให้เจ้าชายขึ้นบนหลัง ขี่ขับไปข้างหน้า ถอยมาข้างหลังได้ ตามที่พระองค์ทรงปรารถนาอีกด้วย จึงเป็นที่ประจักษ์ด้วยกันทุกคนในที่นั้นว่า มันยินยอมทำตามความประสงค์ของเจ้าชายทุก ๆ อย่างโดยสิ้นเชิง นับเป็นครั้งแรก ที่มีคนเข้าไปใกล้มันได้เช่นนี้ โดยไม่เกรงกลัวมัน ทั้งสามารถบังคับขี่ขับมันได้โดยไม่ต้องมีการเฆี่ยนตีอีกด้วย แม้ม้าตัวนั้นก็จักต้องรู้สึกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ในการกระทำเช่นนั้นของเจ้าชาย ซึ่งมันไม่เคยได้รับการกระทำอย่างนี้ จากใครที่ไหนมาก่อนเลย มันจึงยอมให้เจ้าชายผู้ซึ่งไม่ทรงหวาดกลัว และทั้งไม่ทรงแสดงความทารุณต่อมัน ทรงขึ้นขี่มันได้ตามความประสงค์

ในที่สุด ทุกคนได้ยอมรับว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงเป็นนักขี่ม้าที่เชี่ยวชาญที่สุดของประเทศด้วย อีกประการหนึ่ง และเป็นผู้ที่สมควรที่สุด ที่จะเป็นพระสวามีของเจ้าหญิงยโสธรา ผู้งามเลิศด้วย ทางฝ่ายเจ้าสุปปพุทธะ พระบิดาแห่งเจ้าหญิงยโสธรา ก็ได้ทรงเห็นพ้องในข้อนี้ ทรงยินยอมยกพระธิดาของพระองค์ ให้เป็นชายาของเจ้าชายหนุ่ม ผู้ซึ่งมีพระรูปพระโฉมงามสง่าและแกว่นกล้าพระองค์นี้ ด้วยความเต็มพระทัย

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง ขวัญอ่อน

ด้วยอำนาจ เมตตา มาปรากฏ
แม้แต่ม้า ที่พยศ ก็ยอมเฉย
ไม่แล่นโลด โดดเต้น ดังเช่นเคย
ราวกับเอ่ย ว่าเป็นข้า มาช้านาน

ตอนที่ ๑๔ การเศกสมรสของเจ้าชายสิทธัตถะ

เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงสมรสกับพระนางยโสธรา ผู้เลอโฉม ในท่ามกลางความชื่นชมโสมนัสอย่างใหญ่หลวงของคนทุกหมู่เหล่า และได้เสด็จพร้อมด้วยพระนาง ไปประทับ ณ ปราสาทที่สร้างใหม่และงดงาม ซึ่งพระราชบิดารับสั่งให้สร้างขึ้น **เพื่อทั้งสองพระองค์จะได้แวดล้อมอยู่ด้วยความ**เบิกบาน สำราญพระหฤทัยร่วมกัน ตามวิสัยของคนหนุ่มสาวจะพึงเสพความรื่นรมย์นั้น ๆ ได้

ในบัดนี้ พระเจ้าสุทโธทนะเริ่มทรงดีพระทัยว่า พระโอรสของพระองค์จักไม่ทรงใฝ่ฝันถึงการสละราชบัลลังก์ ออกไปผนวชเป็นนักบวชอีกต่อไป แต่เพื่อให้เป็นที่แน่นอนยิ่งขึ้น ว่าความนึกคิดของเจ้าชายจักไม่น้อมไปในทางนั้นโดยเด็ดขาด **พระราชาจึงรับสั่งไม่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งในที่นั้น เอ่ยถึงสิ่งที่นำมาซึ่งความเศร้าสลด** เช่นความแก่ ความเจ็บ หรือความตาย เป็นต้น แม้แต่คำเดียว คนที่ห้อมล้อมใกล้ชิดอยู่เหล่านั้น จะต้องพยายามกระทำทุกอย่างทุกทาง ให้เป็นราวกะว่าสิ่งอันไม่พึงปรารถนาเหล่านั้น มิได้มีอยู่ในโลกนี้เลย

ยิ่งไปกว่านั้น พระราชาได้รับสั่งให้คนรับใช้ทั้งภายในและภายนอก ที่มีลักษณะส่อรูปร่างไปในทางชรา หรืออ่อนเพลีย หรือเจ็บไข้ได้ป่วย ปรากฏแม้แต่เพียงเล็กน้อย ให้ออกไปเสีย ให้พ้นจากเขตวังของพระโอรส พระองค์ได้ทรงจัดจนถึงกับว่า ในเขตปราสาทและบริเวณอุทยานรอบปราสาทของเจ้าชายนั้น คนอื่นจักเยี่ยมกรายเข้าไปไม่ได้เลย นอกจากคนหนุ่มสาว ซึ่งมีใบหน้าแสดงแววแห่งความสุขความร่าเริงและความยิ้มแย้มแจ่มใสเท่านั้น หากเผอิญมีใครล้มเจ็บลงในนั้น จักต้องช่วยกันนำออกไปนอกบริเวณ โดยทันที และจะไม่ยอมให้กลับเข้ามาอีก จนกว่าจะหายและสมบูรณ์ดังเดิม

พระราชาทรงมีพระราชโองการอันเฉียบขาด มิให้ใครคนใดคนหนึ่งในที่นั้นแสดงอาการหรือนิมิตแห่งความอ่อนเพลียหรือเศร้าใจออกมาต่อพระพักตร์ของเจ้าชาย ทุก ๆ คนที่แวดล้อมเจ้าชายอยู่ ต้องแสดงอาการรื่นเริงสดชื่นแจ่มใสอยู่ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน และในยามที่เป็นเวลาถวายการปรนนิบัติด้วยการเต้นรำขับกล่อมจะต้องไม่แสดงอาการของความเหนื่อยเหนื่อยเมื่อยล้าออกมาให้ปรากฏ **โดยสรุปแล้วพระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงพยายามจัดทำทุกสิ่งทุกอย่าง ไปในทำนองที่ว่าเจ้าชายจักไม่สามารถทราบ หรือแม้แต่เพียงคาดคะเนได้ ว่าในโลกนี้ ไม่มีสิ่งอื่นใด นอกเหนือไปจากการยิ้มการหัวเราะ และเกลื่อนไปด้วยความเป็นหนุ่มเป็นสาว เต็มไปด้วยความชื่นชมและความสุขเท่านั้น**

เพื่อให้ความมุ่งหวังของพระองค์เป็นไปสมบูรณ์ตามนั้น พระราชารับสั่งให้สร้างกำแพงสูง ๆ ล้อมปราสาทและอุทยานของเจ้าชายเอาไว้ และทรงบังคับอย่างเฉียบขาด แก่ผู้เฝ้าประตูทั้งหลาย ว่าเขาจัก**ไม่ยอมให้เจ้าชายเสด็จออกไปจากกำแพงนี้** ไม่ว่ากรณีใด ๆ โดยวิธีนี้ ที่พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงคิดว่า มันจักเป็นที่นอนใจได้ ว่าเจ้าชายจักไม่ได้พบเห็นสิ่งใด นอกจากสภาพอันน่ารื่นรมย์ ของความ

เป็นหนุ่มเป็นสาว และความมีชีวิตชีวาจักไม่ได้ยินเสียงใด ๆ นอกจากเสียงไพเราะของบทเพลง และเสียงระรื่นของการหัวเราะ และจักทรงพอพระทัยในการที่จะเป็นอยู่ ตามที่พระราชบิดาได้จัดสรรประทานให้ **จักไม่ทรงปรารถนาในการออกบวช** หรือเสาะแสวงหาสิ่งอื่นใด ให้มากไปกว่าการเป็นอยู่อย่างเจ้าชาย **ผู้เป็นพระโอรสหัวแก้วหัวแหวนของพระราชบิดาเท่านั้น**

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.
ทำนอง เขมรละออองค์

สองพระองค์ ทรงสุข เกษมสันต์
ทุกคืนวัน เปรมปรีดิ์ จะมีไหน
ด้วยเปี่ยมล้น ความรัก สุดหทัย
ตามวิสัย สาวหนุ่ม ชุ่มฉ่ำทรวง
คงประทับ ด้วยกัน ในปรางค์มาศ
เพราพิลาศ สร้างพิเศษ ในเขตหลวง
พระบิดา ทรงจัด สิ่งทั้งปวง
ให้ลุล่วง แลเพลิน จำเริญใจ

ตอนที่ ๑๕ ความเบื่อหน่าย

แม้พระราชาจักได้ทรงจัดสรรให้มีการบำรุงบำเรอ แวดล้อมพระโอรสของพระองค์สักเพียงใด และแม้ว่า ความทุกข์ยากนานาประการ จะได้ถูกกีดกันออกไป จนไม่มีทางที่เจ้าชายจะทรงรู้จักกับความทุกข์ใด ๆ แม้แต่น้อยนิดก็ตาม เจ้าชายสิทธัตถะก็ยังคงไม่รู้สึกเป็นสุข ดังที่พระราชบิดาปรารถนาเอาไว้ แม้แต่หน่อยเดียว พระองค์อยากจะทราบว่ามีอะไรอยู่นอกกำแพง ซึ่งเขาไม่ยอมให้พระองค์เสด็จผ่านออกไปเลย

เพื่อป้องกันมิให้พระโอรสมีความสนพระทัยต่อสิ่งที่มีอยู่นอกกำแพง พระราชาได้ทรงจัด**งานเลี้ยงดูและงานรื่นเริงต่าง ๆ ขึ้นทุกชนิด แต่ก็เป็นการไร้ผลเช่นเคย เจ้าชายยิ่งไม่ทรงพอพระทัย**มากขึ้น ในการเป็นอยู่อย่างปิดตายเท่านั้น พระองค์ทรงประสงค์ใคร่จะเห็นโลก มากกว่าที่มันมีอยู่ภายในกำแพงของพระองค์ ทั้ง ๆ ที่ความเป็นอยู่ภายในกำแพงพระราชวังนั้น ก็เต็มไปด้วยความสุขสันต์หรรษาเป็นที่สุดแล้ว **พระองค์ทรงปรารถนาที่จะทราบว่าคนที่มิใช่ลูกเจ้าลูกนายนั้น เขาเป็นอยู่กันอย่างไร** พระองค์ได้กราบทูลพระราชบิดาซ้ำแล้วซ้ำอีก ว่าพระองค์จักไม่มีความสุขใจได้เลย ถ้าหากว่ามิได้ออกไปเห็นสิ่งเหล่านั้น

กาลล่วงมากระทั่งวันหนึ่ง อันเป็นวันซึ่งพระราชาไม่สามารถจะทรงทนความรบเร้าของพระโอรสในการที่จะออกไปดูสิ่งต่าง ๆ ภายนอกกำแพงพระราชวังได้อีกต่อไป พระองค์ได้ตรัสว่า "ดีแล้ว ลูกเอ๋ย เจ้าควรออกไปเที่ยวภายนอกวัง และดูประชาชนทั้งหลาย ว่าเขาเป็นอยู่กันอย่างไร แต่ต้องให้พ่อได้เตรียมสิ่งต่าง ๆ ให้พอเหมาะสมแก่การที่ลูกรักคนเดียวของพ่อ จะไปดูเสียก่อน"

พระราชาได้รับสั่งให้แจ้งข่าว แก่ประชาชนทั้งปวง เพื่อทราบว่าพระโอรสของพระองค์ จักเสด็จประพาสพระนคร ในวันที่กำหนดให้ และให้ทุกบ้านทุกเรือนประดับธงทิวและเครื่องห้อยอันสวยงาม ตามประตูหน้าต่าง เป็นต้น จักต้องทำความสะอาดเช็ดถูบ้านเรือน และทาสีใหม่ประดับดอกไม้เหนือประตูและหน้าต่าง และทำทุก ๆ อย่าง ให้ดูงดงาม สดใส สุดความสามารถที่จะพึงกระทำได้ พระองค์ทรงมีพระราชโองการเด็ดขาด มิให้ผู้หนึ่งผู้ใด ทำกิจธุระส่วนตัวของตน แม้แต่เพียงเล็กน้อยกลางถนน คนตาบอด คนง่อยเปลี้ย คนเจ็บป่วยชนิดใด ๆ ก็ตาม คนแก่คนเป็นโรคเรื้อน เหล่านี้ ต้องไม่ออกมาสู่ถนนทุกสายในวันนั้น แต่จะต้องเก็บตัวปิดประตูอยู่ในเรือนตลอดเวลาที่เจ้าชายเสด็จผ่านมา คนหนุ่มแน่น คนแข็งแรง คนมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ คนที่มีแววร่าเริงเป็นสุขเท่านั้น ที่จะออกมาทำการเฝ้าแหนต้อนรับเจ้าชาย ในการเสด็จประพาสพระนครใช่แต่เท่านั้น พระราชโองการยังมีอีกว่า ในวันนั้น ต้องไม่มีการหามศพไปสู่ป่าช้าเลยเป็นอันขาดไม่ว่ากรณีใด ให้เก็บศพรอไว้ จนกว่าจะถึงวันรุ่งขึ้น

ประชาชนได้พากันกระทำตามที่พระราชามีพระราชโองการทุกประการ ได้พากันกวาดถนนทุกสาย และรดน้ำเพื่อระงับฝุ่น ได้ทาสีบ้านเรือนด้วยสีขาว ประดับประดาให้สวยงาม ด้วยพวงดอกไม้และระย้าดอกไม้ แขวนหน้าประตูบ้านช่องของตน ๆ พร้อมกันนั้นก็ได้แขวนแถบผ้าสีต่าง ๆ ตามต้นไม้สองข้างถนนที่เจ้าชายจะเสด็จผ่านไป โดยสรุปแล้ว เขาได้พยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างตามที่เขาเห็นว่าจะทำให้นครนี้ ปรากฏแก่สายพระเนตรเจ้าชายราวกับว่า เป็นนครแห่งเทพยดาในแดนสวรรค์แทนที่จะเป็นโลกมนุษย์

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกจากวัง ประทับบนราชรถคันงามของพระองค์ เสด็จประพาสตามถนนสายต่าง ๆ ทอดพระเนตรทุกสิ่งทุกอย่างในที่ทุกแห่ง ซึ่งล้วนแต่มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสของประชาชนคอยต้อนรับอยู่โดยทั่วไป ประชาราษฎร์ทั้งปวงต่างดีอกดีใจ ที่ได้เห็นเจ้าชายเสด็จมา ในท่ามกลางพวกเขา บางคนได้ยืนขึ้นและเปล่งเสียงพร้อม ๆ กันว่า "ไชโย! **ชัยชนะ** จงมีแก่เจ้าชาย!" บางพวกก็ได้วิ่งนำไปข้างหน้า โปรยดอกไม้บนหนทางที่ม้าของพระองค์จะลากราชรถผ่านไป

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง สามเส้า

พระราชา ทรงมี่ พระดำรัส
ประกาศตรัส แจ้งข่าว ที่ประสงค์
ว่าเจ้าชาย โอรส ของพระองค์
จักใคร่ทรง ประพาส พระนคร
ขอนิกร ปวงประชา สวามิภักดิ์
ถวายความ จงรัก สมัครสมาน
ด้วยการจัด ทั้งหมด สดตระการ
เคหสถาน บ้านเรือน ชวนเยือนชม

ตอนที่ ๑๖ การเห็นคนแก่

พระเจ้าสุทโธทนะเมื่อได้ทรงเห็นว่าประชาชนได้พากันทำตามพระราชประสงค์ของพระองค์อย่างเคร่งครัดเช่นนั้น ก็ทรงเบิกบานพระทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงดำริว่า การที่เจ้าชายได้เที่ยวดูนคร และได้เห็นแต่สิ่งสวยงามรื่นเริงบันเทิงใจเสียบ้างเช่นนี้ จักรู้สึกพอพระทัย และจักระงับ**ความคิดอันวิตถารนั้นเสียได้โดยเด็ดขาดเป็นแน่**

แต่ในที่สุด แผนการณ์ที่พระราชาได้ทรงวางไว้เป็นอย่างดีนั้น ได้เกิดความล้มเหลวขึ้นอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ กล่าวคือ ได้มีชายชราคนหนึ่ง มีผมขาวเต็มทั้งศีรษะ มีผ้าขี้ริ้วพันกายอย่างกระท่อนกระแท่น เดินโขยกเขยกออกมาจากบ้านหลังหนึ่งข้างถนน โดยไม่ทันที่จะมีผู้ใดเห็นและห้ามเสีย ใบหน้าของแกเต็มไปด้วยจุดกระ และรอยย่น นัยน์ตาแฉะและฝ้าฟาง ในปาก ไม่มีฟันแม้แต่ซี่เดียว เรือนร่างค้อมงอ จนต้องใช้มือทั้งสองอันมีแต่หนังหุ้มกระดูกยันไม้เท้าไว้ เพื่อไม่ให้ล้ม แกสู้พยายามพยุงกายเดินไปตามถนน อย่างไม่เอาใจใส่ต่อฝูงชนอื่นใด เท้าก็เดินปัดเป๋เปะปะไป พร้อมกับเสียงพึมพำอย่างอิดโรย ขาดเป็นห้วง ๆ ออกมาจากปากอันซีดของแก แกกำลังเที่ยวร้องวอนขออาหารกินจากประชาชนที่ผ่านมา ด้วยความหิวโหยถึงขนาดที่ว่า หากไม่ได้รับประทานอาหารสิ่งใดในวันนี้แล้วแกจักต้องถึงแก่ชีวิต

ทุกคนในที่นั้นมีความขึ้งเคียดตาแก่คนนี้เป็นอันมาก ในการบังอาจออกมาสู่ท้องถนน ในวันที่เจ้าชายเสด็จประพาสนครเป็นครั้งแรก เช่นนี้ ทั้งพระราชาก็ได้มีพระราชโองการห้ามคนเช่นนี้มิให้แสดงตัวในท่ามกลางถนนในวันนั้นไว้ด้วยแล้ว ผู้คนเหล่านั้นได้พากันพยายามรีบรุมขับต้อนตาแก่คนนี้ ให้กลับเข้าไปยังบ้านของแกเสียก่อนที่เจ้าชายจะทอดพระเนตรเห็น

แต่การกระทำของคนเหล่านี้ เป็นไปไม่ทันท่วงที **เจ้าชายสิทธัตถะได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่คนนั้นเสียก่อนแล้ว** พระองค์ทรงสดุ้ง ในการเห็นภาพคนแก่นั้น ซึ่งทรงรู้สึกว่าเป็นการยากที่จะกล่าวได้ว่าเหมือนกับภาพของอะไร พระองค์ได้รับสั่งถามนายฉันนะ สารถีคนโปรดของพระองค์ซึ่งนั่งอยู่ข้าง ๆ ว่า "นั่นอะไรกัน ฉันนะ! มันต้องไม่ใช่คนแน่ ๆ ทำไมมันจึงโค้งงอมากเช่นนั้นเล่า? ทำไมไม่เหยียดหลังให้ตรง ๆ เหมือนแกและฉันนี่? ทำไมต้องสั่นเทิ้มอย่างนั้น? ทำไมผมของเขา จึงขาวโพลน อย่างประหลาด ไม่เหมือนผมของเรา ๆ ? ตาของแกเป็นอะไรไป? ฟันของเขาอยู่ที่ไหน? คนบางคนเกิดมาก็เป็นอย่างนี้เลยหรือ? บอกฉันทีเถิด ฉันนะ! ว่ามันหมายความว่าอย่างไรกัน?"

นายฉันนะ ได้กราบทูลถวายแด่เจ้านายของตนว่า "ทูนกระหม่อม บุคคลที่เป็นเช่นนี้ เรียกกันว่าคนแก่หง่อม เขาไม่ได้เป็นเช่นนี้มาแต่กำเนิด เขาเกิดมาสู่โลกนี้ เช่นเดียวกับคนทั้งหลายอื่นในครั้งแรก เขาก็เป็นหนุ่มหลังตรงร่างกายผึ่งผายแข็งแรง มีผมดำสนิท และดวงตาแจ่มใส แต่เมื่อเขามีชีวิตอยู่ในโลกนี้นานเข้า เขาก็เป็นดั่งนี้ ทูนกระหม่อมอย่าไปเอาพระทัยใส่กับเขาเลย นั่นมันเรื่องของคนแก่ชราต่างหาก"

"หมายความว่าอะไรกัน ฉันนะ" เจ้าชายได้ตรัสถามต่อไป "หมายความว่า นี่เป็นของธรรมดาอย่างนั้นหรือ? เธอยืนยันถึงกับว่า ทุกคนที่อยู่ในโลกนี้นานเข้าแล้ว จักต้องเป็นเช่นนั้นหรือ? ต้องไม่ใช่แน่ ๆ ฉันไม่เคยเห็นอย่างนี้มาก่อนเลย ความแก่หง่อม นั่นอะไรกัน?"

"ทูนกระหม่อม ทุก ๆ คนในโลก เมื่อมีชีวิตนานเข้า จักต้องเป็นเหมือนบุคคลคนนี้ โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงเลย"

"ทุกคนเทียวหรือ ฉันนะ! เธอด้วย? ฉันด้วย? พ่อของฉันด้วย? ชายาของฉันด้วย? เราทุกคน จักต้องเหมือนคนคนนี้! จักไม่มีฟัน จักมีผมสีขาว เหมือนนายคนนี้! ตัวจะต้องโค้งงอและสั่นเทิ้ม จักต้องใช้ไม้ยันกายเอาไว้ เมื่อต้องการจะเคลื่อนไหว แทนที่จะยืนได้ตรง ๆ เหมือนนายคนนี้ดังนั้นหรือ?"

"เป็นดังนั้นแน่ ทูนกระหม่อม ทุก ๆ คนในโลก เมื่อมีชีวิตอยู่นานเข้าแล้ว จักต้องเป็นเหมือนบุคคลคนนี้ มันเป็นสิ่งที่ป้องกันหลีกเลี่ยงเสียไม่ได้ นี่คือความชรา"

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง แขกโศก

อนิจา ความชรา แสนน่าเกลียด

มาบังเบียด ความเยาว์ ให้เสื่อมหาย

ให้หมดสิ้น ความสวย ของรูปกาย
อีกซ้ำร้าย หมดพลัง ไปทั้งองค์
ให้หมดสิ้น ความแฉล้ม แจ่มกระจ่าง
หูตาฟาง ฟันหัก ชักลืมหลง
ไม่มีใคร ยังความเยาว์ ได้ยืนยง
ทุกคนตรง เข้าสู่ ประตูชรา

ตอนที่ ๑๗ ความสลดพระทัย

เจ้าชายสิทธัตถะรับสั่งให้นายฉันนะขับรถกลับวังในทันที พระองค์ไม่มีแก่ใจที่จะประพาสพระนครอีกต่อไป ในวันนั้น พระองค์ไม่สามารถที่จะทรงรู้สึกถึงความรื่นเริงบันเทิงใจ ในการที่จะได้เห็นภาพของการสนุกสนานสรวลเสเฮฮาของประชาชน ในท่ามกลางสิ่งที่ตกแต่งประดับประดาไว้อย่างงดงาม ทั่ว ๆ พระนคร ทรงประสงค์แต่จะประทับตามลำพังพระองค์เดียว เพื่อขบคิดปัญหาอันเนื่องกับสิ่งที่น่าหวาดเสียว ที่พระองค์ได้ทรงประสบเป็นครั้งแรกนี้ บัดนี้พระองค์ผู้ซึ่งเป็นเจ้าชายและเป็นทายาทแห่งราชบัลลังก์ พร้อมทั้งทุก ๆ คน ที่พระองค์ทรงรักใคร่นั้น ในวันหนึ่งจักต้องหมดกำลัง จักสูญสิ้นความร่าเริงของชีวิต โดยประการทั้งปวง เพราะจักต้องเข้าถึงความชรา และทั้งไม่มีทางที่จะปลดเปลื้องป้องกันได้ ไม่มียกเว้น ว่าจะเป็นใครผู้ใดมาแต่ไหน ไม่ว่าคนมั่งมีหรือคนยากจน ไม่ว่าคนเรืองอำนาจหรือคนไร้วาสนา ล้วนแต่จะต้องเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระองค์เสด็จกลับถึงพระราชวังแล้ว แม้ว่าคนปรนนิบัติจะได้จัดสรรอาหารเครื่องต้นอย่างดีมาถวาย พระองค์ก็ไม่อาจจะเสวย เพราะความคิดต่าง ๆ ได้กลุ้มรุมอยู่ในพระทัยอย่างไม่รู้สร่าง ว่าวันหนึ่งจักต้องเข้าถึงความชรา แม้เมื่ออาหารเหล่านั้น ได้ถูกนำกลับไปแล้ว และมีสตรีนักฟ้อนนักขับรำ จะได้เข้ามาถวายความบันเทิงแก่พระองค์ ด้วยการฟ้อนรำและขับกล่อมก็ตาม พระองค์ไม่อาจที่จะทอดพระเนตรเห็นหรือได้ยินเสียงเพลงที่ขับร้องเหล่านั้น เพราะความคิดได้กลุ้มรุมอยู่ในพระทัยตลอดเวลา ว่าในวันหนึ่ง พวกหญิงทั้งหมดเหล่านี้ก็จักต้องเข้าถึงความชรา ทุก ๆ คนจักต้องเป็นดังนั้น ไม่มีทางยกเว้น **แม้แต่คนที่สวยที่สุดและร้องเพลงไพเราะที่สุด!**

ต่อมาอีกเล็กน้อย พระองค์รับสั่งให้คนเหล่านั้นกลับออกไป แล้วทรงเอนกายลงพักผ่อน แต่ก็ไม่อาจจะทรงหลับลงได้ ทรงลืมพระเนตรโพลงอยู่ตลอดราตรี ทรงครุ่นคิดแต่เรื่องที่พระองค์และพระชายา อันเป็นที่รักยิ่งของพระองค์จักต้องเป็นไปในอนาคตว่า วันหนึ่งจักเข้าถึงความชราด้วยกันทั้งคู่ จักมีผมหงอกเต็มศีรษะ จักมีใบหน้าเหี่ยวย่นน่าสะอิดสะเอียน เหมือนบุคคลที่พระองค์

ได้ทรงเห็นมาในตอนกลางวัน วันนี้ แล้วทั้งสองก็จักไม่สามารถทำความบันเทิงเริงรื่นอะไร ๆ ให้แก่กันและกันได้อีกสืบไป

เมื่อทรงคิดมาถึงตอนนี้ พระองค์เริ่มทรงฉงนพระทัย ว่าจักไม่มีใครสักคนหนึ่ง ในบรรดาคนจำนวนมากมายในโลกนี้ ได้เคยตั้งใจค้นให้พบวิธีที่จะหนีออกไปเสียจากสิ่งอันร้ายกาจ กล่าวคือความชรานี้ได้บ้างเจียวหรือ? ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์เริ่มทรงสงสัยว่า หากพระองค์จักทรงพยายามแล้วพยายามอีก ให้เต็มความสามารถ หยุดการกระทำอย่างอื่นเสียสิ้น ใช้ความคิดและกำลังทั้งหมดคิดและกระทำแต่สิ่งเดียวนี้แล้ว จักไม่สามารถพบวิธีที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่พระองค์เองแก่พระนางยโสธรา แก่พระราชบิดา และแก่ทุกคนในโลกบ้างเจียวหรือ?

ได้มีผู้กราบทูลให้พระราชาทรงทราบ ถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถนนนั้นทุกประการ และพระองค์ทรงเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง แม้พระราชา ก็ไม่สามารถบรรทมหลับได้ ตลอดราตรีนั้นเช่นกัน พระองค์ได้ทรงเริ่มคิดหาวิธีอื่น ๆ ในการที่จะโน้วน้าวพระหฤทัยของเจ้าชาย มาเสียจากความคิดชนิดที่ถ้าไม่หยุดคิดแล้ว จักต้องทำให้เจ้าชายสละโลกออกผนวชเป็นฤาษี หรือนักบวชผู้เร่ร่อน โดยไม่ต้องสงสัยเลย

เพลงประกอบใช้เพลงของตอนที่ ๑๖

ตอนที่ ๑๘ การประพาสพระนครครั้งที่สอง อย่างอิสระ การเห็นคนเจ็บ

พระราชาได้ทรงแสวงหาสิ่งเพลิดเพลินสนุกสนานอย่างอื่น มาบำรุงบำเรอพระโอรสของพระองค์อีกมากอย่าง แต่ทุก ๆ อย่างก็ไร้ผลดังที่เคยเป็นมา เจ้าชายหนุ่มไม่ทรงแยแสใยดีในสิ่งเหล่านี้ แต่กลับทรงวิงวอนพระราชบิดา ขอให้ทรงอนุญาตให้พระองค์เสด็จประพาสพระนครอีกครั้งหนึ่งตามลำพัง โดยไม่ต้องให้มีใครทราบ เพื่อพระองค์จะได้ทรงเห็นสิ่งต่าง ๆ ดังเช่นที่เป็นอยู่ทุก ๆ วันอย่างที่เห็นกันอยู่ตามปกติ

ทีแรกพระราชาไม่ทรงปรารถนาที่จะประทานอนุญาต เพราะพระองค์ทรงหวั่นกลัวยิ่งขึ้นว่าเจ้าชายสิทธัตถะออกไปอีกครั้งนี้ ได้เห็นความเป็นอยู่ตามปรกติของผู้คน ซึ่งไม่มีโอกาสกำเนิดเป็นลูกเศรษฐีลูกกษัตริย์ ต้องทำมาหากินอย่างเหงื่อไหลไคลย้อยตลอดเวลาเข้าแล้ว คำทำนายของพระฤาษีผู้สูงอายุนั้น จักต้องเป็นความจริงขึ้นโดยแน่นอน เจ้าชายสิทธัตถะก็จักไม่มีโอกาสครองราชบัลลังก์สืบแทนพระองค์สืบไป

แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงทราบดีอีกว่า พระโอรสของพระองค์จักไม่ทรงมีความสุขได้เลย หากว่าไม่ได้ออกไปทอดพระเนตรเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงพระประสงค์ ด้วยความรักและสงสาร

แห่งน้ำพระทัยของพระราชาผู้เป็นบิดา**พึง**มีต่อบุตร แม้ผลจะเกิดขึ้นเป็นประการใดก็ตาม พระองค์ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรารถนา ก็จำต้องทรงอนุญาตให้เจ้าชายเสด็จประพาสนครได้ตามประสงค์ ดังนั้น เจ้าชายสิทธัตถะจึงได้มีโอกาสเสด็จออกจากกำแพง ซึ่งเขามุ่งกีดกันมิให้พระองค์ทรงประสบสิ่งอันไม่พึงปรารถนานั้น ได้อีกครั้งหนึ่ง

ในครั้งนี้ พระองค์ได้เสด็จดำเนินด้วยพระบาท แทนการเสด็จด้วยราชรถ ทรงแต่งพระองค์ด้วยเครื่องแต่งกายอย่างคนหนุ่ม ที่มีเชื้อสกุลดี และไม่มีใครตามเสด็จ นอกจากนายฉันนะซึ่งก็ได้แต่งกายให้ผิดแปลกไปจากเคยแต่ง เพื่อคนอื่นจักไม่ทราบได้ว่านายฉันนะนั้นคือใคร และเป็นทางให้ไม่รู้จักพระองค์ต่อไปอีกด้วย

ครั้งนี้ ไม่มีกลุ่มชนที่เขาชุมนุมกันอยู่ เพื่อคอยเฝ้าถวายพระพร ไม่มีการประดับที่งามระย้าไปด้วยพวงดอกไม้ ไม่มีธงทิวหลากสีทอพระเนตรเจ้าชาย ดังในกาลก่อน แต่จะเป็นเพียงภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ตามธรรมดาธรรมชาติแห่งนครที่เต็มไปด้วยผู้คน ซึ่งสาละวนอยู่กับกิจการนานาชนิด อันเกี่ยวกับอาชีพ เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหาร

ตามทางที่ผ่านไป มีช่างเหล็กกำลังตีเหล็กที่วางอยู่บนทั่ง ด้วยฆ้อนใหญ่ เพื่อทำเป็นเครื่องไถ เคียว หรือล้อเกวียน และสิ่งอื่น ข้างถนนอันเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของคนมั่งมี มีช่างเพชรพลอยและช่างทอง กำลังทำและจำหน่ายเครื่องเพชรพลอย ทองเงินรูปพรรณนานาชนิด ถนนบางสายเต็มไปด้วยร้านรวงของคนย้อมผ้า ซึ่งกำลังตากผ้าสีสดต่าง ๆ กัน บางแห่งเต็มไปด้วยร้านขนม มีช่างทำขนมกำลังปรุง และบ้างก็กำลังขายให้ลูกค้าที่มาคอยซื้อ เพื่อต้องการบริโภคทันที ที่ปรุงเสร็จใหม่ ๆ

ในขณะนี้ พระหฤทัยของเจ้าชายทรงสนุกสนานเพลิดเพลินไปด้วยภาพของคนทั้งหลาย ที่กำลังประกอบกิจการของตน ๆ อยู่ด้วยความขยันขันแข็ง ไม่มีแววแห่งความอ่อนเพลีย เป็นที่เบิกบานพระทัยอยู่ แต่ในที่สุด ก็ยังมีบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นอย่างกระทันหัน มาทำลายความเบิกบานพระทัยในการที่ได้ทรงพบเห็นสิ่งที่น่าสนใจต่าง ๆ ในวันนั้นเสียจนหมดสิ้น ถึงกับทำให้พระองค์ต้องรีบเสด็จกลับวัง เป็นครั้งที่สอง ด้วยพระทัยอันหดหู่ เต็มไปด้วยความเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง

กล่าวคือ ขณะที่พระองค์เสด็จไปตามถนนสายต่าง ๆ อยู่นั้น พระองค์ทรงได้ยินเสียงคร่ำครวญเหมือนกับเสียงขอความช่วยเหลือของใครบางคน อยู่ทางเบื้องหลัง ในระยะอันไม่สู้ห่างนัก พระองค์**ทรงส่ายพระเนตรเพื่อดูให้เห็นว่า เป็นเรื่องอะไรกัน พระองค์ได้ทรง**เห็น**ชายคนหนึ่ง** กำลังนอนบิดตัวไปมาอยู่กลางฝุ่น ด้วยท่าทางอันประหลาด ตามหน้าตาและตามเนื้อตัวเต็มไปด้วยจุดสีม่วงอันน่าขยะแขยง นัยน์ตากลอกไปกลอกมา เมื่อพยายามจะลุกยืน ต้องอัดใจเบ่งกำลังทั้งหมด เพื่อพยุงตัวขึ้น และทุกคราวที่เขาลุกขึ้นมา พอสักแต่ว่ายืนตรง ก็กลับล้มฟาดอย่างทิ้งตัวลงไปอีกโดยแรง

ด้วยความเมตตากรุณาที่นองเนืองอยู่ในพระนิสัย เจ้าชายได้ทรงวิ่งตรงไปยังชายคนนั้นในทันที และทรงพยุงเขาให้ลุกขึ้นนั่งให้ศีรษะพาดอยู่กับเข่าของพระองค์ และเมื่อได้ทรงช่วยให้เขาค่อยสบายขึ้นบ้างแล้ว ก็ตรัสถามเขาว่ากำลังเจ็บปวดที่ตรงไหน และทำไมจึงยืนไม่ได้ ชายคนนั้นพยายามที่จะพูด แต่ก็ไม่สามารถที่จะพูดออกมา เขาไม่มีกำลังลมมากพอที่จะพูดให้เป็นเสียงได้ จึงได้แต่ถอนใจอยู่ไปมา

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง สิงห์โตเล่นหาง

เกิดเป็นคน จนมี่ ผู้ดีไพร่
ไม่มีใคร หลีกพ้น วนสังสาร
เมื่อมีเกิด แล้วแก่ แล้ววายปราณ
จำต้องผ่าน สัจธรรม ความจริงนี้

ตอนที่ ๑๙ การเห็นคนเจ็บ การเห็นคนตาย และเข้าใจในความหมายของความตาย

เมื่อนายฉันนะ ได้สาวเท้าเข้ามาถึงพระองค์ เจ้าชายรีบตรัสถามว่า "ฉันนะ บอกฉันที ว่าทำไมชายคนนี้จึงเป็นอย่างนี้? การหายใจของเขาเป็นอย่างไรไป? ทำไมเขาจึงไม่ตอบคำถามของฉัน?"

นายฉันนะได้ร้องขึ้นอย่างตกใจว่า "ทูนกระหม่อม อย่าได้ทรงจับต้องบุคคลเช่นนี้ เขาเป็นคนป่วย โลหิตของเขาเป็นพิษ เขากำลังเป็นกาฬโรค เจ้าโรคร้ายมันกำลังเผาผลาญเขาอยู่ภายในจนกระทั่งแม้จะหายใจ ก็ทำได้โดยยากลำบาก และในที่สุด ลมหายใจของเขา ก็จะเหือดหายไป"

เจ้าชายได้ตรัสถามต่อไปว่า "คนอื่น ๆ ก็เป็นอย่างนี้ กันด้วยหรือ? ฉันเองก็อาจเป็นอย่างนี้ด้วยหรือ?"

ทูนกระหม่อมก็อาจเป็นได้เหมือนกัน ถ้าหากไปแตะต้องคนเช่นนั้นอย่างใกล้ชิด ขอพระองค์จงทรงวางเขาเสียเถิด อย่าไปจับต้องเขาเลย เพราะกาฬโรคของเขา อาจจะติดต่อมายังพระองค์ได้ และแล้วพระองค์จักต้องทรงเป็นเหมือนเขา"

"ยังมีสิ่งร้าย ๆ อย่างอื่น เหมือนเช่นนี้อีกไหม นอกจากกาฬโรคนี้ ฉันนะ?"

"ยังมีอย่างอื่นอีก พะย่ะค่ะ! ยังมีอีกมากมายหลายชนิด ล้วนแต่ทำความทุกข์ทรมานให้อย่างเดียวกัน"

"แล้วไม่มีใครแก้ไขมันหรือ? ความเจ็บไข้เช่นนี้ มาสู่มนุษย์ โดยที่มนุษย์ไม่อาจเอาชนะมันได้เลยหรือ? ประหลาดเสียแล้วละ!"

"มันเป็นอย่างนั้นเอง ทูนกระหม่อม ไม่มีใครทราบได้ว่า วันไหนเขาอาจเจ็บไข้ขึ้น มันอาจจะเกิดขึ้นได้ แก่คนทุกคนและทุกเวลา"

"ทุกคนเทียวหรือ ฉันนะ? แก่พวกเจ้านายทั้งหลายด้วยหรือ? แก่ฉันด้วยหรือ?"

"เป็นดังนั้น พะย่ะค่ะ มันอาจเกิดขึ้นได้ แม้แก่ทูนกระหม่อมเอง"

"ถ้าดังนั้นคนทุกคนในโลกนี้ก็ต้องมีแต่ความหวาดกลัวกันอยู่ตลอดละซิ เพราะไม่มีใครรู้ว่าตัวเองคืนนี้เข้านอนแล้ว รุ่งขึ้นอาจจะกลายเป็นคนเจ็บคนป่วยเหมือนคน ๆ นี้ ดังนั้นหรือ ฉันนะ?"

"มันเป็นดังนั้นจริง ๆ ทูนกระหม่อม ไม่มีใครในโลก ที่จะรู้ได้ ว่าวันไหน เขาจะล้มเจ็บลงและเมื่อทรมานถึงที่สุดแล้ว ก็ตาย"

"**ตาย** ? คำอะไรกัน ? แปลกเหลือเกิน ฉันนะ! **ตาย** คืออะไร ?"

"ทูนกระหม่อมทอดพระเนตรไปดูนั่นซี พะย่ะค่ะ"

เจ้าชายทรงทอดพระเนตรไปทางที่นายฉันนะชี้ และได้ทรงเห็นหมู่คนไม่กี่คนกลุ่มหนึ่ง กำลังเดินร้องไห้มาตามถนน และเบื้องหลังคนเหล่านี้ มีคนสี่คนหามบุคคลซึ่งนอนนิ่ง แข็งทื่อคนหนึ่งมาบนแผ่นกระดาน คนที่นอนนั้นแก้มยุบ ปากอ้าอย่างน่าเกลียด ไม่พูดจาว่ากระไร แม้ว่าคนหามจะเขย่าอย่างแรง หรือคนหามสะดุดพลาดแพลงไป ก็ไม่ออกปากบ่นว่าแต่อย่างใด

เจ้าชายทรงหยุดประทับดูคนหมู่นั้นขณะที่เขากำลังผ่านพระองค์ไป ทรงฉงนพระทัยว่าทำไมต้องพากันร้องไห้ และทำไม คนที่นอนอยู่บนแผ่นกระดานจึงไม่ขอร้องให้คนหาม มีความระมัดระวังขึ้นสักหน่อย **และพระองค์ทรงประหลาดพระทัยยิ่งขึ้น** ในเมื่อคนกลุ่มนั้นเดินไปได้อีกหน่อยเดียว เขาก็พากันวางคนนั้น ลงบนกองฟืนที่กองไว้และจุดไฟขึ้น จนกระทั่งลุกโพลงเป็นกองไฟกองใหญ่น่าสยดสยอง แต่กระนั้น คนที่ถูกเผาก็ยังนอนนิ่งเงียบอยู่ แม้ไฟจะได้ไหม้ลามถึงศีรษะและเท้าของเขาแล้วก็ตาม

เจ้าชายได้ตรัสถามนายฉันนะ ด้วยเสียงอันสั่นเครือ "นี่ มันอย่างไรกัน ฉันนะ! ทำไมคนนั้นจึงนอนนิ่งให้เขาเผาอย่างนั้นเล่า ?"

"ทูนกระหม่อม คน ๆ นั้นเป็นคนตายแล้ว เขามีเท้า แต่ไม่อาจวิ่งได้อีกแล้ว เขามีตา แต่ไม่อาจดูอะไรได้อีกแล้ว เขามีหู แต่ไม่อาจได้ยินเสียงอะไรได้อีกแล้ว เขาไม่อาจมีความรู้สึกในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นความร้อนของไฟ หรือว่าความหนาวของหิมะ เขาหมดความรู้สึกในทุกอย่างแล้ว เขาตายแล้ว"

"ตาย หรือ? ฉันนะ! ความตายหมายถึงสิ่งนี้หรือ? และ**ฉันซึ่งเป็นลูกพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องตายเหมือนชายคนนี้ด้วยหรือ?** พ่อของฉัน ยโสธรา และทุก ๆ คนที่ฉันรู้จัก พวกเราเหล่านี้ทุกคน ในวันหนึ่งจักนอนตายเหมือนคนยากจน ที่กำลังนอนอยู่บนกองฟืนนี้ด้วยหรือ?"

"พะย่ะค่ะ ทูนกระหม่อม ทุกคนที่มีชีวิต จักต้องตายลงในวันหนึ่งโดยไม่มีทางใดจะป้องกัน ไม่มีสิ่งใด ที่จะอยู่ได้อย่างเที่ยงแท้คงทน ไม่มีใครสามารถต้านทานปัดป้องการมาของความตาย"

เจ้าชายทรงตกตลึงนิ่งอึ้ง มิได้ตรัสอะไรออกมาอีกต่อไป

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๑๘

ตอนที่ ๒๐ การคิดหาทางพ้นจากความตาย การเห็นบรรพชิต

เจ้าชายสิทธัตถะทรงรู้สึกว่าการที่ไม่มีหนทางรอดพ้นไปจากความตายอันร้ายกาจ ซึ่งครอบงำคนทุกคนอยู่นี้ เป็นที่น่าสยดสยอง แม้พระราชา แม้พระโอรสของพระราชา ก็ยังไม่พ้นจากอำนาจของความตาย พระองค์เสด็จกลับวังอย่างเงียบกริบ ตรงไปสู่ที่ประทับของพระองค์บนปราสาท ประทับนั่งรำพึงอยู่พระองค์เดียวชั่วโมงแล้วชั่วโมงอีก ในสิ่งซึ่งพระองค์ได้ทรงไปพบเห็นมา

ในที่สุดพระองค์ตรัสกับพระองค์เองว่า "มันเป็นสิ่งที่น่าหวาดเสียวที่ทุกคนในโลกต้องตายลง ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ทั้งไม่มีทางป้องกันมันได้เลย ฉันนะเขาว่าอย่างนั้น! แต่โอ! **มันต้องมีหนทางรอดอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่สำหรับสิ่งนี้! ฉันต้องค้นหาหนทางรอดนั้นให้จงได้!** ฉันจะค้นหาทางรอด สำหรับฉันเองด้วย สำหรับบิดาของฉัน สำหรับยโสธรา และสำหรับคนอื่น ๆ ทุกคนด้วย! หนทางซึ่งฉันจะไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจสิ่งน่าเกลียดน่ากลัว คือความแก่ ความเจ็บไข้ และความตายเหล่านี้ ฉันจักต้องหาให้พบให้จนได้!"

ในโอกาสต่อมา เมื่อเจ้าชายกำลังทรงม้าเล่น ในอุทยานภายนอกวัง พระองค์ได้**ทรงพบบุรุษหนึ่งห่มผ้าสีเหลืองของบรรพชิต** พระองค์ได้ทรงจ้องสังเกตนักบวชผู้นั้นอย่างลึกซึ้ง จนทรงหยั่งทราบ**ถึงภายในใจของบุคคลคนนี้ ว่ากำลังเต็มไปด้วยความสงบสุข** อย่างเยือกเย็น พระองค์จึงได้ตรัสถามนายฉันนะ ถึงความประพฤติและความเป็นไป ในชีวิตของบุคคลประเภทนี้

นายฉันนะได้กราบทูลแก่พระองค์ว่า บุคคลผู้นี้ เป็นบุคคลประเภทที่เรียกว่า "**ผู้สละโลก**" เพื่อแสวงหาสิ่งดับทุกข์ทรมานของโลก เจ้าชายมีความปลาบปลื้มในคำ ๆ นี้เป็นอันมาก เลยประทับนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งในอุทยานนั้น ด้วยความสุขใจ จนตลอดวัน ตลอดเวลานั้น ทรงน้อมจิตของพระองค์ไปสู่การออกจากบ้านเรือนขึ้นมาได้เอง

ขณะที่พระองค์ประทับนั่งรำพึงแก่พระองค์เองผู้เดียวอยู่นั้น ได้มีผู้มากราบทูลว่า พระชายาของพระองค์ได้ประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่ง งดงามมาก แต่พระองค์มิได้แสดงอาการดีพระทัยแต่อย่างใด กลับทรงพลั้งพระโอษฐ์ออกไปเบา ๆ ด้วยพระทัยอันเหม่อลอย ว่า "**บ่วงเกิดขึ้นแก่ฉัน**

แล้ว! บ่วงเกิดขึ้นแก่ฉันแล้ว!" ดังนี้ ด้วยเหตุที่พระองค์ได้ตรัสดังนี้ในวันนั้น จึงในวันที่ขนานพระนาม คนทั้งหลายได้ขนานพระนามพระโอรสของพระองค์ว่า "บ่วง" (ราหุละ)

เพลงประกอบ คำร้องของ บ.น.ณ.

ทำนอง เวสสุกรรม

ด้วยบุญญา นุภาพ นำผล
บันดาลดล ให้ทรงพบ ประสบเห็น
บุรุษหนึ่ง ยืนนิ่ง สงบเย็น
ราวกับเป็น ภาพนิมิต ขวนติดใจ
นุ่งห่ม ด้วยผ้า กาสาวพัสตร์
เห็นแจ้งชัด ว่าสุขล้ำ ในวิสัย
สละโลกย์ ไม่ข้องเกี่ยว กับผู้ใด
มุ่งหน้าไป เพื่อให้พบ สัจจธรรม

ตอนที่ ๒๑ การสละโลก คติจากการพลั้งพระโอษฐ์ของเจ้าหญิงกิสาโคตมี

นับแต่วันที่เจ้าชายราหุลกำเนิดแล้ว เป็นต้นมา พระเจ้าสุทโธทนะทรงรู้สึกว่า ไม่มีความจำเป็นอย่างใดอีกต่อไป ในการที่จะกักขังเจ้าชายสิทธัตถะไว้ในความสุขสันต์หรรษาอีกต่อไป พระองค์จึงทรงอนุญาตให้เสด็จออกประพาสที่ต่าง ๆ ในพระนคร ได้ตามความปรารถนา เจ้าชายจึงเสด็จประพาสทั่ว ๆ ไป ในพระนครอยู่เนือง ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นสิ่งต่าง ๆ และทรงใคร่ครวญทุก ๆ สิ่งที่พระองค์ทรงประสบ และทรงพยายามตั้งพระทัยในอันที่จะต้องจักต้องทำต่อสิ่งนั้น ๆ ตามที่พระองค์ทรงเล็งเห็น

วันหนึ่ง เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จกลับจากประพาสพระนคร ก่อนที่จะถึงที่ประทับของพระองค์ พระองค์ได้เสด็จผ่านหน้าตำหนักอันเป็นที่ประทับของบรรดาเจ้าหญิงทั้งหลาย เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ทรงนามว่า กิสาโคตมี บังเอิญประทับอยู่ที่หน้าบัญชร ได้ทรงเห็นเจ้าชายเสด็จมา ความสง่างามและความสุภาพละเอียดอ่อนของเจ้าชาย ได้เป็นที่จับพระทัยของเจ้าหญิงองค์นี้ จนถึงกับพลั้งพระโอษฐ์ออกมาว่า **"เย็นเหลือเกิน! สุขเหลือเกิน! อิ่มใจเหลือเกิน! ถ้าหากใครได้เป็นแม่ก็ดี ได้เป็นพ่อก็ดี ได้เป็นเมียก็ดี ของเจ้าชายหนุ่มรูปงามพระองค์นี้"**

เสียงพลั้งพระโอษฐ์โดยไม่รู้สึกตัวของเจ้าหญิงกิสาโคตมี ดังจนกระทั่งได้ยินไปถึงโสตของเจ้าชายทุก ๆ คำ แต่ขณะนั้น พระองค์เฝ้าพะวงขบคิดแต่เรื่องเพศบรรพชิต และการออกบวช จึง

เมื่อทรงได้ยินดังนั้นเข้าก็กลับจับเอาความไปเสียทางหนึ่ง ทรงรำพึงต่อพระองค์เองต่อไปว่า "แน่แล้ว แม่ก็ตาม พ่อก็ตาม เมียก็ตาม ถ้าได้ลูกหรือผัวเช่นนั้น จักต้องมีความเย็น ความสุขและความอิ่มใจแน่แท้ แต่อะไรกันเล่า? ที่เป็นความเย็น ความสุข และความอิ่มใจอันจริงแท้?" พระหฤทัยของเจ้าชายในขณะนี้สูงพ้นไปจากความยินดีอย่างวิสัยโลกเสียแล้ว ด้วยเหตุที่สิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์ได้ทรงประสบมาก่อนหน้านี้ ได้เต็มแน่นอยู่ในพระทัยของพระองค์ตลอดเวลา ไม่มีช่องทางที่จะคิดไปในทำนองอื่นอีกได้

พระองค์ตรัสแก่พระองค์ว่า **ความสุขที่จริงแท้ จะมีมาได้ ก็ต่อเมื่อความไข้แห่งราคะ โทษะ และโมหะ ได้ถูกเยียวยารักษาให้หายแล้วโดยสิ้นเชิง เมื่อไฟแห่งมานะทิฏฐิ และกิเลสทั้งหลาย ดับไปหมดแล้ว เมื่อนั้นแหละ ความเย็น ความสุข และความอิ่มใจอันจริงแท้ จักมีมา นั่นแหละคือสิ่งที่ฉันและคนอื่นทุกคนอยากจะได้ นั่นแหละคือสิ่งที่ฉันต้องออก**ไปแสวงหาในบัดนี้ ฉันไม่อาจทนอยู่ด้วยความเพลิดเพลินในวังนี้ อีกต่อไป ฉันจะต้องออกไปบัดนี้แล้ว ฉันจะแสวงและจะแสวงเรื่อยไป จนกว่าจะพบสิ่งซึ่งเป็นความสุขอันจริงแท้ อันจักทำให้ฉันและคนทุกคนได้ขึ้นอยู่เหนืออำนาจของความแก่ ความเจ็บและความตาย เจ้าหญิงผู้นี้ได้บอกบทเรียนอย่างดีให้แก่ฉันแล้ว เธอเป็นครูที่ดีที่สุดแก่ฉัน อย่างไม่มีปัญหา ฉันต้องส่งค่าบูชาครู ไปถวายเธอ"

ตรัสดังนั้นแล้ว พระองค์ได้ทรงปลดสร้อยไข่มุก ซึ่งพระองค์กำลังทรงสวมอยู่ขณะนั้น จากพระศอ ส่งไปถวายเจ้าหญิงกิสาโคตมีเป็นธรรมบรรณาการ

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๒๐

ตอนที่ ๒๒ ความเบื่อหน่าย ป่าช้าบนปราสาท

เจ้าหญิงกิสาโคตมี ทรงรับสร้อยจากบุรุษเดินข่าวของเจ้าชายแล้ว ตรัสขอบพระทัยอย่างยิ่งฝากไปยังเจ้าชาย และทรงเข้าใจเอาเองว่า การประทานสร้อยนั้น เป็นการแสดงความรักของเจ้าชายอันใคร่ที่จะได้นางเป็นชายา

แต่พระหฤทัยของเจ้าชายอยู่ในสภาพที่ห่างไกลจากเรื่องชนิดนั้น ซึ่งพระราชบิดาและพระชายาของพระองค์ได้ทรงทราบอยู่เป็นอย่างดี ทุก ๆ คนที่เกี่ยวข้องอยู่กับเจ้าชาย ได้ทรงสังเกตเห็นชัดว่า ในระยะหลังนี้ เจ้าชายได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง นับแต่วันเสด็จกลับจากประพาสนครพระองค์ทรงเคร่งขรึม และคิดหนักยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาแล้ว แต่พระราชบิดาของพระองค์ไม่ทรงสามารถปล่อยให้เป็นไปตามเหตุการณ์ โดยไม่ทรงพยายามเป็นครั้งสุดท้าย ดังนั้น พระองค์จึงรับสั่งให้หาหญิงนักระบำและนักขับร้องที่ฉลาดที่สุด งามหยดย้อยที่สุดในประเทศของพระองค์ มา

ประจำ ณ ปราสาทของเจ้าชาย สตรีเหล่านั้นได้ขับรำบำเรอถวายเจ้าชายสิทธัตถะอย่างไพเราะ และงดงามที่สุด และด้วยท่าทางที่เย้ายวนที่สุด ตามพระราชโองการของพระราชา ด้วยความหวัง ที่จะให้เจ้าชายเกิดความพอใจและเพลิดเพลินให้จนได้

ในชั้นแรก ๆ เจ้าชายได้ทรงทอดพระเนตรและทรงยอมฟัง พอไม่ให้เป็นที่ขัดเคืองพระทัยของพระราชบิดา แต่พระเนตรของพระองค์ทรงเผยอขึ้นดูสิ่งสวยงามยั่วยวนเหล่านั้นได้เพียงครึ่งเดียว เพราะพระหฤทัยของพระองค์ทรงหมกมุ่นอยู่กับสิ่งอื่นบางสิ่ง อย่างไม่มีเวลาสร่าง พระองค์ทรงคิดถึงสิ่งนั้น ราวกะว่ามันเป็นเพียงสิ่งเดียว **ที่คุ้มค่าในการคิด คือปัญหาที่ว่า ทำอย่างไร พระองค์และคนทั้งหลาย จักพ้นจากความแก่ ความเจ็บไข้ และความตาย ได้โดยสิ้นเชิง**

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกมอญบางช้าง

พระทรงฟัง	*บรรเลง*	*เพลงดนตรี*
ขอสี	*ส่งเสียง*	*จำเรียงหวาน*
สงบจิต	*เพลินพิศ*	*ในดวงมาลย์*
เกษมศาสนต์	*จิตจู่*	*สู่ภวังค์*

ทำนอง นาคราช

บัดดล	*ทิพยญาณ*	*ผ่านปรากฏ*
ใสสด	*ขวัญระลึก*	*นึกความหวัง*
ครุ่นใคร่	*ในพระทัย*	*เต็มพลัง*
ใคร่หนีฝั่ง	*โลกีย์*	*ที่มืดมนธ์*

ในที่สุด พระองค์ทรงอ่อนเพลีย เนื่องจากการคิดมากและไม่มีเวลาหยุด จึงทั้ง ๆ ที่อยู่ในความครื้นเครงแห่งเสียงบรรเลงของดนตรี และการเคลื่อนไหวที่เย้ายวนของนางระบำ พระองค์ก็ได้ทรงหลับไป เพราะมันไม่มีกำลังพอที่จะครอบงำพระหฤทัยของพระองค์ให้เพลิดเพลินได้แต่อย่างใด หญิงนักร้องและนักระบำเหล่านั้น ก็สังเกตได้ว่า ผู้ซึ่งเขาทั้งหลายพากันขับรำบำเรอถวายนั้นมีความสนพระทัยน้อยเกินไป จนถึงกับบรรทมหลับไปเช่นนี้ จึงพากันหยุดร้องรำ ชวนกันนอนพักผ่อนที่ตรงนั้น รอคอยจนกว่าเจ้าชายจะทรงตื่นขึ้นมาใหม่ จะได้ร้องรำถวายต่อไป แต่หญิงเหล่านั้นก็เช่นเดียวกับเจ้าชาย คือพอได้เอนกายลง ก็ม่อยหลับไป เพราะความอ่อนเพลีย โดยไม่ทันรู้สึกตัวทั้ง ๆ ที่ดวงไฟยังสว่างไสวอยู่ทั่วห้อง

สักครู่ต่อมา เจ้าชายได้ทรงตื่นบรรทม ซึ่งมีเพียงงีบเดียว แล้วทรงเหลียวไปรอบ ๆ ด้วยความประหลาดพระทัย ทั้งทรงขยะแขยงในสิ่งซึ่งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นในขณะนั้น หญิงทุกคนที่ถือกันว่างามที่สุด หยดย้อยที่สุด ในประเทศนั้น บัดนี้ได้นอนระกะอยู่ทั่วไป ตามพื้นห้อง ด้วยอากัปกิริยาอันน่าขยะแขยง ด้วยท่าทางอันไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ถึงเพียงนั้น ลางนางนอนกรนเช่นเดียวกับหมู ลางนางนอนปากอ้า ลางนางนอนน้ำลายไหลจากมุมปากลงเลอะเครื่องแต่งตัว ลางนางกำลังกัดเขี้ยวเคี้ยวฟันดูราวกับปีศาจกำลังโกรธ แต่ละคน ๆ น่าเกลียด น่าสะอิดสะเอียน จนถึงกับเจ้าชายทรงประหลาดพระทัยว่า ก่อนหน้านี้ พระองค์ทรงรู้สึกพอพระทัยในคนทั้งหลายนี้ได้อย่างไรกัน

ภาพแห่งสตรีทั้งหลายเหล่านี้ ซึ่งครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงรู้สึกว่าน่ารักนั้น บัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวไปจนหมดสิ้น และเป็นสิ่งสุดท้ายที่น่าขยะแขยงที่สุด ที่เข้าไปมีอยู่ในพระหฤทัยของพระองค์ นับแต่ได้ทรงมีพระชนมชีพมา

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง ตวงพระธาตุ

ตื่นบรรทม ท่ามกลาง นางบำเรอ
แสงโคมเปรอ สาดสว่าง อย่างสลัว
แทนความงาม ประสบความ น่าเกลียดกลัว
สาวถ้วนทั่ว ทอดตัว ดุจผีตาย
บ้างแลบลิ้น ปากอ้า หน้าบิดเบี้ยว
แขนขากาง ก่ายเกี่ยว เกยสหาย
ทรงสังเวช ภาพเพศ อสุภกลาย
ให้เบื่อหน่าย บ่วงโลกีย์ เร่งหนีเร็ว

ตอนที่ ๒๓ การหนีออกด้วยม้ากัณฐกะ และนายฉันนะ

บัดนี้พระหฤทัยของเจ้าชายสิทธัตถะทรงปักแน่ว ที่จะทรงสละสิ่งรบกวนใจเหล่านี้ไว้เบื้องหลัง แล้วเสด็จออกแสวงหาสิ่งอันเป็นความสุขแท้จริง ที่สามารถระงับสิ่งร้ายทั้งหลายเหล่านี้ได้โดยทันที พระองค์ทรงลุกขึ้นอย่างเงียบกริบ โดยไม่ทำให้หญิงคนใดตื่นขึ้น ลอบเสด็จออกมานอกห้องนั้นแล้ว รับสั่งให้นายฉันนะเตรียมผูกม้ากัณฐกะสีขาว ตัวโปรดของพระองค์ ในบัดนั้น เพื่อพระองค์จะเสด็จทางไกล

ขณะที่นายฉันนะออกไปเตรียมผูกม้าอยู่นั้น เจ้าชายสิทธัตถะทรงดำริว่า พระองค์ควรจะได้เสด็จไปทอดพระเนตรพระโอรสเพิ่งประสูติของพระองค์เสียสักครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะเสด็จออกไป ดังนั้นพระองค์จึงได้เสด็จไปยังห้องบรรทมของพระชายาและพระโอรส เมื่อเสด็จไปถึง ก็ได้ทรงเห็นว่าพระชายากำลังบรรทมหลับ วางพระหัตถ์กกพระโอรสของพระองค์ไว้ อย่างแนบสนิท พระองค์ทรงรำพึงว่า "ถ้าเราจักยกพระหัตถ์ของพระเทวีขึ้น พระนางก็จะตื่นบรรทม ถ้าพระนางตื่นบรรทม ก็จักทรงขัดขวางการออกไปของเรา เราต้องไปบัดนี้แล้ว เมื่อใด เราได้พบสิ่งซึ่งเราแสวงหาแล้ว จึงค่อยกลับมาเยี่ยมลูกน้อยและแม่ของเขา" ดังนี้

เจ้าชายได้เสด็จออกจากพระตำหนักอย่างเงียบกริบ จนไม่มีผู้ใดตื่นขึ้นเห็นเหตุการณ์ในท่ามกลางความสงัดเงียบแห่งเที่ยงคืนนั้น พระองค์ทรงขึ้นประทับบนหลังม้ากัณฐกะ ซึ่งเป็นม้าแสนรู้ คือรู้จักระมัดระวัง ไม่ส่งเสียงดังเช่นเดียวกัน พระองค์มีนายฉันนะจับหางม้ากัณฐกะ ได้เสด็จไปสู่ประตูนคร แล้วทรงผ่านไป โดยไม่มีใครขัดขวาง พลางขับม้าหนีห่างไปจากบุคคลทั้งหลาย ซึ่งทุกคนก็ยังพากันมีความจงรักภักดีในพระองค์อยู่

เมื่อพระองค์เสด็จไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ทรงชักม้าให้เหลียวกลับ ประทับนิ่ง ทอดพระเนตรย้อนมาเป็นครั้งสุดท้าย สู่นครกบิลพัศดุ์ ท่ามกลางแสงจันทร์ ซึ่งบัดนี้ผู้คนพากันหลับสนิท สงบเงียบ ในขณะที่ เจ้าชายแห่งนครนี้และเป็นทายาทแห่งราชบัลลังก์กำลังจะเสด็จจากไป อย่างไม่อาจจะทราบว่าเมื่อไร จะได้กลับมาเห็นอีก

นครนี้ เป็นนครของพระราชบิดาของพระองค์เอง ทั้งยังเป็นพระนครซึ่งมีพระชายาสุดที่รักและพระโอรสหัวแก้วหัวแหวนของพระองค์ประทับอยู่ในนั้นด้วย แม้กระนั้นก็ยังไม่สามารถหน่วงเหนี่ยว ทำให้พระองค์ทรงท้อแท้พระทัยในความแน่วแน่ที่จะเสด็จออก แม้แต่หน่อยเดียว ความคิดที่จะเสด็จกลับคืนสู่พระนคร มิได้เกิดขึ้นในพระทัยพระองค์เลย พระหฤทัยนั้น ยังคงแน่วแน่ปักดิ่ง ในการเสด็จออกอยู่ทุกประการ

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง เขิดจีน

ม้าเอยม้าศึก เหี้ยมฮึกสามารถไม่ขลาดขาม
ขอขับขี่เจ้าไปให้สุดคาม เพื่อควบข้ามมรรคาหานิพพาน
เจ้าทำคุณครั้งนี้ดีที่สุด ช่วยเป็นยานสู่วิมุติหยุดสังสาร
มาเถิดมา ม้าต้น อย่าลนลาน จงอาจหาญเถิดหนาพาจรลี

ทำนอง บังใบ

ครั้นออก	*มานอก*	*ทวารวัง*
เหลียวหลัง	*แลลา*	*ปราสาทศรี*
หักพระทัย	*จำใจลา*	*บรรดามี*
ทุกสิ่งที่	*เคยพนอ*	*ล่อหทัย*
โอ้ว่า	*ยอดรัก*	*ของข้าเอ๋ย*
มิใช่ว่า	*ละเลย*	*หาใช่ไม่*
ที่แท้ทำ	*เพื่อรักยิ่ง*	*กว่าสิ่งใด*
จึงจากไป	*หาวิโมกข์*	*โลกอุดร*

เจ้าชายทรงชักม้ากลับ และทรงควบขับไปตามที่พระองค์ทรงประสงค์ กระทั่งลุถึงฝั่งแม่น้ำอันมีนามว่า อโนมา ณ ที่นั้นเอง พระองค์ก็ได้เสด็จลงจากหลังม้า ประทับยืนบนหาดทราย ใช้พระหัตถ์ทั้งสองเปลื้องเครื่องประดับทั้งหมด ออกจากพระองค์ ยื่นส่งให้นายฉันนะ พร้อมกับตรัสว่า "นี่ ฉันนะ จงเอาเครื่องประดับเหล่านี้พร้อมทั้งม้ากัณฐกะ กลับไปบ้านเมือง บัดนี้เป็นเวลาที่เราสละโลกแล้ว"

นายฉันนะได้ร้องว่า "ทูนกระหม่อมสุดที่รัก อย่าได้เสด็จไปแต่พระองค์เดียวดังนี้เลย จงโปรดให้ข้าพระองค์ได้ไปด้วยอีกคนหนึ่ง" แม้นายฉันนะจะได้วิงวอนครั้งแล้วครั้งเล่า เพื่อขอตามเสด็จไปทุกหนทุกแห่งที่พระองค์เสด็จไปก็ตาม เจ้าชายก็ยังคงยืนยัน ปฏิเสธไม่ยอมให้ไปกับพระองค์ อยู่นั่นเอง

พระองค์ได้ตรัสแก่นายฉันนะว่า "มันยังไม่ใช่เวลาที่จะสละโลกสำหรับเธอ ฉันนะ! เธอจงกลับไปบ้านเมือง เสียเดี๋ยวนี้ จงทูลพระราชบิดา พระมารดาด้วยว่า ฉันยังปลอดภัยอยู่" พระองค์ได้ทรงบังคับให้นายฉันนะนำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะ กลับไปด้วยอาการเฉียบขาดดังนี้

นายฉันนะ ไม่สามารถจะฝ่าฝืนพระบัญชาเจ้านายของตนได้ ดังนั้นทั้ง ๆ ที่มีหัวใจอันเหี่ยวแห้งและร่ำไห้อยู่ตลอดเวลา เขาก็จำต้องก้าวย่างกลับไปตามถนนสู่นคร

ตอนที่ ๒๔ การผนวช ที่ฝั่งน้ำอโนมา เมื่อพระชนมายุ ๒๙ และการเสด็จต่อไปยังแคว้นมคธ

นายฉันนะจูงม้ากัณฐกะ พร้อมทั้งนำเครื่องประดับของเจ้าชายกลับไปถึงพระนคร พร้อมกับแจ้งข่าวแก่คนทั้งหลายว่า เจ้าชายซึ่งเป็นเจ้านายสุดที่รัก อันพวกเขาได้พากันทะนุถนอมมาจน

ถึงที่สุดนั้น บัดนี้ ได้สละพระชนกชนนี พระชายาและพระโอรส รวมทั้งอาณาจักรไว้เบื้องหลัง เสด็จไปเป็นนักบวชผู้ไร้บ้านเรือน โดยประการทั้งปวงแล้ว

เจ้าชายสิทธัตถะโคตมะ แห่งศากยวงศ์ ผู้ทรงมีพระชนมายุ ๒๙ ปี ยังทรงอยู่ในวัยหนุ่มฉกรรจ์ มีผมอันดำสนิท ประกอบไปด้วยพละกำลังของคนหนุ่ม ได้เสด็จออกจากเรือน สู่ความไม่มีเรือน เพื่อทรงแสวงหาหนทางที่จะทำให้พระองค์และคนทั้งปวงประสบชัยชนะ อยู่เหนือความเจ็บไข้ ความทุกข์โศก และความยากเข็ญทั้งปวงด้วยอาการอย่างนี้

เมื่อได้ประทับอยู่ ณ ป่าริมแม่น้ำ ที่พระองค์ได้เสด็จจากนายฉันนะนั้น ชั่วขณะหนึ่งแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะซึ่งบัดนี้ อยู่ในสภาพของนักบวชผู้กระทำภิกขาจาร ได้เสด็จมุ่งหน้าสู่ทิศใต้ ตรงไปยังประเทศมคธ พระองค์เสด็จถึงราชธานีของประเทศนั้น อันมีชื่อว่า นครราชคฤห์ ซึ่งเป็นที่ประทับของ พระเจ้าพิมพิสาร ราชาแห่งประเทศนั้น

ในพระนครนั้น พระสิทธัตถะทรงถือภาชนะขออาหาร เสด็จไปตามท้องถนนเพื่อภิกขาจาร เยี่ยงนักบวชทั้งหลาย แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ปรากฏแก่สายตาของประชาชน ว่ามิได้เป็นเช่นนักบวชตามธรรมดาเลย ประชาชนต่างสังเกตเห็นว่าพระองค์มีลักษณะผิดจากนักบวชธรรมดาหลายประการ ดังนั้นเขาจึงพากันจัดหาอาหารที่ดีที่สุด อันจะพึงมี มาถวาย และใส่ลงไปในบาตรของพระองค์

เมื่อพระองค์ทรงรับอาหารได้พอสมควรแล้ว ก็เสด็จออกจากนคร ไปสู่ที่อันสมควรแห่งหนึ่ง ประทับนั่ง เพื่อเตรียมฉันอาหาร ตามที่ได้รับมา แต่อาหารที่ทรงได้รับมาในวันนั้น จะปรากฏในความรู้สึกของพระองค์อย่างไร ในเมื่อพระองค์ทรงมีกำเนิดเป็นเจ้าชาย ทรงประสบแต่พระกระยาหารอันปราณีตที่สุด ที่มีผู้ปรนนิบัติให้เสวยด้วยอาการที่ประเล้าประโลม ให้เป็นที่พึงพอใจที่สุด ไม่เคยต้องประสบอาหารชั้นเลว ทั้งได้ระคนกันในภาชนะอันเดียว เช่นนี้มาก่อนเลย ลำไส้ของพระองค์เริ่มกระอักกระอ่วน ราวกะจะทันออกมาจากพระโอษฐ์ ในเมื่อได้ทรงก้มลงดูในบาตร อันเต็มไปด้วยอาหารนานาชนิด นานาพรรณ คละปนกัน จนไม่ทราบว่าอะไรเป็นอะไร พระองค์ไม่ทรงสามารถบังคับพระองค์เอง ให้เสวยอาหารเช่นนี้ได้ ทั้งทรงนึกใคร่จะขว้างทิ้งไปเสีย โดยไม่เสวยอะไรเสียเลย จะดีกว่า

แต่ในที่สุด พระองค์ทรงยับยั้งความคิดเช่นนั้นไว้ได้ พระองค์ได้ทรงคิดและรำพึงกับพระองค์เองดังต่อไปนี้–

สิทธัตถะ เธอกำเนิดในราชสำนักแห่งขัตติยวงศ์อันใหญ่ยิ่ง มีอาหารทุกชนิด ล้วนแต่เป็นของดี สำหรับกินได้ตามปรารถนา ข้าวก็อย่างดี แกงกับก็อย่างดี และเหลือเฟือ แต่แทนที่เธอจะอยู่กินอาหารเช่นนั้นในวัง เธอกลับตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยว เพื่อออกมาเป็นนักบวช ไร้บ้านเรือน มี

ชีวิตอยู่ด้วยอาหารของคนขอทาน ตามที่คนใจบุญเขาบริจาคให้ แม้ในบัดนี้ เธอก็ยังยืนยันความเป็นอย่างนั้นอยู่ ว่าเธอเป็นนักบวชที่ไร้บ้านเรือน แล้วบัดนี้เล่าเธอกำลังจะขว้างทิ้งอาหารนี้ เช่นนั้นหรือ? เธอกำลังไม่ประสงค์จะกินอาหารชนิดที่เป็นของนักบวช ผู้ไร้บ้านเรือนตามที่เขาให้มาอย่างไร เธอคิดว่าการทำเช่นนั้น เป็นการสมควรแล้วหรือ?"

พระสิทธัตถะทรงให้โอวาทแก่พระองค์เอง พร้อมทั้งเหตุผลนานาประการ เพื่อปรับปรุงพระหฤทัยให้เหมาะสม แก่การที่จะต้องเป็นอยู่ด้วยอาหารของคนขอทานตามธรรมเนียมของนักบวชทั้งหลาย ในที่สุดแห่งการต่อสู้กันในจิตใจครั้งนี้ **พระองค์ทรงเป็นฝ่ายชนะความกระด้างถือตัว ทรงหมดความรังเกียจ ในอาหารที่วางอยู่เฉพาะพระพักตร์ แล้วทรงเริ่มเสวยอาหารนั้น โดยปราศจากอาการกระสับกระส่ายแต่ประการใด** และไม่ต้องทรงลำบากพระทัย ในการที่จะต้องฉันอาหาร เช่นนั้นอีกสืบไป.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ตลุ่มโปง

พิจารณา　กระยาเสวย　เคยประเทียบ
มาเปรียบ　บิณฑบาต　เขาถวาย
รูปประดิษฐ์　ผิดกัน　อย่างมากมาย
แต่ความหมาย　ย่อมประเทือง　เรื่องเดียวกัน
ถึงจานทอง　ผ่องโภชน์　โอชฐ์เอมล้วน
แม้สิ่งกวน　คลุกมา　ไม่น่าฉัน
ก็กินเพื่อ　แก้หิว　อยู่เพียงนั้น
ถ้าเลือกสรร　นั่นกิเลส　เปรตมันกิน

ตอนที่ ๒๕ พบพระเจ้าพิมพิสาร รับปฏิญญาจะมาโปรดเมื่อตรัสรู้แล้ว หญิงผู้เสาะหายาแก้ตาย

ในครั้งนั้น ประชาชนชาวเมืองราชคฤห์ ได้พากันโจษจัน ถึงนักบวชแปลกหน้า ซึ่งเข้ามาบิณฑบาตในนครเมื่อเช้านี้ ว่ามีลักษณะผิดแปลกจากนักบวชทั้งหลาย อย่างมิอาจจะเทียบกันได้ในความสง่างามและมีลักษณะสูงส่ง ข่าวนี้ได้แพร่สะพัดไป จนกระทั่งถึงวังหลวง ความทราบถึงพระเจ้าพิมพิสาร **จนถึงกับพระองค์ได้ทรงส่งราชบุรุษออกติดตาม เพื่อให้ทราบว่านักบวชผู้แปลกประหลาดนี้ คือใครกัน**

โดยเวลาไม่นานนัก ราชบุรุษผู้สืบข่าวเหล่านั้น ก็สามารถทราบเรื่องราวอันเกี่ยวกับพระสิทธัตถะได้ครบถ้วน และพากันมากราบทูลให้พระราชาของตนทราบ ว่านักบวชผู้นั้น คือพระโอรสองค์ใหญ่ของพระราชาแห่งชนชาวศากยะ ทั้งเป็นทายาทผู้จะต้องสืบราชบัลลังก์อีกด้วย แต่พระองค์ทรงสละสิ่งทั้งปวง ออกบวชเป็นภิกษุ เพื่อเสาะแสวงหาหนทาง อันจะทำให้คนเราพ้นจากความครอบงำของความชรา ความเจ็บไข้ และความตาย

เมื่อราชบุรุษกราบทูลดังนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงสดับด้วยความตื่นเต้นอย่างใหญ่หลวง พระองค์ไม่เคยทรงทราบมาแต่ก่อน ว่ามีนักบวชผู้ใดเคยออกบวช เพื่อเสาะแสวงหาสิ่งอันแปลกประหลาดเหนือกฎธรรมดาเช่นนั้น แต่เมื่อฟังดู ก็รู้สึกว่าเป็นการกระทำที่น่าเคารพบูชาอย่างยิ่ง เป็นการเหมาะสมแก่เจ้าชายชาตรีอย่างแท้จริง และทั้งเป็นสิ่งที่อาจจะเป็นไปได้ ว่าจะนำมาซึ่งความสำเร็จ

พระองค์ได้เสด็จไปทูลขอร้อง ให้พระสิทธัตถะประทับอยู่ในเขตนครของพระองค์ โดยพระองค์จักเป็นผู้ถวายอาหารบิณฑบาตและสิ่งอื่น ๆ อันจักเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก และนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ได้โดยง่าย แต่พระสิทธัตถะทรงปฏิเสธ โดยตรัสว่า พระองค์ไม่อาจประทับอยู่ ณ ที่ใด ที่หนึ่งแต่เพียงแห่งเดียว ตลอดเวลาที่ยังไม่ทรงประสบสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ เมื่อเป็นดังนั้น พระราชาได้ทรงขอร้องให้พระองค์ทรงรับคำว่า เมื่อบรรลุถึงสิ่งซึ่งทรงประสงค์แล้ว จักเสด็จกลับมาสู่นครของพระองค์ก่อน เพื่อโปรดให้พระองค์และประชาชนได้ทราบ ถึงสิ่งนั้นด้วยเป็นพวกแรก

เมื่อพระองค์เสด็จมาถึงริมท่าน้ำแห่งหนึ่ง มีหญิงคนหนึ่งเดินตรงมาหาพระองค์ ทำความเคารพอย่างนอบน้อม แล้วได้กล่าวกะพระองค์ว่า "ข้าแต่พระเป็นเจ้าผู้สูงสุด พระองค์โปรดเมตตาแก่ดิฉัน จงโปรดบอกให้ทราบเถิดว่า เมล็ดพันธุ์ผักกาด ที่สามารถแก้ความตายได้ นั้น ดิฉันจักหาได้จากที่ไหน?" เมื่อสตรีผู้นั้นได้เห็นอาการสนเท่ห์ของพระองค์ จึงได้กล่าวต่อไปอีกว่า "พระเป็นเจ้าได้ลืมเสียแล้วหรือ เมื่อวานนี้ดิฉันได้นำลูกชายเล็ก ๆ ซึ่งเจ็บหนักจวนจะตาย มาให้พระเป็นเจ้าดูที่ในเมือง และได้ถามถึงยาที่จะป้องกันไม่ให้ตาย เพราะดิฉันมีลูกคนเดียว พระเป็นเจ้าได้ตอบว่า มียาซึ่งอาจช่วยชีวิตเขาไว้ได้ ถ้าดิฉันอาจหาเมล็ดผักกาดดำมาหนึ่งโกละ จากเรือนที่ไม่มีใครตายเลย!"

พระสิทธัตถะได้ตรัสถามด้วยน้ำเสียงอันอ่อนโยน และพระพักตร์ยิ้มแย้มว่า "ก็เธอหาเมล็ดผักกาดนั้นได้มาแล้วหรือยังเล่า น้องหญิง?" หญิงนั้นได้กราบทูลด้วยน้ำเสียงอันเศร้าที่สุดว่า "หาไม่ได้เลย พระเป็นเจ้า ดิฉันเที่ยวหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดอย่างที่ว่านั้นไม่ได้ แม้ดิฉันจะเที่ยวเสาะหาไปทุกบ้านทุกเรือนแล้ว และทุก ๆ คนเขาก็พากันเต็มใจจะให้ แต่พอดิฉันบอกเขาว่า ฉัน

ต้องการแต่เมล็ดผักกาดที่มีอยู่ในเรือนซึ่งยังไม่เคยมีคนตายมาก่อน เขาก็พากันกล่าวว่าดิฉันพูดเรื่องที่พิลึกกึกกือเกินไป เพราะบ้านเรือนของคนเหล่านั้น ล้วนแต่มีคนเคยตายในเรือนทั้งนั้น บางเรือนยังเคยตายกันมากกว่าคนหนึ่ง บางคนบอกว่าเคยมีทาสตาย บางคนว่าบิดาตาย บางคนบอกว่าแม่ตาย บางคนบอกว่าลูกชายตาย บางคนบอกว่าลูกหญิงตาย ทุก ๆ บ้าน ทุก ๆ เรือน ไม่ใครก็ใครได้ตายไปแล้วทั้งนั้น ดิฉันไม่สามารถแสวงหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดดังกล่าวนั้นได้จากที่ใดเลย ดิฉันจักหาเมล็ดผักกาดชนิดนั้นมาแต่ไหน ก่อนแต่ที่ลูกชายคนเดียวของดิฉันนี้จักตายไป จักไม่มีบ้านเรือนใดเจียวหรือที่ไม่มีใครเคยตายเลย?"

พระสิทธัตถะได้ตรัสตอบแก่หญิงนั้น ซึ่งบัดนี้ได้เริ่มร้องไห้สะอึกสะอื้นว่า "เธอได้กล่าวเองแล้วมิใช่หรือ **ว่าไม่มีบ้านเรือนใดที่ไม่เคยมีใครตายเลย** เธอได้พบความจริงอันนี้แล้ว ด้วยตนเอง บัดนี้ เธอได้ทราบแล้วว่า ความทุกข์เช่นนี้ มิใช่เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่เธอเฉพาะผู้เดียวในโลก บัดนี้ เธอได้ทราบด้วยตนเองแล้วว่า คนทั้งโลกก็ร้องไห้ เพราะเหตุอย่างเดียวกันกับเธอเต็มไปหมด จงกลับไปบ้าน แล้วจัดการฝังศพลูกของเธอที่ตายแล้วเสียเถิด น้องหญิงเอ๋ย ส่วนฉันนี้ จักไปเสาะแสวงหาสิ่งซึ่งจักระงับความโศกของเธอและของคนทั้งหลาย หากพบแล้ว ฉันจะกลับมาอีก และจะมาบอกเล่าสิ่งนั้น ให้เธอทราบ"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง นกจาก

ทุกสิ่งสรรพ์ คงกระพัน ได้ไฉน
ต้องพลัดพราก จากไป ทุกสิ่งนั่น
มีสิ่งใด ต้องร้องไห้ เพราะสิ่งนั้น
พอสูญมัน ทุกข์ทั่ว ทุกตัวคน

ตอนที่ ๒๖ การช่วยชีวิตสัตว์ที่กำลังบูชายัญ

พระสิทธัตถะได้เสด็จจากนครราชคฤห์ ตรงไปยังชนบทอันเต็มไปด้วยทิวเขา อันเป็นที่อยู่ของฤาษีและมุนี นักบวชนานาชนิด ซึ่งพระองค์ทรงหวังว่าบุคคลเหล่านี้จักสามารถช่วยให้พระองค์ได้ทรงศึกษา และทราบถึงความจริงเรื่องชีวิต ความจริงเรื่องความตาย ตลอดจนสิ่งชั่วร้าย กล่าวคือความทุกข์ทรมาน อันเนื่องอยู่กับชีวิตนั้น เพื่อหาหนทางกำจัดเสียโดยสิ้นเชิง.

ขณะที่พระองค์เสด็จไปตามหนทาง ได้ทรงเห็นฝุ่นฟุ้งตลบฟ้า ลงมาจากภูเขา พร้อมทั้งเสียงกีบสัตว์เป็นจำนวนมาก กระทบกับพื้นดิน ครั้นเสด็จใกล้เข้าไป ก็ทอดพระเนตรเห็นแพะและแกะฝูงใหญ่ ออกมาจากกลุ่มฝุ่นอันฟุ้งขึ้นดุจเมฆหมอก ฝูงสัตว์ที่น่าสงสารนั้นกำลังถูกขับต้อนเข้าไป

ในเมือง ตอนท้าย ๆ ปลายฝูงอันยาวเหยียดนั้น มีลูกแกะอ่อนตัวหนึ่ง ขาเจ็บเป็นแผล มีเลือดไหลโทรม ต้องพยายามโขยกเขยกเดินตามฝูง ด้วยความเจ็บปวดทนทรมาน.

เมื่อพระสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นลูกแกะตัวนี้ และทรงสังเกตเห็นแกะที่เป็นแม่ของมันกำลังเดินวกวน พะวงหน้าพะวงหลัง เพราะมีลูกเล็กที่จะต้องห่วงหลายตัว พระหฤทัยของพระองค์เต็มไปด้วยความกรุณา พระองค์ทรงอุ้มลูกแกะ แล้วดำเนินตามฝูงแกะไปข้างหลังพลางตรัสว่า "สัตว์ที่น่าสงสารเอ๋ย ฉันกำลังจะไปหาพวกฤาษีบนภูเขา เพื่อที่จะไปนั่งสวดมนต์ภาวนากับบรรดาฤาษีเหล่านั้น แต่มันก็เป็นความดีเท่า ๆ กัน กับการที่ฉันจะช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของเจ้า" เมื่อพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นหมู่คนเลี้ยงแกะ ซึ่งเดินตามมาข้างหลัง ก็ตรัสถามว่า เขาจะต้อนฝูงแกะเหล่านี้ไปทางไหน และทำไมเขาจึงต้อนแกะเหล่านี้ในเวลาเที่ยงวันเช่นนี้ แทนที่จะต้อนมันกลับจากที่เลี้ยงในเวลาเย็น คนเหล่านั้นได้กราบทูลพระองค์ว่า เขาจะต้องทำตามคำสั่งซึ่งสั่งให้นำแพะและแกะอย่างละร้อยตัว ไปยังนครหลวงภายในเวลากลางวันเสียแต่เนิ่น เพื่อให้เป็นการพรักพร้อมที่จะประกอบการบูชายัญของพระราชาในตอนค่ำ พระองค์ตรัสว่า "ฉันจะไปกับพวกท่านด้วย" แล้วพระองค์ก็เสด็จตามฝูงแกะนั้นไป ทรงอุ้มลูกแกะตัวน้อยนั้นไว้ในอ้อมพระหัตถ์ตลอดทาง.

พระสิทธัตถะได้เสด็จตามฝูงแกะ ซึ่งกำลังก้าวไปสู่ความตายเข้าทุกทีนั้น จนกระทั่งถึงนคร แล้วเสด็จต่อไปจนกระทั่งถึงวังหลวง อันเป็นที่ซึ่งมีการบูชายัญ ณ ที่นั้น พระราชาประทับยืนอยู่กับหมู่นักบวช ซึ่งกำลังสวดมนต์บทสรรเสริญคุณเทพเจ้าทั้งหลายอยู่ ในขณะนั้นไฟบนแท่นบูชายัญได้ติดขึ้นแล้ว นักบวชเหล่านั้น ก็พร้อมที่จะทำการบูชายัญด้วยฝูงสัตว์ที่เพิ่งมาถึง ขณะที่หัวหน้านักบวชกำลังยกมีด เงื้อขึ้นเพื่อจะตัดศีร์ษะแพะ ที่ถูกนำเข้ามา เป็นตัวแรก พระสิทธัตถะได้ทรงก้าวเข้าไปตรงหน้า และหยุดยั้งการกระทำของเขาไว้.

พระองค์ได้ตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า "อย่าเลย มหาราช **อย่าให้ผู้บูชายัญเหล่านี้พล่าชีวิต**สัตว์ที่น่าสงสารเหล่านั้นเลย" พอตรัสเช่นนั้นแล้ว ก่อนที่ใคร ๆ จะทราบว่าพระองค์จะทำอะไรต่อไป พระองค์ได้ทรงรีบแก้เชือกหญ้า ที่เขาใช้ผูกแพะตัวนั้นออก และปล่อยให้มันกลับไปหาฝูงของมัน ไม่มีใครในที่นั้น แม้แต่พระราชาเองหรือแม้แต่หัวหน้านักบวช ผู้ทำพิธีบูชายัญนั้นได้ทันเกิดความรู้สึกที่จะขัดขวางพระองค์ ในขณะที่พระองค์ทรงปล่อยสัตว์ตัวนั้นให้เป็นอิสระ ทั้งนี้เป็นเพราะท่าทีอันสง่างามและสูงส่งของพระองค์ ได้ครอบงำความรู้สึกของคนทั้งหลายในขณะนั้นเสียสิ้น.

พระองค์ได้ตรัสแก่พระราชาและนักบวชผู้ประกอบพิธีบูชายัญ ตลอดจนประชาชน ที่พากันมาดูการบูชายัญนั้น ให้ทราบถึงข้อที่ **ชีวิตนี้ เป็นของน่าอัศจรรย์เพียงไร คือการที่ใคร ๆ ทำลายมัน**

ได้ แต่เมื่อทำลายลงไปแล้ว ใครก็ไม่อาจสร้างมัน ให้กลับฟื้นขึ้นมาได้ พระองค์ได้ตรัสแก่คนที่ล้อมรอบอยู่ในที่นั้นว่า ทุกตัวสัตว์ซึ่งมีชีวิต ย่อมรักชีวิต ย่อมกลัวต่อความตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ แล้วทำไม มนุษย์จะมาใช้กำลังที่ตนมีเหนือสัตว์ ผู้เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งนั้น ให้เป็นไปในทางปล้นเอาชีวิตซึ่งเป็นที่รักของมัน ซึ่งน่าอัศจรรย์ดังกล่าวแล้วนั้นไปเสียเล่า ?

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง บุล่ง

สัตว์ทุกพรรค์ นั้นประจักษ์ รักชีวิต
มีดวงจิต เหมือนกัน แล้วไฉน
สัตว์มนุษย์ ประเสริฐสุด กว่าอื่นไซร้
กลับไปใช้ อำนาจ ฟาดฟันเอา
ล้วนเพื่อนเกิด เจ็บแก่ แน่ต้องตาย
ไม่ควรจะ ใจร้าย ปล้นชีพเขา
ทุกชีวิต กลัวตาย กายสั่นเทา
พึงนึกถึง อกเรา เขาบ้างเอย.

ตอนที่ ๒๗ ความพยายามก่อนตรัสรู้ เข้าศึกษาในสำนัก อาฬาระ กาลามะ

พระสิทธัตถะได้ตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารและนักบวชผู้ประกอบพิธีบูชายัญว่า **ถ้ามนุษย์ปรารถนาจะได้รับความเมตตากรุณาแล้ว ก็ควรแสดงความเมตตากรุณาออกไป** ถ้ามนุษย์เป็นผู้ล้างผลาญชีวิต เขาก็จะถูกล้างผลาญชีวิตเป็นการตอบแทน ตามกฎความจริงซึ่งครองโลก พระองค์ได้ตรัสถามเขาเหล่านั้นว่า พระเป็นเจ้าพวกไหนกันที่เพลิดเพลินในโลหิตและแสวงความยินดีจากโลหิต ? ต้องเป็นพระเจ้าชนิดที่ไม่ดีเป็นแน่แท้ ! **ผู้ที่แสวงหาความเพลิดเพลินจากความทุกข์ยาก และชีวิตของผู้อื่นควรจะเป็นปีศาจร้าย มากกว่าเป็นพระเป็นเจ้ามิใช่หรือ ?**

พระองค์ได้ทรงสรุปว่า ถ้าคนเราปรารถนาจะได้รับความสุขด้วยตนเอง ในอนาคตแล้ว ก็ต้องไม่ทำความทุกข์ให้เกิดแก่สัตว์อื่น แม้ที่ต่ำต้อยเพียงไร ผู้ที่หว่านพืชพันธุ์แห่งความทุกข์ยากเศร้าโศกทรมานลงไปแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่าจักต้องเก็บเกี่ยวผล อันเกิดขึ้นในทำนองเดียวกัน.

พระสิทธัตถะได้ตรัสแก่พระราชาและนักบวชผู้ประกอบการบูชายัญ ตลอดถึงประชาชนชาวนครราชคฤห์เหล่านั้น ด้วยถ้อยคำเหล่านี้ และด้วยลักษณาการอันสุภาพอ่อนโยน เต็มไปด้วยความกรุณาอย่างแท้จริง แต่ก็ทรงไว้ซึ่งอำนาจและกำลังอันเข้มแข็ง ถึงกับเปลี่ยนจิตใจของพระราชาและนักบวชเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๒๕

จำเดิมแต่นั้นมา พระราชาได้ทรงประกาศพระราชโองการตลอดราชอาณาจักรของพระองค์ ห้ามมิให้ผู้ใด ประกอบการบูชายัญด้วยสัตว์มีชีวิตอีกต่อไป ให้ประกอบการบูชายัญด้วยสิ่งที่ไม่ต้องมีการล้างผลาญสัตว์ที่มีชีวิต คือให้ใช้ดอกไม้ ผลไม้ ขนมหวานและอื่น ๆ แทน

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงขอร้องพระสิทธัตถะอีกครั้งหนึ่ง ในอันที่จะให้พระองค์ประทับอยู่ในอาณาจักรมคธ และสั่งสอนชนทั้งหลาย ให้มีความเมตตาปรานีต่อสัตว์มีชีวิตสืบไป พระสิทธัตถะได้ตรัสตอบขอบพระทัยในความหวังดีของพระราชา แต่เนื่องด้วยพระองค์ยังไม่ทรงประสบสิ่งซึ่งพระองค์กำลังทรงแสวงหา พระองค์จึงไม่ทรงสามารถจะหยุดอยู่ ณ ที่หนึ่งที่ใดได้ จักทรงท่องเที่ยวต่อไป ในที่ทุกหนทุกแห่ง ในบรรดาชนผู้มีวิชาความรู้เป็นนักปราชญ์.

ในประเทศอินเดียสมัยนั้น ก็มีศาสดาผู้สอนลัทธิต่าง ๆ ในทางศาสนาให้แก่ศิษย์ของตน ๆ มากมายหลายลัทธิหลายสำนัก เช่นเดียวกับในสมัยนี้ ในบรรดาเจ้าลัทธิเหล่านี้ มีศาสดาคนหนึ่งมีนามว่า อาฬาระ กาลามะ พระสิทธัตถะได้เสด็จไปยังสำนักของศาสดาผู้นี้ เพื่อศึกษาในลัทธิของท่าน พระองค์ได้ทรงศึกษาอยู่กับท่านอาฬาระ กาลามะ ด้วยความพากเพียรพยายาม จนสามารถเรียนรู้และกระทำได้ทุก ๆ อย่าง เหมือนดังที่อาจารย์รู้และกระทำได้.

ท่านอาฬาระ กาลามะ มีความพอใจในพระองค์และในความสามารถของพระองค์ จนถึงกับวันหนึ่ง ได้กล่าวแก่พระองค์ว่า "บัดนี้ ท่านรู้ทุก ๆ สิ่ง ที่ข้าพเจ้ารู้ ท่านสามารถสอนลัทธินี้ได้เช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าสอน ข้าพเจ้าเห็นอย่างใด ท่านก็เห็นอย่างนั้น ท่านเห็นอย่างใด ข้าพเจ้าก็เห็นอย่างนั้น ในระหว่างเราทั้งสอง ไม่มีความแตกต่างกันเลย จงอยู่ที่นี่ด้วยกัน ช่วยกันสั่งสอนศิษย์สืบไปเถิด."

พระองค์ได้ตรัสถามว่า "ท่านอาจารย์ไม่มีสิ่งใด ที่อาจสอนข้าพเจ้าได้อีกแล้วหรือ ? ท่านอาจารย์ไม่สามารถสอนวิธี ที่จะทำให้มีอำนาจเหนือความเป็นอยู่ ความเจ็บไข้ และความตายเสียแล้วหรือ ?" ท่านอาจารย์อาฬาระ กาลามะ ได้ตอบว่า "ไม่มีเลย ข้าพเจ้าไม่ทราบวิธีการทำให้อยู่เหนืออำนาจของความเป็นอยู่และความตายแล้วจะสามารถสอนท่านได้อย่างไรกัน ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีผู้ใดในโลกนี้ มีความรู้ในข้อนั้น."

ท่านอาฬาระ กาลามะ มีความรู้เท่าที่ท่านได้สอนพระสิทธัตถะไปจนสิ้นเชิงแล้ว คือวิธีกระทำจิตให้ขึ้นถึงชั้นที่สงบเงียบ จนไม่มีความรู้สึกว่า มีสิ่งใด ๆ อยู่ในโลกนี้ หรือโลกไหน แล้วมีความพอใจอยู่ในความสงบอันนั้น แต่นี่หาใช่เป็นวิธีที่จะช่วยมนุษย์ให้พ้นไปจากการที่ต้องวนเวียนอยู่ในความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ไม่ ยังจะต้องวนเวียนอยู่ในความทุกข์เหล่านี้ต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น พระสิทธัตถะจึงไม่ทรงพอพระทัยในลัทธินี้ ได้เสด็จท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อทรงเสาะแสวงหาบุคคล ที่สามารถสอนพระองค์ได้ทราบสิ่งที่สูงยิ่งไปกว่าที่ท่านอาฬาระ กาลามะ ได้สอนให้สืบไป.

ตอนที่ ๒๘ การเข้าศึกษาในสำนัก อุททกะ รามบุตร

ในลำดับต่อมา พระองค์ได้ทรงทราบข่าวเจ้าลัทธิชื่อ **อุททกะ รามบุตร** ว่าเป็นผู้มีความรู้และคุณวิเศษในทางจิตอันสูงยิ่ง พระองค์ได้เสด็จไปสู่สำนักของท่านอุททกะ รามบุตร ผู้นี้ และได้เข้าเป็นศิษย์ศึกษาและปฏิบัติ ด้วยความพากเพียรอย่างแรงกล้า จนกระทั่งมีความรู้และความสามารถในการกระทำ เช่นเดียวกับอาจารย์ของพระองค์ ในที่สุด ท่านอุททกะ รามบุตร ก็เช่นเดียวกับท่านอาฬาระ กาลามะ คือมีความพอใจในความเฉลียวฉลาด และความสามารถของพระสิทธัตถะอย่างแรง จนถึงกับออกปากชักชวนให้อยู่ช่วยสอนศิษย์ร่วมกันสืบไป.

พระสิทธัตถะได้ทรงย้อนถามท่านอุททกะ รามบุตร เช่นเดียวกับที่ได้ทรงถามท่านอาฬาระ กาลามะ และก็ได้รับคำตอบอย่างเดียวกัน **พระสิทธัตถะไม่ทรงพอพระทัยในลัทธิ ซึ่งสอนได้ผลอย่างสูง เพียงแต่ทำจิตให้มีความสงบ ถึงขนาดไม่มีความรู้สึกต่อสิ่งทั้งปวง จนถึงกับจะเรียกว่ามีชีวิตอยู่ก็ไม่ใช่ ตายแล้วก็ไม่ใช่ ของท่านอาจารย์ผู้นี้ จึงได้ทรงลาจากสำนักเจ้าลัทธิต่าง ๆ แต่จักทรงหาเอาตามลำพังตามสติปัญญาและความเพียรของพระองค์เอง**.

ประเทศอินเดียในสมัยนั้น ก็เหมือนกับประเทศอินเดียในสมัยนี้ ในการที่มีนักบวชเป็นจำนวนมาก สละบ้านเรือนออกไปบวช โดยพากันคิดว่า การอดอาหารและการทรมานกาย โดยวิธีต่าง ๆ นั้น จักทำให้ตนได้รับความสุขในเทวโลกตลอดกาลนาน เขาเหล่านั้นเชื่อว่า เมื่อได้รับความทุกข์ในโลกนี้มากเพียงใด ก็ยิ่งมีความสุขในโลกหน้ามากขึ้นเพียงนั้น เขาเหล่านั้นมีความเชื่อเช่นนี้ และปฏิบัติสืบ ๆ ตามกันมาอย่างเคร่งครัด จนกระทั่งถึงทุกวันนี้.

ผู้บำเพ็ญพรตเหล่านั้น บางพวกได้ลดปริมาณอาหารที่ตนบริโภคลงวันละเล็กละน้อย ทุกวันกระทั่งแทบไม่บริโภคอะไรเลย มีร่างกายเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก บางพวกปฏิบัติวิธีการยืนด้วยขาข้างเดียว จนขาข้างหนึ่งลีบตายไป บางพวกยืนยกมือข้างหนึ่งขึ้น ชี้ไปบนอากาศตลอดเวลา จนกระทั่งแขนลีบตายไป เพราะไม่มีโลหิตขึ้นไปหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ บางพวกกำมือแน่นตลอดเวลาไม่ยอมคลาย จนกระทั่งเล็บมืองอก ทะลุฝ่ามือไปโผล่ทางหลังมือ บางพวกนอนบนหนาม หรือบนแผ่นกระดาน ซึ่งเต็มไปด้วยเหล็กแหลม ที่ปลายตั้งชันขึ้นข้างบน ดังนี้เป็นต้น.

พระสิทธัตถะได้ทรงกระทำการทรมานพระองค์ด้วยวิธีต่าง ๆ โดยทรงหวังว่าจักได้พบสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสงค์ โดยไม่คำนึงถึงความเจ็บปวดอันจะเกิดขึ้นแม้จะมากมายสักเพียงใด เมื่อพระองค์ไม่ได้ประสบผลดีไปกว่าคนเหล่านั้น พระองค์ทรงดำริสืบไปว่า หากได้ประพฤติตบะทรมานร่างกายให้มากขึ้น จนเพียงพอแล้ว คงจะประสบความรู้ ที่พระองค์ทรงประสงค์ โดยแน่นอน.

ข้อความต่อไปนี้ เป็นการกล่าวถึงการกระทำของพระองค์ในครั้งนั้น ซึ่งพระองค์ได้ทรงนำมาตรัสเล่าแก่พระมหาเถระ สารีบุตร ผู้เป็นอัครสาวกของพระองค์ในภายหลัง ดังนี้

"ดูก่อน สารีบุตร เราได้ **ประพฤติการกลั้นลมหายใจ จนกระทั่งเกิดเสียงบันลือลั่น ขึ้นในหูของ**เรา และมีความเจ็บปวดเกิดขึ้นในศีร์ษะราวกะว่า ถูกแทงด้วยดาบหรือถูกหวดบนศีร์ษะด้วยแซ่หนัง ตามเนื้อตัวเล่า รู้สึกเจ็บเหมือนคนเอามีดคมมาแล่เถือเนื้อหนังเราทั้งตัว หรือเหมือนถูกจับโยนลงในกลุ่มถ่านเพลิง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ฝรั่งควง

ทำไฉน จะใคร่ได้ ถึงนิพพาน
ธ ก็ทรง ทรมาน ตามวิถี
แห่งกระบวน ตบะ แบบวิธี
เยี่ยงโยคี เพียรเพ่ง เร่งทำกัน

ทำนอง เขมร

เริ่มต้น กลั้นหายใจ ไว้ในอก
จนลมวก ขึ้นเศียร เวียนหมุนหัน
ลมเสียดแทง ทั่วสรรพางค์ อย่างดาบฟัน
ในกรรณลั่น บั่นปวด ดั่งหวดตี
ด้วยแซ่หนัง ประดังฟาด ที่ศีร์ษะ
ร้อนอุระ เท่าไร ไม่หน่ายหนี
เจ็บรวดเร้า ดุจเข้า กองอัคคี
จับตัวโยน เผาจี่ ในกองเพลิง.

ตอนที่ ๒๙ การประพฤติวัตรทรมานกาย

"ดูก่อน สารีบุตร ต่อมา เราได้ **ประพฤติในความเป็นอยู่โดดเดี่ยว** กลางคืนระหว่างวันดับและวันเพ็ญ เราได้เที่ยวไปผู้เดียว ในที่เปลี่ยว อันเป็นที่ฝังศพ ตามระหว่างต้นไม้ใหญ่ ๆ เราอยู่ที่นั่นตลอดคืน มีขนลุกชันไปทั้งตัว ทุกคราวที่มีใบไม้หล่นลงมา เพราะลมพัดหรือนกบินมาจับต้นไม้ หรือเมื่อกวางหรือสัตว์อื่นวิ่งผ่านมา เราก็กลัวจนตัวสั่น เพราะไม่รู้ว่าในความมืดนั้น มีอะไร แต่เราไม่วิ่งหนี เราได้บังคับตัวเรา ให้ทนอยู่ที่นั่น ให้ผจญกับความสะดุ้งกลัว จนกระทั่งเราชนะความกลัวนั้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ปีนตลิ่งนอก

ไม่สมจิต	*คิดอยู่*	*สันโดดเดี่ยว*
แต่ผู้เดียว	*เที่ยวไป*	*ไม่หลงเหลิง*
อยู่โดดเดี่ยว	*เที่ยวไป*	*ตามซุ้มเพิง*
แถวแหล่ง	*เชิงตะกอน*	*สยบยื่น*
ในป่าช้า	*ป่าทึบ*	*เสียงพึ่บพั่บ*
ความกลัวจับ	*ในสั่น*	*ขันแข็งขืน*
ข่มความกลัว	*เพ่งจิต*	*ไม่คิดคืน*
ตั้งจิตฝืน	*กลัวคลาย*	*หายไปเอง*

"ดูก่อน สารีบุตร เราได้ **ประพฤติการอดอาหารเป็นลำดับ ๆ ไป** เราบริโภคอาหารวันหนึ่งเพียงครั้งเดียว แล้วบริโภคสองวันต่อครั้งหนึ่ง แล้วสามวันต่อครั้งหนึ่ง ดังนี้ เป็นลำดับไป จนกระทั่ง ๑๕ วัน จึงบริโภคอาหารครั้งหนึ่ง บางคราว เราบริโภคแต่หญ้า บางคราว บริโภครากหญ้าแห้ง บางคราว บริโภคแต่ผลไม้ป่า รากไม้ ผักป่า เห็ด เมล็ดหญ้าป่า และมีบางคราวบริโภคสิ่งต่าง ๆ เท่าที่จะคว้ามาได้จากพื้นดินรอบ ๆ ตัวตรงที่เรานั่งนั้น **เราปกปิดร่างกายของเราด้วยเศษผ้า** ที่เขาทิ้งตามป่าช้าหรือกองขยะมูลฝอย บางคราวปกปิดร่างกายด้วยหนังสัตว์ที่ตายเองตามทุ่งนา ซึ่งเราพบเรี่ยราดอยู่ในที่นั้น ๆ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกอาหวัง (ชั้นเดียว)

ไม่สมหวัง	*ตั้งใจ*	*อดเสวย*
ทีละน้อย	*จนเลย*	*ถึงเขมึง*
ไม่เสพใด	*อยู่ไป*	*อย่างเพียรเพ่ง*
ครุ่นเคร่ง	*ดูจิต*	*พิจารณา*
ไม่เห็นมี	*ญาณดี*	*อะไรเพิ่ม*
ก็ทรงเสริม	*ตบะ*	*เรื่องเสื้อผ้า*
เก็บเศษส่วน	*ล้วนระคาย*	*แก่กายา*
พวกหนังหญ้า	*ขนสัตว์*	*จัดห่มคลุม*

ตอนที่ ๓๐ การประพฤติวัตรทรมานกาย (ต่อ)

"ดูก่อน สารีบุตร **เราอยู่ผู้เดียวในป่าเปลี่ยว** ไม่พบเห็นมนุษย์เป็นเดือน ๆ ในฤดูหนาวเวลาดึกหนาวจัด เราออกมาอยู่ในกลางแจ้งไม่ผิงไฟ ถึงเวลากลางวันมีแสงแดด เราหมกตัวอยู่ในป่าไม้ที่เยือกเย็น ครั้นถึงฤดูร้อน ในเวลากลางวันที่ร้อนเปรี้ยง เรานั่งอยู่กลางแดดตลอดวัน ครั้นถึงเวลากลางคืน เราอยู่ในพุ่มไม้ที่รกทึบ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ลมพัดชายเขา

ดึกสงัด หนาวจัด อยู่กลางแจ้ง
กลางวันแกล้ง อยู่กลางแดด อรสุม
ครั้นเยือกเย็น เข้าเร้น แฝงสุมทุม
อยู่ตามพุ่ม ไม้ปรก อันรกเย็น
ทรงทรมาน สังขาร ไปต่างต่าง
ล้วนแต่อย่าง คับแค้น แค่นเหลือเข็ญ
เวทนา แทบว่า เลือดตากระเด็น
ยังไม่เห็น ทางวิมุติ วิสุทธิ์เที่ยว.

"ดูก่อน สารีบุตร เราได้ **ประพฤติวิธีที่เรียกกันว่า "ทำความบริสุทธิ์ด้วยอาหาร"** เราไม่บริโภคอะไรเลย นอกจากถั่ว ครั้นถึงสมัยอื่น เราไม่บริโภคอะไรเลย นอกจากเมล็ดพันธุ์ผักกาด ครั้นสมัยอื่นอีก ไม่บริโภคอะไรเลย นอกจากข้าว เราลดปริมาณลงทุกวัน จนกระทั่งเหลือวันหนึ่ง บริโภคเพียงถั่วเม็ดหนึ่ง หรือเมล็ดพันธุ์ผักกาดเม็ดหนึ่ง หรือข้าวเมล็ดหนึ่ง ต่อวัน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกตาโม๊ะ

การอบรม บ่มตบะ ละกิเลส
หลายประเภท บำเพ็ญ เป็นหนักหนา
ลดอาหาร ทรมาน หลายอัตรา
เลิกกระยา ใดทั่ว เสพถั่วแทน
ปริมาณ ถั่วน้อย ไม่ค่อยพอ
เบียดกรอ แค่แค่น ทนสุดแสน
เพียงเม็ดพืช ฝึกฝืน กลืนแกนแกน
เพื่อดูจิต ว่าแล่น หรือรำงับ.

"ดูก่อน สารีบุตร เมื่อเราบริโภคอาหารน้อยเช่นนี้ ร่างกายของเราก็ผอมและอ่อนระทวย อย่างน่ากลัว ขาของเรามีลักษณะอย่างต้นอ้อ ตะโพกที่นั่งทับของเรามีสัณฐานดั่งเท้าอูฐ กระดูกสันหลังของเราโปนขึ้น เหมือนเส้นเชือก สีข้างของเรา มีซี่โครงโผล่ขึ้นมาเป็นซี่ ๆ เหมือนกลอนเรือนที่ถูกทิ้งร้าง ตาของเราลึกอยู่ในเบ้าตา เหมือนดวงดาวที่ปรากฏอยู่ในก้นบ่อลึก หนังศีร์ษะของเราเหี่ยวย่น เหมือนน้ำเต้าอ่อน ตัดทิ้งไว้กลางแดด เมื่อเราลูบแขนหรือลูบขาของเราด้วยฝ่ามือ เพื่อให้เกิดความสบายบ้าง ขนก็หลุดขึ้นทั้งราก ติดไปกับฝ่ามือที่ลูบนั้น" !"

"ดูก่อน สารีบุตร **แม้เราได้รับความทุกข์อันแสบเผ็ดเห็นปานนี้ เราก็ยังไม่ได้รับความรู้ ที่เราปรารถนา** เพราะความรู้แจ้งเห็นจริงนั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการประพฤติเช่นนั้น ตรงกันข้าม อาจจะเกิดจากการพินิจพิจารณาในภายใน และจากการสละเสียซึ่งการประพฤติอย่างชาวโลกทั้งปวง" ดังนี้.

ตอนที่ ๓๑ จวนสิ้นพระชนม์ รอดได้ด้วยเด็กเลี้ยงแพะ

พระสิทธัตถะ ทรงทรมานกายโดยทำนองนี้เกือบตลอดเวลา ประมาณ ๖ ปี เท่าที่ทรงท่องเที่ยวไปมาตามที่ต่าง ๆ โดยทรงดำริว่า เมื่อทรงกระทำอย่างเพียงพอแล้ว จักได้ตรัสรู้ ในตอนสุดท้าย **พระองค์ได้เวียนมาประทับอยู่ในดินแดนของแคว้นมคธอีก** ณ สถานที่อันเงียบสงัด ในดงไม้ไผ่แห่งหนึ่ง ใกล้ ๆ แม่น้ำ ซึ่งมีน้ำใสเย็นสนิท ไหลอยู่เสมอ มีท่าขึ้นลงโดยสะดวก มีหมู่บ้านสำหรับภิกขาจารได้โดยง่าย และไม่ไกลนัก พระองค์ทรงพอพระทัยว่า "สถานที่นี้ เป็นที่เหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว สำหรับนักบวชเช่นเราอยู่อาศัย เพื่อการทำความเพียร เราจะอยู่อาศัยในสถานที่นี้ละ" ดังนี้.

พระสิทธัตถะ ได้ทรงถือเอาสถานที่ซึ่งเรียกว่า ตำบลอุรุเวลา เป็นที่อยู่ประจำของพระองค์ ทรงบำเพ็ญภาวนาและตบะกรรมอื่น ๆ อย่างเคร่งครัด ใต้ต้นไม้ในถิ่นนั้น โดยทรงแน่พระทัยว่า การทำเช่นนั้น จักรู้สิ่งซึ่งเป็นความจริง อันพระองค์ต้องประสงค์.

ในครั้งนั้น มีผู้เลื่อมใสในการกระทำอย่างเคร่งเครียดของพระองค์จำนวนหนึ่ง ซึ่งได้พากันมาเฝ้าปรนนิบัติพระองค์ คนเหล่านี้มีจำนวนห้าคนด้วยกัน เรียกว่า **คณะปัญจวัคคีย์ ได้คอยเฝ้ารับใช้พระองค์ในบางประการ** โดยเขาเหล่านี้เชื่อว่า ผู้บำเพ็ญตบะกรรมอย่างแก่กล้าเช่นพระสิทธัตถะนี้ ต้องไม่ใช่คนธรรมดา เขาเชื่ออย่างแน่นอนว่า นักบวชผู้มีความอดทน และเสียสละเช่นนี้ ต้องประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์โดยแน่นอน และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว จักสั่งสอนสิ่งซึ่งได้รู้นั้น แก่ผู้ที่เป็นศิษย์ทั้งหลาย.

วันหนึ่ง เหตุการณ์ได้บังเอิญเป็น จนถึงกับว่า เมื่อพระสิทธัตถะประทับนั่งอยู่แต่ผู้เดียว ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง มีร่างกายอ่อนเพลียเพราะการอดอาหารและการทรมาน นั่งบำเพ็ญภาวนานานเกิน

ไป พระองค์ได้ล้มลงนอนสลบแน่นิ่งอยู่บนพื้นดิน ไม่ไหวติง หมดกำลังจนถึงกับไม่สามารถจะฟื้นคืนชีวิตได้ โดยลำพังพระองค์เอง.

แต่เป็นการโชคดี ที่ได้มีเด็กเลี้ยงแพะในถิ่นนั้นคนหนึ่ง บังเอิญเดินมาพบพระองค์บรรทมสลบอยู่ในที่นั้น และเดาเอาว่าพระองค์กำลังจะสิ้นชีวิต เพราะการอดอาหาร โดยที่คนทั้งหลายในถิ่นนั้น รู้กันอยู่ทั่วไปว่า พระอริยเจ้าผู้นี้ ได้เว้นจากอาหารมาหลายวันแล้ว ดังนั้น เด็กเลี้ยงแพะคนนั้น ได้วิ่งไปที่ฝูงแพะของตน นำแพะนมมาตัวหนึ่ง มาสู่ที่ที่พระองค์ล้มสลบอยู่ เขาได้รีดนมแพะให้ตกจากเต้านมโดยตรง หยดลงให้ตรงพระโอษฐ์ของพระองค์ ซึ่งเผยออยู่เล็กน้อย เพราะเขาไม่กล้าแตะต้องเนื้อตัวของผู้ที่ใคร ๆ ถือกันว่า เป็นพระอริยเจ้า โดยเหตุที่เขาเป็นเพียงเด็กเลี้ยงแพะ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สดายงแปลง

ทรมาน อดอาหาร นานจนเพลี้ย
พระกายเปลี้ย ประชวรลม ล้มหลายหน
จนวันหนึ่ง ถึงจุด สุดทานทน
สลบลง เหมือนกมล แตกทำลาย

ทำนอง ลิงโลด

โชคดี มีเด็ก เดินเลี้ยงแพะ
พาเล็มและ หญ้าอ่อน เมื่อตอนสาย
เห็นพระองค์ ขี้พยัง มิวางวาย
รีดนมแพะ หยดถวาย ในโอษฐ์พลัน.

ตอนที่ ๓๒ ชาติตระกูลที่สูงสุดของมนุษย์เรา

เมื่อเด็กเลี้ยงแพะได้รีดนมแพะลงสู่พระโอษฐ์พระสิทธัตถะแล้ว ในเวลาไม่นานนัก น้ำนมนั้นก็ได้แสดงผลตามหน้าที่ของมันแก่พระสิทธัตถะซึ่งอยู่ในลักษณะที่มีชีวิตเหลืออยู่เพียงนิดเดียว ในขณะนั้น ต่อมาอีกครู่หนึ่ง พระองค์ก็ทรงสามารถลุกนั่ง และรู้สึกมีความสบายขึ้นกว่าเวลาที่แล้วมา พระองค์เริ่มระลึกว่า เพราะเหตุใด จึงได้ทรงสลบไป และเพราะเหตุใด ในบัดนี้จึงมีความรู้สึกสดชื่นทั้งกายและใจ ขึ้นมาได้ พระองค์ทรงระลึกได้เป็นลำดับ ๆ ดังต่อไปนี้ :-

"โธ่เอ๋ย เราโง่มาเสียแล้วอย่างมากมาย เราได้สละภรรยาและครอบครัว สละเหย้าเรือนและทุก ๆ สิ่ง เราออกบวชเป็นนักบวชไร้บ้านเรือน เพราะประสงค์จะรู้สัจจธรรมอันเกี่ยวกับชีวิต

มนุษย์เราและให้รู้วิธีที่จะต้องปฏิบัติเพื่อลุถึงผลอันเกี่ยวกับชีวิต ให้ดีที่สุด แต่ในการที่จะให้ได้รับความรู้อันลึกซึ้ง ยากที่จะรู้ได้เช่นนี้ เราควรจะมีสมองและจิตใจที่เข้มแข็ง ให้มากที่สุดที่จะมากได้ เพื่อเราจะสามารถคิด และเจริญภาวนาอย่างแน่วแน่และเข้มแข็ง แต่ในที่สุด เรากลับไปทำให้ร่างกายนี้อ่อนเพลียทุพพลภาพไป ด้วยการอดอาหารและด้วยการปฏิบัติอย่างตึงเครียดอื่น ๆ ดังที่เราได้ปฏิบัติแล้ว ก็คนเราจักมีชีวิตอันเข้มแข็งสดชื่นในร่างกายที่อ่อนเพลียระส่ำระสายไร้สุขภาพได้อย่างไรกัน !

"พุทโธ่เอ๋ย เราโง่อย่างเหลือเกิน ที่ได้ไปทรมานตัวเองให้อ่อนเพลีย ในขณะที่ต้องการกำลังที่เราอาจจะมีได้ ในการปฏิบัติกิจอันสูงสุด ซึ่งเราได้เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างออกมา เพื่อปฏิบัติ ! ต่อนี้ไป เราจักบริโภคอาหารทุกชนิด ตามที่ร่างกายนี้ต้องการ เพื่อกลับคืนไปสู่ปรกติภาพ เราจักไม่บริโภคมากเกินควร เพราะจะทำให้มึนชาและง่วงซึม ซึ่งจะทำให้เราไม่สามารถบำเพ็ญภาวนาได้พอเหมาะ เราจักบริโภคแต่พอให้เกิดกำลังกายที่เหมาะสม เพื่อว่าเราจักมีจิตอันใสกระจ่าง ซึ่งในที่สุดเราอาจจะได้รู้สัจจธรรมที่เราประสงค์" ดังนี้

เมื่อทรงดำริเช่นนั้น พระองค์ได้ทรงเหลียวไปทางเด็กเลี้ยงแพะ ซึ่งบัดนี้กำลังคุกเข่าอยู่ข้าง ๆ พระองค์ และได้ตรัสขอให้เขานำนมแพะมาให้แก่พระองค์อีกชามหนึ่ง เพราะปรากฏว่าการบริโภคนมนั้น เป็นผลดีแก่พระองค์มาก เด็กเลี้ยงแพะได้ตอบว่า "ข้าแต่พระเป็นเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ข้าพเจ้าเป็นเพียงเด็กเลี้ยงแพะตระกูลต่ำ พระองค์เป็นพระอริยะเจ้า เป็นผู้ประเสริฐ หากข้าพเจ้าสัมผัสพระองค์ ด้วยสิ่งใดที่ข้าพเจ้าเคยจับต้องมาแล้ว มันจักเกิดเป็นบาปแก่ข้าพเจ้าอย่างใหญ่หลวง."

พระสิทธัตถะได้ตรัสว่า "พ่อหนูเอ๋ย เราไม่ได้ขอสิ่งซึ่งเกี่ยวกับชาติหรือตระกูล เราขอแต่นม มันไม่มีความแตกต่างอย่างแท้จริงอะไรกันเลย ในระหว่างเราทั้งสอง แม้ว่าเธอเป็นเด็กเลี้ยงแพะ และเราเป็นฤาษี ในเส้นเลือดของเราทั้งสอง ต่างก็มีเลือดไหลอยู่ อย่างเดียวกัน ถ้ามีโจรเอาดาบมาฟันร่างกายเราทั้งสอง เลือดก็จะไหลออกมาเป็นสีแดงอย่างเดียวกัน คนเรานี้ถ้าทำดีก็เป็นคนดีและประเสริฐ ถ้าทำเลว ก็เป็นคนเลวและไม่ประเสริฐ นั่นแหละคือชาติตระกูลอันแท้จริง เธอได้ทำในสิ่งที่ดี โดยการให้นมแก่ฉัน ในขณะที่กำลังร่อแร่ จวนจะขาดใจตาย เพราะอดอาหาร เพราะฉะนั้น เธอจึงเป็นผู้ที่มีชาติและตระกูลดีพอแล้ว สำหรับจะให้นมแก่ฉันสักชามหนึ่ง"

เด็กเลี้ยงแพะคนนั้น ดีใจจนบอกไม่ถูก ในถ้อยคำอันแปลกประหลาดและน่าชุ่มชื่นใจ ของพระมหาฤาษีชั้นพิเศษ ซึ่งแทนจะโบกมือบอกให้เขาหลีกห่างออกไป เพราะเขาเป็นเด็กเลี้ยงแพะตระกูลต่ำ แต่กลับต้องการจะได้นมจากเขาและทั้งยินดีที่จะดื่ม จากชามอันเป็นภาชนะใช้สอยประจำตัวของเขาด้วย เขาจึงได้วิ่งออกไปนำนมแพะเต็มชาม กลับมาถวายแด่พระองค์ ด้วยความร่า

เริงยินดี ในข้อที่ว่าพระองค์ได้ตรัสว่าเขาเป็นผู้ที่มีชาติและตระกูลดีอย่างเพียงพอ สำหรับการที่จะถวายนมแก่พระองค์ เขาได้รับชามเปล่ากลับและได้ก้มศีรษะนมัสการขอพร และก็วิ่งกลับไปสู่ฝูงแพะของตน ด้วยความสุขใจอย่างหาที่เปรียบมิได้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ว.ส.

ทำนอง ต่อยหม้อ

ได้ลิ้มรส นมสด รดชีวิต
พลังจิต เกิดแรง แข็งขึงขัน
ทรงรู้สึก นึกคุณ ของเขานั้น
โปรดประทาน พรขวัญ บรรโลมใจ

ทำนอง แขกลาหวัง

เจ้าเอย เจ้าเพื่อนยาก
ช่วยเปลื้องทุกข์ ลำบาก จากใครได้
แม้ต่างเนื้อ เชื้อชาติ วรรณะใด
โลหิตไหล แดงฉาน ปานเดียวกัน
อย่าคิดแยก แตกวรรณะ เลยนะเจ้า
ทำความดี แล้วเรา ประเสริฐสรรพ์
ชั่วหรือดี อยู่ที่ กรรมก่อพัน
การทำนั้น บอกชัด ชาติตระกูล

ตอนที่ ๓๓ สายพิณที่ตึงเกินไปจนจวนขาด

เมื่อพระสิทธัตถะ กลับมีพระกำลังอย่างเดิมโดยการเสวยนมเช่นนี้แล้ว ได้เสด็จไปประทับที่โคนต้นไม้ เจริญภาวนาต่อไปเป็นผลดีกว่าที่แล้วมา เมื่อพระองค์ได้ประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น พอตะวันตกลับขอบฟ้าไป ได้ทรงสดับเสียงเพลงของหญิงนักร้องหมู่หนึ่ง ซึ่งเป็นนักร้องและนักระบำอาชีพ เดินผ่านมาทางนั้น เพื่อเข้าไปประกอบอาชีพในเมือง และเมื่อหญิงเหล่านั้นผ่านมาใกล้พระองค์ ก็พอดีกับที่หญิงเหล่านั้น ได้ร้องเพลงขึ้น อันมีเนื้อความว่า

"เมื่อสายพิณของเราหย่อนเกินไป ย่อมส่งเสียงไม่น่าฟัง และเมื่อตึงเกินไป ก็ขาด และไม่อาจดังได้ดี เพราะฉะนั้น เพื่อผลอันดีที่สุดใคร ๆ ไม่ควรขึงสายพิณให้หย่อนหรือตึงเกินไป แต่ควรขึงให้พอเหมาะมันจักส่งเสียงอันไพเราะ โดยแท้จริง" ดังนั้น

เพลงประกอบ เนื้อร้องและทำนองจากเทปบันทึกเพลง
ของคุณหญิงขิ้น ศิลปบรรเลง

สายพิณผ่อน หย่อนไป ฟังไม่เพราะ
ตึงเกินเหมาะ ไม่ชวนฟัง ทั้งขาดง่าย
ไม่ตึงหย่อน ผ่อนพอ ฟังสบาย
คือความหมาย ให้ดำเนิน เดินสายกลาง

เมื่อพระองค์ได้สดับบทเพลงของหญิงเหล่านั้น ก็ทรงรู้สึกขึ้นในพระทัยว่า "บทเพลงของหญิงเหล่านี้ ช่างถูกแท้ หญิงเหล่านี้สอนอะไร ๆ ให้แก่เรามากทีเดียว **ที่แล้วมา เราขึงสายพิณแห่งชีวิตของเราตึงเกินไปอย่างน่าสังเวช** มันตึงเกินไป จนจวนจะขาดลงอย่างไม่มีเหลือ ถ้าในวันนี้ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเด็กเลี้ยงแพะนั้นแล้ว เราก็คงตายไปแล้ว แล้วอะไรเล่า ที่เป็นผลแห่งการออกแสวงหาสัจจธรรมของเราทั้งที ! เรื่องก็จะจบลงที่นี่และบัดนี้ แล้วสิ่งซึ่งฉันและมนุษย์ทั้งหลายจะพึงได้รับจากการเสาะแสวงหาของฉัน ก็จะมาพลอยล้มเหลวลงอย่างน่าเศร้า เพราะความเข้าใจผิดในเรื่องอาหารนี้นิดเดียว วิธีปฏิบัติอย่างทารุณต่อร่างกายเช่นนี้ มิใช่วิธีอันถูกต้อง สำหรับการค้นหาสัจจธรรมเลย **จำเดิมแต่นี้ไป ฉันจักเลิกการปฏิบัติต่อร่างกายอย่างทารุณเหล่านั้นเสียโดยเด็ดขาด** แต่จะปฏิบัติอย่างเอาใจใส่ระมัดระวังให้เหมาะสมที่สุด ที่จะพึงกระทำได้"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง กล่อมนารี

อันเพลง กังวาน ประสานเสียง
ศัพท์สำเนียง ไพเราะ เสนาะหนอ
เพราะระดับ สายขึง ตึงเพียงพอ
ถ้าหย่อนย่อ ลงมา ไม่น่าฟัง
ถ้าขันเคร่ง เขม็งไป สายมักขาด
หมดโอกาส จำเรียง เสียงดังหวัง
เกิดคติ ได้สติ ตริยับยั้ง
กอบกิจใด ใฝ่ประทัง เดินสายกลาง

ตอนที่ ๓๔ กลับพระทัยฉันอาหารตามปกติ ปัญจวัคคีย์หลีกทิ้งไป บิณฑบาตของนางสุชาดา

ต่อจากนั้นมา พระสิทธัตถะได้ทรงออกบิณฑบาตทุกเวลาเช้า ทรงบริโภคอาหารตามแต่จะได้มาทุก ๆ วัน พระองค์กลับมีพระกำลังอย่างเดิม มีพระฉวีวรรณผุดผ่องเป็นสีทอง ดุจเดียวกับเมื่อยังประทับอยู่ในพระราชวังของพระองค์ในกาลก่อน แม้พระองค์จะได้ทรงมองเห็นอย่างชัดแจ้งว่า การทรมานกายอย่างเคร่งเครียดของพระองค์นั้น มีผลทำนองเดียวกับการพยายามผูกอากาศให้เป็นปม หรือเช่นเดียวกับการนำทรายมาฟั่นให้เป็นเชือก โดยไม่ผิดกันเลย ดังนี้ก็ตาม ส่วนบุรุษห้าคน มิได้มีความคิดหรือรู้สึกเช่นเดียวกับพระองค์แต่อย่างใด คนทั้งห้านั้น ยังคงมีความยึดถือเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ อยู่นั่นเอง ว่าวิธีที่จะตรัสรู้สัจจธรรมในศาสนานั้นต้องสำเร็จมาแต่การทรมานร่างกายแต่วิธีเดียวเท่านั้น.

เมื่อคนทั้งห้านั้นเห็นว่า บุคคลซึ่งตนเคยยกย่องเป็นอาจารย์ ได้เลิกละการอดอาหาร และการทรมานกายโดยวิธีต่าง ๆ มาบริโภคอาหารบำรุงร่างกายตามปกติธรรมดาเช่นนั้น ก็พากันกล่าวแก่กันและกันว่า "อา ! พระสมณะโคตมะศากยปุติยะ นี้ กลายเป็นคนมักมากไปเสียแล้ว เลิกละการต่อสู้และความพากเพียรกลับไปสู่ชีวิตแห่งความบันเทิงเริงรื่นเสียแล้ว" ดังนี้ คนทั้งห้าได้พากันละทิ้งพระองค์ เพราะแน่ใจเสียว่าไม่มีประโยชน์อันใดในการที่จะอยู่อาศัย กับอาจารย์ผู้เลิกละความเพียรโดยประการต่าง ๆ คือการทรมานกายเสียเช่นนี้.

คนทั้งห้า เชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า นักบวชที่ไม่ทรมานกายนั้น ย่อมไม่มีทางที่จะตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดในทางศาสนาเลย คนทั้งห้านี้ ได้มีความหลงผิดเพียงไร ได้ปฏิบัติไปอย่างเขลาที่สุดเพียงไร ได้ปรากฏเป็นความจริงออกมาในเวลาอันไม่นานเลย บัดนี้ อาจารย์ของเขา ซึ่งที่แท้หาได้หมุนไปจากทางแห่งสัจจธรรมแต่ประการใดไม่ นั้น ได้เป็นผู้ซึ่งกำลังก้าวมาถึงจุดแห่งความสำเร็จในการที่จะบรรลุสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสงค์อย่างแน่นอนแล้ว.

ในวันหนึ่งต่อมา มีสตรีผู้หนึ่งนามว่า สุชาดา ผู้อาศัยอยู่ในถิ่นนั้น ได้นำข้าวอย่างดี ซึ่งหุงขึ้นด้วยนมที่ได้คัดเลือกเป็นอย่างดีที่สุด มาถวายพระองค์ถึงที่ที่พระองค์ประทับอยู่ เมื่อถวายอาหารนี้แก่พระองค์แล้ว กุลสตรีผู้นั้น ได้กล่าวแก่พระองค์ว่า "ขอให้พระองค์จงประสบความสำเร็จในสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสงค์เช่นเดียวกับที่ดิฉันได้ประสบความสำเร็จ ในสิ่งซึ่งดิฉันประสงค์แล้วเถิดเจ้าข้า" ดังนี้ นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระสิทธัตถะ พร้อมกับถวายพระพรให้พระองค์ทรงสัมฤทธิ์ผลในสิ่งที่พระองค์ปรารถนา เช่นเดียวกับความสัมฤทธิ์ผลของนาง คือนางปรารถนาจะได้บุตรชาย นางก็ได้บุตรชายสมความตั้งใจ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สร้อยสนตัด

ขอให้ พระองค์ ทรงสัมฤทธิ์
พิชิต สารพัด ที่ขัดขวาง
ประสงค์ใด สำเร็จ เสร็จทุกทาง
สมเจตน์อย่าง นางประสบ พบมินาน.

พระสิทธัตถะไม่ทรงปฏิเสธการถวายทานของสตรีผู้นี้ ทรงรับและฉัน ในขณะนั้นเอง ด้วยความพอพระทัย และด้วยความรู้สึกในคุณประโยชน์ที่ให้เกิดกำลังกาย กำลังใจแก่พระองค์เป็นอย่างยิ่ง.

ตอนที่ ๓๕ การอธิษฐานจิต

หลังจากที่ได้เสวยกระยาหารที่นางสุชาดานำมาถวายแล้ว พระสิทธัตถะได้เสด็จไปสู่ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์แห่งการตรัสรู้ของพระองค์มาจนกระทั่งทุกวันนี้ อันเราเรียกกันว่า **ต้นโพธิ์** หรือ **ไม้แห่งการตรัสรู้** คำกล่าวของกุลสตรี ชื่อสุชาดา ยังคงก้องอยู่ในพระโสตของพระองค์ว่า "ขอพระเป็นเจ้า จงประสบความสำเร็จ ในสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสงค์ เช่นเดียวกับที่ดิฉันได้ประสบความสำเร็จเถิดเจ้าข้า" ดังนี้ จนกระทั่งพระองค์ได้เสด็จเข้าไปสู่โคนต้นไม้นั้น.

ณ บัดนี้ พระองค์ได้ประทับนั่งลงที่โคนต้นไม้นั้น ทางทิศตะวันออก อันเกลี่ยด้วยหญ้าคา ๘ ฟ่อนที่คนตัดหญ้า **ชื่อโสตถิยะถวายแก่พระองค์** และได้ทรงอธิษฐานจิต กำหนดพระทัยต่อพระองค์เองว่า **แม้เลือดในกายจะแห้งไป แม้เนื้อจะหมดไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่ นอกจากหนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที จักไม่ยอมลุกจากที่นั่งนี้ จนกว่าจะได้พบสิ่งที่ซึ่งทรงแสวง ลุถึงจุดหมายปลายทางที่ทรงประสงค์ กล่าวคือทรงพบวิธี ที่จะทำให้พระองค์เองและมนุษย์ทั้งปวง หลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นผู้ไม่ต้องเกิดและตายอย่างซ้ำแล้วซ้ำอีก ในลักษณะที่น่าเบื่อหน่าย อีกต่อไป.**

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ทองย่อน

ครั้นพระกาย อนามัย ผ่องใสสด
ทรงกำหนด ดวงจิต อธิษฐาน
แม้เลือดเนื้อ แห้งหาย ดุจวายปราณ
เหลือแต่โครง ทรากประสาน ก็ตามที

จักไม่ยอม เขยื้อน เคลื่อนที่นั่ง
กว่าจะพบ สิ่งหวัง ฝั่งวิถี
แห่งวิมุติ หลุดพ้น ฟากโลกีย์
มิต้องมี่ เกิดตาย เวียนว่ายซ้ำ.

กล่าวโดยสรุปแล้วก็คือพระองค์ประทับนั่ง ณ โคนต้นโพธิ์ โดยตั้งพระทัยแน่วแน่ว่า ถ้าไม่ลุถึงสภาพที่เรียกว่า "นิพพาน" แล้ว จักไม่ยอมลุกจากที่นั่น โดยไม่ทรงคำนึงถึงว่า จักมีเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น.

การอธิษฐานจิตเช่นนี้ เป็นสิ่งที่กระทำได้แสนยาก ยังไม่เคยมีใครในโลกของเราสมัยนี้ เคยทำการอธิษฐานเช่นนั้น ในประเทศอินเดียในสมัยนั้นมีนักบวชจำนวนมาก ซึ่งได้พยายามบำเพ็ญตบะทรมานร่างกาย และทำความเพียรทางจิตอย่างแข็งกล้า ตลอดเวลาเป็นปี ๆ เพื่อให้บรรลุถึงสิ่งซึ่งเขาเหล่านั้นเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งดีที่สุดหรือสูงที่สุด แต่สิ่งซึ่งเขาได้รับเหล่านั้น เป็นความสุขชนิดชั่วคราว ไม่ยั่งยืนตลอดกาล ยังไม่เป็นความสุขที่สามารถทนทานต่อความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลาได้ เมื่อกำลังแห่งความเพียรที่กระทำให้เขาเหล่านั้นได้ประสบสุขในสวรรค์เสื่อมสิ้นลง เขาเหล่านั้นก็ต้องละจากโลกอันเป็นที่พอใจนั้น กลับมาสู่โลกชั้นต่ำ อันเต็มไปด้วยสิ่งซึ่งไม่ตรงตามความประสงค์อีกต่อไป.

ถ้าจะเปรียบความข้อนี้ ก็เหมือนบุคคลคนหนึ่ง เริ่มสะสมเงินทองไว้ในหีบเป็นอันมาก แล้วก็เริ่มใช้สอย ไม่นานนักก็จักหมดสิ้นไป เหลือแต่หีบเปล่า ซึ่งจะทำให้เขาต้องทำการสะสมใหม่อีกต่อไป ข้อนี้ฉันใด นักบวช ที่ได้ประสบความสุขอันไม่ถาวร เมื่อความสุขนั้นสิ้นไปแล้ว เขาก็จักต้องทนความยากลำบากบำเพ็ญตบะกรรมใหม่ สืบต่อไปอีก อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ฉันเดียวกัน.

การเป็นเช่นนี้ **ทำให้เขาต้องวนเวียนไปมา** อยู่ในระหว่างการเกิดในโลกสวรรค์ กับการเกิดในโลกแผ่นดินนี้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุดลงได้เลย การกระทำในทำนองนี้ มีความยากลำบากดุจดังกลิ้งครกอย่างหนัก ขึ้นภูเขา ซึ่งมันมีแต่จะกลิ้งกลับลงมาสู่ดินเสียร่ำไป ซึ่งทำให้เขาต้องระดมกำลังกลิ้งใหม่ อย่างซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยไม่มีที่สิ้นสุด.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

อันเกิดแล้ว เกิดเล่า ตายเปล่าอีก
มิอาจหลีก พ้นทุกข์ ทุกฉนำ
ทั้งกรรมดี กรรมชั่ว มั่วรับกรรม
โง่งมงำ เศร้าเหลือ เบื่อกระไร.

ส่วนสิ่งซึ่งพระสิทธัตถะทรงประสงค์ในที่นี้นั้น คือ วิชาที่จะทำให้พระองค์และมนุษย์ทั้งหลาย ไม่จำต้องทนทรมานในทำนองกลิ้งครกขึ้นเขาเช่นนั้น พระองค์ทรงแสวงหาสิ่งซึ่งมีความเที่ยงแท้ถาวร อันจักไม่กลับเสื่อมสิ้นหรือตกต่ำอีก ซึ่งเมื่อใครได้ประสบเพียงครั้งเดียว ก็ไม่ต้องพยายามทำ เพื่อให้ได้ให้มี อีกต่อไป ณ โคนต้นโพธิ์แห่งตำบลอุรุเวลานั้น พระองค์ทรงตั้งพระทัยอธิษฐานจิต ทำความเพียรเพื่อให้ประสบสิ่งซึ่งเที่ยงแท้ถาวรสิ่งนี้เอง หากไม่ประสบก็จักยอมให้ร่างกายพินาศทำลายไปในที่ตรงนั้น ไม่ยอมเขยื้อนแม้แต่หน่อยเดียว.

ตอนที่ ๓๖ ทรงต่อสู้กับความรู้สึกฝ่ายต่ำ อย่างตึงเครียด หรือการผจญมาร

ณ บัดนี้ พระสิทธัตถะได้ทรงตั้งพระทัย ระดมกำลังจิตของพระองค์ต่อสู้กับธรรมชาติฝ่ายต่ำ และยกจิตของพระองค์ให้สูงขึ้น เหนือสิ่งซึ่งเป็นความสุขชั่วคราว ไม่เที่ยงแท้ถาวร ซึ่งพระองค์เคยทรงผ่านมาแล้วแต่หนหลังอย่างมากมาย พระองค์ทรงประสงค์ที่จะสลัดความคิดอย่างโลก ๆ เสียให้สิ้นเชิง เพื่อปักใจค้นหาความจริงในข้อที่ว่า ความทุกข์ทั้งปวงเกิดขึ้นมาได้อย่างไร.

แต่.. แทนที่จิตของพระองค์จักคิดไปในทำนองนั้นอย่างเดียว มันได้หวนคิดกลับไปกลับมา ถึงความสุขสบายในหนหลัง มันได้นำภาพแห่งความรื่นเริงหรรษาในท่ามกลางการบำรุงบำเรอ ที่พระองค์เคยทรงได้รับในพระราชวังแห่งพระราชบิดาของพระองค์ มาปรากฏ ณ ที่ดวงตาในภายในของพระองค์อย่างเด่นชัดอยู่บ่อย ๆ.

ความจำหมาย ได้ปรากฏขึ้นเป็นภาพอันชัดแจ้ง ภายในใจของพระองค์ เป็นภาพห้องบรรทมอันสวยงามซึ่งพระองค์เคยประทับ เป็นภาพแห่งลานในอุทยานอันสดชื่น เป็นภาพแห่งสระบัวซึ่งงามจับใจ เป็นภาพแห่งผู้คน ที่เฝ้าปรนนิบัติรับใช้พระองค์ทุกวิถีทาง โดยไม่มีข้อขัดข้อง และได้ทรงมองเห็นภาพของพระชายา ผู้งามเลิศ ภาพพระโอรสองค์น้อย ๆ องค์เดียวของพระองค์ ซึ่งมีรูปโฉมงดงาม และมีลักษณะอันแสดงว่าจักเป็นโอรสที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจอย่างใหญ่หลวงแก่บุคคลผู้เป็นบิดา ในกาลข้างหน้า และพระองค์ยังได้ทรงเห็นภาพแห่งพระราชบิดาของพระองค์อีกด้วย ว่าบัดนี้ ทรงเข้าสู่วัยชรา มีพระเกศาหงอก และเข้าถึงปัจฉิมวัย และกำลังทรงระทมทุกข์อยู่เพราะพระโอรสองค์ใหญ่มิได้อยู่เคียงข้างพระองค์ ในการช่วยกันปกครองบ้านเมือง และรับช่วงการครองราชสมบัติ ในเมื่อพระองค์ทรงชรามากเกินกว่าที่จะทรงทำการปกครองได้อีกสืบไป.

พระสิทธัตถะโคตมะ ได้ทรงเห็นภาพแห่งสิ่งทั้งหลายดังกล่าวนี้ ด้วยพระเนตรในภายในในท่ามกลางความสงัดเงียบ และได้ทำให้เกิดความคิด ชนิดซึ่งพระองค์ไม่ทรงประสงค์เป็นอย่างยิ่ง แต่มันก็เกิดขึ้นจนได้ว่า :–

"สิทธัตถะ ! ถ้าท่านจักอยู่ครองเหย้าเรือนเหมือนคนทั้งหลายอื่น ท่านก็จักเป็นพระราชาผู้สูงศักดิ์ มีอำนาจมาก มีเกียรติคุณอันใหญ่หลวง แต่ท่านได้หลีกออกมา โดยสละประชาชนและสิ่งมีค่าสูงสุดทุกอย่างไว้เบื้องหลัง ออกมาแสวงหาสิ่งซึ่งไม่มีใครเคยคิดถึงมันเลย นอกจากท่านผู้เดียว และทั้งเป็นสิ่งซึ่งบางทีไม่สามารถจะหาพบได้ และยิ่งไปกว่านั้น บางทีจักเป็นสิ่งซึ่งมิได้มีอยู่เลย ! ท่านรู้ได้อย่างไร ว่าท่านมิได้เป็นคนโง่หรือคนบ้า ในการที่สละสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นของที่มีตัวมีตนจริง ๆ และท่านก็ได้เคยรู้รสของความสุขนั้นแน่แก่ใจตนเองมาแล้วจริง

ไปหลงแสวงหาสิ่งบางสิ่ง ซึ่งท่านเอง ก็ยังไม่สามารถรู้ได้ว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงหรือหาไม่.

"สิทธัตถะเอ๋ย ถ้าท่านต้องการที่จะละทิ้งของประเสริฐในโลก ไปแสวงหาสิ่งซึ่งท่านคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่านั้นไปอีก จริง ๆ แล้ว ทำไม ท่านจึงไม่พยายามแสวงหาโดยวิธีที่นักบวชอื่น ๆ เขาแสวงหากัน ด้วยการอดอาหารและการทรมานกาย หรือด้วยวิธีที่ประกอบการบูชายัญ ดังเช่นที่คนใจบุญสุนทร์ทานทั้งหลายเขากระทำกันอยู่ทั่วไปเล่า ? ท่านเห็นว่าวิธีของคนอื่นผิดหมด ถูกอยู่แต่วิธีของท่านคนเดียวเท่านั้นหรือ ? และอย่างไรก็ตาม ทำไมท่านจึงไม่สามารถพอใจ ในความสุขเท่าที่ท่านควรจะพอใจ แม้จะไม่ถาวรเหมือนที่ท่านต้องการก็ตาม ?

"สิทธัตถะเอ๋ย ชีวิตนี้ เป็นของสั้นนิดเดียว ทุกคนต้องตายในไม่ช้า ถึงท่านเอง ก็จักต้องตายในไม่ช้านี้แล้วเหมือนกัน ทำไมท่านจึงไม่ใช้เวลาที่เหลือเพียงเล็กน้อยนี้ เสวยความสุขเท่าที่ท่านอาจจะมีได้เสียก่อนที่ความตายจะมาถึง ซึ่งท่านไม่อาจเสวยความสุขอย่างใด ได้อีกต่อไปแล้ว ? ความรักก็มี ชื่อเสียงก็มี ความสูงศักดิ์ก็มี การบูชาสรรเสริญก็มี ทุก ๆ อย่าง พอสักว่าท่านต้องการมันก็มีทุก ๆ อย่างเป็นชิ้นเป็นอัน เป็นตัวเป็นตน ซึ่งท่านสามารถลูบคลำสัมผัสบริโภคมันได้ ไม่ใช่เป็นเพียงความฝันหรือภาพมายาอย่างวิมานในอากาศเลย ทำไมท่านจึงมากระทำการทรมานตัวเองให้ตกระกำลำบากอยู่ในป่าเปลี่ยว เพื่อเสาะหาสิ่งซึ่งไม่เคยมีใครหา เช่นนี้เล่า ?"

ความรู้สึกดังกล่าวนี้ ได้เกิดขึ้นภายในพระหฤทัยของพระสิทธัตถะ ในคืนวันที่พระองค์ประทับนั่งภายใต้ต้นโพธิ์ เพื่อแสวงหาวิธีข้ามออกไปให้พ้นจากความเกิด ตาย มันได้หลอกล่อพระองค์ด้วยการทำให้ระลึกถึงความเพลิดเพลินนานาชนิด ซึ่งพระองค์ได้ทรงสลัดไว้เบื้องหลัง ด้วยการทำความลังเลว่า พระองค์จักทรงมีความสามารถ ในการแสวงหาให้พบสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสงค์นี้ หรือหาไม่ และด้วยความไม่แน่พระทัยว่า การเสาะแสวงหาทั้งนี้เป็นไปอย่างถูกทางแล้วหรือยัง แต่พระองค์ไม่ทรงยอมให้พระองค์หมุนกลับ จากสิ่งซึ่งทรงมุ่งหมาย ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อสิ่งเหล่านี้มาล่อหลอกพระองค์มากยิ่งขึ้นเพียงใด พระองค์ก็ยิ่งทรงบังคับพระทัยของพระองค์ให้มุ่งไปตามจุดหมายเดิมยิ่งขึ้นเพียงนั้น.

พระองค์ทรงร้องขึ้นว่า "มารเอย กลับไปเถิด ! เรารู้แล้วละ ว่าเจ้าคือใคร เจ้าคือปีศาจร้ายซึ่งลวงคนให้เลิกละจากทุก ๆ สิ่ง ซึ่งเป็นความดีความงาม ความใหญ่ยิ่ง และความประเสริฐ เจ้า

อย่าพยายามหมุนเราให้กลับจากสิ่งซึ่งเราได้ออกมาแสวงหา ให้ลำบากอีกต่อไปเลย ! มารเอย จิตของเราปักแน่นเสียแล้ว เราต้องนั่งที่นี่ จนกว่าเราจะได้รับสิ่งที่เราประสงค์ แม้ว่าเราจักต้องนั่งจนกระทั่งเลือดและเนื้อ เหือดแห้งไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่ นอกจากหนังกับกระดูก ก็ตามที."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ลิงโลด

เออ ! แน่ะท่าน อันธพาล เจ้ามารเอ๋ย
อย่าลวงเรา อีกเลย เหลือวิสัย
อันจะให้ ลุกลี้ จากนี่ไป
ถึงเป็นตาย อย่างไร ไม่เปลี่ยนแปลง
กลับไปเถิด นะมาร อย่าหาญอาจ
เจ้านี่คือ ปีศาจ น่าแสยง
ขอบลวงเลี้ยว เกี้ยวคน ให้คลางแคลง
เลิกแสวง ความดี ที่สู้เพียร.

ตอนที่ ๓๗ ทรงประสบความสำเร็จ

ณ ที่นั้น พระสิทธัตถะได้ประทับนั่งและทรงดำเนินการต่อสู้และความพยายามบากบั่น ทำการปลุกปล้ำด้วยกำลังพระหฤทัยทั้งหมด เพื่อให้ทรงพบสิ่งซึ่งสามารถขจัดความทุกข์โศกของสรรพสัตว์ และทรงพยายามแสวงสิ่งซึ่งสามารถตัดรากเหง้าของสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงในโลกนี้ ให้สูญสิ้นเด็ดขาดไป แล้วนำมาซึ่งสิ่งที่ดีงามเป็นความสงบสุข อันจักไม่รู้จักสิ้นสูญหรือเปลี่ยนแปลงเป็นอนันตกาล ตั้งอยู่เหนือความแปรปรวนโดยสิ้นเชิง.

พระองค์ทรงประสบความสำเร็จ เมื่อพระองค์ทรงแน่วแน่อยู่ในสมาธิจิต ทรงปัดเป่าความคิดอันชั่วร้ายทั้งหลาย ที่เข้ามารบกวนพระทัยและล่อหลอกพระองค์ให้ไหลหลง ออกไปได้โดยสิ้นเชิงแล้ว พระหฤทัยของพระองค์สงบรำงับ เหมือนน้ำในสระ ในเวลาคลื่นลมสงบ ท่ามกลางความเงียบสงัด ความชั่วร้ายที่รบกวนพระองค์ด้วยการระลึกถึงความสุขในหนหลัง ได้สูญสิ้นไปโดยสิ้นเชิง ความสงสัยลังเล ในสิ่งซึ่งพระองค์ทรงแสวงและวิธีซึ่งพระองค์ทรงกระทำการแสวง ก็มิได้เกิดขึ้นอีกต่อไป.

ในท่ามกลางความเป็นสมาธิ อันแน่วแน่สงบเงียบแห่งพระหฤทัยของพระองค์ ซึ่งบัดนี้ได้รวมกำลังพุ่งไปสู่สิ่งที่มุ่งหมายเพียงจุดเดียว และมีอานุภาพแห่งจิต ซึ่งประกอบด้วยกำลังอันมหาศาล ซึ่งบัดนี้ได้รวมกำลังพุ่งไป เพื่อทำลายอวิชาอย่างเดียว แล้ว ณ ที่นั้น ที่ซึ่งพระองค์ได้ประทับนั่ง ณ

โคนต้นโพธิ์ต้นนั้นเอง พระสิทธัตถะโคตมะ ผู้สมณะศากยบุตร ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าพระโคตมะพุทธะ ผู้ซึ่งได้นำแสงสว่างแห่งสัจจธรรมมาสู่ชาวโลกทั้งปวง แห่งยุคนี้ ซึ่งกำลังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ณ บัดนี้ทุกถ้วนหน้า.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง เขื่อ

ด้วยเดชะ อิทธิฤทธิ์ ตั้งจิตมั่น
สามารถบั่น มารร้าย ในพระเศียร
กำจัดความ คิดฟุ้ง ยุ่งวกเวียน
สลัดเสี้ยน ในพระทัย ได้สิ้นเชิง

ทำนอง สะสม

พระหทัย ใสผ่อง ประภัสสร
เปรียบน้ำนอน แนบพื้น คลื่นไม่เหลิง
จิตรวมตัว พลังแรง แกร่งเถกิง
เปรียบดังเพลิง พลุ่งสว่าง กลางราตรี
พระปัญญา แก่กล้า ฝ่าถึงจุด
ความรู้ผุด อวิชา ถอยล่าหนี
เล่ห์สำคัญ ตัณหา รู้ท่าที
รู้วิถี สู่พิสุทธิ์ พุทธพงศ์.

ตอนที่ ๓๘ ทรงเห็นแจ้งด้วยญาณ ๓ ประการ

ณ บัดนี้ พระสิทธัตถะทรงมีความสว่างไสวแจ่มแจ้ง ตรงกันข้ามจากชนทั้งหลายอื่น ซึ่งความแจ่มแจ้งของเขา ก็คือความงมอยู่ในที่มืดชนิดใดชนิดหนึ่ง บัดนี้ พระองค์ทรงตื่นจากหลับ ตรงกันข้ามจากความตื่นของคนเหล่าอื่น ซึ่งความตื่นของเขา เป็นเพียงอาการของการละเมอเพ้อฝัน บัดนี้ พระองค์ทรงประกอบไปด้วยความรู้อันต่างจากความรู้ของชนเหล่าอื่น ซึ่งที่แท้ ความรู้ของชนเหล่านั้น เป็นเพียงความงมงายชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น.

นับตั้งแต่กาลนี้ พระองค์ได้ทรงรู้แจ้งแทงตลอด ในความหมายอันแท้จริงของชีวิตอย่างทั่วถึง ตั้งแต่มูลรากขึ้นไปทีเดียว บัดนี้ พระองค์ได้ทรงทราบว่าทำไมมนุษย์เรา จึงต้องเกิดแล้วเกิดเล่า ตายแล้วตายเล่า อยู่ร่ำไป และทรงทราบว่า ทำอย่างไร มนุษย์เหล่านั้นจักทำความทนทรมานเพราะการเกิดและตายนี้ ให้สิ้นสุดลงได้.

สิ่งแรกที่สุด ซึ่งพระองค์ได้ทรงเห็นอย่างชัดแจ้งด้วยญาณ อันคมกล้า ของพระองค์ ณ ที่ประทับภายใต้ต้นโพธิ์ ในคืนนี้ นั้น ก็คือลำดับอันยาวยืดแห่งการเกิดและการตายของพระองค์ตลอดกัปป์ตลอดกัลป์เป็นอันมาก ว่าได้เคยทรงเกิดเป็นสัตว์มีรูปกายต่าง ๆ กันมาแล้วทุกชนิด ได้เคยมีชีวิตต่าง ๆ กันมาแล้ว ครบทุกแบบ ทั้งอย่างต่ำและอย่างสูง ทั้งอย่างเลวและอย่างประเสริฐ ทั้งอย่างหยาบและอย่างประณีต จนกระทั่งการเกิดครั้งสุดท้าย ได้ทรงมีกำเนิดเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายานี้.

พระองค์ได้ทรงเพ่งพิจารณาด้วยญาณอันแรงกล้าต่อไปอีก ก็ได้ทรงทราบถึงข้อที่สัตว์ทั้งหลายได้เกิดมาแล้วตายไป และไปกำเนิดในที่อื่นอีก ตามแต่กรรมที่ตนได้กระทำไว้ โดยลักษณะอย่างไร พระองค์ได้ทรงเห็นชัดซึ่งคนบางจำพวก ได้เกิดเป็นคนที่มีความสุข เพราะกรรมที่ตนทำไว้นั้นเป็นกรรมดี และคนบางพวก เกิดมามีความทุกข์ เพราะกรรมที่ตนทำไว้นั้นเป็นกรรมชั่ว พระองค์ได้ทรงเห็นชัดว่าทั้งหมดนี้ เป็นเพราะกรรมของสัตว์นั้น ๆ เอง หาใช่สิ่งอื่นใดไม่ ที่ทำให้เกิดเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ในโลกนี้และโลกอื่น ๆ ทุก ๆ โลก.

และในที่สุด สิ่งสุดท้ายและใหญ่ยิ่ง ที่พระองค์ได้ทรงประสบในคืนอันสำคัญนั้น คือพระองค์ได้ทรงทราบและได้ทรงเห็นอย่างชัดแจ้ง ปราศจากความสงสัยอย่างสิ้นเชิง ว่ามันไม่เป็นการถูกต้องปลอดภัยแต่อย่างใด ในการที่มนุษย์เราจักปล่อยชีวิตนี้ ให้เป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลก อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และว่าไม่มีความดีแต่อย่างใด ในการที่มนุษย์เราจำต้องเป็นผู้ซึ่งประเดี๋ยวสุขประเดี๋ยวทุกข์ ขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนเรือลำน้อย ๆ ที่ลอยไปในทะเลอันมีคลื่นลม.

พระองค์ได้ทรงทราบว่า เหตุซึ่งทำให้คนเราเกิดมาเพื่อกระโจนขึ้นกระโจนลง ไปตามคลื่นแห่งความเปลี่ยนแปลงในโลกนี้ นั้น เป็นเพราะคนเหล่านั้นหลงรักและหลงติดในความสุข อันเป็นมายา ซึ่งเกิดขึ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นครั้งเป็นคราวในโลกนี้ พระองค์ได้ทรงเห็นว่า สรรพสัตว์ติดอยู่ในบ่วงของการเวียนเกิดในโลกนี้ เหมือนเนื้อติดบ่วง เพราะมันละโมบในเหยื่อเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เขาวางไว้ล่อมัน.

และพระองค์ได้ทรงทราบอีกว่า ถ้าคนเราไม่ประสงค์จะติดอยู่ในบ่วงของการเกิดเช่นนี้แล้วก็มีหนทาง ทางเดียวเท่านั้น กล่าวคือการดับเสียซึ่งความตะกลามต่อความเพลิดเพลินทุก ๆ อย่างที่เขาได้พบเห็น และไม่ปล่อยตัวให้ตกจมลงไปในสิ่งซึ่งยั่วยวน และไม่ปล่อยใจให้ทะเยอทะยานไปตามสิ่งที่โลกมีไว้ยั่วมนุษย์.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง มอญรำดาบ

ลำดับต้น	*ดลพระญาณ*	*อันคมกล้า*
รู้ปัจจยา	*การแห่ง*	*แหล่งโง่หลง*
เพราะอวิชา	*พาเกิดดับ*	*กลับเวียนวง*
สังสารวัฏฏ์	*พัดลง*	*ไปตามกรรม*
ให้กระทำ	*ชั่วดล*	*ผลวิบาก*
เกิดความอยาก	*ทำไป*	*ไม่เป็นส่ำ*
เดี๋ยวทำชั่ว	*เดี๋ยวประเสริฐ*	*เกิดดับซ้ำ*
เดี๋ยวตกต่ำ	*ทำไป*	*ไม่ขาดตอน.*

ตอนที่ ๓๙ ทรงเห็นความจริงเรื่องความพ้นทุกข์ ๔ อย่าง ทรงทราบหนทางมีองค์ ๘ ประการ

และต่อจากนั้น พระองค์ได้ทรงทราบถึงหนทางซึ่งบุคคลใด ได้ปฏิบัติตามถึงที่สุดแล้ว จะสามารถทำตนให้หลีกห่างจากความทะเยอทะยาน และความหมกจมอยู่ในอารมณ์แห่งความยั่วยวนเหล่านั้นได้ เพราะเขาจะได้พบและพอใจในสิ่งซึ่งดีกว่าและสูงกว่า ซึ่งหลังจากนั้นแล้ว เขาจะไม่หมุนกลับมาพอใจในโลกที่มีเพียงสิ่งยั่วยวน และเป็นโลกแห่งความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ทรมานและความสุขที่เป็นมายาเช่นนั้นอีก แต่จะสามารถลุถึงความสุขอันจริงแท้และถาวร กล่าวคือ พระนิพพาน มรรคหรือหนทางอันนี้พระองค์ทรงเรียกว่า **"ทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์แปด"** เพราะเป็นหนทางที่ดำเนินโดยบุคคลผู้มีความมุ่งหมายและความปรารถนาต่อสิ่งที่ประเสริฐ และเป็นหนทางที่ประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบแปดประการ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขอมกล่อมลูก

การหลีกห่าง	*หนทาง*	*ทะยานยิ่ง*
ต้องสร้างกรรม	*ทำสิ่ง*	*เป็นแก่นสาร*
คือหาทาง	*เอกประเสริฐ*	*เลิศโอฬาร*
แปดประการ	*เป็นแขนง*	*แห่งทางเดียว*

หรือเรียกว่า	*มรรคนี้*	*มีองค์แปด*
ใช่ติดแฝด	*แปดมรรคา*	*อย่าเฉลียว*
มีแปดจุด	*ดุจสำนัก*	*พักเหนื่อยเที่ยว*
ในทางเดี่ยว	*เดี่ยวเดิน*	*เชิญครรไล.*

ตอนที่ ๔๐ ส่วนประกอบประการที่ ๑ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่ ๑ ของหนทางซึ่งจักดำเนินไปให้พ้นจากสิ่งชั่วร้ายทุกชนิด ตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนนั้น เรียกว่า **"สัมมาทิฏฐิ"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี **ทิฏฐิ** แปลว่า ความเห็น

สัมมาทิฏฐินี้ก็คือ **ความเห็นหรือความเข้าใจอันถูกต้อง** ความเห็นหรือความเข้าใจอันถูกต้องนี้ถือเป็นข้อแรก อันหมายถึง เห็นทุก ๆ สิ่งในโลกนี้ แม้กระทั่งความเป็นอยู่ของผู้นั้นเอง ว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีความเป็นแก่นสารและความถาวรที่แท้จริง และมีแต่จะนำไปสู่ความทุกข์ทรมานอย่างเดียว ถ้าหากเราเข้าไปหลงติดพันมันอย่างใกล้ชิด ความเห็นอันถูกต้องนี้ยังหมายไปถึง การเห็นว่า การทำความดีย่อมนำไปสู่ความสุข และการทำความชั่ว ย่อมนำไปสู่ความทุกข์เสมอไป คือเชื่อในหลักของกรรมว่า ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง ตวงพระธาตุ

องค์ที่หนึ่ง	*พึงสำเหนี่ยก*	*เรียกตามชื่อ*
ขึ้ขัดคือ	*สัมมา*	*ทิฏฐิไข*
ว่าความเห็น	*และความ*	*คิดเข้าใจ*
ถูกต้องไป	*เสียแต่พรุ่ง*	*รุ่งอรุณ*
รู้แจ้งชัด	*สัจจธรรม*	*ขั้นแต่ต้น*
จักมีผล	*สงบเย็น*	*เป็นแนวหนุน*
ให้คิดถูก	*ทำถูก*	*ไว้เป็นทุน*
จวบจนหมุน	*สู่นิพพาน*	*ไม่นานนัก.*

ตอนที่ ๔๑ ส่วนประกอบประการที่ ๒ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่สอง ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น เรียกว่า **"สัมมาสังกัปปะ"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี สังกัปปะ แปลว่า ดำริชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ **ความดำริหรือความมุ่งหมายอันถูกต้อง** ความมุ่งหมายอันถูกต้องนี้ หมายถึงเมื่อได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ทุกสิ่งในโลก

นี้ ว่าเป็นอย่างไรโดยแท้จริงแล้ว ก็ถอยห่างออกมาเสียจากการเข้าไปมัวเมาคลุกคลีอย่างหลงไหลในสิ่งเหล่านั้น ความมุ่งหมายอันถูกต้องนี้ ยังหมายไปถึงความไม่มุ่งจะทำร้ายเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งล้วนแต่กำลังหลงใหลอยู่ในโลกนี้จนได้รับความทุกข์อยู่ทั้งทางกายและทางใจ แต่มุ่งหมายในอันที่จะรักใคร่และสงสาร แล้วช่วยเหลือเพื่อนสัตว์เหล่านั้น ให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งเขากำลังได้รับอยู่ ให้สุดความสามารถที่จะทำได้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ทองย่อน

องค์ที่สอง	*ต้องมี*	*ความมุ่งหมาย*
ไม่คลอนคลาย	*ถูกตรง*	*ลงตามหลัก*
เรื่องมุ่งร้าย	*พันผูก*	*ปลูกความรัก*
ไม่สมัคร	*แต่ดำริ*	*ตริหนีไกล*
ไม่เบียดเบียน	*ทั้งตน*	*และผู้อื่น*
ตั้งจิตฝืน	*ความรู้สึก*	*คึกเหลวไหล*
จะดำริ	*ตริกระทำ*	*กรรมใดใด*
สังกัปปะ	*สัมมาไว้*	*ให้อาจิณ.*

ตอนที่ ๔๒ ส่วนประกอบประการที่ ๓ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่สาม ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น คือ **"สัมมาวาจา"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี วาจา แปลว่า คำ คำพูด คำกล่าว สัมมาวาจา จึงหมายความถึง **การพูดจาที่ถูกต้อง** หมายถึงการพูดจริง พูดไพเราะ พูดให้เกิดความรักใคร่สามัคคี และพูดแต่สิ่งที่มีประโยชน์ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็หมายถึง การเว้นจากการพูดเท็จ พูดหยาบคาย พูดยุยงให้แตกร้าว และพูดอย่างเขลา ๆ ไร้สาระ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง จำปาทองเทศ

องค์ที่สาม	*นามสัม*	*มาวาจา*
นี้ระวัง	*รักษา*	*คำทั้งสิ้น*
ไม่พูดเท็จ	*กล่าวความ*	*ตามระบิล*
ไม่ติฉิน	*นินทา*	*ว่าหยาบใคร*

ไม่ส่อเสียด　เพ้อเจ้อ　เผลอพูดพล่าม
กล่าวแต่ความ　ดีงาม　ตามวิสัย
แนวมุนี　ผู้นิ่ง　ทุกสิ่งไป
ไม่มีภัย　จึงเอ่ย　จำนรรจา

ตอนที่ ๔๓ ส่วนประกอบประการที่ ๔ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่สี่ ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น เรียกว่า **"สัมมา-กัมมันตะ"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี กัมมันตะ แปลว่า การกระทำ สัมมากัมมันตะ หรือ สัมมากัม–มันโต จึงหมายถึง **การกระทำอันถูกต้อง** คือหมายถึง การเว้นเสียจากฆ่า การลักขโมย การล่วงเกินของรักของผู้อื่น และการดื่มน้ำเมา ซึ่งทำให้คนผู้ดื่มไร้สติ จนถึงกับทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งใคร ๆ ก็ไม่ปรารถนาให้ทำ.

เพลงประกอบ　คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สร้อยเพลง

องค์ที่สี่　สัมมา　กัมมันโต
ก่อกรรมใด　ไม่โง่　ตามตัณหา
เว้นฆ่าสัตว์　สารพัด　อทินนา
เยี่ยงโจรา　ลักปอง　ของทั้งมวล
ทั้งไม่ล่วง　น้ำใจ　ให้ใครช้ำ
ไม่เกินก้ำ　ของรัก　เขาสงวน
กอปรกิจใด　ไตร่ตรอง　ควรมิควร
พึงทบทวน　ถูกต้อง　ไม่หมองมน.

ตอนที่ ๔๔ ส่วนประกอบประการที่ ๕ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่ห้า ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น คือ **"สัมมา-อาชีวะ"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี อาชีวะ แปลว่า อาชีพ การทำมาหากิน ฉะนั้น สัมมาอาชีวะ จึงหมายถึง **การเลี้ยงชีพด้วยวิธีที่ถูกต้อง** คือประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต โดยวิธีที่ไม่ทำอันตรายให้เกิดแก่บุคคลใด ๆ หรือสัตว์ใด ๆ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง นกจาก

องค์ที่ห้า สัมมา อาชีวะ
สาวกพระ ต้องขยัน หมั่นขวายขวน
เลี้ยงชีพชอบ ตามระบอบ ศีลของตน
สิ่งใดดล ดาลทุกข์ ไม่คลุกคลี
ทุจริต คิดการ กอบโกยเอา
บาปนักหนา อย่าเขลา ว่าสุขศรี
มิจฉาชีพ อย่าทำ กรรมไม่ดี
รับผลชั่ว ชาตินี้ มีแน่นอน !

การเลี้ยงชีพชอบ หรือเรียกตามภาษาธรรมะว่า สัมมาอาชีวะ ตรงกันข้ามกับ มิจฉาชีพ ซึ่งหมายความถึงอาชีพทุจริตต่าง ๆ เช่นลักขโมย ปล้นจี้ ค้าของเถื่อน ฉ้อราษฎร์บังหลวง ฯ ต้องละเว้นโดยเด็ดขาด แม้ว่าจะเป็นการนำผลมาให้ตนก็ตาม แต่เป็นการก่อทุกข์ให้กับผู้อื่น ถือเป็นบาป และผู้ที่กระทำบาปนั้น จะได้รับผลของการกระทำบาปตอบแทนเสมอไป เช่นถ้าเขาจับได้ ก็ต้องโดนโทษทัณฑ์ของบ้านเมือง ตามควรแก่เหตุที่ตนก่อไว้ แม้ว่าเขาจับไม่ได้ **แต่จิตใต้สำนึกของผู้ที่กระทำกรรมชั่วนั้น** จะต้องสะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยอันเนื่องมาจากการกระทำของตน อันเป็นผลให้เกิดทุกข์กับตนอย่างแน่นอน ! สำหรับผู้ที่เลี้ยงชีพชอบนั้น ชีวิตย่อมมีความหมาย และเป็นข้อที่นำความภาคภูมิใจมาให้ ในเมื่อตนได้ตระหนักดีว่า ทรัพย์สินที่หามาเลี้ยงตนและครอบครัวนั้น เป็นทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความบริสุทธิ์ มิได้เบียดเบียนหรือฉ้อโกงใครมา ไม่มีใครสาปแช่งและว่าร้ายภายหลัง.

ตอนที่ ๔๕ ส่วนประกอบประการที่ ๖ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่หก ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น คือ **"สัมมาวายามะ"** สัมมา แปลว่า ชอบ ดี วายามะ แปลว่า ความเพียร **สัมมาวายามะ แปลว่า ความพากเพียรอย่างถูกต้อง** อันหมายถึง ความพยายามบังคับความนึกคิด และความรู้สึก ไม่ให้เกิดความคิดชั่ว ทำชั่วขึ้นในตน การพากเพียรละความคิดชั่วและทำชั่ว ที่เกิดขึ้นแล้วให้สิ้นไป และยังหมายถึงการพากเพียรทำให้เกิด ความคิดที่ดีและการกระทำที่ดี ให้มีในตน และการพากเพียรรักษาความดีเหล่านั้นให้คงมีอยู่ หรือให้แน่นแฟ้นมั่นคงยิ่งขึ้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สะสม

องค์ที่หก	*สัมมา*	*วายามะ*
คือวิริยะ	*เพียรทำ*	*ตามพระสอน*
มิให้ทำ	*กรรมชั่ว*	*กลัวบาปย้อน*
ประคองจิต	*อาทร*	*ทำกรรมงาม*
อกุศล	*ดลจิต*	*คิดชั่วขึ้น*
ต้องแข็งขืน	*ไม่ยอม*	*ผลีผลาม*
ข่มหทัย	*มิให้*	*กระทำตาม*
แต่ถ้าความ	*ดีเกิด*	*เทอดทำเร็ว.*

ตอนที่ ๔๖ ส่วนประกอบประการที่ ๗ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่เจ็ด ของหนทางอันประกอบด้วยองค์แปดประการนั้น ได้แก่ **"สัมมาสติ" สัมมา** แปลว่า ดี ชอบ สติ แปลว่า ความรู้สึกตัว ความรู้สึกผิดชอบ ความระลึก สัมมาสติ จึงแปลว่า **ความระลึกอย่างถูกต้อง** หมายถึงการระลึกหรือสำนึกไว้อย่างไม่มีลืม ว่าร่างกายเรานี้ โดยแท้จริงแล้ว คืออะไร เป็นอย่างไร และเพียงใด เพื่อไม่หลงสำคัญผิด ให้ดีกว่า หรือเกินกว่าความเป็นจริงของมัน และหมายถึงความระลึกไว้อย่างถูกต้องว่า การเคลื่อนไหวและการกระทำหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของร่างกายนี้ ก็เป็นการเคลื่อนไหวการกระทำ และหน้าที่ของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้น เมื่อเกิดผลอันใดขึ้น อย่าได้หลงสำคัญผิด หลงรักหลงชัง ให้มากไปกว่านั้น ความระลึกอย่างถูกต้องนี้ ยังหมายถึงการระลึกว่า จิตของเรานั้นเป็นสิ่งซึ่งเปลี่ยนแปลง ทั้งในทางความคิดและความรู้สึก รุดหน้าเรื่อยไป ไม่มีหยุด หรือไม่ซ้ำกัน แม้เพียงอย่างเดียว และในขั้นสุดท้าย ยังหมายถึงการระลึกไว้โดยไม่มีการหลงลืมในข้อปฏิบัติมีอันดับต่าง ๆ กัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้แก่เรา เพื่อปฏิบัติและกระทำจิต ให้หลุดพ้นจากสิ่งที่ผูกมัดห่อหุ้มจนกระทั่งลุถึงความเอาตัวรอดได้อย่างสมบูรณ์ อันเรียกว่า "พระนิพพาน"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง เวสสุกรรม

องค์ที่เจ็ด	*ชื่อว่า*	*สัมมาสติ*
ฝึกตรองตริ	*เผาตัณหา*	*พาลงเหว*
หมั่นดูจิต	*มิให้คิด*	*สู่ทางเลว*
ล้วนเรื่องเหลว	*ทั้งพอใจ*	*ไม่พอใจ*

ประสบกับ เรื่องใด ใฝ่พินิจ
อาจเป็นพิษ ทุกสิ่ง อย่าหลงใหล
ถึงรักเกลียด เคียดโกรธ โทษแน่ใจ
ถอนพิษได้ จึงพบ สงบพลัน.

ตอนที่ ๔๗ ส่วนประกอบประการที่ ๘ ของมรรคมีองค์ ๘

ส่วนประกอบประการที่แปด อันเป็นประการสุดท้ายของมรรคมีองค์แปด คือ **"สัมมาสมาธิ"** สัมมา แปลว่า ดี ชอบ สมาธิ แปลว่า การตั้งจิตมั่น การสำรวมใจไว้ให้แน่วแน่ การเพ่งเล็งจิตให้แน่วแน่อยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ หรือ การตรึกตรองอย่างเคร่งเครียดในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้น **สัมมาสมาธิ จึงหมายถึง การดำรงจิตไว้อย่างถูกต้อง** ได้แก่การไม่ปล่อยใจของเราให้ฟุ้งไปตามที่มันอยากฟุ้ง แต่จักควบคุมมันไว้ให้มั่นคง ในสิ่งที่เราเห็นว่ามันควรจะดำรงอยู่ในสิ่งนั้น จนกระทั่งเกิดผลเป็นความรู้ หรือความเข้าใจอันถูกต้อง ในสิ่งซึ่งเราประสงค์จะรู้หรือเข้าใจ หรือเพื่อกระทำให้เป็นผลสำเร็จ ในสิ่งที่เราประสงค์จะทำ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

องค์ที่แปด สัมมา สมาธิ
คือสติ ฝึกรู้ อยู่แข็งขัน
คุมจิตไว้ ไม่ฟุ้งซ่าน งุ่นง่านครัน
มีจิตมั่น คงเข้ม เต็มปัญญา
จะทำใด ว่องไว ได้คล่องแคล่ว
เพราะจิตแน่ว จำนง ตรงปัญหา
จิตไม่ส่าย ไร้ทุกข เวทนา
อุเบกขา คอยกำกับ ประคับประคอง.

ตอนที่ ๔๘ ศีล สมาธิ ปัญญา

เจ้าชายสิทธัตถะ โคตมะ ผู้ซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นพระพุทธเจ้าไปแล้วนั้น ได้ทรงค้นพบหนทางอันประเสริฐ ที่มีส่วนประกอบแปดประการ อันเรียกว่า มรรคมีองค์แปด ณ ที่โคนต้นโพธิ์ ตำบลอุรุเวลา เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว.

ส่วนประกอบ ๓ ประการในเบื้องปลาย คือความพากเพียรอย่างถูกต้อง ความระลึกอย่างถูกต้อง และความดำรงจิตไว้อย่างถูกต้องนั้น มีความหมายกว้างไปถึงกับว่า ผู้ที่จะปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดจักต้องกระทำจนสุดกำลังความสามารถของตน จนถึงกับสละเหย้าเรือนออกบวชเป็นภิกษุ จึงจะมีโอกาสกระทำได้อย่างสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตาม คนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือไม่ ล้วนแล้วแต่สามารถประพฤติในหลักธรรม ๓ ข้อนี้ ในอัตราที่พอเหมาะแก่ความเป็นอยู่ของตนได้ ทุก ๆ คน ตามมากตามน้อย ตามความหมายแห่งข้อธรรมนั้น ๆ ดังที่กล่าวแล้ว.

สำหรับหลักธรรม ๒ ข้อข้างต้น คือความเห็นถูกต้องและความมุ่งหมายอันถูกต้องนั้นก็เหมือนกัน จะทำให้ดีถึงที่สุดได้ ก็เฉพาะบุคคลผู้ซึ่งได้พยายามเป็นปี ๆ ในการฝึกและเจริญสมาธิภาวนาจนกระทั่งเข้าใจและเห็นแจ้งในความจริงของสิ่งทั้งปวง โดยทำนองเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงเห็น ถึงกระนั้นคนทุกคนไม่ว่าจักเป็นใคร ล้วนแต่ควรพยายามประพฤติในหลักธรรม ๒ ข้อนี้ ตามมากตามน้อย เท่าที่ตนจะพึงกระทำได้เช่นเดียวกัน ในบางครั้งจะเห็นว่า สิ่งทุกสิ่งรอบตัวเขา มิได้สวยงามน่ารัก ดังที่มันปรากฏแก่เขา และในบางคราว เขาจักเกิดความแน่ใจว่า วันหนึ่ง เขาจะละทิ้งสิ่งซึ่งเป็นมายาต่าง ๆ ในโลกนี้ และหันไปสนใจกับสิ่งที่ดีกว่า จริงกว่า ถาวรกว่า นั้นได้เป็นแน่แท้.

แต่สำหรับหลักธรรม ๓ ประการ ในตอนกลางของมรรคมีองค์แปดประการนั้น เป็นหลักธรรมซึ่งบุคคลทุกประเภทสามารถประพฤติปฏิบัติได้ เต็มตามความสามารถของตน ทุกคนควรพยายามประกอบอาชีพที่ไม่เป็นอันตรายต่อบุคคลผู้ใด ทั้งโดยทางกายและวาจา ทุก ๆ คนควรพยายามและสามารถที่จะพยายามเพื่อจะหลีกเลี่ยงเสียจากการพูดชั่วและทำชั่ว และแล้วเขาจะได้รับผลตอบแทนอย่างเพียงพอ เพราะเท่ากับเป็นการแผ้วถางหนทางของตนเอง เพื่อในวันหนึ่ง เขาจะสามารถควบคุมความคิด และฝึกจิตของตน จนกระทั่งลุถึงวิชชา และความเห็นแจ้งอันแท้จริงอันเป็นวิชชาและความเห็นแจ้ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบและทรงสอนไว้ ซึ่งทรงเรียกว่า "ปัญญา" (ญาณ).

เมื่อเขาได้ลุถึงปัญญาอันแท้จริงเช่นนี้แล้ว จิตก็จะไม่ยึดถือพัวพัน หลงใหลในสิ่งใด ๆ และในโลกไหน ๆ อีกต่อไป และเพราะไม่ยึดถือเช่นนี้ จิตก็จักไม่ก่อให้เกิดนามและรูป (ใจและกาย) ขึ้นในโลกไหน ๆ ข้อนี้หมายความว่า เมื่อไม่มีการเกิดมาในโลกแล้ว ก็ไม่มีความทุกข์ทรมานใด ๆ ชนิดที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เกิดมาในโลก ปรากฏขึ้นอีกต่อไป และความทุกข์ทั้งปวง ก็ถึงที่สุด และดับหมดไปไม่มีเหลือ.

สิ่งนี้แหละ ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ ณ โคนต้นโพธิ์ คือพระองค์ทรงค้นพบหนทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์แปดประการ ได้แก่ความเห็นอันถูกต้อง ความมุ่งหมายอันถูกต้อง การพูดจาอันถูกต้อง การกระทำอันถูกต้อง การเลี้ยงชีวิตอันถูกต้อง ความพากเพียรอันถูกต้อง ความ

ระลึกถึงอันถูกต้อง และความดำรงจิตอันถูกต้อง ซึ่งทั้งหมดนี้ ยังสรุปเรียกโดยชื่ออื่นได้อีกว่า "แนวทางปฏิบัติ ๓ ประการ" คือการประพฤติดีทางกาย วาจา และการอบรมจิตจนเกิดความรู้แจ้ง หรือเรียกโดยภาษาบาลีว่า "**ศีล สมาธิ ปัญญา**" ดังนี้.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๔๖

ตอนที่ ๔๙ ทรงประกาศธรรม ผู้ขึ้นได้ถึงยอดเขา การเสวยวิมุตติสุข พราหมณ์หยิ่ง การตรัสเรื่องพราหมณ์ที่แท้จริง

ในขณะนี้ พระพุทธองค์ทรงมีพระอาการเปรียบเหมือนบุคคลที่ได้พยายามว่ายน้ำฝ่ากระแสคลื่นลมมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งได้ถึงฝั่ง ด้วยความปลอดภัย แล้วนอนลงชั่วครู่หนึ่ง เพื่อบรรเทาความเมื่อยล้าของแขนและขา แล้วยืนมองดูกระแสน้ำ ซึ่งเต็มไปด้วยภัยอันตรายอันพระองค์ได้ว่ายฟันฝ่ามา ด้วยความยากลำบาก จนกระทั่งถึงฝั่งด้วยความสวัสดี หรือมิฉะนั้นเปรียบเหมือนบุคคลซึ่งได้ไต่ขึ้นไปด้วยความยากลำบากจนถึงยอดภูเขาสูง มีอากาศเย็นสบาย นั่งลงพักเหนื่อยแล้วมองดูโดยรอบข้าง มีความสบายกายสบายใจ เหลียวมองลงมาดูแผ่นดินเบื้องล่าง อันเต็มไปด้วยลมร้อนและฝุ่นร้อน ที่ตนได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง ก็รู้สึกเป็นสุขใจ คือบัดนี้ความพยายามฟันฝ่าอย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยวของพระองค์ได้ประสบความสำเร็จ ได้ผลครบถ้วนในท่ามกลางความเงียบสงัดของป่า ตำบลอุรุเวลา นั่นเอง

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ทะเลบ้า

ดุจว่ายน้ำ คล่ำฝ่า วาริคลื่น
เข้าเขตตื้น พ้นภัย ไม่หมองหม่น
เข้าพระทัย ในโลก- ยทำนอง
ขึ้นบกได้ หทัยผ่อง พองเบิกบาน
เปรียบอีกทาง เหมือนอย่าง ไต่ภูผา
เหลียวแลมา จากยอด ภูมิสถาน
เบื้องล่างล้วน สาระวน ทนทรมาน
ต่อบันดาล พบวิมุติ สุดสบาย.

พระองค์ผู้ทรงประสบชัยชนะในสงครามอันโหดร้ายนี้แล้ว ได้เสด็จประทับพักผ่อน เสวย**วิมุตติสุข คือความสุขอันเกิดจากความรอดพ้นจากการทนทรมาน นานาประการ** ในการต่อสู้กับกิเลส และได้ทรงลิ้มรสของศานติธรรม อันพระองค์ทรงชนะแล้ว และเป็นผลของความรู้หรือความจริง ซึ่ง

พระองค์ได้ทรงประสบในบัดนี้ เมื่อพระองค์เสด็จประทับอยู่ภายใต้ต้นไม้แห่งชัยชนะ กล่าวคือ ต้นโพธิ์นั้น จนเป็นที่พอพระทัยแล้วก็ได้ **เสด็จไปยังต้นไทรในบริเวณใกล้เคียงอีกต้นหนึ่ง** ซึ่งพวกเด็กเลี้ยงแพะในถิ่นนั้น ใช้เป็นที่นั่งพักร้อนเฝ้าฝูงแพะในเวลากลางวัน.

เมื่อพระองค์กำลังประทับอยู่ ณ ที่นั้น เผอิญมีพราหมณ์คนหนึ่ง ผ่านมาทางนั้น ได้ทักทายพระองค์ตามธรรมเนียมแล้ว ได้ตั้งคำถามขึ้นถามพระองค์ว่า "ท่านโคดม ! อะไรที่ทำคนให้เป็นพราหมณ์ที่แท้จริงได้ ? คุณสมบัติอะไรบ้างที่เขาจะต้องแสวงหามาใส่ตน เพื่อทำให้เขาเป็นบุคคลแห่งวรรณะสูงอย่างแท้จริงได้"

พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงรู้สึกหรือสนพระทัยในความเย่อหยิ่งของพราหมณ์ผู้นั้น ที่กล่าวแก่พระองค์ด้วยการออกชื่อสกุลตรง ๆ อันเป็นความไม่เคารพ แทนที่จะกล่าวด้วยคำเป็นต้นว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้า" หรือ "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า" ดังนี้เป็นต้น พระองค์ได้ตรัสตอบอย่างตรงไปตรงมา ด้วยคำซึ่งมีใจความว่า :–

> **"พราหมณ์ที่แท้จริง คือผู้ที่ลอยบาปเสียได้ทั้งหมด ละความเย่อหยิ่งได้ สำรวมตนได้ ไร้มลทิน รอบรู้และประพฤติพรหมจรรย์ คนเช่นนี้เท่านั้น ที่ควรเรียกว่าเป็นพราหมณ์ได้ เขาเป็นผู้ที่ไม่ประพฤติอย่างชาวโลกอีกสืบไป"**

พราหมณ์ผู้นั้น ได้เดินหลีกไป พร้อมกับบ่นพึมพำกับตัวเองว่า "พระสมณะโคดมนี้ รู้เรื่องในใจของเรา พระสมณะโคดมนี้ รู้เรื่องในใจของเรา" ดังนี้.

ตอนที่ ๔๐ ตปุสสะ ภัลลิกะ อุบาสกคู่แรกในโลก ทรงไม่คิดจะแสดงธรรม

สองสามวันต่อมา ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังคงประทับอยู่ที่โคนต้นไม้ของเด็กเลี้ยงแพะนั้น มีพ่อค้า ๒ คน ซึ่งนำสินค้ามาค้าขายยังประเทศนี้ ได้เดินผ่านมา เขาได้เห็นพระองค์ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้นั้น ด้วยอาการสงบและอิ่มเอิบ เหมือนบุคคลที่ได้ประสบชัยชนะในการต่อสู้อย่างใหญ่หลวง แล้วกำลังพอใจในผลแห่งชัยชนะนั้นอยู่ เขาได้น้อมนำอาหารอย่างดีเข้าไปถวาย และจับอกจับใจในถ้อยคำและความสง่างามของพระองค์ และได้ทูลขอร้องให้พระองค์ทรงยอมรับเขาเป็นสาวกผู้นับถือพระองค์ ด้วยเหตุนี้เอง ที่พ่อค้าสองคนนี้ ซึ่งมีนามว่า **"ตปุสสะ"** และ **"ภัลลิกะ"** จึงได้เป็นบุคคลแรกในโลก ซึ่งได้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขึ้นพลับพลา

ประทับนั่ง ยังใต้ ร่มพฤกษา
ประจวบวา ณิขมา สองสหาย
เห็นพระองค์ ทรงมิ่ง พระวรกาย
เอิบอิ่มคล้าย อวตาร มารวิชัย
เกิดศรัทธา พาโภชน์ น้อมอังคาส
ขอโอกาส โปรดเผย เฉลยไข
พระก็ทรง แสดงธรรม ลำจับใจ
เขาเลื่อมใส ปวารณา เป็นสาวก.

เมื่อพระองค์ทรงพักผ่อนเป็นเวลานานพอแก่พระประสงค์แล้ว ก็ทรงเริ่มพระดำริถึงสิ่งที่พระองค์ควรกระทำต่อไป พระองค์ได้ทรงพบสิ่งซึ่งพระองค์ทรงแสวงแล้ว และทรงรู้สึกว่า ไม่ควรจะเก็บความรู้อันประเสริฐนี้ไว้เงียบ ๆ ควรจะได้เผยแผ่ให้รู้กันทั่ว ๆ ไป เพื่อให้คนเหล่าอื่นมีส่วนได้รับประโยชน์จากความรู้อันประเสริฐนี้ด้วย.

พระองค์ทรงดำริเช่นนี้ขึ้นในพระทัยเป็นข้อแรก แต่แล้วความคิดอีกประการหนึ่งได้เกิดขึ้นขัดขวางโดยทรงรำพึงแก่พระองค์เองว่า "สิ่งที่เราได้รู้แล้วนี้ เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก มันเป็นของลึกซึ้งและละเอียด สุขุม คนที่มีความคิดจริง ๆ มีปัญญาแจ่มใสจริง ๆ เท่านั้น จึงจะสามารถจับฉวยเอาใจความได้อย่างถูกต้อง จนได้รับผล แต่คนที่มีความคิดและปัญญาแจ่มใสนั้น มีอยู่ที่ไหน คนส่วนมากไม่ประสงค์จะทนความยากลำบากในการคิด และพินิจพิจารณาอย่างลึกซึ้ง เขาชอบกันแต่สิ่งที่ง่าย ๆ ชอบกันแต่สิ่งที่ทำความสนุกสนานเพลิดเพลินมาให้แก่ตน หัวใจของเขาเอียงไปแต่ในสิ่งซึ่งเขาเห็นว่า จะนำความสนุกสนานบันเทิงเริงรื่นมาให้แก่เขาเท่านั้น เขาทั้งหมด พากันปล่อยตัวไปในเรื่องความเพลิดเพลินทางกามารมณ์ หากเราจะสั่งสอนธรรมะนี้แก่เขา เขาก็ไม่เข้าใจว่าเราได้พูดเรื่องอะไรกะเขา เขาจักไม่สนใจแล้วเราก็จักเหนื่อยเปล่า"

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริในพระหฤทัยเช่นนี้ จนมีพระทัยน้อมไปในทางที่จะไม่ทรงสั่งสอนสิ่งซึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้ แก่ผู้ใด แต่จะทรงเก็บไว้เพื่อประโยชน์แก่พระองค์แต่ผู้เดียว เพราะไม่ทรงเห็นว่าจะมีผู้ใดในโลก ที่ต้องการจะทราบหรือจะพอใจ ในเมื่อพระองค์จะบอกเล่าสิ่งนี้ให้แก่เขา แต่อย่างไรก็ตาม ความดำริของพระองค์หาได้หยุดเสียเพียงเท่านี้ไม่ เพราะถ้าเป็นดังนั้นแล้ว ใคร ๆ ก็จะมิได้รู้ธรรมะของพระองค์ดังเช่นทุกวันนี้ พระองค์ได้ทรงพยายามตีปัญหาเรื่องนี้ต่อไปอีก จนกระทั่งเกิดความคิดใหม่แก่พระองค์ ดังต่อไปนี้

"ถูกแล้ว มันเป็นความจริงในข้อที่ว่า คนแทบทั้งหมดในโลกนี้ไม่ปรารถนาจะฟังธรรมะซึ่งเราได้ค้นพบ และจะไม่เข้าใจ แม้ว่าเราจะได้พยายามบอกกล่าวแก่คนประเภทนี้ เขารักแต่สิ่งง่าย ๆ สนุกสนาน และไม่ทำให้เขายุ่งยากใจในการคิด **แต่แม้จะเป็นอย่างนั้น คนทุกคนในโลก ไม่เหมือนกัน มีคนบางจำพวก แม้จะมีจำนวนไม่มากนัก ซึ่งกำลังไม่ประสบความพอใจด้วยวิถีแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่เขากำลังกระทำอยู่ เขากำลังต้องการจะรู้ให้มากไปกว่าที่เขารู้อยู่บัดนี้ เขาไม่พอใจที่จะดำเนินตนไปในทางที่เอาแต่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน มันจะเป็นที่น่าสมเพชสักเพียงใด ถ้าเรารู้ธรรมะซึ่งสามารถนำความสุขกายสุขใจมาให้แก่คนประเภทนี้ได้ แต่แล้วกลับเก็บเงียบไว้ไม่บอกกล่าวให้เขาได้ยินได้ฟังเลย"**

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง บุล่ง

ครั้นทรงตรึก ระลึก อึกครั้งหนึ่ง
ทรงพรั่นพรึง ท้อพระทัย ในวิถี
แห่งข้อธรรม ล้ำลึก ตรึกอีกที
หรือใครมี ธุลีน้อย ในดวงตา
อาจเข้าใจ ในธรรม คัมภีร์รัตน์
ปรมัตถ์ ได้บ้าง กระมังหนา
ทรงขบคิด พินิจ พิจารณา
พระปัญญา ผุดคำนึง ถึงดอกบัว.

ตอนที่ ๕๑ เห็นสัตว์ที่พอจะโปรดได้ กลับพระทัย

พระพุทธองค์ทรงคำนึงต่อไปว่า "ไม่ได้ เราจักไม่ทำเช่นนั้น เราจักออกไปเดี๋ยวนี้แล้ว และจะทำคนจำพวกนั้นทุกคนที่เราพบ ให้ได้รู้ได้เข้าใจ ถึงความจริงอันประเสริฐสี่ประการ ซึ่งเราได้ค้นพบแล้ว คือความจริงเรื่องทุกข์ และต้นเหตุของมัน เรื่องความไม่มีทุกข์เลย และวิธีที่จะให้ได้รับความไม่มีทุกข์นั้น คนที่ฟังแล้ว พอจะเข้าใจได้ ก็คงมีอยู่ แม้จะมีเพียงจำนวนน้อยก็ตาม."

"**มันเหมือนกับในสระบัว** ซึ่งมีบัวหลาย ๆ ชนิดเกิดอยู่ เป็นสีชมพูบ้าง น้ำเงินบ้าง ขาวบ้าง บัวส่วนมากมีดอกอ่อนโผล่ขึ้นมาจากกอ ซึ่งยังจมอยู่ใต้ดินได้หน่อยหนึ่ง พอพ้นจากโคลนบ้าง ขึ้นมาได้ครึ่งทางระหว่างพื้นดินกับผิวน้ำบ้าง ขึ้นโผล่มาถึงผิวน้ำบ้าง ถูกสัตว์กัดกินเสียก่อนที่จะได้บานบ้าง ส่วนที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำรับแสงแดดเบิกบานอยู่ในอากาศนั้น มีเป็นจำนวนน้อยกว่าก็จริงแต่ก็ยังมีอยู่ ! ข้อนี้ฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันนั้น บางพวกใจของเขาเอาแต่จะจมอยู่ในโคลนแห่งกิเลสตัณหา แต่บางพวกมิได้จมอยู่ในโคลนมากเหมือนอย่างนั้น มีกิเลสและตัณหาครอบงำ

แต่เพียงเล็กน้อย คนจำพวกหลังนี้เอง จะสามารถเข้าใจคำสั่งสอนของเรา เมื่อเขาได้ยินได้ฟัง เราจักออกไปเดี๋ยวนี้ จะต้องให้เขาได้ยินได้ฟัง และสอนคนทุกคนที่ควรสอน.”

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง จีนรำพัด

อันดอกบัว ทั่วถ้วน ล้วนสี่เหล่า
คือหนึ่งเน่า เสียมิทัน ผันโผล่หัว
พอโตหน่อย ค่อยออก จากกอบัว
ก็ถูกตัว ปลาเต่า เข้ากัดกิน
อีกพวกหนึ่ง โตได้ อยู่ใต้น้ำ
ค่อยค่อยงาม ทันชล **วนกระสินธุ์**
เปรียบกับชน ผู้เพียร เรียนอาจิณ
อาจรู้สิ้น ธรรมได้ ในสักวัน.

ทำนอง แป๊ะ ๒ ชั้น

อีกพวกหนึ่ง บัวเปรอ เสมอน้ำ
ไม่ชอกช้ำ บานรับ สุริย์ฉัน
ในวันพรุ่ง แน่นัก จักเปรียบกัน
เหมือนชนชั้น เชิงฉลาด อาจมิแวว

ทำนอง จีนเก็บบุบผา

อีกพวกหนึ่ง เป็นบัว โผล่พ้นน้ำ
แย้มกลีบช้ำ *พร้อมจะบาน อยู่เป็นแถว*
พออาทิตย์ สาดแสง สุริย์แพรว
บัวมิแคล้ว บานพริ้ม ยิ้มละไม
เปรียบเหมือนคน ขนชั้น มีปัญญา
พอเอื้อนอรรถ *วาจา ปานไฉน*
เขาย่อมอาจ สามารถ รู้ทันใด
ประเภทนี้ มีได้ ในบางคน.

ตอนที่ ๕๒ เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเริ่มระลึกว่า พระองค์ควรจะสอนบุคคลใดเป็นคนแรก ซึ่งจะพอใจฟังและเข้าใจได้โดยเร็ว ลำดับนั้น พระองค์ทรงระลึกถึงอาจารย์เก่าของพระองค์เอง คือ ดาบส ชื่อ **อาฬาระ กาลามะ** ซึ่งมีความรู้ความคิด ความเฉลียวฉลาด และความบริสุทธิ์อยู่เป็นอันมาก แล้วพระองค์ทรงรำพึงแก่พระองค์เองว่า เราจักไปสอนดาบส อาฬาระ กาลามะ ก่อนใครอื่น เพราะท่านผู้นี้จักเข้าใจได้โดยรวดเร็ว

เมื่อพระองค์ทรงเตรียมพร้อมที่จะเสด็จไปสู่สำนักดาบส อาฬาระ กาลามะ ก็มีผู้มาแจ้งข่าวแก่พระองค์ว่า อาฬาระดาบสนั้นได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว พระองค์จึงได้ทรงนึกถึงบุคคลอื่นสืบไป **ก็ระลึกได้ถึงดาบส อุทกะ รามบุตร ผู้ซึ่งมีสติปัญญาพอที่จะรู้ธรรมะนี้ได้โดยเร็ว อย่างเดียวกัน แต่ใน**ที่สุด ก็ทรงทราบว่า ดาบสผู้นี้ ก็ถึงแก่กรรม เมื่อคืนที่แล้วมานี้เอง.

พระองค์ทรงระลึกหาบุคคลที่เหมาะสม ที่จะรับคำสั่งสอนเป็นคนแรกที่สุดต่อไปอีก ในที่สุดก็ทรงระลึกได้ถึง **ภิกษุห้ารูป** ที่เคยเฝ้าพระองค์ในคราวเมื่อทรงบำเพ็ญตบะ ทรมานกาย ณ ตำบลอุรุเวลา เมื่อได้ทรงทราบว่า บัดนี้ภิกษุเหล่านั้นอาศัยอยู่ ที่ **ป่าอิสิปตนมิคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี** พระองค์จึงเสด็จจากตำบลอุรุเวลา ตรงไปยังเมืองพาราณสี (ซึ่งมีระยะทางประมาณ ๑๕๐ ไมล์) เพื่อพบภิกษุเหล่านั้น พระองค์ได้เสด็จไปโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งเย็นวันหนึ่ง ก็เสด็จถึงป่าอิสิปตน-มิคทายวัน อันเป็นที่ซึ่งนักบวชห้าคนนั้นกำลังพักอาศัยอยู่.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง จิ้นเข็มเล็ก

ครั้นรำลึก ขนเปรียบ เทียบโกมุท
พระเมตตา บริสุทธิ์ ผุดอกหน
ปลงพระทัย ให้ทานธรรม แก่ปวงชน
ทรงนึกวน เวียนไป ใครควรฟัง
ทรงรำพึง ถึงพระ ผู้อาจารย์
ก็วายปราณ เสียแล้ว นึกย้อนหลัง
เห็นแต่เบญจ วัคคีย์ ผู้อยู่ยัง
อิสิป ตนะวัง แห่งมฤค.

ตอนที่ ๔๓ การทำความเข้าใจกันโดยยาก

เมื่อนักบวชทั้งห้ารูปนั้น เห็นพระองค์เสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ได้กล่าวแก่กันและกันว่า "ดูโน่น ! พระสมณโคตมะกำลังตรงมาที่นี่ พระสมณโคตมะผู้มักมาก ซึ่งได้สละความเพียรเวียนกลับไปสู่ความเป็นผู้อยู่อย่างสะดวกสบาย พวกเราอย่าพูดกะท่าน พวกเราอย่าออกไปต้อนรับและแสดงความเคารพใด ๆ อย่าออกไปรับบาตรรับจีวร เราเพียงแต่ตั้งอาสนะไว้ผืนหนึ่ง ที่นี่ ถ้าท่านอยากนั่ง จะได้นั่ง ถ้าท่านไม่นั่ง ก็ให้ท่านยืน ใครที่ไหนจะไปต้อนรับคนที่ไม่มีอะไรแน่วแน่ เช่นท่านผู้นี้ ?"

แต่ในที่สุดเมื่อพระองค์ได้เสด็จดำเนินใกล้เข้ามา นักบวชทั้งห้านั้นได้สังเกตเห็นอะไรบางอย่างอันแสดงว่า พระองค์มิได้ทรงเป็นอย่างที่เขาเคยนึกมาแต่ก่อน ในบัดนี้มีอะไรบางอย่าง ปรากฏอยู่ที่พระองค์ เป็นความสง่างามและสูงส่ง มีแววประเสริฐอย่างที่เขาเหล่านั้นไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน นักบวชทั้งห้านั้นได้มีความตื่นเต้นในใจ จนกระทั่งลืมตัวเองและลืมข้อนัดหมาย ที่ได้ตกลงกันไว้ ได้พากันกระทำทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนอยากจะทำ ในบัดนั้น บางคนได้รีบเดินตรงไปต้อนรับพระองค์ ถวายความเคารพ และรับบาตรรับจีวรจากพระองค์ด้วยความนอบน้อม บางคนรีบเร่งตระเตรียมอาสนะเสียใหม่เป็นพิเศษสำหรับพระองค์ และบางคนรีบไปหาน้ำมาชำระพระบาทของพระองค์.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง จิ่นลั่นถัน

เมื่อทรงพัก พระกาย หายเหนื่อยเหน็ด
ธ เสด็จ สู่ทิศ ที่ตรองตรึก
ยังถิ่นที่ วัคคีย์ มิทันนึก
ว่าเจ้าชาย ผู้เคยฝึก มาด้วยกัน
บัดนี้ เสด็จมา ท่าองอาจ
คิดประมาท คร้ามใจ ให้พรั่นพรั่น
แต่มานะ ว่าจะไม่ อภิวันท์
ครั้นเข้าใกล้ กลับผัน น้อมวันทา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งบนอาสนะ ซึ่งนักบวชทั้งห้าจัดถวายแล้ว พระองค์ได้ตรัสแก่เขาเหล่านั้นว่า "ฟังก่อนภิกษุทั้งหลาย เราได้พบหนทางแห่งอมตธรรมแล้ว เราจะบอกท่าน เราจะแนะท่าน ถ้าท่านทั้งหลายฟังและศึกษา และปฏิบัติตามที่เราบอก ไม่นานเลย ท่านทั้ง

หลาย จักรู้ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องรอถึงชาติหน้า แต่จักรู้ได้ที่นี่ ในบัดนี้ ว่าถ้อยคำที่เรากล่าวนั้นมีความจริงเพียงใด และท่านทั้งหลาย จักเข้าถึงสิ่งเหนือความเกิดและความตายได้ ด้วยตนเอง."

เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่นักบวชทั้งห้านี้จะต้องมีความฉงนเป็นอันมาก ในการที่ได้ฟังพระองค์ตรัสเช่นนี้ เขาเหล่านั้นได้เห็นพระองค์บำเพ็ญตบะอดอาหารและทรมานกาย แล้วมาเลิกเสีย เพื่อให้บรรลุธรรม และบัดนี้ยังมาบอกแก่เขาว่าพระองค์ได้บรรลุธรรมนั้นแล้วด้วย นักบวชเหล่านั้นไม่ยอมเชื่อง่าย ๆ และได้กล่าวโต้พระองค์นานาประการ.

ตอนที่ ๕๔ การทำความเข้าใจกันโดยยาก (ต่อ)

นักบวชทั้งห้าได้กล่าวแก่พระองค์ว่า "เพื่อนโคตมะ ! ทำไมเล่า เมื่อพวกเราอยู่กับท่าน ท่านปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการบำเพ็ญตบะทรมานกายทุกชนิด ดังเช่นที่นักบวชทั้งหลายประพฤติกันอยู่ ทั่วชมพูทวีป พวกเราจึงได้นับถือท่านเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอน ท่านบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัดเช่นนั้นแล้ว ก็ยังไม่บรรลุธรรมที่ท่านต้องการ มาบัดนี้ ท่านจะบรรลุธรรมนั้นได้อย่างไร ในเมื่อท่านกลับมาเป็นคนอยู่อย่างมักมาก ละทิ้งความเพียรเสียแล้ว หมุนไปหาความสะดวกสบายตามพอใจเช่นนี้ ?"

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า "ท่านทั้งหลาย ! พวกท่านเข้าใจผิด เราไม่ได้ละความเพียรแต่อย่างใดเลย เราไม่ได้เป็นอยู่อย่างหลงใหลตามใจตัวเอง เอาแต่สนุก จงฟังเราก่อน เราได้บรรลุวิชชาและญาณอันสูงสุดแล้วจริง ๆ เราสามารถสอนท่านทั้งหลายให้ท่านบรรลุธรรมนั้นได้ โดยตัวท่านเองด้วย."

นักบวชทั้งห้าเหล่านั้นไม่สามารถปลงใจเชื่อ ในถ้อยคำของพระองค์ เพราะมันปรากฏแก่เขาในทำนองที่เป็นไปไม่ได้ แม้พระองค์จะได้ทรงขอร้องให้คนเหล่านั้นฟัง และเชื่ออีกครั้งหนึ่ง เขาก็ไม่อาจจะเชื่อ เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่าคนเหล่านั้น ไม่ยอมเชื่อว่า พระองค์ทรงบรรลุธรรมที่อยู่เหนือความตายจริง ๆ แล้ว พระองค์ได้ทรงมองที่ใบหน้าของคนเหล่านั้น อย่างเพ่งจ้องและเอาจริงเอาจัง พร้อมทั้งตรัสว่า "ท่านทั้งหลาย ! จงฟังก่อน จงนึกดูให้ดี ๆ ว่า ตลอดเวลาที่ท่านทั้งหลายอยู่กับเรา ในครั้งกระโน้น เราได้เคยพูดเช่นนี้กับท่านทั้งหลายบ้างหรือเปล่า ? เราได้เคยบอกท่านทั้งหลายว่า เราได้บรรลุวิชชาและญาณอันสูงสุดอันทำให้อยู่เหนือความเกิดและความตายเช่นนี้หรือเปล่า ? จงคิดดู !"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สารถี

พระขินสีห์ รู้ที่ ในใจเขา
จึงโปรดเกล้า ตรัสมธุ รกถา
ว่า "ดูก่อน สหายผู้ เรื่องปัญญา
แต่ไหนมา เราเคยพูด ประการใด
อันวิชา ญาณวิมุตต์ สุดประเสริฐ
อยู่เหนือเกิด เหนือตาย เป็นไฉน
เรามิเคย เฉลยท่าน สถานไร
บัดนี้ไซร้ ได้ประสพ พบสิ่งนั้น."

ตอนที่ ๔๕ ทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดนักบวชทั้ง ๕ พระโกณฑัญญะ เป็นผู้ที่เข้าใจแจ่มแจ้งในคำสอนของพระองค์เป็นคนแรก

นักบวชทั้งห้านั้น ต้องตอบพระองค์ว่าเป็นความจริง ที่พระองค์ไม่เคยตรัสคำเช่นนี้แก่พวกเขามาก่อนเลย พระองค์ได้ตรัสต่อไปว่า "บัดนี้ จงฟังเราก่อน ในเมื่อเราได้ยืนยันว่า เราได้ลุถึงหนทางแห่งอมตธรรมแล้วจริง ๆ ก็จงฟังให้รู้ ว่าเราได้พบอะไรและอย่างไรเสียก่อนจะดีกว่า"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ต่อยหม้อ

ด้วยนึกถึง ไมตรีจิต มิตรแต่ก่อน
จึงได้จร มาบอก ถึงธรรมนั่น
เพื่อมุ่งหมาย ใคร่ถึง แดนอนันต์
จุ่งตั้งมั่น เจตน์สดับ รับธรรมเทอญ.

พระองค์ได้ตรัสถ้อยคำเหล่านี้อย่างองอาจและตรึงใจ ขณะเมื่อตรัส พระองค์ได้ทรงเพ่งจ้องมองดูเขา ด้วยลักษณะของบุคคลผู้มีเมตตา และซื่อตรงอย่างบริสุทธิ์ จนนักบวชเหล่านั้นหมดความสงสัย ไม่ปฏิเสธในการที่จะตั้งใจฟังพระองค์อย่างแท้จริง นักบวชทั้งห้าได้ขอร้องให้พระองค์ทรงยับยั้งอยู่ เพื่อสอนเขาเหล่านั้น ด้วยสิ่งซึ่งพระองค์ทรงค้นพบ คำสอนเรื่องแรกที่พระองค์ได้ทรงสอนเขาเหล่านั้น เรียกว่า **"ปฐมเทศนา"** หรือ **"ธัมมจักกัปปวัตนสูตร"** ว่าด้วยอริยสัจจ์ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ประการ.

พระองค์ได้ทรงสอนนักบวชทั้งห้า ซึ่งเคยเป็นศิษย์เก่าของพระองค์เหล่านั้น ด้วยธรรมที่พระองค์เพิ่งตรัสรู้ใหม่ ๆ ทุกวัน ๆ จนครบถ้วน เป็นเวลาสองสามเดือน ประทับอยู่กับนักบวชเหล่านั้น โดยทรงสอนนักบวชสามคน เมื่อนักบวชอีกสองคนไปบิณฑบาตเพื่อนำอาหารมาเลี้ยงกัน และทรงสอนนักบวชอีกสองคน ในเมื่อนักบวชสามคนนั้นได้ไปบิณฑบาต ผลัดเปลี่ยนกันโดยทำนองนี้ตลอดเวลา อย่างผาสุก.

เพราะเหตุที่ได้อาจารย์อันประเสริฐสุดในโลก **นักบวชทั้งห้านั้นก็ได้ลุถึงธรรม ดังเช่นที่พระองค์ได้ทรงบรรลุ** เขาได้ประสบผลแห่งปฏิบัติชั้นสูงสุด คือนิพพาน ได้ในภพทันตาเห็นนี้เอง ในบรรดานักบวชทั้งห้าคนนั้น ผู้ที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในคำสอนของพระองค์เป็นคนแรก มีนามว่า **โกณฑัญญะ** อีกสี่คนนอกนั้นมีนามว่า **ภัททิยะ อัสสชิ วัปปะ และ มหานามะ** นักบวชทั้งห้านี้ ได้เป็นพระอรหันต์จำนวนห้าองค์แรกในโลก คำว่า **"อรหันต์"** นี้ เป็นชื่อที่ใช้สำหรับบุคคลผู้บรรลุนิพพาน ได้ด้วยตนเอง ในชีวิตทันตาเห็น นับว่าพระอรหันต์ทั้งห้าองค์นี้เป็นชุดแรกของหมู่สงฆ์สาวก ประเภทที่มีพระพุทธองค์เป็นผู้ทรงสั่งสอนและแนะนำด้วยพระองค์เองโดยตรง คำสอนที่ทำให้ท่านเหล่านั้นได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมกันทั้ง ๕ องค์นั้น เรียกว่า "อนัตตลักขณสูตร."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง บรเทศ

ปัญจวัคคีย์	*ดีใจ*	*ดังได้แก้ว*
ตั้งจิตแน่ว	*รับธรรม*	*ไม่ขาดเขิน*
โกณฑัญญะ	*คนแรก*	*ฟังเพลิดเพลิน*
สว่างแจ้ง	*หทัยเกริ่น*	*จำนรรจา*
พระพุทธองค์	*ทรงอุทาน*	*"อัญญาสิ*
โกญฑัญญะ"	*รู้แล้วซิ*	*แน่นักหนา*
มิช้าพลัน	*ฟังธรรม์*	*อีกหลายครา*
ท่านทั้งห้า	*ถึงวิมุตติ์*	*โลกุตตร์พลัน.*

ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงมีพระพุทธดำรัส ให้พระอรหันต์ทั้ง ๕ นี้ แยกย้ายกันเผยแพร่ธรรมแก่ชาวโลกต่อไป

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง ขอมกล่อมลูก

พระพุทธองค์	*ทรงมี*	*บริษัท*
ขั้นต้นจัด	*เป็นคณะ*	*หกพระสงฆ์*
สาวกห้า	*กับหนึ่ง*	*คือพระองค์*
ดำริส่ง	*กันแยก*	*ไปแจกธรรม.*

ตอนที่ ๕๖ การบวชของพระยส และการเลื่อมใสของเศรษฐีบิดาพระยส

เมื่อพระพุทธองค์ยังประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะนั้น **มีชายหนุ่มลูกเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสีคนหนึ่งชื่อ ยสะ** ชายหนุ่มผู้นี้ ด้วยการที่ได้กำเนิดมาเป็นลูกเศรษฐี จึงได้รับการบำรุงบำเรอปรนเปรอต่าง ๆ นานา อย่างดีเลิศ จนทำให้เขารู้สึกว่า ที่ที่เขาอยู่นั้น ช่างวุ่นวายเสียจริง ๆ ยสกุลบุตรจึงหลีกลัดออกจากคฤหาสน์อันเป็นที่อยู่ เดินพลางรำพึงพลางว่า "ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่วุ่นวายหนอ" บังเอิญเขาได้มาพบพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงทราบด้วยพระญาณ ถึงความคิดที่อยู่ภายในใจของเขา พระพุทธองค์จึงตรัสกับเขาว่า "ที่นี่ไม่วุ่น ที่นี่ไม่วุ่น" แล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสธรรม เมื่อยสกุลบุตรได้ฟังธรรมของพระองค์ และทราบถึงผลของการปฏิบัติธรรมนั้นแล้วก็มีความพอใจจนถึงกับขอบวช และอยู่อาศัยกับพระองค์ เพื่อศึกษาและปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปอีก.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกหวล

ครั้งนั้น	*พลันยส*	*ะมานพ*
ประสบ	*ความกลุ้ม*	*รุมในจิต*
เนื่องเพราะ	*บันเทิง*	*เริงเป็นนิจ*
เกิดแนวคิด	*ที่นี้*	*นี่วุ่นจริง !*
ดึกสงัด	*หลีกลัด*	*จากปราสาท*
มุ่งมาด	*หาความ*	*สงบยิ่ง*
บังเอิญตรง	*คงอิสี*	*ที่พักพิง*
ของมุนี	*ผู้นิ่ง*	*บำเพ็ญญาณ*

ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

ด้วยพระญาณ	*ทรงทราบ*	*ความประสงค์*
ของยสะ	*ผู้ตรง*	*สู่สถาน*

จึงตรัสโอ วาทเฉพาะ เหมาะแก่การณ์
ว่า "ที่นี่ หนอท่าน ไม่วุ่นวาย"
กุลบุตร ผุดแจ้ง ธรรมกระจ่าง
ขอบวชบ้าง เพื่อศึกษา ธรรมอีกหลาย
พระพุทธองค์ ทรงอัต ถาธิบาย
อภิปราย ธรรมแก่เขา จนเข้าใจ.

ในเย็นวันนั้นเอง ได้มีชายสูงอายุคนหนึ่งมาเฝ้าพระองค์ และทูลว่า "ลูกชายของเขาหายมาจากบ้านตั้งแต่เมื่อเช้านี้ เข้าใจว่ามาทางนี้ มารดาของเขากำลังร้องไห้คร่ำครวญ โดยคิดว่าเขาอาจจะถูกคนร้ายฆ่าเสียในถิ่นนี้แล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกให้เศรษฐีผู้นั้นทราบว่า ลูกชายของเขาปลอดภัย ไม่ต้องห่วง และพระองค์ได้ตรัสธรรมอันเหมาะสมให้เศรษฐีผู้นั้นฟัง เพื่อให้เศรษฐีผู้นั้นทราบว่า ธรรมะนั้นเป็นอย่างไร จึงได้เป็นที่พอใจแก่ลูกชายของเขา จนถึงกันขอบวช ในที่สุดแห่งการตรัส เศรษฐีผู้นี้ ก็ได้พอใจและเลื่อมใสในธรรม ประกาศตนเป็นอุบาสกรับถือพระธรรมของพระองค์เป็นสรณะจนตลอดชีวิตสืบไป เขาได้ทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งพระยสะด้วย ไปฉันอาหารบิณฑบาตที่ที่อยู่ของตนในวันรุ่งขึ้น.

ตอนที่ ๔๗ การบวชของสหายพระยส และทุกคนเป็นพระอรหันต์

ต่อจากนั้นมา เพื่อนสนิทของพระยสะเศรษฐีบุตรอีกสี่คน ได้ออกบวชตามพระยสะ เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้มีคนหนุ่มอีกเป็นจำนวนมาก พากันบวชตาม โดยทำนองนี้ ที่ป่าอิสิปตนะนั้น จนกระทั่งรวมด้วยกันทั้งหมดประมาณ ๖๐ รูป ผู้บวชใหม่เหล่านี้ทุกคน ล้วนแต่มีเชื้อชาติสกุลดี มีความพากเพียรพยายามในการศึกษาและการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ภายใต้การควบคุมสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง ในเวลาไม่นานเลย ทุกคนได้รู้และได้ลุถึงวิชชาและญาณอันสูงสุด ด้วยตนเอง และเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทุกคน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงยอมให้สาวกเหล่านั้นอยู่อาศัยในที่แห่งเดียวกันนั้น เพราะว่าบัดนี้ทุก ๆ รูปได้เรียนรู้และปฏิบัติได้ผลครบถ้วนตามที่พระองค์ทรงสอนแล้ว พระองค์รับสั่งแก่สาวกเหล่านั้นว่า ท่านเหล่านั้นต้องออกเดินทางไป เพื่อทำการสั่งสอนคนเหล่าอื่น เพื่อว่า คนที่พร้อมที่จะรับคำสั่งสอนเหล่านั้น จะได้มีโอกาสได้ยินได้ฟังคำสั่งสอน ครั้นได้ศึกษาและปฏิบัติแล้ว เขาจักเป็นผู้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เช่นเดียวกัน.

พระองค์ได้ตรัสแก่พระสาวกทั้งหลายเหล่านั้นว่า "ดูก่อน! ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป จงแสดงธรรม ซึ่งมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในเบื้องปลาย จงประกาศแบบแห่งการครองชีวิตอันสมบูรณ์อันประเสริฐ และบริสุทธิ์ ในโลกนี้ยังมีคนบางพวกซึ่งมีธุลีคือกิเลสและตัณหา แต่เพียงบางเบา หากไม่ได้ฟังธรรมแล้ว จักเสียประโยชน์อันใหญ่หลวง คนพวกนี้แหละจักฟังธรรมและจักเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง เวสสุกรรม

ตรัสว่า ภิกษุ จงเที่ยวไป
จงท่องเที่ยว สอนธรรม ให้งามขำ
ไพเราะใน เบื้องต้น ดลถ้อยคำ
ทั้งเบื้องต่ำ กลางปลาย ให้จำรูญ
จงประกาศ แบบอย่าง ทางชีวิต
อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นศิลป์ ไม่เสื่อมสูญ
แนวครองชีพ อันอุดม ธรรมสมบูรณ์
รู้เพิ่มพูน สุขประเสริฐ เทอดธรรมธร

ทำนอง บรรทศ

ให้ปวงชน เห็นธรรม ประจำตน
ให้ทุกคน ทำตาม คำพระสอน
นั่นแหละ จึ่งจะสุข สถาพร
ไม่เดือดร้อน เย็นอุรา ทั่วหน้ากัน.

พระพุทธองค์ได้ทรงส่งพระสาวกชุดแรกจำนวน ๖๐ รูป ออกไปประกาศพระศาสนา ทรงระบุไม่ให้ไปเป็นคู่หรือเป็นหมู่ แต่ให้ไปเพียงสายละรูป ๆ โดยทิศทางต่าง ๆ กัน เพื่อให้ธรรมเหล่านี้แพร่หลายไกลออกไปโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ พระสาวกเหล่านี้ได้สนองพระพุทธบัญชา ตามพระพุทธประสงค์ และออกไปเผยแพร่พระธรรมวินัยของพระองค์ทุกทิศทุกทาง ทั้งทางเหนือและทางใต้ทางตะวันออกและทางตะวันตก.

พระสาวกเหล่านี้ เป็นบุคคลพวกแรกที่สุดในโลก ที่ได้ออกทำการเผยแพร่คำสอนทางศาสนาของตน ๆ ตามถิ่นต่าง ๆ ว่าโดยที่แท้แล้ว ท่านเหล่านี้เป็นคณะเผยแพร่ศาสนา ที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างฉับพลันทันทีที่ตนได้บรรลุธรรม นับเป็นพวกแรกที่สุด ที่โลกได้เคยเห็น ทุกองค์มีความกล้าหาญทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นพวกแรกที่สุดในโลก โดยลักษณะดังกล่าวนี้.

ตอนที่ ๕๘ เสด็จไปโปรดชฎิลกัสสปะ สามพี่น้อง เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร การถวายอาราม สิงคาลมานพ ผู้ไหว้ทิศตามคำสั่งของบิดา

หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ รูป ออกไปเผยแพร่พระศาสนาตามทิศทางต่าง ๆ แล้ว พระองค์เองก็ได้เสด็จออกจากป่าอิสิปตนะ ตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้สู่ประเทศมคธ และในที่สุด ก็ได้เสด็จมาถึงตำบลอุรุเวลา ณ ที่นั่น พระองค์ได้เสด็จไปพำนักอยู่กับพวกชฎิลจำนวนหนึ่งประมาณพันรูปซึ่งมีชื่อว่า กัสสปะ สามพี่น้อง เป็นหัวหน้า พระองค์ได้ทรงทำลายทิฏฐิมานะของชฎิลเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง ทรงอธิบายหลักธรรม ที่ทรงค้นพบได้ใหม่ให้หัวหน้าชฎิลเหล่านั้นฟัง จนมีความพอใจรับเอาคำสอนของพระองค์ และขอบวชเป็นภิกษุในศาสนาของพระองค์ และได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมาด้วยกันทุกรูป ทั้งหัวหน้าและบริวาร.

พระพุทธองค์ได้เสด็จจากอุรุเวลาไปสู่นครราชคฤห์ ตามที่ได้เคยทรงสัญญาไว้กับพระเจ้าพิมพิสารว่า เมื่อพระองค์บรรลุธรรมแล้ว จักเสด็จกลับมาสั่งสอนพระราชาและประชาชนแห่งนครนั้น ให้รู้ตามด้วย พระเจ้าพิมพิสารและชาวนครราชคฤห์ได้ทำการต้อนรับพระองค์ ด้วยความยินดีอย่างสูงสุด ในข้อที่ว่า พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรม เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วเสด็จกลับมาโปรดเขาเหล่านั้น.

ณ ที่สวนตาลหนุ่มแห่งหนึ่ง พระองค์ได้ทรงสั่งสอนชี้แจง ด้วยพระหฤทัยอันเต็มไปด้วยพระกรุณา โดยวิธีต่าง ๆ จนกระทั่งพระราชาและประชาชนเหล่านั้น มีความเข้าใจในธรรม ประกาศตนเป็นพระสาวกของพระองค์ **พระเจ้าพิมพิสาร** ได้ทรงแสดงความเคารพนับถือ ในพระพุทธ **พระธรรม และพระสงฆ์** ให้ปรากฏออกมา ด้วยการ **ทรงถวายอุทยานเวฬุวัน** ให้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข.

เช้าวันหนึ่ง พระองค์ได้เสด็จออกจากอุทยานเวฬุวัน เพื่อไปบิณฑบาตในนครราชคฤห์ ในระหว่างทางพระองค์ได้ทรงเห็นชายหนุ่มผู้หนึ่งเนื้อตัวเปียกชุ่มไปหมด ราวกะว่าเพิ่งขึ้นมาจากน้ำยืนอยู่กลางถนน ทำอาการโค้งตัวนบไหว้ทิศทั้งสี่ คือทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ แล้วไหว้แหงนขึ้นไปบนฟ้า และไหว้ลงไปทางพื้นดินแทบเท้าของตนในที่สุด พร้อมกันนั้นก็ได้โปรยเมล็ดข้าวไปทุกทิศ ในขณะที่ตนกำลังทำการนบไหว้.

พระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรดูชายหนุ่มผู้นั้น ซึ่งกระทำพิธีอันแปลกประหลาดอยู่บนทางสาธารณะจนเสร็จแล้ว ได้ตรัสถามเขาว่า ทำไมเขาจึงทำอย่างนั้น ชายหนุ่มผู้นั้นได้ทูลตอบว่า เขาทำเช่นนั้น ตามคำสั่งของบิดา ซึ่งได้สั่งให้เขากระทำทุก ๆ เช้า เพื่อเป็นการป้องกันสิ่งชั่วร้าย

ทุกประการ มิให้มาสู่ตัวเขา จากทิศทั้งสี่ และจากเทวดาในเบื้องบน และจากปีศาจในเบื้องต่ำ บิดาของเขาได้ขอร้องเขาเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อกำลังจะสิ้นชีพ ให้เขาทำเช่นนั้น ดังนั้น เขาจึงไม่อาจฝ่าฝืนความประสงค์ของบิดา นับตั้งแต่วันที่บิดาของเขาสิ้นชีพเป็นต้นมา เขาได้ปฏิบัติตามคำสั่งนี้อย่างเคร่งครัด โดยไม่มีขาดสักวันเดียว.

พระพุทธองค์ได้ทรงฟังคำตอบของเขาดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า "เป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง สำหรับท่านที่รักษาคำมั่นสัญญา อันได้ให้ไว้กับบิดาขณะที่จะสิ้นชีพ อย่างซื่อสัตย์ แต่ว่าสิ่งที่ท่านกระทำนั้น ยังไม่ตรงตามที่บิดาของท่านมุ่งหมาย."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง น้ำลอดใต้ทราย

อีกสมัย เสด็จไป เที่ยวโปรดสัตว์
พบสิงคาลมานพ ถนัด วิธีไหว้
กราบบูชา ทิศหก เห็นผิดนัย
จึงสอนใหม่ ไหว้ทิศ ไม่ผิดธรรม์
ได้แก่เคารพ ระหว่างกัน อันเป็นคู่
แบ่งหกหมู่ เพียรเถิด เกิดสุขสันต์
คือพ่อแม่ แลบุตร สุดสำคัญ
อันเบื้องหน้า ขวานั้น ศิษย์อาจารย์.

ตอนที่ ๔๙ การไหว้ทิศตามหลักของพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ตรัสแก่สิงคาลมานพว่า "ข้อที่บิดาของท่านสั่งให้ทำการนบไหว้ และโปรยอาหารไปทางทิศตะวันออกนั้น บิดาของท่านหมายความว่า ท่านต้องแสดงความเคารพสักการะต่อบุคคล ผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่ท่าน โดยเฉพาะคือมารดาบิดานั่นเอง การนบไหว้ทางทิศใต้นั้น บิดาของท่านหมายถึงการเคารพสักการะครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้สั่งสอนให้วิชาความรู้แก่ท่าน การนบไหว้ทางทิศตะวันตกนั้น หมายถึงการทะนุถนอมเลี้ยงดูบุตรภรรยา การนบไหว้ทางทิศเหนือ หมายถึงการเคารพนับถือสงเคราะห์วงศ์ญาติและมิตรสหาย การนบไหว้ทางทิศเบื้องบน หมายถึงการสักการะบูชาบุคคลผู้มีความดี ความงาม และความประเสริฐ เช่นสมณพราหมณ์และพระมหากษัตริย์เป็นต้น สำหรับการไหว้ลงเบื้องต่ำทางพื้นดินนั้น หมายถึงการยอมรับนับถือสิทธิในการแสวงสุขและการมีชีวิตของผู้ที่อยู่ต่ำกว่าตน เช่นบริวารชน หรือแม้แต่สัตว์ที่ถือกันว่าเล็กและเลวที่สุด ซึ่งอาศัยอยู่ในแผ่นดิน บิดาของท่านมุ่งหมายอย่างนี้ จึงได้สั่งให้ท่านนบไหว้เช่นนั้น และเป็นการป้องกันอันตรายทุกอย่าง อันจะมาถึงท่านจากทุกทิศทุกทางได้จริง."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขึ้นพลับพลานอก

ภรรยา	*สามี*	*ทิศเบื้องหลัง*
เบื้องบน	*สมณพราหมณ์*	*งามขนาน*
เบื้องซ้ายทิศ	*มิตรสหาย*	*ส่วนบริวาร*
เบื้องต่ำปาน	*เทียบเท่า*	*เหล่ากรรมกร*
ขนทุกหมู่	*แต่ละผู้*	*ต้องพึ่งกัน*
จึ่งต้องหมั่น	*ปฏิบัติ*	*หัดตามสอน*
เคารพกัน	*ให้ถูกไว้*	*ไม่เดือดร้อน*
เพราะต่างโอน	*ต่างอ่อน*	*ค่อยผ่อนปรน.*

พระองค์ได้ทรงอธิบายให้ชายหนุ่มผู้นี้ ซึ่งมีนามว่า สิงคาละ เข้าใจโดยละเอียด ในสิ่งที่เขาต้องประพฤติต่อตนเอง และต่อบุคคลอื่น เพื่อให้ทุกคนมีความสุขความเจริญ ทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต พระองค์ได้ทรงแนะให้สิงคาละ เว้นจากการฆ่า เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการล่วงเกินของรักของผู้อื่น เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมาทุกชนิด พระองค์ทรงแนะนำให้เขาทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เพื่อการสะสมทรัพย์ และการรักษาทรัพย์ที่หามาได้แล้ว แต่ก็อย่าได้หลงละโมบหรือบริโภคใช้สอยทรัพย์นั้น เพื่อประโยชน์แก่ตนแต่ผู้เดียว และไม่ใช้ทรัพย์ไปในทางสุรุ่ยสุร่ายอย่างโง่เขลา ทรงแนะให้ใช้ทรัพย์จำนวนหนึ่งในสี่เพื่อการเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว หนึ่งในสี่ ในการขยายการงานอาชีพของตนให้กว้างขวางออกไป หนึ่งในสี่ ในการช่วยเหลือสงเคราะห์คนที่กำลังต้องการความช่วยเหลือ และอีกหนึ่งในสี่เก็บไว้เป็นทุนสำรองเมื่อคราวภัยพิบัติเกิดขึ้น จักได้มีใช้สอยทันท่วงที.

สิงคาลมานพได้ตั้งใจฟังคำแนะนำของพระองค์ด้วยความเคารพ และได้กราบทูลแก่พระองค์ว่า เมื่อบิดาของเขายังมีชีวิตอยู่นั้น เขาเองได้กล่าวกะบิดาของเขาอยู่บ่อย ๆ ถึงข่าวเล่าลืออันเกี่ยวกับพระองค์ว่าทรงเป็นศาสดาเอก และได้พยายามขอร้องให้บิดาของเขาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรับคำสั่งสอน แต่บิดาของเขาได้ปฏิเสธเสียทุกคราวไป โดยพูดว่า ลำบากเกินไปบ้าง เหนื่อยเปล่าบ้าง ไม่มีเวลาบ้าง ไม่มีเงินที่จะใช้จ่ายในการเดินทางบ้าง ดังกล่าวแล้วนี้ สิงคาลมานพได้ทูลขอร้องให้พระพุทธองค์ทรงยกโทษให้กับบิดาของเขา และตัวเขาเองขอสมัครเป็นสาวกของพระองค์ ยืนยันในการที่จะทำการไหว้ทิศทั้งหก ตามวิธีที่พระองค์ทรงแนะนำโดยครบถ้วน จนตลอดชีวิต.

ตอนที่ ๖๐ อุปติสสะ และ โกลิตะ ในสำนักสญชัย

ในระยะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ใกล้นครราชคฤห์นี้ มีเจ้าลัทธิผู้หนึ่งชื่อ "สญชัย" ตั้งสำนักอยู่ใกล้ ๆ นครราชคฤห์ มีสาวกประมาณ ๒๐๐ คนเศษ ในบรรดาสาวกเหล่านี้ มีสาวกสองคนชื่อ อุปติสสะ และ โกลิตะ ซึ่งเป็นผู้มีปัญญามาก ทั้งสองคนไม่พอใจในคำสั่งสอนเท่าที่อาจารย์ของตนได้สอนให้ แต่มีความประสงค์จะรู้ สิ่งที่ดีและลึกซึ้งไปกว่านั้นอันเรียกว่า "อมฤตธรรม" คนทั้งสองนี้รักกันมาก คนหนึ่งจะต้องมีส่วนได้ในสิ่งที่อีกคนหนึ่งได้เสมอไป จึงได้ทำกติกาต่อกันอย่างเงียบๆ ว่า ต่างคนต่างจะพยายามศึกษาและคิดค้นให้สุดกำลังสติปัญญาของตน ๆ เพื่อให้พบอมฤตธรรม ถ้าคนใดได้พบก่อน ก็จักบอกให้อีกคน ได้รู้ด้วย.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง มอญโยนดาบ

กาลล่วงมา คราได้ อัครสาวก
เป็นปริ พาชก ที่ขวายขวน
สองสหาย มั่นหมาย กันสองคน
ว่าใครค้น พบธรรมก่อน จะสอนกัน
ผู้หนึ่งนาม อุปติสสะ สารีบุตร
เพื่อนพิสุทธิ์ โกลิตะ ผู้ขยัน
สบสิ่งใด ใฝ่คิด พินิจพลัน
อันใดนั้น เป็นวิมุติ สุดแสนเย็น

วันหนึ่ง ในเวลาเช้า เมื่ออุปติสสะเดินไปตามถนนในนครราชคฤห์ เขาได้เห็นบรรพชิตรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่มีอาการแปลกประหลาด เป็นที่จับตาจับใจเขาเป็นอันมาก บรรพชิตรูปนั้นมีลักษณะอาการที่สุภาพเรียบร้อยสงบเสงี่ยม งดงามทั้งในการเดินและการยืน ตลอดจนการรับบิณฑบาต ชนิดที่เขาไม่เคยพบเห็นมาแต่ก่อน ยิ่งเดินเข้าไปใกล้ ก็ยิ่งมีความฉงนและเต็มไปด้วยความเคารพยิ่งขึ้น เพราะว่าใบหน้าของบรรพชิตรูปนั้น เป็นใบหน้าชนิดที่เขาไม่เคยเห็นนักบวชรูปใดมีใบหน้า ซึ่งประกอบไปด้วยลักษณะเช่นนั้นเลย คือเป็นใบหน้าที่แสดงถึงความสุขอย่างเต็มเปี่ยม และแสดงถึงความสงบไม่มีความหวั่นไหว เปรียบประดุจดั่งผิวน้ำในเวลาที่เงียบสงัด ปราศจากลมรบกวน ในเวลากลางคืน อุปติสสะได้รำพึงอยู่ในใจว่า บรรพชิตรูปนี้ เป็นอย่างไรหนอ บรรพชิตรูปนี้ต้องเป็นบุคคลที่ได้บรรลุถึงธรรมที่เรากำลังแสวงหาแล้ว อย่างแน่นอน หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเป็นสาวกของผู้ที่ได้บรรลุธรรมนั้นแล้ว เราอยากรู้เหลือเกินว่า ใครเป็นอาจารย์ของท่านผู้นี้ คำสอนของอาจารย์ท่านผู้นี้ จักเป็นอย่างไรหนอ เราจะต้องติดตามเอาความจริงให้ได้.

อย่างไรก็ตาม อุปติสสะรู้สึกว่า ยังไม่เหมาะที่จะเข้าไปไต่ถามบรรพชิตผู้นั้น ในขณะที่ท่านกำลังบิณฑบาตอยู่ จึงได้เดินตามไปห่าง ๆ จนกระทั่งบรรพชิตรูปนั้น ได้อาหารบิณฑบาตเพียงพอแล้ว กำลังเดินออกประตูเมืองไป อุปติสสะได้เข้าไปทำความเคารพทักทายปราศรัย พอให้เกิดความคุ้นเคย แล้วได้ไต่ถามในข้อที่ว่า ท่านผู้ใดเป็นครูอาจารย์ ที่บรรพชิตรูปนี้ มีความเคารพและรับปฏิบัติตามโอวาท อุปติสสะได้กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญอากัปกิริยาของท่านสงบเสงี่ยมยิ่งนัก ใบหน้าของท่านเปล่งปลั่ง สุกใสดียิ่งนัก ข้าพเจ้าใคร่ที่จะทราบอย่างแท้จริงว่าผู้ใดเป็นครูอาจารย์ของท่าน คำสอนของใคร ที่ท่านสละเหย้าเรือนและญาติมิตรมาอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ อาจารย์ของท่านชื่ออะไร ? และคำสอนของท่านเป็นอย่างไร ?"

บรรพชิตรูปนั้นได้ตอบอย่างยิ้มแย้มว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าอาจจะบอกท่านได้เดี๋ยวนี้ มีพระมหาสมณะแห่งวงศ์ศากยะผู้หนึ่ง ซึ่งได้สละฆราวาสวิสัย ออกมาบวชประพฤติพรหมจรรย์ ข้าพเจ้าสละเหย้าเรือนบวชเพื่อประพฤติตามพระมหาสมณะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นครูของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านผู้นั้น."

อุปติสสะได้คิดว่า บางทีเขาอาจจะได้ทราบจากบรรพชิตผู้นี้ถึงเรื่อง "อมฤตธรรม" ซึ่งเขาและโกลิตะ เพื่อนของเขา ได้เสาะแสวงหามาเป็นเวลานานแล้ว เขาจึงได้ถามขึ้นอย่างรีบร้อนว่า "ข้าแต่ท่านที่เคารพ คำสั่งสอนที่ท่านกล่าวถึงนั้น เป็นอย่างไร ? ครูของท่านได้สอนอะไร ? ข้าพเจ้าอยากทราบในข้อนั้นเป็นอย่างยิ่ง."

บรรพชิตผู้นั้น ได้ตอบอย่างสุภาพว่า "ข้าพเจ้าเป็นแต่คนเพิ่งมาบวช แรกศึกษา ยังเป็นเวลาน้อยมาก นับแต่ข้าพเจ้าเริ่มศึกษาต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า และประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยของพระองค์ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ทราบอะไรในคำสอนของพระองค์มากนัก ข้าพเจ้าไม่สามารถอธิบายแก่ท่านได้ โดยละเอียด ถ้าท่านต้องการทราบแต่โดยย่อแล้ว ข้าพเจ้าก็อาจจะบอกให้ท่านทราบได้บ้าง สักสองสามคำ."

อุปติสสะได้กล่าวขึ้นโดยเร็วว่า "ท่านผู้เจริญ นั่นแหละที่ข้าพเจ้าต้องการทราบ จงบอกแต่ใจความให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ใจความนั่นแหละสำคัญ ไม่จำเป็นต้องกล่าวด้วยถ้อยคำอันยืดยาวดอก."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง ทองย่อน

ประจวบคราว อุปติสส์ เดินคิดพลาง
ระหว่างทาง ไม่ไกล แลไปเห็น
พระอัสสชิ เยื้องย่าง ดั่งว่าเป็น
มุนีเด่น ภิกขุเพศ วิเศษบุญ

เร่งเข้าใกล้ วอนไหว้ แล้วไต่ถาม
ไฉนท่าน อินทรีย์งาม วรสุนทร์
ใคร่ขอทราบ ธรรมะ เจ้าพระคุณ
อันทำให้ ไม่วุ่น ในฤดี.

ตอนที่ ๖๑ การพบพระอัสสชิ และการเห็นอมฤตธรรม

บรรพชิตผู้นั้นได้กล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น ก็ดีแล้ว ท่านจงฟังเถิด
'สิ่งใด มีเหตุเป็นเครื่องบันดาลให้เกิดขึ้น
พระตถาคต ได้ตรัสบอกถึงเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น
พร้อมทั้งความดับสนิทของสิ่งเหล่านั้น
พระมหาสมณะ องค์นั้น มีปรกติกล่าวด้วยอาการอย่างนี้' "

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ดวงพระธาตุ

พระอัสสชิ จึงบอก อมตธรรม
ว่าเป็นคำ ของพระ ชินสีห์
ธรรมเหล่าใด เกิดแต่เหตุ บรรดามี
พระตรัสชี้ ต้นเหตุ ของธรรมนั้น
พร้อมทั้งความ ดับสงบ สยบยิ่ง
ของทุกสิ่ง มีอยู่ อย่างแม่นมั่น
พระตถาคต มีปรกติ ตรัสจำนรรจ์
อย่างย่นย่อ พอสำคัญ สำเหนียกจำ.

นักบวชนั้นได้กล่าวเพียงเท่านี้ แต่ขณะที่อุปติสสะได้ยืนฟังข้อความนี้อยู่ที่ประตูเมืองนั่นเอง ความแจ่มแจ้งได้โพลงขึ้นในใจของเขา อย่างรุ่งโรจน์ ในธรรมที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ได้ทรงสอน เป็นธรรมที่แสดงให้ทราบว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ได้เกิดขึ้นแล้ว หรือกำลังจะเกิดขึ้นก็ตาม จักต้องดับลงไปอีก อย่างไม่มีทางยกเว้น อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ อย่างไม่เคยผิดพลาดเลย อุปติสสะ ได้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ในขณะนั้นว่า "สิ่งที่ไม่มีการเกิด" เท่านั้นเอง ที่จะเป็นอิสระเหนือกฎที่ว่า "มันต้องดับ" หรือ "ต้องตาย" และ "สิ่งนั้นแหละ คือ "อมฤตธรรม."

อุปติสสะได้กล่าวแก่บรรพชิตรูปนั้นว่า "ถ้าความข้อนี้เป็นสิ่งที่ท่านได้เรียนรู้มาจากอาจารย์ของท่านแล้ว ก็เป็นอันแน่นอนว่า ท่านได้ลุถึงสิ่งที่ไม่มีทุกข์ อยู่เหนือความตาย ซึ่งไม่เคยปรากฏ

แก่มนุษย์เรามาเป็นยุค ๆ" เมื่ออุปติสสะกล่าวดังนี้แล้ว ก็ได้กล่าวขอบคุณบรรพชิตรูปนั้น และได้ไต่ถามถึงที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้วลาจากไป เพื่อไปบอกกล่าวแก่โกลิตะเพื่อนของตนให้ทราบถึงข่าวดีที่ว่า บัดนี้ ตนได้พบอมฤตธรรมนั้นแล้ว !

บัดนี้อุปติสสะมีใบหน้าแจ่มใสอิ่มเอิบสงบเสงี่ยม เช่นเดียวกับใบหน้าของบรรพชิตผู้ที่ได้บอกกล่าวอมฤตธรรมแก่เขา เมื่อโกลิตะได้เห็นอุปติสสะมีใบหน้าเช่นนั้น กำลังเดินใกล้เข้ามา ก็ทราบได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นแก่สหายของเขาแล้ว จึงได้ถามว่า "เพื่อนเอ๋ย ทำไมหน้าตาของท่านจึงดูแจ่มใสรุ่งเรืองยิ่งนัก ท่านได้พบอมฤตธรรม ซึ่งเราทั้งสองได้แสวงกันมาเป็นเวลานานนักแล้ว อย่างนั้นหรือ ?"

อุปติสสะได้ตอบด้วยความร่าเริงว่า "อย่างนั้น อย่างนั้น เพื่อนเอ๋ย เราได้พบอมฤตธรรมนั้นแล้ว โกลิตะได้ถามอย่างรีบร้อนว่า "เป็นอย่างไรกันเพื่อน ? เป็นอย่างไรกัน ?" อุปติสสะได้บอกแก่โกลิตะเพื่อนร่วมใจของเขา ถึงเรื่องบรรพชิตแปลกหน้า ที่เขาได้พบ ขณะที่ท่านกำลังบิณฑ-บาตอยู่ตามท้องถนนในเวลาเช้า นุ่งห่มจีวรสีเหลือง มีท่าทางสงบสำรวม ชนิดที่เขาไม่เคยเห็นในนักบวชรูปใดมาก่อนเลย และบอกให้ทราบถึงการที่เขาได้ติดตามไปจนถึงประตูเมือง และได้ไต่ถามถึงมูลเหตุที่ทำให้ท่านมีผิวพรรณผ่องใส สงบเสงี่ยมเช่นนั้น ในที่สุดอุปติสสะได้กล่าวคาถามีจำนวนสี่บาท ซึ่งบรรพชิตรูปนั้นได้กล่าวแล้ว ให้โกลิตะฟัง และในขณะนั้นเอง โกลิตะก็ได้เห็นธรรม รู้แจ้งในอมฤตธรรมนั้นด้วย.

ตอนที่ ๖๒ พระสารีบุตร และ พระโมคคัลลาน การบวช การเป็นอัครสาวก เสด็จกบิลพัศดุ์

โกลิตะได้เห็นธรรม รู้แจ้งว่า อมฤตธรรมนั้น มิได้มีเกิดอยู่ในโลกนี้ ในลักษณะที่เป็น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และความนึกคิดต่าง ๆ และเพราะเหตุที่อมฤตธรรมนั้น มิได้เป็นสิ่งที่มีความเกิดขึ้น เช่นนั้นเอง จึงเป็นสิ่งที่ไม่ดับ คือไม่ตาย.

ในที่สุด สหายคู่นั้น ได้ตรงไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า และถือเอาพระพุทธองค์เป็นครูแทนครูสญชัยสืบไป พระองค์ทรงรับเขาทั้งสองเข้าเป็นภิกษุ และต่อมาได้เป็นพระอัครสาวกของพระองค์ เนื่องจากมีความรู้ สติปัญญา และความสามารถมาก และมีนามซึ่งรู้จักกันในโลกนี้ว่า **"พระสารีบุตร"** และ **"พระโมคคัลลาน"** บรรพชิตที่ได้บอกอมฤตธรรมแก่ท่านทั้งสอง โดยคาถาสี่บาทนั้น มีนามว่า **"อัสสชิ"** เพราะฉะนั้น คาถานั้นจึงได้นามว่า **"คาถาของพระอัสสชิ"** สืบมา.

มิใช่เพียงแต่อุปติสสะกับโกลิตะเท่านั้น ที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุกับพระพุทธองค์ ขณะที่ประทับอยู่ใกล้นครราชคฤห์ในคราวนี้ แต่ก็ยังมีคนหนุ่มตระกูลสูงเป็นจำนวนมาก ได้สละบ้านเรือน

มารดาบิดา ญาติใหญ่น้อย แล้วมาบวชเป็นภิกษุสาวกของพระองค์ ผู้มีนามที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า **"พระศากยมหามุนี"** ทั้งนี้เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเป็นศาสดาที่แตกต่างจากศาสดาอื่น ๆ ในประเทศนั้น ในข้อที่ทรงมีพระชาติกำเนิดอันสูงศักดิ์และประเสริฐ และทรงมีการบรรลุธรรมอันสูงสุด ซึ่งเมื่อใครปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ จนถึงที่สุดแล้ว จักได้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง โดยสิ้นเชิง.

ความจริงมีว่า ในครั้งนั้น คนหนุ่ม ๆ ได้พากันออกบวชเป็นจำนวนมาก จนถึงกับประชาชนของประเทศนั้น พากันรู้สึกตกใจ ไม่สบายใจ และบางพวกถึงกับโกรธแค้น คนบางพวกได้พากันไปร้องทุกข์กับพระองค์ว่า ถ้ายังออกบวชกันเป็นจำนวนมากอยู่เช่นนี้ ในไม่ช้าก็จักไม่มีคนหนุ่มที่จะประกอบกิจการงานตามบ้านเรือนอีกต่อไป เขาพากันกล่าวว่า ในไม่ช้า จักไม่มีครอบครัวเพิ่มขึ้น จักไม่มีเด็กเกิดมา บ้านเมืองก็จักรกร้างว่างเปล่า เพราะพวกผู้ชายพากันออกบวชเป็นภิกษุเสียหมด.

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งเป็นพระพุทธบิดา ได้ทรงทราบข่าวว่า บัดนี้พระโอรสของพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว และกำลังประทับอยู่ที่นครราชคฤห์ จึงได้ทรงผู้เดินข่าวไปกราบทูล เพื่อให้พระพุทธองค์ทรงทราบว่า บัดนี้พระพุทธบิดาทรงชรามากแล้ว และได้ขอร้องให้พระองค์เสด็จไปเพื่อจะได้มีโอกาสเห็นพระองค์สักครั้งหนึ่ง ก่อนแต่จะสิ้นพระชนม์.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ตลุ่มโปง (๒ ชั้น)

จะกลับกล่าว ข้างแคว้น แดนสักกะ
พระบิดา สุทโธทนะ หฤหรรษ์
ได้ทราบข่าว เขาเล่า เลื่องลือกัน
ว่าพระยุพ- ราชนั้น ตรัสรู้
เป็นพระ สัมมา สัมพุทธเจ้า
เสด็จเนา ราชคฤห์ นครหรู
จึงส่งคน ไปเฝ้า พระเจ้าครู
เชิญเสด็จ กลับสู่ นครา.

บังเอิญคนเดินข่าวซึ่งพระเจ้าสุทโธทนะทรงส่งไปนั้น ได้ไปถึงนครราชคฤห์ในขณะที่พระพุทธองค์กำลังทรงแสดงธรรมแก่ประชาชนอยู่ เขาจึงได้นั่งฟังธรรมไปจนจบ โดยยังไม่ได้ทูลแจ้งข่าวที่ตนรับเอามา แต่พระธรรมที่พระพุทธองค์กำลังทรงแสดงนั้นปรากฏแก่เขาว่า มีความไพเราะและมีความจริงแท้อย่างน่าอัศจรรย์ จนเมื่อการแสดงธรรมจบลงแล้ว เขามีความพอใจและปลาบ

ปลื้มในธรรมนั้น จนลืมเรื่องราวที่เขารับรับสั่งมา ลืมจนกระทั่งว่า ตนเองนั้นเป็นคนเดินข่าว ดังนั้นแทนที่จะทูลแจ้งข่าว เขากลับขอบวชเป็นภิกษุ และอยู่อาศัยฟังธรรมของพระองค์สืบไป.

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงคอยอยู่เป็นเวลานาน มิได้เห็นคนเดินข่าวของพระองค์กลับมา จึงได้ทรงส่งผู้เดินข่าวพวกอื่นอีก ให้ไปทูลแจ้งข่าวแก่พระพุทธองค์ และเพื่อติดตามข่าวอันเกี่ยวกับคนเดินข่าวชุดแรกด้วย แต่พวกเดินข่าวพวกที่สองนี้ ก็อย่างเดียวกัน ได้ไปถึงในตอนเย็น ในขณะที่ได้มีการแสดงพระธรรมเทศนา เขาได้ฟัง ได้พอใจ จนลืมการส่งข่าว และได้บวชเป็นภิกษุเสีย โดยทำนองเดียวกันอีก พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงส่งไปใหม่ เป็นครั้งที่สาม ที่สี่ จนถึงครั้งที่เก้า เหตุการณ์ก็ได้เป็นไปในทำนองเดียวกันทั้งสิ้น คือคนเหล่านั้นได้หลงไหลในพระธรรมเทศนา จนลืมตนเอง ลืมการแจ้งข่าว และได้บวชเป็นภิกษุ เพื่ออยู่ฟังพระธรรมเทศนาต่อไปด้วยความกระหาย.

ตอนที่ ๖๓ อุทายิ คนเดินข่าวที่ฉลาด

พระเจ้าสุทโธทนะทรงประหลาดพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ในการที่คนเดินข่าวมิได้กลับมาเลยแม้แต่คนเดียว และเมื่อทรงหมดความสามารถในการที่จะได้รับข่าวแต่อย่างใดแล้ว จึงได้ทรงขอร้องต่อพระนางยโสธรา ซึ่งเป็นพระสุณิสา (ลูกสะใภ้) ของพระองค์ ให้ทรงส่งข่าวเป็นของพระนางเอง ไปดูบ้าง ผลก็เป็นเช่นเดียวกัน ส่งไปกี่คน ๆ ก็มิได้รับข่าวอย่างใดกลับมา จนกระทั่งพระนางยโสธรา ก็ทรงหมดความสามารถเช่นเดียวกัน.

พระเจ้าสุทโธทนะทรงระลึกขึ้นได้ว่า ทีคนหนุ่มในราชสำนักอยู่คนหนึ่งชื่อ "อุทายิ" เคยเป็นเพื่อนเล่นคนโปรดของเจ้าชายสิทธัตถะ ตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็กอยู่ด้วยกัน พระองค์ทรงดำริว่า ถ้าหากส่งอุทายินี้ไปแล้ว บางทีจะทำให้พระพุทธองค์เสด็จสู่นครกบิลพัศดุ์ได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงส่งอุทายิไปทูลอาราธนาให้พระองค์เสด็จมาสู่นครกบิลพัศดุ์ เพื่อเป็นโอกาสให้ทุก ๆ คนในที่นั้นได้เห็นพระพักตร์ของพระองค์สักครั้งหนึ่ง โดยที่คนเหล่านั้นก็คือ พระราชบิดาของพระองค์ พระชายาของพระองค์ พระโอรสของพระองค์ และประชาชนพลเมืองซึ่งจะต้องเป็นของพระองค์ ถ้าหากว่ามิได้ทรงสละราชสมบัติ ออกไปผนวชเสีย นั่นเอง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง นกจาก

ส่งอำมาตย์ ราชทูต ไปหลายครั้ง
ไม่คืนหลัง หลงธรรม เทศนา

บ้างไปขอ เป็นศิษย์ บรรพชา
ตามเสด็จ พระศาสดา ไม่กลับวัง
พระบิดา ต้องใช้ คนใหม่อีก
เลือกที่ไม่ หลบหลีก พระรับสั่ง
เลือกได้ กาฬุทายี มีพลัง
เป็นเพื่อนขลัง คนโปรด พระโอรส.

ทำนอง ต่อยหม้อ

สั่งกำชับ รับความ ไปกราบทูล
ตามเค้ามูล ราชวงศ์ ทรงกำศรด
พระชายา พระบิดา พระโอรส
พลเมือง ทั้งหมด เร่าร้อนใจ
อยากใคร่พบ พระองค์ พงศ์พุทธะ
ขอเชิญพระ เสด็จสนอง พอผ่องใส
พระพุทธองค์ ทรงรับ ว่าจักไป
พร้อมสาวก ครรไล ในการควร.

ตอนที่ ๖๔ การต้อนรับของชาวกบิลพัศดุ์

เมื่ออุทายิได้มาถึงนครราชคฤห์แล้ว เขาก็ได้ทราบถึงสาเหตุที่ว่า ทำไมคนเดินข่าวเหล่านั้นจึงไม่กลับไปสู่นครกบิลพัศดุ์เลยสักคนเดียว ในขณะที่เขาเข้าไป พอสักได้ยินเสียงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเท่านั้น เขาได้พยายามที่จะไม่ฟังพระธรรมเทศนานั้นต่อไปอีก โดยที่กลัวว่า เขาจะต้องกลายเป็นอย่างเดียวกับนักเดินข่าวคนก่อน ๆ เมื่อจบการแสดงพระธรรมเทศนา เขาได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ถวายความเคารพอย่างสูงสุดแล้ว ได้กราบทูลพระองค์ว่า พระราชบิดา พระชายา และพระโอรส พร้อมทั้งชาวนครกบิลพัศดุ์ทั้งปวง มีความกระหายถึงกับมีความร้อนใจในการที่จะได้เห็นพระองค์ และหวังในความกรุณาของพระองค์ว่า จะโปรดเสด็จไปเยี่ยมเขาโดยด่วน พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบด้วยความเมตตาเป็นอย่างยิ่งว่า พระองค์ไม่ปฏิเสธในความประสงค์ของคนเหล่านั้น และจะเสด็จไปสู่นครกบิลพัศดุ์ เพื่อเยี่ยมเยียนเขาโดยเร็ว ดังนั้นอุทายิ จึงได้รีบกลับไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะ ให้ทรงทราบว่า พระสิทธัตถะในกาลก่อนนั้น บัดนี้ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของชาวโลกแล้ว จักเสด็จมาสู่นครกบิลพัศดุ์ เพื่อกระทำหน้าที่ที่บุตรจักต้องทำตอบแทนแก่บิดาในไม่ช้า.

ทุกคนในนครกบิลพัศดุ์ นับตั้งแต่พระราชาลงไป ได้มีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้ทราบว่า พระราชกุมารผู้ซึ่งได้ละทิ้งพวกเขาไปเป็นเวลา ๖ ปีมาแล้ว ไปบวชเป็นนักบวช อาศัยอาหารของผู้อื่นเลี้ยงชีวิต เพื่อการบรรลุธรรมอันสูงสุดนั้น บัดนี้ ได้ประสบความสำเร็จตามความประสงค์ ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาของคนทั้งหลาย ไม่เพียงแต่ของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นศาสดาของเทวดาทั้งหลายด้วย ทั้งจะเสด็จมาเยี่ยมพวกเขา และบอกธรรมะ ที่ได้ตรัสรู้นั้นให้แก่เขา.

ประชาชนเหล่านั้นได้พากันทำความสะอาดถนนหนทาง ทุกหนทุกแห่ง ในนครกบิลพัศดุ์ และประดับประดาบ้านเรือนด้วยดอกไม้ ทิวธง แถบผ้าสีต่าง ๆ กัน เพื่อเตรียมรับพระกุมารของตน ๆ ในฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสของพระราชาของตน และทั้งทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จมาถึงนครกบิลพัศดุ์ในเวลาเย็นวันหนึ่ง ได้ประทับอยู่ในอุทยานนอกนคร ตามธรรมเนียมของนักบวชทั้งหลาย ในวันรุ่งเช้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตตามถนนต่าง ๆ ภายในเมืองตามที่พระองค์เคยทรงกระทำเป็นปรกติ ผู้ที่ได้เห็นพระองค์เสด็จดำเนินบิณฑบาตแล้ว บางคนได้เข้าไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบ พระเจ้าสุทโธทนะทรงสลดพระทัย พร้อมทั้งทรงพระพิโรธ ในการที่ได้ทรงสดับข่าวเช่นนั้น พระองค์รับสั่งให้รีบขับราชรถพาพระองค์ตรงไปยังถนนซึ่งมีผู้แจ้งข่าวว่า พระพุทธองค์กำลังทรงเที่ยวขออาหารอยู่อย่างคนขอทาน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง กาเรียนทอง

ครั้นพุทธองค์ เสด็จตรง สู่นคร
ทรงพักผ่อน ในสวน อันเหมาะสม
ตามวิถี แห่งเพศ ภิกขุนิยม
ครั้นรุ่งสาง นุ่มห่ม กาสาวพัสตร์
เสด็จออก บิณฑบาต ตามถนน
ผู้คน ตักบาตร กันแออัด
พระบิดา ทรงทราบ แสนโทมนัส
โอ้กษัตริย์ ลูกพ่อ เป็นขอทาน.

ตอนที่ ๖๕ ความเข้าใจไม่ตรงกันระหว่างพระราชบิดากับพระพุทธองค์

พระเจ้าสุทโธทนะได้เสด็จมาถึงถนนสายนั้น ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์กำลังทรงดำเนินอยู่บนท้องถนน มีบาตรอันเต็มไปด้วยอาหาร อยู่ในพระหัตถ์ กำลังบ่ายพระพักตร์มาตามทางที่ตรงไปสู่พระราชวัง มีประชาชนห้อมล้อมถวายความเคารพอยู่โดยรอบ แต่ความน้อยพระทัย**และความพิโรธของพระเจ้าสุทโธทนะ ในข้อที่พระโอรสของพระองค์ ทรงกระทำภิกขาจารในถิ่น**แคว้นที่อะไร ๆ ก็เป็นของพระองค์ ซึ่งพระองค์อาจถือเอาได้ โดยไม่ต้องมีการขออนุญาตเช่นนี้ยังความกลัดกลุ้มอยู่ในพระหฤทัยของพระองค์อย่างใหญ่หลวง พระองค์ได้เสด็จตรงเข้าไปยังพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพ้อด้วยพระสำเนียงอันแสดงความขัดแค้นเจือด้วยความน้อยพระทัย.

"ลูกเอ๋ย นี่หรือ ที่เป็นข่าวดีที่พ่อได้รับ ? เพื่อทำอย่างนี้เท่านั้นแหละหรือ ที่ลูกทิ้งบ้านเมืองของพ่อไปแล้ว เพื่อกลับมาเป็นขอทานเลี้ยงชีวิตวันหนึ่ง ๆ อย่างคนขอทานทั่วไป ในประเทศของพ่อ ? โถ ! ลูกเอ๋ย ในวันนี้ ลูกได้ทำความเสื่อมเสียแก่พ่อ แก่ราชวงศ์ของเจ้า อย่างที่สุดแล้ว เคยมีครั้งไหนบ้างที่วงศ์ตระกูลของเจ้า เคยทำอย่างนี้ ? เคยมีครั้งไหนบ้าง ที่พวกเราเคยเที่ยวขออาหารอย่างคนขอทานเช่นนี้ ?"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ตะนาวแปลง

โอ้ว่า อนิจจา ลูกของพ่อ
มาคิดล่อ ลวงตา ช่างชั่วหนัก
ทิ้งพ่อแม่ ลูกเมีย เสียทั้งรัก
ราชบัลลังก์ สูงศักดิ์ ผลักกระเด็น.
รัชทายาท สามารถ เป็นจักรพรรดิ์
ราชสมบัติ เนืองนอง มองไม่เห็น
ไปนิยม ขอทาน งานลำเค็ญ
ไม่มีความ ดีเด่น ประการใด.

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบพระราชบิดา ซึ่งทรงโกรธกริ้วเพราะความเข้าพระทัยผิด อย่างเรียบ ๆ ว่า ดูก่อน มหาราช นี่แล **เป็นการกระทำที่วงศ์ตระกูลของอาตมาได้เคยปฏิบัติกันมาแล้วอย่างแท้จริง"** พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงตวาดขึ้นว่า "เท่าที่มนุษย์เขาจำกันได้นั้น วงศ์ตระกูลของเจ้าเป็นเจ้าแผ่นดินกันทุกคน **ไม่มีใครสัก**คนเดียวเคยทำสิ่งที่น่าอดสู เช่นนี้"

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบอย่างเรียบ ๆ สืบไปว่า "ดูก่อน มหาราช ข้อนั้นก็เป็นความจริงเหมือนกัน แต่ในที่นี้ อาตมาไม่ได้หมายถึงการสืบตระกูลอย่างชาวโลกเช่นนั้น **บัดนี้อาตมาเป็นผู้ถูกนับเนื่องเข้าในตระกูลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงมาแล้ว** อาตมาหมายถึงพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเอง เมื่อกล่าวว่า อาตมาได้ทำตรงตามที่วงศ์ตระกูลของอาตมา ได้เคยทำกันมาแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน ได้ทรงกระทำดั่งนี้มาด้วยกันทั้งนั้น และการทำอย่างนี้เท่านั้น ที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย **อาตมาจึงได้กระทำอย่างเดียวกัน.**"

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดำเนินไปตามท้องถนนพร้อมกับพระพุทธบิดา ตรงไปยังพระราชวังนั้น พระองค์ได้ตรัสแก่พระพุทธบิดาว่า พระองค์มิได้เสด็จกลับมาสู่บ้านเกิดของพระองค์ อย่างคนสิ้นเนื้อประดาตัวที่กลับมามือเปล่า **พระองค์ตรัสยืนยันว่า พระองค์ได้นำเอาเพชรพลอยที่มีค่าสูงสุดในโลก เป็นเพชรพลอยแห่งสัจจธรรม ที่สามารถนำคนไปสู่ความสุขอันไม่เปลี่ยนแปลงของพระนฤพาน.**

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง เขมรลออองค์

พระพุทธองค์ ทรงทราบ ในพระจิต
พระบิดา ว่าคิด ปานไฉน
จึงตรัสตอบ ตามทำนอง ผ่องพระทัย
ตถาคต นี้ไซร้ พุทธพงศ์
พระพุทธะ ปฏิบัติ จัดชีวิต
บรรพชิต เยี่ยงนี้ มิให้หลง
วัตถุนิยม เกลือกกลั้ว มัวพะวง
แต่หยิบตรง ยอดมณี มาอวยทาน.

ตอนที่ ๖๖ การโปรดพระญาติ

เมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จมาถึงพระราชวังแล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม อันเป็นทางดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ที่พระองค์ทรงค้นพบ แก่พระพุทธบิดาและคนอื่น ๆ อย่างละเอียดละออ ชัดเจนแจ่มแจ้ง จนเป็นที่เข้าใจแก่คนทั้งหลายในที่นั้น และพากันยอมรับธรรมะนั้นนำไปประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นสาวกของพระองค์สืบไป แลในเวลาภายหลังต่อมา พระโอรสของพระพุทธองค์ ซึ่งมีนามว่า **ราหุล** นั้น ก็ได้ออกบวชด้วยเหมือนกัน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ช้างประสานงา

รัตนา	*ราคา*	*ค่าสูงเลิศ*
คือสัจจธรรม	*ประเสริฐ*	*สุดบรรหาร*
ขอปวงชน	*ฟังเถิด*	*เปิดดวงมาลย์*
เข้าถึงธรรม	*เพื่อสบ*	*ศานต์ไพบูลย์*
เห็นแก่ตัว	*มัวเมา*	*กามกินเกียรติ์*
เป็นเสนียด	*ร้อนใจ*	*ไม่หายสูญ*
ทำหน้าที่	*เพื่อหน้าที่*	*ดีพร้อมมูล*
เพียงเท่านี้	*เพียบพูน*	*พลังพลัน*

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

เพื่อนิพพานนั้น	*ใครใคร่*	*ใฝ่ประสงค์*
ต้องจำนง	*ประพฤติธรรม*	*เป็นลำสัน*
อุตส่าห์ฝึก	*ขำระใจ*	*ไปทุกวัน*
ไม่ยึดมั่น	*ใดผอง*	*เป็นของตน*
ก็จะตัด	*โลภรัก*	*ทักโกรธหลง*
บรรเทาลง	*ที่ละน้อย*	*ค่อยฝึกฝน*
ไม่ช้าพลัน	*เย็นได้*	*ในกมล*
ไม่ต้องทน	*ทุกข์เร้า*	*เผาวิญญาณ์.*

ตอนที่ ๖๗ พุทธกิจประจำวัน

พระพุทธองค์ได้ทรงทำการเทศนาสั่งสอนมหาชน รวมทั้งสิ้นเป็นเวลา ๔๕ ปี ตลอดเวลาเหล่านี้ พระองค์ได้เสด็จท่องเที่ยวไปในดินแดนแห่งประเทศอินเดียภาคเหนือ ซึ่งบัดนี้เป็นมณฑลอูธและเบ็งกอลเหนือเป็นส่วนใหญ่ นอกจากในฤดูฝนแล้ว พระองค์ไม่ค่อยทรงพักค้างคืนที่ใดเกินกว่า ๒–๓ คืน ในฤดูฝนอันเป็นฤดูจำพรรษานั้น ส่วนมากพระองค์ประทับอยู่ที่สวนเวฬุวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารน้อมถวาย ใกล้นครราชคฤห์ หรือที่เชตวัน ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้นครสาวัตถี.

ตลอดเวลาเหล่านี้ พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน ดังนี้คือ พระองค์ทรงตื่นจากบรรทมก่อนเวลารุ่งสาง ทรงชำระพระสรีรกายแล้ว ทรงกระทำสมาธิ สอดส่องอุปนิสัยสัตว์ทั้งหลายว่าผู้ใดมีอุปนิสัยแก่กล้า สมควรได้รับธรรมเทศนาในวันนี้ ก็จักเสด็จไปโปรดเขาเหล่านั้นในวันนั้น.

ครั้นเวลารุ่งสว่างแล้ว พระองค์ทรงจีวรถือบาตรในพระหัตถ์ เสด็จไปบิณฑบาตตามหมู่บ้านซึ่งอยู่ใกล้ที่ที่พระองค์ประทับ จากบ้านโน้นสู่บ้านนี้ พระเนตรทอดจับอยู่ที่พื้นดิน ทรงรับอาหารตามแต่ผู้มีใจบุญจะถวายสิ่งใด โดยใส่ลงไปในบาตร บางคราวเสด็จไปแต่ลำพังพระองค์เดียว บางคราวเสด็จไปกับภิกษุสงฆ์ เดินเป็นแถวเดี่ยวเรียงองค์ไม่ลักลั่น ทุกองค์ถือบาตรอยู่ในมือ มีกิริยาอาการสงบเสงี่ยมและแช่มชื่นเหมือนกันหมด ในบางคราว มีคนบางคนอาราธนาพระองค์ให้ฉันอาหารบิณฑบาตตามบ้านเรือนของเขา ในกรณีเช่นนี้ ที่เป็นการสมควร พระองค์ได้ทรงรับอาราธนาประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาจัดถวาย ทรงฉันอาหารจากบาตร ที่เขารับไปจากพระองค์ เมื่อเสร็จจากการฉันและล้างพระหัตถ์แล้ว พระองค์จักตรัสสนทนากับบุคคลที่อยู่ในที่นั้น โดย **ทรงแนะนำชี้แจงให้เขารู้จักสิ่งที่ดีและชั่ว ที่เป็นไปเพื่อสุขและทุกข์ ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น** ทรงชี้ชวนให้บุคคลเหล่านั้นมีความกล้าหาญในการที่จะปฏิบัติ หลังจากนั้นพระองค์จักเสด็จกลับไปสู่ที่ประทับที่พระอาราม.

ณ ที่นั้น พระองค์จะประทับนั่งเงียบ ๆ อยู่ในเรือนพักหรือตามโคนต้นไม้ ในบริเวณใกล้เคียงทรงรอคอยจนกระทั่งภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่อาศัยกับพระองค์ เสร็จจากการฉันอาหารบิณฑบาตด้วยกันทุกองค์ และพระองค์จักเสด็จไปทรงพักผ่อนในที่ประทับส่วนพระองค์ ทรงล้างพระบาทแล้วเสด็จเข้าสู่ห้องที่ประทับชั่วขณะหนึ่ง เมื่อภิกษุประชุมพร้อมกันในโรงประชุม เพื่อสนทนากันแล้วพระองค์จักเสด็จไปตรัสข้อความเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งเหมาะสมแก่ที่ประชุมนั้น หรือที่ภิกษุเหล่านั้นกำลังพูดค้างอยู่ **พระองค์จักทรงเร้าใจให้ภิกษุเหล่านั้นมีความพากเพียรในการศึกษา และการปฏิบัติพระธรรมวินัย ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้ลุถึงจุดหมายปลายทาง คือ นิพพาน เสียแต่ในชาติอันเป็นปัจจุบันนี้ทุกคราวไป.**

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๖๕ ทำนองพราหมณ์ดีดน้ำเต้า

เมื่อพระองค์ตรัสข้อความเหล่านั้นจบลงแล้ว มักจะมีภิกษุบางรูปทูลขอให้พระองค์ทรงบอกข้อธรรมสำหรับการบำเพ็ญภาวนาของตนโดยเฉพาะ ในข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งเหมาะแก่อุปนิสัยของตน พระองค์ก็จะทรงพินิจพิจารณาและประทานบทธรรมที่เหมาะสมที่สุด สำหรับภิกษุรูปนั้น จะเป็นบทที่ยากหรือง่าย ย่อมแล้วแต่พระองค์จะเห็นสมควร ว่าภิกษุรูปนั้นเป็นผู้มีความสามารถเพียงใด และได้บำเพ็ญมาแล้วอย่างไร ภิกษุทั้งหลายจักเลิกประชุมเมื่อถึงเวลาสมควร ต่างรูปต่างจักไปสู่ที่สงัด มีโคนไม้หรือป่าไม้ หรือเรือนร้าง เป็นต้น เพื่อบำเพ็ญภาวนาตามบทธรรมที่ได้รับมาจากพระพุทธองค์ ส่วนพระพุทธองค์ก็จักเสด็จกลับไปสู่ที่ประทับที่เป็นส่วนพระองค์.

หากเป็นฤดูร้อน พระองค์จักทรงพักผ่อนอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง จนกระทั่งเพียงพอแก่อัธยาศัย ในขณะนี้เป็นโอกาสที่ประชาชนตามหมู่บ้าน หรือจังหวัดใกล้เคียง จะมาเฝ้าพระองค์ในตอนเย็น บางพวกก็นำสิ่งของมาถวาย บางพวกก็มาเพื่อฟังธรรม พระองค์จะทรงแสดงธรรมด้วยพระกิริยาวาจาที่น่าเลื่อมใส โดยวิธีที่จะให้คนทุกคนในที่นั้น ได้ความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นคนยากจนหรือคนมั่งมี คนเรียนมากหรือคนเรียนน้อย ทุกคนในที่นั้น จะรู้สึกราวกะว่า พระองค์ได้ตรัสข้อความเหล่านั้น เพื่อเขาเองโดยเฉพาะ.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง บรเทศ

ใครได้ฟัง พระธัม มะโอวาท
ดุจมุ่งมาด ประโลมเร้า เขาอาจหาญ
เหมือนจำเพาะ เจาะแจก ธรรมทาน
จึ่งเบิกบาน ใคร่สดับ รับฟังธรรม.

ตอนที่ ๖๘ พุทธกิจประจำวัน (ต่อ)

ทุกคนที่มาประชุมฟังพระธรรมเทศนา จะรู้สึกราวกับว่า พระองค์ได้ตรัสข้อความเหล่านั้น เพื่อเขาเองโดยเฉพาะ จนตลอดเวลา ไม่มีความรู้สึกว่ามีเรื่องอื่น ที่ตรัสกับบุคคลอื่น แม้แต่หน่อยเดียว เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว ทุกคนมีความพอใจและปลาบปลื้มสรรเสริญพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นผู้รับนับถือพระธรรมและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด จนตลอดชีวิต ต่อพระพักตรของพระองค์ ทุกคนกลับไปบ้านด้วยใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยธรรมะที่ตนได้ยินได้ฟังทั้งหมดในวันนั้น

เมื่อคนเหล่านั้นกลับไปแล้ว พระองค์จักเสด็จไปสู่ที่สรงน้ำแห่งใดแห่งหนึ่ง ในพระอาราม ถ้ามีสระหรือเหมาะสมแก่การสรง ในบริเวณใกล้เคียง พระองค์จักเสด็จไปสรง ณ ที่นั้น เป็นการชำระพระวรกายในตอนเย็น หลังจากนั้นแล้ว จักทรงพักผ่อนระงับพระทัย ด้วยสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเวลาพอสมควร.

ตอนนี้เป็นเวลาเย็นมากแล้ว เป็นโอกาสของภิกษุบางพวก ซึ่งมิได้อยู่อาศัยกับพระองค์ ได้เดินทางมาจากที่อื่น เพื่อเฝ้าพระองค์ เพื่อการเยี่ยมเยียนหรือเพื่อขอรับพระพุทธโอวาท อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความปรารถนา พระองค์ทรงต้อนรับ ปราศรัยแก่ภิกษุเหล่านั้น และประทานคำสั่งสอนชี้แจง ตลอดจนถึงทรงอธิบายธรรมะที่ยาก ๆ ให้เป็นที่เข้าใจแก่ภิกษุเหล่านั้น จนกระทั่งทูลลาพระองค์ กลับไปด้วยความพอใจและร่าเริงในธรรม.

พระองค์ได้ทรงพยายามกระทำกิจเหล่านั้น ด้วยความกรุณาและความอดกลั้นอดทน และเต็มพระทัยอย่างยิ่ง ตลอดเวลา ๔๕ ปี ที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อภิกษุทั้งหลายเป็นประจำทุก ๆ วัน มิได้ขาด ในการตอบปัญหาและอธิบายข้อยุ่งยากต่าง ๆ ไม่เคยมีสักครั้งเดียวที่พระองค์ได้ทรงขัดพระทัยในการซักถามของผู้สงสัยหรือทรงรำคาญขัดเคืองแก่ผู้หนึ่งผู้ใดที่ได้มาทูลถาม ไม่ว่าเขาจะมาถามอย่างมิตรหรืออย่างศัตรู และไม่มีปัญหาใด ๆ ที่มีผู้ถามแล้ว พระองค์จะทรงตอบไม่ได้.

พระองค์ทรงพร้อมอยู่เสมอ ที่จะตรัสแก่บุคคลนานาชนิดที่มาเฝ้าพระองค์ ด้วยถ้อยคำอันเหมาะสม ไม่ว่าเขาจะมาถามอย่างมิตรหรือศัตรู และไม่มีปัญหาใด ๆ ที่มีผู้ถามแล้วพระองค์จะทรงตอบไม่ได้.

พระองค์ทรงพร้อมอยู่เสมอ ที่จะตรัสแก่บุคคลนานาชนิด ที่มาเฝ้าพระองค์ ด้วยถ้อยคำอันเหมาะสม ไม่ว่าเขาจะมาถามเพราะความอยากรู้อยากเข้าใจ หรือว่าจะมาล่อถามให้พระองค์ทรงติดกับจนมุม ในถ้อยคำของพระองค์เอง สำหรับผู้ที่มาถามด้วยความอยากรู้ในข้อธรรมที่ลึกซึ้งต่าง ๆ นั้น พระองค์ได้ประทานคำตอบที่สำเร็จประโยชน์แก่คนเหล่านั้น และเป็นที่พอใจอย่างยิ่ง สำหรับบางคนที่มาเพื่อท้าทายหรือลองดีกับพระองค์นั้น ก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่ได้พ่ายแพ้แก่พระปรีชาของพระองค์จนถึงกับยอมรับนับถือถ้อยคำของพระองค์ หรือยอมบวชเป็นสาวกผู้จงรักภักดีต่อพระองค์จนตลอดชีวิต.

ในตอนพลบ เมื่อทรงเหน็ดเหนื่อย ด้วยการนั่งตลอดวัน พระองค์จักทรงดำเนินไปมา ในที่ใดที่หนึ่งในพระอารามนั้น เพื่อเป็นการบำบัดความเมื่อยขัดที่เกิดขึ้นแก่ร่างกายของพระองค์ จนกระทั่งมีความสดชื่นและคล่องแคล่วดังเดิม เมื่อได้ทรงเดินจงกรมดังกล่าวนี้ จนพอแก่พระอัธยาศัยแล้ว พระองค์ก็พร้อมที่จะทรงสนทนากับพระภิกษุสงฆ์อีกระยะหนึ่ง ในตอนค่ำทุก ๆ คืน.

ในตอนดึก เป็นโอกาสที่บุคคลชั้นสูง มีพระราชาแห่งนครนั้น ๆ เป็นต้น จะได้พากันมาเฝ้าเพื่อทรงสนทนาและไต่ถามปัญหาบางประการ ตามที่อยากจะทราบ พระองค์จะตรัสตอบแก้ปัญหาของอิสรชนเหล่านั้นจนเป็นที่พอใจ และพากันกลับไปในเวลาอันสมควร.

หลังจากนั้นแล้ว พระองค์จักทรงพักผ่อนบรรทมหลับด้วยพระอาการที่เรียกว่า "**ประทับสีหเสยยา** คือการนอนตะแคงทางเบื้องขวา มีพระบาทซ้อนเหลื่อมกัน มีพระหัตถ์วางพาดไป ตามยาวแห่งลำตัว พระหัตถ์ข้างหนึ่งงอพับเข้ามาวางแนบอยู่ข้างพระเศียร ดังจะเห็นได้จากแบบพระพุทธรูปปางไสยาสน์ทั่ว ๆ ไป ทรงกำหนดสติในการลุก เมื่อถึงเวลาจะต้องลุก พระองค์ทรงตื่นบรรทมในเวลาประมาณ ๒ ชั่วนาฬิกาก่อนเวลาย่ำรุ่ง แล้วทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ด้วยการเข้าสมาธิภาวนา ตรวจส่องดูอุปนิสัยของสัตว์ผู้ควรรับธรรมเทศนา ในวันรุ่งขึ้นสืบไป.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๖๕
ทำนอง บรเทศ

ตอนที่ ๖๘ การระงับข้อพิพาท ตามแบบของพระองค์

ตลอดเวลา ๔๕ พรรษาแห่งการเทศนาสั่งสอนของพระองค์นั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจอย่างครบถ้วน ดังกล่าวนี้ ทุก ๆ วัน ยกเว้นแต่คราวเดินทาง พระองค์ได้ทรงใช้เวลาของพระองค์ให้หมดในการสั่งสอน มิใช่เพียงแต่ทางธรรมะในพระศาสนาเท่านั้น แต่ยังได้ทรงตอบปัญหาและชี้แจงข้อความอันเกี่ยวกับการครองชีวิตอย่างชาวโลก แก่ผู้ที่ประสงค์จะทราบพร้อมกันไปด้วย ในหมู่ประชาชน ซึ่งพระองค์ได้เสด็จผ่านไป อย่างเหมาะสมแก่เหตุการณ์และบุคคลในที่นั้น ๆ ด้วยพระปัญญาอันรอบรู้และเฉียบแหลมของพระองค์.

ตัวอย่างในเรื่องนี้ คือครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์ประทับอยู่ที่พระอารามเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี ประชาชนชาวเมืองกบิลพัศดุ์ และนครโกลียะ กำลังวิวาทกันด้วยเรื่องการทดน้ำเพื่อทำนา เวลานั้น เป็นเวลาที่ฝนแล้ง ไม่ตกเป็นเวลานานเกินไป ลำธารที่มีอยู่ในระหว่างเนื้อนาของชนชาวกบิลพัศดุ์และชาวโกลียะ ได้แห้งขอด จนมีน้ำเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย คนเหล่านั้นต่างฝ่ายต่างต้องการจะได้น้ำทั้งหมดนั้น มาเป็นของตัว โดยไม่แบ่งให้อีกฝ่ายหนึ่งเลย จึงเกิดทะเลาะวิวาทกัน และเตรียมพร้อมที่จะประหัตประหารกัน เพื่อให้ได้น้ำตามความต้องการของตน.

ชาวเมืองกบิลพัศดุ์ ล้วนแต่เป็นพระญาติวงศ์ และเป็นบุคคลในประเทศของพระองค์โดยตรง เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าคนเหล่านี้ จะทำการรบพุ่งล้างผลาญพวกโกลียะ ก็ทรงสังเวชพระทัยในการที่พระญาติวงศ์ของพระองค์เอง จักทำการล้างผลาญผู้อื่น หรือถึงกับล้างผลาญตัวเองด้วยเพื่อประโยชน์แต่น้ำเพียงหน่อยเดียว ดังนั้นพระองค์จึงได้เสด็จไปสู่สถานที่ซึ่งคนทั้งสองฝ่ายกำลังถืออาวุธ เตรียมพร้อมที่จะฆ่าฟันกันอยู่แล้ว เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงที่นั่น ได้ตรัสแก่คนเหล่านั้นและทรงโต้ตอบด้วย ดังต่อไปนี้.

"ดูก่อน เจ้าศากยะ และนักรบทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังเราพูดก่อน ท่านทั้งหลายจงตอบเราตามที่เป็นจริง ท่านทั้งหลายเตรียมพร้อมที่จะฆ่าฟันกันและกัน ด้วยเรื่องอะไร ?"

"เรารบกันเพื่อน้ำในลำธารนี้ ซึ่งเราแต่ละฝ่ายต้องการจะได้น้ำไปหล่อเลี้ยงนาอันแห้งแล้งของเรา" เสียงตอบมาจากสองฝั่งของลำธาร.

"ถูกแล้ว แต่จงบอกเราตามที่เป็นจริงก่อนว่า สิ่งไหนเป็นสิ่งที่มีค่ามากกว่ากัน ในระหว่างสิ่งทั้งสอง คือ น้ำนิดในลำธารนี้ กับโลหิตในเส้นเลือดของคนจำนวนมาก โดยเฉพาะก็คือโลหิตในบรรดาเจ้าชายและนักรบผู้กล้าหาญทั้งหลายเหล่านี้ ?"

"เลือดในกายของบรรดาเจ้าชายและนักรบทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มีค่ามากกว่าน้ำในลำธารนี้มากนัก"

"เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว เป็นการถูกต้องและสมควรหรือ ? ในการที่จะนำเอาโลหิตอันมีค่ามากนั้นมาพร่าเสีย เพื่อประโยชน์แก่น้ำอันมีค่าเพียงนิดเดียว ?"

"ข้าแต่พระองค์ เป็นการไม่สมควรจริง ๆ มันเป็นการไม่ถูกต้องไม่สมควร ในการที่จะเอาของมีค่ามาก มาพร่าเสีย เพื่อของอันมีค่านิดหน่อยเช่นนี้."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง คลื่นกระทบฝั่ง

น้ำแอ่งหนึ่ง ในลำธาร นั้นน้อยนิด
เทียบโลหิต ของมนุษย์ สุดมากล้ำ
พิจารณา เถิดหนา ค่าก่อกรรม
แลกโลหิต กับน้ำ ใช่กำไร
ชีวิตใคร ใครไม่ อยากพลัดพราก
ไม่สงสาร เพื่อนลำบาก ฤาไฉน
หาช่องทาง เป็นมิตร สนิทไว้
ดีกว่าใช้ อำนาจ ฟาดฟันเอา.

เมื่อทั้งสองฝ่ายได้พิจารณาความจริง ตามที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะ เขาก็ยอมรับถึงข้อควรปฏิบัติที่ถูกที่ควร พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเขาเหล่านั้นต่อไปว่า :-

"ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ท่านทั้งหลายจงรบความโกรธของท่านทั้งหลายให้ชนะเถิด ! จงวางอาวุธสำหรับฆ่าฟันกันนั้นเสีย แล้วมาทำความตกลงกันด้วยความสงบ ในระหว่างพวกท่านผู้ฆ่าฟันความโกรธได้แล้วด้วยกันทุกคน."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง จีนขวัญอ่อน

เป็นนักรบ รบกิเลส ของตนก่อน
ดีกว่าเป็น ฆาตกร เก่งมหันต์
เพราะผู้ร้าย ในฤดี นี้สำคัญ
คอยบ่อนบั่น พิชิต จนติดทราม

เป็นบ้าคลั่ง ยั้งไม่ได้ ด้วยใจโกรธ
ย่อมกระทำ กรรมโหด โทษล้นหลาม
พึงขนะ ความโกรธ ด้วยใจงาม
เป็นนักรบ อภิราม คนขามเกรง.

ที่สุดพวกกบิลพัศดุ์ และพวกโกลียะ ได้รู้สึกละอายในความโง่เขลา ขาดความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ให้เห็น จึงได้พากันทำตามคำแนะนำของพระองค์ ทำความตกลงแบ่งปันน้ำให้กันและกันโดยเสมอภาค และอยู่กันอย่างเป็นสุขสืบมา.

ตอนที่ ๗๐ พระพุทธบิดาสิ้นพระชนม์ พระนางมหาปชาบดีพยายามขอบวชเป็นภิกษุณี แต่ไม่สำเร็จ

กาลต่อมา พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาได้ประชวรหนัก พระพุทธองค์ได้ทรงพาพระนันทะน้องต่างมารดาของพระองค์ และพระอานนท์ลูกเรียงพี่เรียงน้องของพระองค์ ซึ่งบัดนี้ได้ผนวชเป็นภิกษุแล้ว พร้อมทั้งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เสด็จไปสู่นครกบิลพัศดุ์ เพื่อทรงเยี่ยมเยียนในตอนแรก ด้วยการได้เห็นพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นโอรสสุดที่รัก อีกครั้งหนึ่ง ทำให้พระเจ้าสุทโธทนะได้ค่อยทรงทุเลาขึ้น และทุก ๆ คนคิดว่า พระองค์จะต้องทรงหายประชวร แต่อาการทุเลานี้ ได้เป็นไปชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น เพราะพระองค์ทรงพระชราภาพมากเกินไปกว่าที่จะมีพระกำลังต้านทานความเจ็บไข้ได้ ฉะนั้นในสองสามวันต่อมา พระเจ้าสุทโธทนะได้กลับประชวรหนักยิ่งขึ้นไปอีก และได้สิ้นพระชนม์ลง ในท่ามกลางความโศกเศร้าของคนทั้งหลาย.

เมื่อพระราชสวามีสิ้นพระชนม์ลงดังนี้ พระนางมหาปชาบดี ผู้เป็นพระมารดาเลี้ยงของพระพุทธองค์ ซึ่งได้ทรงเลี้ยงพระองค์มาราวกะว่าเป็นโอรสของพระนางเอง นั้น ไม่ทรงประสงค์ที่จะอยู่เป็นฆราวาสอีกต่อไป พระนางทรงมีความโศกเศร้าในการสิ้นพระชนม์ของพระราชสวามี ประกอบกับความพอพระทัยในการประพฤติพรหมจรรย์ จึงมีพระประสงค์จะออกผนวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระพุทธองค์ เพื่อรับคำแนะนำสั่งสอนโดยใกล้ชิด พระนางได้ทรงพาสุภาพสตรีอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่ยอมอยู่โดยปราศจากพระนาง คือจะขอติดตามไปในที่ทุกหนทุกแห่งด้วยกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และทูลขอร้องให้พระองค์ทรงเมตตากรุณายินยอมรับสตรีบวชเป็นบรรพชิต อยู่ภายใต้การแนะนำสั่งสอนของพระองค์โดยใกล้ชิด เช่นเดียวกับภิกษุทั้งหลาย แม้พระนางจะได้ทรงวิงวอนถึง ๓ ครั้ง ๓ หน ให้พระองค์ทรงรับพระนางและสุภาพสตรีอยู่กับพระองค์ พระองค์ก็ได้ทรงปฏิเสธโดยทรงขอร้อง อย่าให้พระนางทูลขออนุญาตเช่นนั้นกับพระองค์เลย พระ

นางมหาปชาบดีทรงโศกเศร้าเป็นอันมาก ในการที่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธ พระนางและสุภาพสตรีเหล่านั้น ได้พากันร้องไห้เพราะเหตุนั้น.

เมื่อปลงพระศพพระเจ้าสุทโธทนะสิ้นสุดลงแล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จจากนครกบิลพัศดุ์ ทรงจาริกไปตามที่ต่าง ๆ จนกระทั่งสมัยหนึ่ง ได้เสด็จถึงเมืองเวสาลี และประทับอยู่ ณ ป่ามหาวัน พระนางมหาปชาบดีได้ทรงตัดพระเกศาของพระนางออก ทรงครองผ้าอย่างนักบวช พร้อมด้วยสุภาพสตรีจำนวนหนึ่งดังที่กล่าวแล้ว ได้เสด็จไปตามหนทางที่จะไปสู่เมืองเวสาลี ทรงดำเนินด้วยพระบาททีละเล็กละน้อย ล่วงเวลาเป็นอันมาก จนกระทั่งถึงป่ามหาวัน อันเป็นที่ซึ่งพระพุทธองค์กำลังประทับอยู่.

เมื่อเสด็จถึงที่นั้นแล้ว มีฝ่าพระบาทบวมพอง เพราะการเดินทางไกล มีฝุ่นละอองจับทั่วพระองค์ ซูบเศร้า และอ่อนเพลีย พระนางได้ประทับยืนกรรแสงอยู่ข้างนอกพระวิหาร พระอานนท์ได้มาพบพระนางซึ่งกำลังยืนอยู่ในพระอาการที่น่าสมเพชอย่างยิ่ง เช่นนั้น ได้ทูลถามถึงต้นเหตุเพื่อทราบว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และพระนางกรรแสงเพราะเหตุใด.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง กล่อมนารี

โอ้พระนาง เสด็จย่าง โดยพระบาท
เพื่อจักอาจ สำเร็จ สมประสงค์
ด้วยปรารถนา ขอบวชตาม พุทธองค์
แม้จะทรง ห้ามปราม ยังตามไป
พระบาทเป่ง บวมพอง ละอองจับ
พระกายกลับ ซูบโซ เสโทไหล
พระกำลัง อ่อนเปลี้ย เพลียกระไร
ด้วยทางไกล สู่ดำเนิน ด่วนเดินตาม
ทั้งซูบเซา ยากแค้น แสนทุเรศ
น่าสมเพช เท่าไร ไม่เข็ดหลาบ
มีมานะ มิละ พยายาม
เพื่อสมความ สมจิต คิดบรรพชา.

ตอนที่ ๗๑ ความพยายามที่ถูกวิธีของพระอานนท์

พระนางได้ตรัสตอบว่า "ท่านอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีละจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอยู่ประพฤติธรรมวินัยกับพระองค์ ดิฉันไม่ปรารถนาจะเป็นอย่างอื่น ปรารถนาจะบวชแต่อย่างเดียว จึงต้องร้องไห้

พระอานนท์ได้ตอบว่า "พระบุตรีแห่งราชวงศ์โคตมะ จงรอก่อน ถ้าเรื่องเป็นดังนี้ อาตมาจักวิงวอนขอร้องให้พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดประทานพระอนุญาต ให้สตรีได้บวชประพฤติธรรมวินัยในสำนักของพระองค์ เช่นเดียวกับภิกษุทั้งหลาย" พระอานนท์ได้พยายามกระทำตามที่ได้ให้สัญญาแก่พระนางมหาปชาบดี คือเมื่อได้ไปถึงที่ประทับของพระพุทธองค์แล้ว ได้ทำการวิงวอนด้วยความเคารพนอบน้อมอย่างสูงสุด เพื่อให้ทรงเมตตาแก่สตรีทั้งหลาย โดยโปรดประทานอนุญาตให้บวชได้โดยทำนองเดียวกับบุรุษ.

พระดำรัสตอบของพระพุทธองค์ต่อพระอานนท์ในขณะนั้นว่า "อย่าเลย ! อานนท์ อย่าเลย ! อย่าขอสิ่งเช่นนี้กับเราเลย" แต่พระอานนท์ก็มิได้หมดความพยายามหรือท้อถอย ได้ทูลวิงวอนแล้ววิงวอนอีก เป็นครั้งที่สองและที่สาม ด้วยคำวิงวอนอย่างเดียวกัน และทุกครั้ง พระพุทธองค์ก็ได้ทรงปฏิเสธด้วยคำปฏิเสธอย่างเดียวกัน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง มอญโยนดาบ

ครานั้น พระอานนท์ ทนไม่ได้
เห็นพระนาง ครรไล อย่างใจกล้า
จึงกราบทูล ขอพระพุท- ธะเมตตา
ให้พระเจ้า แม่น้า ได้บวชเรียน.
พระตรัสว่า อย่าขอ สิ่งนั้นเลย
อย่าเอื้อนเอ่ย เรื่องอันเป็น เช่นเกษียณ
พระอานนท์ อุตสาห์ซ้ำ ทำความเพียร
ทูลวอนเวียน ขอพระ กรุณา.

พระอานนท์ได้รำพึงอยู่ในใจว่า "พระพุทธองค์ไม่ประทานอนุญาต เมื่อถูกทูลขอตรง ๆ แต่บางทีพระองค์อาจจะทรงอนุญาต ถ้าเราจักใช้วิธีอื่น ดังนั้นท่านจึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าหากว่าสตรีได้สละเหย้าเรือนแล้ว ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ใน

ธรรมวินัยของพระตถาคตอย่างเคร่งครัดแล้ว เธอเหล่านั้นจะสามารถบรรลุธรรมพิเศษทั้งสี่ขั้นตามลำดับแห่งมรรคมีองค์แปด เพื่อลุถึงพระนิพพาน ได้หรือไม่ พระเจ้าข้า ?"

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า "อานนท์ ถ้าสตรีสละเหย้าเรือน ออกบวชในธรรมวินัยนี้ ก็อาจเป็นพระอรหันต์ ลุถึงนิพพานได้ในชาติอันเป็นปัจจุบันนี้เหมือนกัน."

ตอนที่ ๗๒ กฎสำหรับภิกษุณี การบวชของพระนางมหาปชาบดี

พระอานนท์ได้กราบทูลว่า "ถ้าเช่นนั้นแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดพิจารณาดูเถิด พระนางมหาปชาบดีแห่งราชวงศ์โคตมะ ได้เป็นผู้มีพระคุณต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างสูงสุด พระนางเป็นพระกนิษฐภคินีแห่งพระมารดาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง และทรงเป็นพระมารดาบุญธรรม เป็นผู้ฟูมฟักทะนุถนอมและถวายนมแทนพระมารดาแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนางได้ทรงเลี้ยงดูและได้อบรมสั่งสอนพระผู้มีพระภาคเจ้า มาตั้งแต่พระมารดาสิ้นพระชนม์ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ได้โปรดประทานพระอนุญาตเพื่อเห็นแก่พระนาง ให้สตรีทั้งหลายที่สละเหย้าเรือนได้บวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างเดียวกับบุรุษ เพื่อบรรลุถึงธรรมอันประเสริฐ ที่พระองค์มีไว้โปรดประทานแก่ชาวโลก ในชั้นสูงสุดนั้นเถิด พระเจ้าข้า."

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า "เอาละ อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีแห่งราชตระกูลโคตมะเต็มพระทัยจะถือกฎอันเฉียบขาด ๘ ประการต่อไปนี้ อย่างเคร่งครัดแล้ว ก็ให้ถือว่า นั่นแหละ เป็นการบรรพชาอุปสมบทของพระนางเถิด" ต่อจากนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พระอานนท์ถึงกฎ ๘ ประการ คือ :-

๑. "สตรีผู้บวชแล้ว แม้นานสักเท่าใดก็ต้องทำความเคารพแก่ภิกษุผู้บวชแล้ว แม้วันเดียว.

๒. ต้องไม่อยู่อาศัยในถิ่นที่ซึ่งไม่มีภิกษุอยู่ด้วย.

๓. ต้องรับคำสั่งสอนจากภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ ให้เป็นผู้สั่งสอนทุก ๆ กึ่งเดือน.

๔. ต้องปวารณาเปิดโอกาส ให้สงฆ์ทั้งฝ่ายภิกษุ และภิกษุณี ว่ากล่าวตักเตือนชี้โทษได้ ในวันปวารณา

๕. ถ้ามีอาบัติโทษอันชั่วหยาบ จักต้องได้รับการพิจารณาโทษและออกจากอาบัติในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี.

๖. ก่อนบวชเป็นภิกษุณี ต้องอยู่ประพฤติวัตร เป็นสิกขมานา เพื่อการทดลอง เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒ ปี แล้วจึงบวชได้ในสำนักแห่งสงฆ์ทั้งสองฝ่าย.

๗. ต้องไม่พูดจาหยาบคายอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ภิกษุ และ

๘. ต้องไม่ทำตนเป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ แต่จักต้องเป็นผู้รับคำว่ากล่าวตักเตือน จากภิกษุ."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง กล่อมพระยา

ทรงอนุญาต	*เฉลี่ยบขาด*	*ด้วยข้อแม้*
ดั่งตรัสแก่	*พระอานนท์*	*ต้นสิกขา*
ว่า หนึ่ง ภิกษุณี	*ต้องเคารพ*	*บุรุษบรรพชา*
แม้บวชแก่	*พรรษา*	*กว่าวันเดียว*
สอง ต้องไม่	*อยู่อาศัย*	*ในถิ่นที่*
อันไม่มี	*ภิกษุใกล้*	*ไปที่เปลี่ยว*
สาม ต้องรับสอน	*ทุกกึ่ง*	*เดือนทีเดียว*
จากภิกษุ	*ที่เกี่ยว*	*หน้าที่นี้.*
สี่ ต้อง	*ปวารณา*	*ต่อหน้าสงฆ์*
โดยจำนง	*ทั้งชายหญิง*	*เป็นสักขี*
ถูกชี้โทษ		
ถูกชี้โทษ	*ได้ทั้ง*	*ภิกษุภิกษุณี*
ในวันที่	*เรียกว่า*	*ปวารณา.*

ตอนที่ ๗๓ กฎสำหรับภิกษุณี (ต่อ) ภิกษุณีสงฆ์ตั้งอยู่ได้ไม่นาน

ทำนอง นกจาก

ห้า ถ้าต้อง	*อาบัติ*	*อันชั่วหยาบ*
ต้องยอมปราบ	*ตีโทษ*	*กล่าวข้อหา*
ต่อหน้าสงฆ์	*สองฝ่าย*	*ดังกล่าวมา*
หก ต้องไม่	*พูดจา*	*อย่างหยาบคาย*
ต่อภิกษุ	*องค์ใด*	*มิให้ขัด*
เจ็ด ประพฤติวัตร	*ก่อนบวช*	*ตามข้อหมาย*
เป็นสิกขะ	*มานา*	*ทดลองกาย*
ไม่น้อยกว่า	*สองปีปลาย*	*จึงบวชพลัน.*
และการบวช	*ต้องผนวช*	*ในสำนัก*
ทั้งสองฝ่าย	*พึงตระหนัก*	*อย่างแข็งขัน*
แปด ต้องไม่	*ทำตนเป็น*	*คนสำคัญ*
เที่ยวจำนรรจ์	*ว่ากล่าว*	*เหล่าสงฆ์ร้าย.*

แต่จักต้อง เป็นฝ่าย รับตักเตือน
จากภิกษุ ผู้เพื่อน สงฆ์ทั้งหลาย
ถ้ารับข้อ แม้ดั่งได้ บรรยาย
จึ่งอนุญาต บวชฝ่าย ภิกษุณี.

อานนท์ ถ้าหากว่าพระนางเจ้ามหาปชาบดีแห่งราชวงศ์โคตมะ ทรงเต็มพระทัยที่จะรับถือกฎอันเฉียบขาด ๘ ประการ อย่างเคร่งครัด จนตลอดพระชนมายุแล้ว ก็ให้ถือว่า พระนางเป็นพระภิกษุณีแล้วโดยสมบูรณ์เถิด" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยืนยันในที่สุด.

พระอานนท์ได้รับเอาพระพุทธานุญาตนั้นแล้ว กลับออกมาทูลแก่พระนางมหาปชาบดี ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสทุกประการ พระนางมหาปชาบดีทรงรู้สึกปลาบปลื้มและดีพระทัยตรัสแก่พระอานนท์ว่า "ท่านอานนท์ เปรียบเหมือนคนหนุ่มคนสาวรักการแต่งตัว อาบน้ำชำระกายและศีร์ษะของตนแล้ว ยกพวงมาลัยอันประกอบด้วยดอกไม้สีสวยสด และมีกลิ่นหอม ขึ้นด้วยมือทั้งสอง แล้ววางลงบนศีร์ษะของตน อันเป็นอวัยวะสูงสุดกว่าอวัยวะทั้งหลาย ด้วยความระมัดระวังฉันใด แม้ดิฉันก็จักเทอดทูนกฎ ๘ ประการนั้นไว้ เหนือศีร์ษะ ไม่ประพฤติล่วงละเมิด จนตลอดชีวิตของดิฉัน ด้วยความระมัดระวังอย่างเดียวกัน."

พระอานนท์ได้กลับเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายความเคารพแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนางมหาปชาบดีแห่งราชตระกูลโคตมะ ทรงยอมรับสมาทานกฎ ๘ ประการ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติให้แก่พระนางอย่างเคร่งครัด พระน้านางของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เป็นภิกษุณีสมตามพระประสงค์แล้ว พระเจ้าข้า."

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า "อานนท์เอ๋ย ธรรมวินัยซึ่งมีสตรีรับเอาไปประพฤติร่วมอยู่ด้วย จักไม่ตั้งมั่นยืนนาน เปรียบเหมือนตระกูลที่มีผู้หญิงมาก มีผู้ชายน้อย ไม่สามารถผจญต่อโจรผู้ร้ายผู้เบียดเบียนนี้ฉันใด ธรรมวินัยของเราที่สตรีรับเอาไปประพฤติ ย่อมไม่ตั้งอยู่นาน ฉันนั้นมันเหมือนกับนาข้าวสาลีหรือสวนอ้อย ซึ่งถูกเพลี้ยลงจับ ย่อมไม่เจริญงอกงามไปได้นาน ฉันใดก็ฉันนั้น เหตุการณ์ได้เป็นไปตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์ไว้ทุกประการ **การบวชของภิกษุณี ซึ่งมีพระนางมหาปชาบดีเป็นองค์แรกนั้น มีอายุยืนยาวมาประมาณ ๕๐๐ ปี แล้วก็สาบสูญไป.**

ตอนที่ ๗๔ ประชาชนมัวเมาในปาฏิหาริย์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปตามชนบทต่าง ๆ พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์นั้น ทุกแห่งที่พระองค์เสด็จไป ได้มีประชาชนพากันจับกลุ่มเพื่อดูพระองค์และฟังพระองค์ตรัสและแสดงธรรม มีคนจำนวนมากเลื่อมใสในพระองค์ และคำสั่งสอนของพระองค์ จนถึงกับยอมเป็นสาวกของ

พระองค์ แต่พร้อมกันนั้นก็ยังมีศาสดาสอนศาสนาคนอื่น ๆ ซึ่งได้สั่งสอนประชาชนให้เลื่อมใสอยู่ด้วยวิธีการต่าง ๆ กันอีกมิใช่น้อย และยังมีเจ้าลัทธิบางคนในจำนวนเจ้าลัทธิเหล่านั้น ได้แสดงสิ่งซึ่งประหลาดผิดธรรมดา อันเรียกว่า ปาฏิหาริย์ บางสิ่งบางอย่างในบางครั้ง ได้ทำให้มหาชนแตกตื่นกันไปดู และมีเป็นอันมากที่ได้เลื่อมใสและออกปากสรรเสริญการกระทำเช่นนั้น ได้อยู่คอยฟังคำสั่งสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้น จนกระทั่งกลายเป็นสาวกของลัทธินั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นส่วนมาก.

ภิกษุทั้งหลายได้สังเกตเห็นเหตุการณ์ดั่งนั้น ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอร้องให้พระองค์ทรงกระทำสิ่งประหลาดมหัศจรรย์ หรือที่เรียกกันว่าปาฏิหาริย์นั้น ให้ปรากฏแก่ประชาชนบ้าง เพื่อประชาชนจักได้เลื่อมใสพอใจและเข้ามาเป็นสาวก ทำนองเดียวกับที่เจ้าลัทธิเหล่านั้นได้กระทำกันอยู่ พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบภิกษุผู้ซึ่งมาทูลขอเช่นนั้นว่า **พระองค์ทรงรู้สึกละอายในการที่จะล่อประชาชนให้มีความเชื่อถือด้วยการกระทำที่แปลกประหลาดหรือปาฏิหาริย์ทำนองนั้น** แต่พระองค์ทรงสามารถทำให้คนเกิดความประหลาดถึงขนาดรู้สึกมหัศจรรย์ในปาฏิหาริย์ที่แท้จริงอย่างอื่น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง ต้อยหม้อ

การสำแดง แผลงฤทธิ์ ปาฏิหาริย์
มิใช่งาน ช่วยกัน อันเหมาะสม
แต่เป็นเล่ห์ เพทุบาย ให้นิยม
ขวนหลงลม งมเงอะ เซอะต่อไป.

พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า "ตถาคตเจ้าทั้งหลายย่อมกระทำปาฏิหาริย์แต่อย่างเดียวนี้เท่านั้นคือ **เมื่อพระตถาคตทั้งหลายเห็นมนุษย์ประกอบด้วยกามกิเลสและตัณหา ก็ทรงเปลื้องประชาชนเหล่านั้นออกมาเสียจากกามกิเลสและตัณหา เมื่อทรงเห็นว่ามหาชนทั้งหลาย ตกเป็นทาสของโทษะและการผูกเวร ก็ทรงเปลื้องประชาชนเหล่านั้นเสียจากการตกเป็นทาสของโทษะและการผูกเวร เมื่อทรงทราบว่าประชาชนบอดเพราะความเขลาและอวิชา ก็ทรงเปิดตาคนเหล่านั้น ช่วยให้เขาพ้นจากความเขลาและอวิชาซึ่งเป็นความบอดมืด ยิ่งเสียกว่าความบอดมืดของราตรี** ภิกษุทั้งหลาย ปาฏิหาริย์อย่างเดียวดังกล่าวนี้เท่านั้น ที่พระตถาคตทั้งหลายพากันกระทำ ส่วนปาฏิหาริย์อย่างอื่น ๆ นั้น ท่านเกลียดชังและประณาม ไม่ยอมกระทำปาฏิหาริย์เหล่านั้น.

ครั้งหนึ่ง มีคนมากราบทูลพระพุทธองค์ว่า ท่านปิณโฑละ ภารทวาชะ มีท่านพระโมคคัลลานะ ไปเป็นเพื่อน ได้กระทำปาฏิหาริย์ด้วยอำนาจฤทธิ์ ซึ่งท่านมีมากกว่าพระอรหันต์องค์อื่น ๆ โดยเหาะขึ้นไปในที่สูง ปลดเอาบาตรใบหนึ่ง ซึ่งมีผู้ให้นำขึ้นไปติดไว้ เพื่อเป็นการทดลองฤทธิ์ของ

บุคคลผู้มีฤทธิ์ ลงมาได้ พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นดีด้วย ในการกระทำเช่นนั้นของพระปิณโฑละภารทวาชะเป็นอันมาก ได้รับสั่งให้ไปตามพระปิณโฑละภารทวาชะมาพร้อมทั้งบาตรใบนั้นด้วย เมื่อพระปิณโฑละภารทวาชะนำบาตรใบนั้นมาถึงแล้ว พระองค์รับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นเสียต่อหน้าพระปิณโฑละภารทวาชะและภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย จนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และรับสั่งห้ามมิให้กระทำเช่นนั้นอีกต่อไป พร้อมทั้งทรงบัญญัติว่า ภิกษุทั้งหลายต้องไม่ทำการล่อลวงคนเขลาทั่ว ๆ ไป ให้นับถือบูชา ด้วยการกระทำปาฏิหาริย์ชนิดนั้น ถ้าขืนทำเพื่อให้เขาเลื่อมใสเช่นนั้น จักต้องไม่อยู่ร่วมกับพระองค์หรือภิกษุสงฆ์ทั้งหลายอีกต่อไป ข้อบังคับนี้ ได้มีอยู่สืบมา เป็นวินัยข้อสำคัญข้อหนึ่งของภิกษุในพระพุทธศาสนา **ห้ามมิให้ภิกษุใดแสดงปาฏิหาริย์ เพื่อให้คนเลื่อมใส เพื่อลาภสักการะอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเด็ดขาด.**

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

การช่วยคน ให้พ้น โลภโกรธหลง
พุทธพงศ์ ทรงบรรเทา เขาล้วนหน้า
ด้วยหฤทัย กอปรีไป เต็มเมตตา
มิใช่ว่า ใช้เดช หรือเวทย์มนต์
พระชินสีห์ ทำหน้าที่ ชี้ทางให้
เพื่อพ้นภัย สู่วิมุตติ์ สุทธิผล
ให้ทุกคน ให้ทุกคน เห็นได้ แก่ใจตน
มิใช่ดล ด้วยพลัง ขลังอาคม.

พระพุทธองค์ไม่ทรงปรารถนา ที่จะกระทำให้คนทั้งหลายหลงเลื่อมใสในพระองค์ เพราะการกระทำปาฏิหาริย์ชนิดซึ่งเป็นที่หลงใหลของคนสามัญทั่วไป แต่ถึงกระนั้นประชาชนได้พากันรู้สึกและเห็นชัดแจ้งขึ้นว่า พระองค์เป็นศาสดาที่แท้จริง และได้พากันแสดงความเคารพนับถือพระองค์ยิ่งขึ้น และได้พากันบำรุงด้วยสมณบริขารอย่างมากมายทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม สาวกของเจ้าลัทธิอื่น ๆ เกิดความไม่พอใจที่ได้เห็นเช่นนั้น

ตอนที่ ๗๕ ความดุร้ายหยาบคายของชาวเมืองโกสัมพี วิธีปราบคนดุร้ายที่เป็นผลดีที่สุด

ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ได้เสด็จมาถึงนครโกสัมพี ซึ่งมีเจ้าลัทธิผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งอาศัยอยู่ พร้อมด้วยสาวกสงฆ์เป็นจำนวนมาก คนเหล่านี้ได้พากันด่าทอพระภิกษุสงฆ์ และ

บุคคลที่เลื่อมใสในพระพุทธองค์ ด้วยถ้อยคำหยาบคายชั่วร้ายต่าง ๆ นานา พระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ และกราบทูลให้ทรงทราบ ถึงการที่คนเหล่านั้นได้พากันด่าทอภิกษุสงฆ์ ด้วยถ้อยคำหยาบคายร้ายกาจไปเสียทุกหนทุกแห่ง และโดยเฉพาะเมื่อเวลาออกบิณฑบาต และได้กราบทูลพระพุทธองค์ในนามภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ขอให้ทรงพาภิกษุทั้งหลายเดินทางออกไปเสียจากนครโกสัมพี เพื่อภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจักได้ไม่ถูกด่าทอในเวลาบิณฑบาตทุก ๆ วันเช่นนั้นอีก.

พระพุทธองค์ได้ทรงนิ่งฟังท่านพระอานนท์กล่าวจนตลอด และในที่สุดได้ทรงโต้ตอบกับพระอานนท์ ดังต่อไปนี้ :-

"อานนท์ ถ้าหากว่า เราไปสู่ที่อื่นแล้ว ถูกคนในที่นั้นกระทำทารุณด่าทอต่อเราเข้าอีก จะทำอย่างไรเล่า ?"

"ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเราก็ควรจักไปสู่ที่อื่นต่อไปอีก"

"ถ้าในที่แห่งใหม่นี้ เราก็ยังถูกด่าทอสบประมาทอยู่ นั่นเองเล่า เราจะทำอย่างไรต่อไป ?"

"เราก็จะไปสู่ที่อื่นต่อไปอีก พระเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ได้ทรงนิ่งอยู่ขณะหนึ่งแล้ว ได้ทรงเหลียวมองดูพระอานนท์ ด้วยสายพระเนตรที่อ่อนโยนอย่างยิ่ง และได้ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ อดทนได้เหมาะ ๆ เสียสักหน่อยเท่านั้น ก็จะตัดความยุ่งยากลำบากทั้งหมด ในการที่ต้องเที่ยวโยกย้ายไปมาเสียได้โดยสิ้นเชิง มันไม่เป็นที่แน่นอนว่าเราจะหาพบที่แห่งใหม่ ซึ่งไม่มีใครด่าทอในโอกาสหน้า แต่มันเป็นที่แน่นอนว่า **เราจะหาพบที่เช่นนั้นได้ในที่ตรงนี้เอง ถ้าหากว่าเราเพียงแต่ประพฤติตนอดกลั้นอดทนกันเสียบ้าง** โดยการอดกลั้นอดทนนี่เอง ที่นักปราชญ์ทั้งหลายพากันเอาชนะศัตรูได้โดยสิ้นเชิง."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สะสม

การติเตียน เบี่ยนเบี้ยด ของคนหยาบ
ควรจักทราบ ว่าไม่งาม ตามวิสัย
แต่จะลี้ หนีไป ตำบลใด
หาพ้นไม่ ถ้ายังอยู่ ใกล้หมู่ชน
เหล่ามนุษย์ อันธพาล สันดานชั่ว
จิตเกลือกกลั้ว แต่กิเลส อยู่สับสน
ย่อมโกรธเกรี้ยว ด่าว่า อลวน
ควรอดทน ถือเป็นเสียง เพียงได้ยิน.

พระพุทธองค์ได้ตรัสต่อไปว่า "อานนท์เอ๋ย จงดูช้างซึ่งบุคคลพาเข้าสู่สนามรบ มันพุ่งตัวเข้าไปในท่ามกลางการต่อสู้อันชุลมุนวุ่นวาย มันไม่เอาใจใส่ต่อลูกศรหรือแหลนหลาว ซึ่งบุคคลพุ่งซัดเข้ามาโดยรอบตัวมัน มันตั้งหน้ากระโจนเข้าใส่ข้าศึก ทำลายสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเข้ามาเผชิญหน้ามัน ให้ราบเรียบไปหมด อานนท์เอ๋ย เราจักเอาอย่างช้างตัวนั้น เราจักอยู่ที่นี่ในเมืองนี้ และจะพยายามเผยแผ่คำสอนที่ถูกต้องด้วยกำลังใจกำลังกายทั้งหมด และจะทนทำโดยไม่หยุดยั้ง ในการที่จะปลดเปลื้องคนชั่วช้าเหล่านั้น ออกมาเสียจากข่ายแห่งกิเลส ซึ่งเขากำลังพากันติดแน่นอยู่ เราจะไม่เอาใจใส่แม้แต่หน่อยเดียว ในคำกล่าวร้ายของฝ่ายปฏิปักษ์ ซึ่งแกล้งกล่าวแก่เราและแก่สาวกของเรามันเหมือนกับคนที่ถ่มน้ำลายขึ้นไปบนฟ้า โดยคิดจะให้ฟ้าเปื้อน เขาจะได้พบความจริงว่า น้ำลายจะขึ้นไปเปื้อนฟ้าไม่ได้ แต่จะกลับตกลงมารดหน้าของผู้ที่ถ่มนั้นเองในภายหลัง นี้ฉันใด พวกคนที่น่าสมเพช ซึ่งแกล้งด่าทอเราก็จักได้ประสบในภายหลังว่า คำด่าทอนั้น จักกลับเข้าไปสู่พวกเขาเพราะเราไม่เอาใจใส่ต่อคำด่าทอเช่นนั้น."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง เขมรโพธิสัตว์ (2 ชั้น)

ความอดทน นั้นหรือ คืออดกลั้น
ไม่ไหวหวั่น ต่อสำเนียง เสียงติฉิน
ทนนิ่งได้ ต่อเรื่องร้าย ทุกระบิล
ทั้งด่าชั่ว เฉยสิ้น ไม่หมองมัว
ไม่ยึดมั่น ถือมั่น นั้นชนะ
ยิ่งกว่าจะ หน่หรือสู้ ดูเขายั่ว
ย่อมชนะ ศัตรูได้ ที่ใจตัว
เหมือนใบบัว น้ำหยาด ปราศร่องรอย.

ตอนที่ ๗๖ ภิกษุวิวาทกัน หยุดได้เพราะชาวบ้านที่ฉลาด

พระพุทธองค์ไม่ทรงกระทำตามคำขอร้องของท่านพระอานนท์ และภิกษุทั้งหลาย พระองค์ยังคงประทับอยู่ ณ เมืองโกสัมพี และผลแห่งความอดกลั้นอดทนของพระองค์ ก็ได้ปรากฏออกมาอย่างแท้จริง ในเวลาอันไม่นานเลย เมื่อประชาชนชาวนครโกสัมพีทั้งหลายได้พากันเห็นว่า พระองค์และภิกษุสงฆ์มีความอดทนอย่างน่าสรรเสริญต่อถ้อยคำของสาวกแห่งเจ้าลัทธิอื่น ๆ โดยไม่ปริปากกล่าวร้ายตอบแม้แต่คำเดียวเช่นนั้น ก็พากันเกลียดชังนักบวชและสาวกของเจ้าลัทธิอื่นเป็นอันมาก ที่ทำการกล่าวร้ายต่อบุคคลผู้ไม่เคยกล่าวร้ายแก่ใคร ๆ คนหนุ่มตระกูลสูงแห่งนคร

โกสัมพีเป็นอันมากพากันนิยมชมชื่น ในการกระทำของพระพุทธองค์และของภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ที่ได้กระทำเช่นนั้น ได้พากันรับนับถือคำสอนของพระองค์ ถึงกับออกบวชเป็นภิกษุ ก็มีอยู่ไม่น้อย.

แต่อย่างไรก็ตาม นักบวชชาวโกสัมพีเหล่านี้ แม้บวชเป็นภิกษุแล้ว บางพวกก็ยังไม่อาจละทิ้งนิสัยการทะเลาะเบาะแว้ง ชั่วเวลาไม่นาน ได้มีการทะเลาะวิวาทกันเอง ด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับข้อปฏิบัติ ว่าใครจะปฏิบัติถูกต้องกว่าหรือดีกว่า ในเรื่องกระจุกระจิกหยุม ๆ หยิม ๆ พวกหนึ่งถืออย่างหนึ่ง อีกพวกหนึ่งถืออีกอย่างหนึ่ง ไม่ตกลงกัน จนถึงวิวาทกัน แม้พระพุทธองค์จะได้ทรงขอร้องซ้ำแล้วซ้ำอีก ให้ระงับการวิวาทเหล่านั้นเสีย เพื่ออยู่กันด้วยความสงบ โดยไม่ต้องวินิจฉัยให้แตกหัก ว่าใครเป็นฝ่ายผิดและใครเป็นฝ่ายถูก ก็ยังพากันดื้อดึงวิวาทกันเรื่อยไป ไม่ยอมหยุด ภิกษุเหล่านี้ไม่เอาใจใส่ในข้อที่พระองค์ได้ตรัสบอกให้ทราบ ว่าการทะเลาะวิวาทมาดร้ายกันนั้น เป็นความผิดความเลวยิ่งไปกว่าความคิดเห็นที่แตกต่างกันเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเป็นมูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทนั้นเสียอีก.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกบรเทศ

เมื่อมุ่งปอง ครองเพศ บรรพชิต
ต้องมิคิด ระย่อ ใจท้อถอย
บังคับใจ ไม่เฟือน ไหลเลื่อนลอย
ไม่เผลอปล่อย เป็นชาวบ้าน อย่างผ่านมา

ทำนอง กาเรียนทอง

ผู้กำจัด สัตว์อื่น พึงรู้เถิด
มิใช่บรร- พชิตเลิศ เสียเลยหนา
หรือทำเขา ให้ลำบาก กายวิญญาณ์
ไม่ชื่อว่า สมณะ อริยวงศ์
อนึ่งไม่ พูดร้าย ไม่ทำร้าย
เป็นความหมาย แห่งเพศ ภิกษุสงฆ์
สำรวมกาย วาจา ให้มั่นคง
พระพุทธองค์ ทรงย้ำ ทำอย่างนี้.

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ภิกษุเหล่านั้นไม่เชื่อฟังพระองค์ ขนาดไม่ยอมรับคำแนะนำ พระองค์ได้เสด็จไปเสียจากนครโกสัมพี ทิ้งภิกษุเหล่านั้นไว้เบื้องหลัง เมื่อประชาชนชาวเมือง

โกสัมพี ได้ทราบว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จไปแต่พระองค์เดียว และภิกษุเหล่านั้นประพฤติตนเป็นคนขี้ทะเลาะเบาะแว้งเหมือนชาวบ้าน มีความประพฤติไม่แตกต่างอะไรกับชาวบ้าน ประชาชนได้พากันงดการถวายอาหารบิณฑบาตและการบำรุงอย่างอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง การทำอย่างนี้ ได้ทำให้ภิกษุเหล่านั้นสำนึกตัวได้ ในระยะเวลาอันสั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงได้หยุดการทะเลาะวิวาท ทำความปรองดองซึ่งกันและกัน เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์อย่างเคร่งครัด จนกระทั่งพระองค์ได้ทรงยินยอมให้ภิกษุเหล่านั้น อยู่ร่วมและร่วมเดินทางกับพระองค์สืบไป.

ตอนที่ ๗๗ พระพุทธดำรัส ที่สามารถตรัสให้เป็นที่พอใจ และเป็นผลแก่คนทุกประเภท

ในฐานะที่พระพุทธองค์ทรงเป็นโอรสของกษัตริย์ ย่อมทรงคุ้นเคยกับมารยาทอย่างราชสำนักทุกประการ พระองค์จึงทรงสามารถทำการโต้ตอบสนทนา ในท่ามกลางที่ประชุมแห่งกษัตริย์หรือมหาราชา ตลอดจนถึงนักบวชนักศึกษาผู้คงแก่เรียนชั้นสูงได้โดยสะดวกดาย และยังทรงทำให้อิสรชนเหล่านั้น จากพระองค์ไป ด้วยความพอใจและมีความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ในธรรมอันลึกซึ้งติดไปด้วย มิใช่แต่เท่านั้น แม้ในการสมาคมหรือโต้ตอบสนทนากับชนสามัญทั่วไป พระองค์ก็ยังทรงสามารถทำได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน และเท่ากันกับที่สมาคมโต้ตอบกับชนชั้นที่มีความเข้าใจและพอใจในธรรมอันลึกซึ้งนั้น เมื่อพระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทไปตามชนบทต่าง ๆ พระองค์พร้อมที่จะตรัสโต้ตอบ และทำความยินดีให้แก่คนทุกคน ที่ทรงพบ ไม่ว่าเขาจะเป็นชาวนาชาวสวน หรือเป็นช่างเหล็กช่างทำเกวียน หรือแม้แต่ช่างตัดผม เป็นต้น ถ้าหากว่าเขาพอใจที่จะสนทนากับพระองค์.

ตัวอย่างในเรื่องนี้ คือวันหนึ่ง พระองค์เสด็จไปตามหมู่บ้าน ซึ่งกำลังประกอบการทำนากันอยู่ทั่ว ๆ ไป ได้ทรงพบชาวนาคนหนึ่งกำลังทำงานอยู่ในนา พระองค์ได้ทรงหยุดและทรงไต่ถามเกี่ยวกับการทำนาของเขา ตอนหนึ่งพระองค์ได้ตรัสแก่เขาว่า "ท่านจงรู้เถิด เราก็เป็นชาวนาด้วยเหมือนกัน เราได้เตรียมพร้อมทุกอย่าง ที่จะทำนา แม้กระทั่งเมล็ดข้าวที่จะใช้เป็นพืช" ชาวนาคนนั้นได้ร้องขึ้นด้วยความประหลาดใจว่า "ท่านเป็นชาวนาอะไรกัน ! ถ้าท่านเป็นชาวนาจริง วัวของท่านอยู่ที่ไหน ? ไถของท่านอยู่ที่ไหน ? และอะไรอื่น ๆ อีกหลายอย่างของท่านอยู่ที่ไหน ?"

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบอย่างสงบเสงี่ยมว่า "สิ่งเหล่านั้น เราได้มีติดตัวมาที่นี่แล้วทั้งหมด ท่านจงฟังให้ดีเถิด เราจะบอกให้ท่านทราบทุกสิ่งทุกอย่างทีเดียว

เมล็ดพืชของเรา คือความปรารถนาและความกรุณาในการที่จะช่วยสรรพสัตว์ ที่ทำให้เรามีความเชื่ออย่างมั่นคง และตั้งใจแน่วแน่ เพื่อเป็นพุทธะ รวมทั้งสิ่งที่เราได้ตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ น้ำสำหรับหล่อเลี้ยงต้นข้าวของเราให้งอกงามนั้น คือกุศลกรรมอันมหาศาลที่เราได้พากเพียรพยายามกระทำสืบมา จนกระทั่งวัน

ตรัสรู้ ปัญญาเป็นแอกและไถของเรา ใจเป็นเชือกชักสำหรับบังคับวัว ความละอายบาป อันเป็นเครื่องกีดกันบาปออกเสียจากจิต เป็นงอนไถอันงามงอนของเรา ธรรมะซึ่งทำให้เราสามารถขจัดสิ่งชั่วและประกอบสิ่งดี เป็นคันสำหรับจับ เมื่อท่านไถนาของท่าน ท่านย่อมตัดและกลบหญ้าที่เป็นโทษทุกอย่าง เสียฉันใด ผู้ที่รู้อริยสัจจ์สี่ประการ ก็ย่อมตัดและกลบอกุศลจิตอันชั่วร้ายภายในตัวเขาฉันนั้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง นาคราช (ขั้นเดียว)

ขาวเอ๋ย ขาวนา
พึงรู้ไว้ เถิดว่า พระขินสีห์
ก็ทำนา เหมือนกัน ในโลกนี้
เปรียบได้ดัง กับที่ เป็นกสิกร
ข้าวกล้า คือปรารถนา ช่วยสรรพสัตว์
และตั้งใจ ปฏิบัติ เพื่อสั่งสอน
น้ำหล่อเลี้ยง ข้าวกล้า ไม่อาทร
คือกุศล ไม่ลดหย่อน ผ่อนทำไป.

ทำนอง เทพทอง

ได้บากบั่น กระทั่ง วันตรัสรู้
ใช้ปัญญา อบรมอยู่ เหมือนแอกไถ
ดวงใจเป็น เชือกชัก วัวครรไล
ชำระใจ ให้สะอาด ปราศมลทิน
ความละอาย ต่อบาป กำหราบจิต
เป็นงอนไถ ประสิทธิ์ ดังคำศีล
ธรรมะเป็น คันไถ ไถแผ่นดิน
สำเร็จสิ้น นานิยม พรหมจรรย์.

ตอนที่ ๗๘ ตรัสสอนชาวนา ให้ทำนาแบบพระองค์

พระพุทธองค์ได้ตรัสอธิบายการทำนาแบบพระองค์ต่อไปว่า "ครั้นถึงเวลาค่ำ เสร็จงานกลางวันแล้ว ท่านแก้วัวของท่าน ปล่อยมันไปเที่ยวตามที่มันต้องการฉันใด ผู้เป็นบัณฑิตก็ยึดมั่นอยู่แต่ในความบริสุทธิ์ ย่อมสละสิ่งอันไม่บริสุทธิ์ให้ออกไปฉันนั้น วัวของท่านต้องแข็งข้อลากไถเพื่อไถพื้นที่นาของท่าน ให้เหมาะสมแก่การหว่านไถ ฉันใด ผู้มีปัญญาก็ต้องตั้งหน้าพยายามจนสุดกำลัง

เพื่อชำระสันดานของตนให้สะอาดเหมาะสมแก่การลุถึงนิพพาน ฉันนั้น ชาวนาทำงานหนัก เพื่อตกแต่งที่ดินให้เหมาะแก่พืช ฉันใด บัณฑิตก็ประกอบความพยายามหนัก เพื่อกำจัดโทษแห่งวัฏฏสงสาร ฉันนั้น"

"แต่คนที่ทำงานในนาข้าว ต้องประสบความไม่พอใจ ผิดหวังอยู่บ่อย ๆ เพราะผลที่เก็บเกี่ยวได้น้อยเกินไป บางคราวถึงกับโกรธหัวปั่นนอนไม่หลับ ก็มีอยู่เสมอ ส่วนผู้ที่ทำนาแห่งปัญญาเพื่อลุถึงนิพพานนั้น ไม่เคยได้รับความไม่พอใจเช่นนั้นเลย เขาเป็นผู้ที่แน่นอนที่จะต้องได้เก็บเกี่ยวผลงานของเขาเต็มที่ มีความสุขเต็มที่ มีความพอใจเต็มที่ เมื่อได้มองเห็นผล คือ นิพพาน นั้น พราหมณ์เอย โดยลักษณะอย่างนี้แหละ ที่นับว่าเราก็เป็นชาวนาคนหนึ่งด้วยเหมือนกัน และนี่แหละเป็นวิธีทำนาของเรา."

เมื่อพราหมณ์ชาวนาได้ฟังคำตรัสเช่นนั้นของพระพุทธเจ้า เขามีความพอใจอย่างสูงสุด จนถึงกับพยายามทูลวิงวอน ให้พระองค์ทรงรับเขาเข้าเป็นชาวนาคนหนึ่งในการทำนาตามแบบของพระองค์ และเขาก็ได้เป็นสาวกของพระองค์สืบไปจนตลอดชีวิต.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๗๗

ตอนที่ ๗๘ ที่มาของพุทธมงคล ๓๘ ประการ เริ่มดังพุทธมงคลข้อที่ ๑ และ ๒

คนครั้งพุทธกาล เมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว คนในครั้งนั้นชอบฟังเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นคติสอนใจ หรือที่เรียกว่า ปัญหาปรัชญา ในสาขาต่าง ๆ แต่ที่สำคัญคือปรัชญาชีวิต ฉะนั้นจึงเที่ยวแสวงหาคนที่มีความรู้มาพูด มาสั่งสอนบ้าง หรือรู้ข่าวว่ามีผู้รู้อยู่ที่ไหน ก็พากันไปอ้อนวอนขอให้สั่งสอน.

อยู่มาวันหนึ่ง มีผู้ตั้งปัญหาขึ้นว่า อะไรเป็นมงคล อะไรดี อะไรเจริญ อะไรทำให้มีความเจริญแก่ชีวิต มีคนแสดงความรู้ ความคิด มากมายหลายคนด้วยกัน ต่างคนต่างออกความเห็นไปคนละทางสองทาง มีผู้เห็นด้วยบ้าง ไม่เห็นด้วยบ้าง ซึ่งไม่แต่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่มีความสงสัยและถกเถียงกันในเรื่องนี้ แม้แต่พวกเทวดาก็พากันอยากทราบถึงสาเหตุอันจะนำมาซึ่งความเป็นมงคลนั้นด้วย มงคลปัญหานี้กลายเป็นเรื่องโกลาหลของโลกอย่างหนึ่งในยุคนั้น.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงอธิษฐานพระองค์เพื่อทรงแสดงธรรม พระองค์ได้เสด็จจาริกไปยังบ้านเล็กเมืองน้อย ตลอดจนถึงนิคมชนบทและราชธานีตามลำดับ และขณะที่พระองค์เสด็จมาประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ที่อนาถบิณฑิกะสร้างถวาย ในนครสาวัตถี แคว้นโกศลนั้น พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้ประชุมกันยกปัญหามงคลนั้นขึ้นมาอีก เมื่อไม่มีใครสามารถตัดสินชี้ขาดได้ จึงพากันไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช กราบบังคมทูลถามเรื่องนี้ ท้าว

สักกเทวราชตอบว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องของพุทธวิสัย พระองค์เองก็ไม่สามารถที่จะตอบได้ ดังนั้น พระองค์จึงเสด็จนำพวกเทวดาไปยังพระวิหารเชตวัน และมีเทพโองการให้เทพบุตรตนหนึ่งเป็นผู้ไปกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า :-

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคอันงาม พวกเทวดาและมนุษย์หมู่ใหญ่ หวังความสวัสดีแก่ตน จึงพากันคิดมงคลปัญหาขึ้น เมื่อคิดได้แล้ว ก็ไม่มีใครชี้ขาดได้ ท้าวสักกเทวราชโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้านำปัญหานี้มาทูลถาม ขอพระผู้มีพระภาค โปรดตรัสมงคลสูงสุดเถิดพระเจ้าข้า"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ลาวสมเด็จ (ตัดสร้อย)

รำลึกถึง สมัยหนึ่ง ซึ่งก่อนเก่า
สมเด็จ พระพุทธเจ้า ทรงสุขสันติ์
ณ อาราม วิหาร เชตวัน
ใกล้สาวัตถี นครนั้น สวัสดี
ครั้นล่วง ราตรีงาม ยามปฐม
เทวราช ใคร่บังคม พระชินสีห์
เพื่อทูลถาม ความสงสัย ในฤดี
พร้อมทวยเทพ เทพี มือนันต์
ยังเชตวัน พลันสว่าง กระจ่างจ้า
เพราะรัศมี เทวา ชาวสวรรค์
เทวา อาราธนา พระภัควันต์
ทรงบรรยาย มงคลอัน เอกอุดม.

พระพุทธองค์ทรงสดับมงคลปัญหาที่เทวดามาทูลถามแล้ว พระองค์ได้ตรัสมงคล ๓๘ ประการ เริ่มต้น **พุทธมงคลประการที่ ๑ คือ การไม่คบพาล และพุทธมงคลประการที่ ๒ คือ การคบบัณฑิต**

การคบ คือการไปมาหาสู่ รักใคร่ชอบพอกัน คนพาลคือ คนชั่วร้าย เกเร บัณฑิต คือ ผู้รู้ ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ฉะนั้นพุทธมงคล ๒ ประการแรก ก็คือ ทรงสอนให้ห่างไกลจากคนพาล และให้คบหาเข้าใกล้กับบัณฑิต เรื่องการคบคนนี้ มีคำกล่าวที่ท่านพูดสอนไว้ ให้จำอย่างง่าย ๆ ว่า "คบพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล"

ในเรื่องการไม่คบพาล และคบบัณฑิตนี้ มิใช่แต่คนเท่านั้น แม้แต่สัตว์เดียรฉาน เมื่อไปเกลือกกลั้วอยู่ใกล้กับคนเช่นไร ก็เป็นเช่นคนนั้นไปด้วย ยกตัวอย่างเรื่องเก่า ที่เล่าถึงเรื่องลูกนกแขกเต้าสองตัว ดังนี้ :-

ครั้งดึกดำบรรพ์ มีนกแขกเต้าสองตัวผัวเมีย ทำรังอาศัยอยู่ในป่างิ้ว ชายเขาสานูบรรพต นกแขกเต้าคู่นี้มีลูก ๒ ตัว เป็นตัวผู้ทั้งคู่ อยู่มาวันหนึ่ง เกิดลมพายุใหญ่ พัดป่างิ้วหักกระจัดกระจาย นกทั้งหลายที่ในป่าต่างพลัดพ่อพลัดแม่ สำหรับลูกนกแขกเต้า ๒ ตัวนี้ก็เช่นกัน ตัวหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า สัตติคุมพะ ได้ถูกลมพายุพัดตกไปอยู่ในสำนักโจร ซึ่งไม่ไกลจากนั้นนัก ลูกนกแขกเต้าสัตติคุมพะนี้ได้เติบโตในสำนักโจร โจรอบรมเลี้ยงดู ได้เห็นกิริยาอาการของโจรอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจึงมีอัธยาศัยใจคอ ตลอดจนการพูดจาเป็นอย่างโจร.

ครั้งหนึ่งพระเจ้าปัญจาลราช แห่งนครปัญจาละ เสด็จออกประพาสป่า เพื่อทรงล่าเนื้อ พร้อมด้วยทหารของพระองค์ ทรงตั้งพระโองการ ให้ทหารล้อมป่าที่เนื้ออาศัยอยู่ พร้อมกับตรัสว่า ถ้าเนื้อหนีออกไปได้ทางด้านของผู้ใด ผู้นั้นมีโทษถึงประหาร เมื่อกองทหารพร้อมทั้งพระองค์ได้ตีป่าล้อมฝูงเนื้อ ฝูงเนื้อกลัวความตาย ต่างพากันหนีวิ่งวนไปวนมา เมื่อจวนตัวจึงหนีออกไปได้ทางด้านพระเจ้าปัญจาลราช พระเจ้าปัญจาลราชทรงละอายพระทัย จึงตั้งพระทัยที่จะต้องตามยิงเนื้อตัวนั้นให้ได้ จึงเสด็จออกติดตามเนื้อตัวนั้นไป กองทหารที่ตามเสด็จ ก็ตามเสด็จไม่ทัน พระเจ้าปัญจาล-ราชเสด็จไปกับนายสารถีเท่านั้น เมื่อไม่ทันเนื้อตัวนั้น และไม่สามารถยิงมันได้ จึงเสด็จกลับ ทรงเหน็ดเหนื่อยมาก จึงเสด็จลงสรงในสระโบกขรณีที่อยู่ระหว่างทาง อันไม่ไกลจากสำนักโจรนัก เมื่อสรงเสร็จแล้ว จึงประทับพักร้อนภายใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง ในบริเวณป่านั้น.

ในเวลานั้น พวกโจรพากันออกป่าหาเนื้อกันหมด มีแต่คนครัวกับสัตติคุมพะนกแขกเต้าเท่านั้น เฝ้าสำนักอยู่ นกสัตติคุมพะ บินออกไปพบพระเจ้าปัญจาลราช ประทับบรรทมหลับอยู่ใต้ต้นไม้ มีนายสารถีอยู่ใกล้ ๆ นกแขกเต้าสัตติคุมพะจึงบินกลับไปยังสำนัก และบอกคนครัวด้วยภาษาคนว่า :-

"ท่านพ่อครัวเจ้าขา พวกเรามาช่วยกัน จับพระเจ้าแผ่นดินสำเร็จโทษเถิด แล้วปลดเอาเครื่องประดับพระองค์ออกไว้ให้นาย"

พอดีพระเจ้าปัญจาลราชตื่นบรรทม ทรงสดับเสียงนั้น ก็ตกพระทัย ทรงดำริว่า ที่นี่ไม่ปลอดภัยเสียแล้ว จึงเสด็จประทับราชรถ โปรดให้นายสารถีขับหนีออกจากที่นั้นโดยเร็ว.

ตอนที่ ๙๐ พุทธมงคลประการที่ ๑ และ ๒ (ต่อ)

กล่าวถึงลูกนกแขกเต้าอีกตัวหนึ่ง ซึ่งมีชื่อปุบผกะ ลูกนกตัวนี้ถูกลมพัดไปตกในสำนักฤาษี ฤาษีเลี้ยงไว้ และเติบโตด้วยน้ำมือของฤาษี

เมื่อพระเจ้าปัญจาลราชเสด็จหนีจากที่พระองค์บรรทมหลับอยู่ที่ใต้ต้นไม้ ใกล้สำนักโจรแล้ว พระองค์ได้เสด็จตรงไปยังสำนักฤาษี ขณะนั้นฤาษีไม่อยู่ มีแต่นกแขกเต้าปุบผกะเฝ้าอาศรมอยู่แต่ผู้เดียว เมื่อนกปุบผกะได้เห็นพระเจ้าแผ่นดินทรงราชรถ เสด็จมาถึงสำนักฤาษี ก็ออกมารับเสด็จโดยกล่าวว่า :–

"ข้าแต่มหาราช ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เสด็จมาด้วยดี ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่ได้เสด็จมาร้าย ขอเชิญเสด็จเข้าประทับข้างในเถิด พระเจ้าข้า"

พระเจ้าปัญจาลราชเมื่อทรงได้รับการปฏิสันถารเช่นนั้น ก็ทรงเลื่อมใส ตรัสสรรเสริญนกปุบผกะว่า ปักษีตัวนี้ดีจริงหนอ เปี่ยมไปด้วยธรรม ช่างแตกต่างกับปักษีตัวที่เป็นโจรร้าย เสียนี่กระไร !

นกปุบผกะได้สดับพระราชกระแสเช่นนั้น จึงทูลสนองพระดำรัสว่า "ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้ากับนกตัวนั้นเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน แต่นกตัวนั้นตกไปอยู่ในน้ำมือโจร โจรเลี้ยงไว้ ได้รับการอบรมแบบโจร จึงทำให้เขากลายเป็นโจรไป ส่วนข้าพระพุทธเจ้า เติบโตในมือฤาษี ฤาษีเลี้ยงไว้อบรมตามแบบฤาษี เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งสอง จึงต่างกันโดยธรรม" ทูลดังนั้นแล้ว จึงกราบทูลถึงธรรมจริยาถวายพระเจ้าปัญจาลราชต่อไป

"ขอเดชะ เมื่อคบคนใด จะเป็นคนดีก็ตาม คนชั่วก็ตาม ผู้คบก็ต้องเป็นเช่นคนนั้น คบคนมีศีลก็มีศีล คบคนทุศีลก็ทุศีล คบคนใดเป็นมิตร ก็เป็นเช่นมิตรนั้น เหมือนลูกศรอาบยาพิษ ยาพิษก็ซาบซ่านไปในลูกศรนั้น อยู่กับบัณฑิตปลอดภัย อยู่กับคนพาลไม่ปลอดภัย เช่นเดียวกับคนที่เอาใบไม้ห่อปลาเน่า ใบไม้ก็มีกลิ่นเน่าของปลาติดอยู่ เปรียบได้เช่นเดียวกับการคบคนพาล ซึ่งจะทำให้คนที่คบนั้นพลอยเป็นพาลไปด้วย ส่วนคนที่เอาใบไม้ห่อเครื่องหอม ใบไม้นั้นก็ย่อมซาบซ่านไปด้วยกลิ่นหอมเช่นกัน ฉันใด เปรียบได้กับคนที่คบหาสมาคมกับบัณฑิต คนที่คบนั้นก็พลอยเป็นบัณฑิตไปด้วย ฉันนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงทราบเช่นนั้นแล้ว ไม่ควรทรงคบกับคนพาล ควรทรงคบกับบัณฑิต เพราะคนพาลนำไปสู่นรก ส่วนบัณฑิตนำไปสู่สุคติ ดังนี้."

พระเจ้าปัญจาลราช ทรงเลื่อมใสในธรรมิกถาของนกแขกเต้าปุบผกะยิ่งนัก เมื่อฤาษีกลับมายังอาศรม ทรงเคารพฤาษีแล้วตรัสว่า "ท่านเจ้าขา ขอพระเป็นเจ้า ได้โปรดอนุเคราะห์ดิฉันด้วย ขอได้โปรดเข้าไปจำพรรษาในเมืองของดิฉันเถิด" ต่อจากนั้นพระเจ้าปัญจาลราชก็เสด็จกลับคืนสู่

พระนคร พร้อมด้วยกองทหารของพระองค์ พระราชทานอภัยโทษแก่นกแขกเต้าทั่วไป โปรดให้อำมาตย์จัดสวนหลวง ให้เป็นที่อยู่ของฤาษี ทรงบำรุงให้เป็นสุข ตลอดจนพระชนมชีพของพระองค์.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกหนัง (2 ชั้น)

สมัยนั้น พระจำนรรจ์ ตรัสกถา
ว่า อ เสวนา เป็นปฐม
ถ้าคบพาล พาลจะพา ให้ล่มจม
พึงนิยม คบบัณฑิต จิตเจริญ
และชนใด ทรงไว้ ซึ่งคุณธรรม
อันเลิศล้ำ เปลื้องทุกข์ได้ ให้สรรเสริญ
บูชาคน ควรบูชา ทั้งหลายเทอญ
จักเผชิญ มงคลยิ่ง มิ่งมงคล

ทำนอง แขกหนัง (ชั้นเดียว)

ยกตัวอย่าง ดังนิยาย ผู้ใหญ่เล่า
ว่าสองนก แขกเต้า ระเหระหน
นกหนึ่งโดน โจรจับ ไปฝึกปรน
เคยชินจน จริยา พาเป็นโจร
อีกนกหนึ่ง ฤาษี มุนีเลี้ยง
นกเอาเยี่ยง ไร้โหด ไม่โลดโผน
กิริยา วาจา ไม่หยาบโลน
อรชร อ่อนโยน น่าเอ็นดู.

ตอนที่ ๘๑ พุทธมงคลประการที่ ๓

พุทธมงคลประการที่ ๓ ตรัสสอนว่า บูชาคนและวัตถุที่ควรบูชา

บูชา หมายถึงการเคารพสักการะ การนับถือ การสนองคุณ

การบูชามีอยู่ ๒ อย่าง คือ ปฏิบัติบูชาอย่างหนึ่ง และ อามิสบูชาอย่างหนึ่ง

ปฏิบัติบูชา ก็คือ การบูชาด้วยการกระทำ เช่นปฏิบัติรับใช้ หรือทำตามคำสอน แสดงความเคารพคารวะ เช่น กราบไหว้ เป็นต้น

อามิสบูชา คือการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

บุคคลที่ควรบูชา คือ บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้ทรงศีล และพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

วัตถุที่ควรบูชา คือ พระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นรูปลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า รูปปั้น รูปเปรียบของบุคคลสำคัญของบ้านเมือง ของศาสนา เจดีย์สถาน อนุสรณ์สถาน ซึ่งเรียกว่า ปูชนียวัตถุ อันหมายถึง วัตถุที่ควรบูชา นั่นเอง.

ท่านตรัสสอนว่า การบูชาคนและวัตถุที่ควรบูชานี้ เป็นเหตุหนึ่งซึ่งนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลของชีวิต เพราะการบูชาบุคคลผู้ควรบูชา เช่นบิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้ทรงศีล ตลอดจนพระมหากษัตริย์นั้น นับเนื่องเป็นความดี ความถูกต้อง ความสวยงาม และนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ เพราะผู้ที่ได้รับการเคารพกราบไหว้ บูชา ย่อมมีความเมตตาเอ็นดูต่อเรา ยิ่งการที่เราปฏิบัติบูชาท่าน ด้วยการรับใช้ สนองคุณท่าน ตลอดจนประพฤติปฏิบัติตนตามโอวาทของท่าน ก็ยิ่งเพิ่มความรักความเอ็นดูจากท่าน บูชาครูอาจารย์ ก็ย่อมเป็นผู้ที่เจริญในวิชาความรู้ บูชาพระมหากษัตริย์ ก็อยู่เย็นเป็นสุข บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ก็ได้รับความสงบใจ บูชาผู้ทรงศีล ก็ได้รับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำให้ชีวิตได้ดำเนินถูกต้องตามทำนองคลองธรรม นำชีวิตไปสู่ความสุข ความเจริญ เช่นนี้จึงนับว่า การบูชาคนและวัตถุที่ควรบูชา เป็นมงคลของชีวิต.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกหนัง (๒ ชั้น)

และชนใด ทรงไว้ ซึ่งคุณธรรม
อันเลิศล้ำ เปลื้องทุกข์ได้ ใฝ่สรรเสริญ
บูชาคน ควรบูชา ทั้งหลายเทอญ
จักเผชิญ มงคลยิ่ง มิ่งมงคล

ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

อนึ่งสิ่ง ประมวล ควรบูชา
คือบุคคลา น่าไหว้ ไม่อดสู
เช่นมารดา บิดา กษัตริย์ครู
รวมทั้งผู้ ศาสดา สุสาวก
และวัตถุ อนุสรณ์ ย้อนสำนึก
ชวนรำลึก ถึงคุณ เคยป้องปก
คราใดพบ ปูชนีย์ ที่เคารพ
พึงตั้งอก ใจเคารพ นบบูชา.

ตอนที่ ๘๒ พุทธมงคลประการที่ ๔

พุทธมงคลประการที่ ๔ คือ การอยู่ในถิ่นที่สมควร

ถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะทำให้บุคคลที่อยู่ในถิ่นที่นั้นเจริญหรือเสื่อมได้ เพราะถิ่นสถานใดมีบัณฑิต ผู้รู้ผู้ฉลาด ผู้ประพฤติดี มีอาชีพสุจริต อาศัยอยู่เป็นส่วนมาก ถิ่นสถานที่อยู่นั้น ก็เป็นที่ที่เหมาะสมแก่ผู้ที่ต้องการความสุขความเจริญจักพึงอาศัยอยู่ ส่วนถิ่นสถานใด มีแต่อันธพาลสันดานหยาบ มากไปด้วยผู้คนที่ขัดสนจนทรัพย์ และโง่เขลาเบาปัญญา ถิ่นสถานที่นั้นก็ไม่เหมาะสมที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่ต้องการความสุข ความสงบ และความเจริญ จะพึงอาศัยอยู่ เพราะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทั้งทางกายและทางใจอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมนั่นเอง.

ท่านสรุปถึงถิ่นประเทศอันสมควรที่จะเป็นที่อยู่อาศัย เพื่อความสุข ความเจริญ และความสวัสดีของชีวิตนั้น ท่านให้พิจารณาดูในเรื่องใหญ่ ๆ ๕ เรื่อง คือ :–

๑. มีผู้ปกครองที่เป็นธรรม คือเป็นผู้มีจิตใจงาม มีความเที่ยงตรง ดูแลห่วงใยในทุกข์สุขของผู้ที่อยู่ในปกครอง.

๒. มีแม่น้ำลำคลอง อันหมายถึงมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ เพื่อบริโภค และเพื่อการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพื่อผู้คนจะได้ไม่อดอยากยากจน.

๓. ต้องมีแพทย์ เพราะแพทย์จะได้เป็นผู้ให้การดูแลรักษายามป่วยไข้.

๔. ต้องมีเศรษฐีที่ช่วยในเรื่องทุนรอน หรือการอาชีพ.

๕. ต้องมีนักปราชญ์ ผู้รู้ผู้สามารถ ที่ช่วยเหลือในเรื่องของความฉลาดและปัญญา.

รวมความก็คือ ต้องเป็นถิ่นสถานที่เหมาะแก่การทำมาหาเลี้ยงชีพ มีสถานที่ให้การศึกษา มีโรงพยาบาลเพื่อการบำบัดปัดเป่าความเจ็บไข้ และมีวัดวาอาราม เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ และควรที่จะมีการคมนาคมสะดวก ตลอดจนผู้คนที่ร่วมอาศัยอยู่ในถิ่นสถานที่นี้ ก็เป็นคนดีมีศีลธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ จึงเป็นถิ่นสถานที่ควรอยู่อาศัย เพราะมีองค์ประกอบที่ช่วยให้ถึงซึ่งความสุข ความเจริญ และความเป็นมงคลแก่ชีวิตอีกประการหนึ่ง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สะสม

อนึ่งถิ่น ที่อาศัย ให้ความสุข
ที่นั้นปราศ กลียุค วิหิงสา
ดุจสมัย พระศรี อาริย์เมตตยา
จึ่งจะผา สุกอุดม สมมงคล.

ตอนที่ ๘๓ พุทธมงคลประการที่ ๕

พุทธมงคลประการที่ ๕ คือ ความเป็นผู้ที่ได้ทำความดีที่ได้ทำไว้ก่อน หรือจะพูดอีกอย่างว่า ผู้ที่ทำบุญไว้ก่อน เพราะบุญ ก็คือความดีนั่นเอง ฉะนั้นคำว่า ทำบุญไว้ก่อน จึงหมายความว่า ทำความดีไว้ก่อน ท่านกล่าวว่า ทำความดีไว้ก่อนเป็นมงคล เพราะความดีนั่นเอง ที่เป็นต้นเหตุให้ถึงซึ่งความสุข ความเจริญ.

ผู้ที่มีบุญ คือผู้ที่ได้ทำความดี สะสมความดีไว้ ผู้ที่มีบุญมาก คือผู้ที่ได้ทำบุญไว้มาก สะสมความดีไว้มาก ผู้ที่มีบุญน้อย คือผู้ที่ทำบุญไว้น้อย สะสมบุญไว้น้อย และผู้ที่ไม่มีบุญ ก็คือ ผู้ที่ไม่ได้ทำความดี ไม่ได้สะสมความดีไว้เลย หรือบางคนมีบุญไม่สม่ำเสมอ คือ มีเจริญและเสื่อม เช่นนี้เป็นเพราะ ไม่ประกอบความดีให้สม่ำเสมอ คือเดี๋ยวประพฤติดี เดี๋ยวประพฤติชั่ว ฉะนั้นผลของความดี คือบุญ จึงลุ่ม ๆ ดอน ๆ ให้ผลเป็นความสุข ความเจริญบ้าง เป็นความทุกข์และความเสื่อมบ้าง โดยนัยนี้จะเห็นว่า ความดีและความชั่วนั้นยุติธรรมที่สุด เพราะไม่เห็นแก่หน้าใคร และจะให้ผลตรงตามเหตุของผู้กระทำเสมอ ตามโอกาสที่เหมาะสม ฉะนั้นการทำดีสืบต่อกันเสมอ จึงอำนวยผลให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้กระทำเสมอไป.

อนึ่งการทำความดีนั้น ก็มีเป็นขั้น ซึ่งแต่ละขั้นนั้นก็ล้วนเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรัก ความเคารพนับถือ ความไว้วางใจในกันและกัน ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมและหมู่คณะ ท่านแบ่งหลักใหญ่สำหรับการสร้างสมความดีคือบุญนี้เป็น ๓ ประการ คือ :–

๑. การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน เครื่องอุปโภค บริโภค คือของกินของใช้ เพื่อช่วยบำบัดความทุกข์แก่ผู้ที่ขาดแคลน หรือเพื่อเพิ่มพูนความสุข แก่ผู้ที่ควรได้รับการทนุบำรุงอุดหนุน เช่นนี้เรียกว่า **ทาน** ผู้บำเพ็ญทาน ให้เหมาะสมแก่ความต้องการของผู้อื่น และเป็นไปด้วยความเหมาะสมแก่ฐานะของตนด้วย ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้รู้จักใช้ทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์ คือใช้ทรัพย์ในการสร้างความดี และความดีส่วนนี้เอง จะบันดาลให้ผู้บำเพ็ญทาน พ้นจากความวิบัติของทรัพย์สิน และเป็นผู้ที่ไม่ยากจนทั้งในปัจจุบันและอนาคต.

๒. บุญประการที่ ๒ คือ ศีล ได้แก่การตั้งใจรักษาความประพฤติทางกาย วาจา ให้สุภาพเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนก่อทุกข์ให้กับผู้อื่น คือ เว้นจากการฆ่า การทำลาย เว้นจากการลักทรัพย์และฉ้อโกง เว้นจากการล่วงเกินของรักของผู้อื่น เว้นจากการพูดปด และเว้นจากการดื่มหรือเสพของมึนเมาให้โทษ ซึ่งการประพฤติเช่นนี้ ถือว่าไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ฉะนั้นศีลจึงเป็นบุญที่ช่วยให้ผู้รักษาศีล ให้เป็นผู้ที่ได้รับความรัก ความนับถือจากผู้อื่น และปลอดภัยจากศัตรู ตนเองได้รับความสุขกายสบายใจ อันถือว่าเป็นมงคลของชีวิต.

๓. บุญประการที่ ๓ คือ ภาวนา ได้แก่การอบรมจิตใจให้ผ่องใสสงบ และเจริญด้วยปัญญา **การอบรมจิตใจให้ผ่องใสและสงบนี้ ก็จำต้องมีธรรมะประจำใจ คือต้องมีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะความเมตตา** คือความหวังดี ปรารถนาเผื่อแผ่ความสุขแก่ผู้อื่น ทำให้ใจของเราเองห่างไกลจากความมักได้ ความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทจองเวร **กรุณา** คือความปรารถนาที่จะช่วยทุกข์ผู้อื่น ทำให้เราไม่เป็นคนใจดำ **มุทิตา** คือพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข ความเจริญ ทำให้จิตใจห่างจากการอิจฉาริษยา ทำให้จิตใจผ่องใสสงบเย็น **อุเบกขา** คือตั้งจิตเป็นกลาง ช่วยได้เท่าที่ช่วย และเมื่อช่วยไม่ได้ ก็ไม่นำเอาเป็นทุกข์โทมนัสแก่ตน.

เมื่อบุคคลได้หยั่งทราบความจริง เห็นตามความจริง จิตใจก็จะบริสุทธิ์ผ่องใส ยึดถือธรรมคือความบริสุทธิ์เป็นหลัก จะทำอะไรก็มุ่งความบริสุทธิ์ ทั้งกาย วาจา และใจ และนี่คือบุญ.

สรุป บุญทั้ง ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา นี้ ถ้าผู้ใดทำให้ถึงพร้อม ผู้นั้นจะไม่ตกต่ำ จะประสบสันติสุขที่ปราณีตยิ่งขึ้น จนถึงที่สุด ฉะนั้นการเป็นผู้ที่ได้กระทำความดีไว้ก่อน จึงนับว่าเป็นมงคลของชีวิต ดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สร้อยสนตัด

และตนต่อ ก่อบุญไว้ ในปางก่อน
นั่นกุศล จักสะท้อน ย้อนเห็นผล
บันดาล สานต์เกษม เปรมกมล
เป็นมงคล เลิศอุดม อันสมควร.

ตอนที่ ๘๔ พุทธมงคลประการที่ ๖

พุทธมงคลประการที่ ๖ คือ การตั้งตนไว้ชอบ

ตนก็คือตัวของเราทุกคนนี่แหละ จะเป็นคนดีที่ใคร ๆ ยกย่องนับถือ หรือ รักใคร่เอ็นดู ก็ด้วยการตั้งตนชอบ คือ ตั้งไว้ในทางที่จะนำไปสู่ความสุข ความเจริญ ตรงกันข้าม จะเป็นคนชั่วคนพาล ที่ใคร ๆ พากันรังเกียจ เกลียดกลัว และเกลียดชัง ก็ด้วยการตั้งตนไว้ผิด คือตั้งไว้ในทางที่จะนำไปสู่ความทุกข์ ความเสื่อมเสีย เพราะฉะนั้นการตั้งตนไว้ชอบ จึงเป็นสิ่งสำคัญของทุกคนที่จำต้องระมัดระวังให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร เพื่อจะได้บรรลุถึงผลที่ตนมุ่งหมาย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต การกระทำความดีในปัจจุบัน ย่อมเป็นปัจจัยสืบต่อให้เป็นคนดีในอนาคตด้วย.

การตั้งตนไว้ชอบนี้ ท่านมีหลักธรรมให้ยึดถือไว้เป็นข้อปฏิบัติ **คือให้มั่นอยู่ในความประพฤติสุจริตทั้ง ๓ คือ ๑. กายสุจริต** ประพฤติชอบทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์หรือฉ้อโกง ไม่ล่วงเกินของรักของผู้อื่น ไม่ดื่มหรือเสพของมึนเมา **๒. วจีสุจริต** ประพฤติชอบทางวาจา คือ พูดดี พูดเพราะ พูดความจริง ไม่พูดส่อเสียดยุยง ไม่พูดหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ **๓ มโนสุจริต** ประพฤติชอบทางใจ คือ คิดแต่ในสิ่งที่ดี ไม่คิดโลภอยากได้ของของผู้อื่น ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม.

การทำความสุจริตให้ถึงพร้อมทั้งกาย วาจา และใจ **นี้แหละ คือการตั้งตนไว้ชอบ** และถ้าจะกำหนดให้แน่ชัดต่อไป ก็คือ ตนมีหน้าที่และฐานะอย่างไร พึงกระทำตนให้เหมาะแก่หน้าที่และฐานะอย่างนั้น เช่นเป็นเด็ก ก็ต้องวางตัวอย่างเด็ก คือ ต้องเคารพนบนอบและเชื่อฟังคำผู้ใหญ่ เป็นผู้ใหญ่ก็ต้องวางตัวอย่างผู้ใหญ่ เช่นต้องมีความเมตตากรุณาต่อผู้น้อย เป็นลูกต้องวางตัวอย่างลูก คือว่านอนสอนง่าย เป็นพ่อแม่ต้องวางตัวให้สมเป็นพ่อแม่ คือให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน และเป็นแบบอย่างที่ดีของลูก เป็นนักเรียนก็ต้องขยันหมั่นเพียร ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนประพฤติตนให้อยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียน เป็นครูก็ต้องวางตัวอย่างครู คือ ให้ความรู้และอบรมสั่งสอนให้ศิษย์ให้มีวิชาความรู้และอยู่ในจริยธรรมอันดีงาม หรือแม้แต่เป็นข้าราชการ ก็จักต้องปฏิบัติตนเป็นข้าราชการที่ดี คือซื่อสัตย์สุจริต และทำงานอย่างเต็มกำลังสามารถ ไม่ถือเอาตำแหน่งหน้าที่ เป็นเครื่องมือในทางทุจริตคิดฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือที่สุดแม้แต่จะเป็นกรรมกรผู้ใช้แรงงานก็ดี ก็จำต้องทำหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่นั้นให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นกวาดถนน ก็ต้องกวาดให้สะอาดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ การทำงานให้ถูกต้องตามหน้าที่ ซึ่งถือว่าเป็นการตั้งตนไว้ชอบ เช่นกัน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พระยาสี่เสา

อีกมงคล ตั้งตน ให้ชอบไว้
มีหน้าที่ อย่างไร ไม่เหหวน
ทำหน้าที่ เพื่อหน้าที่ มิเรรวน
กิเลสชวน ชี้เชิญ ไม่เพลินตาม.

การตั้งตนไว้ชอบนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นมงคลของชีวิตประการหนึ่ง เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งนำมาถึงความสุข ความเจริญ ได้รับการยกย่องสรรเสริญ และได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่น ถ้าแต่ละบุคคลในวงสังคมแต่ละหมู่คณะ ได้ยึดถือปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้อย่างเคร่งครัดแล้ว ไม่เพียงแต่ตนเองเท่านั้น ที่จะได้รับความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต แม้แต่หมู่คณะ สังคม และประเทศ

ชาติ ก็ต้องถึงความเป็นสิริมงคลเช่นกัน สรุปว่า ใครมีหน้าที่อะไรก็ขอให้ทำหน้าที่นั้นให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และให้ถึงพร้อมด้วยความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ.

ตอนที่ ๘๕ พุทธมงคลประการที่ ๗

พุทธมงคลประการที่ ๗ คือ การเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมาก (พหูสูตร)

ท่านตรัสสอนให้เป็นคนที่ได้สดับตรับฟังมาก เพราะการฟังช่วยให้ได้รับความรู้ความฉลาด และการฟังก็เป็นการศึกษาประการหนึ่งนั่นเอง เริ่มต้นจากการฟังคำบอกเล่าของพ่อแม่ แล้วเรียนรู้ว่าอะไรเป็นอะไร นับตั้งแต่หัดพูดหัดเข้าใจภาษา ที่ใช้เป็นสื่อของความหมายต่าง ๆ แล้วต่อมาก็ฟังคำสั่งสอน และเข้าใจว่า อะไรคือสิ่งที่ดี ที่ถูกต้อง ควรประพฤติปฏิบัติ และอะไรคือสิ่งไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ นอกจากฟังคำของพ่อแม่แล้ว ก็ฟังคำครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์เป็นผู้สั่งสอนศิลปวิทยาให้ เมื่อเจริญเติบโตขึ้นและรู้คิดมากขึ้น ก็ฟังคำของบัณฑิต คือผู้รู้ เพื่อความฉลาดและเจริญปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป ฟังคำของสมณะ ก็จะได้ทราบถึงสาเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อมของชีวิต ฉะนั้นผู้ที่ต้องการความสุข ความเจริญ และความเป็นสวัสดิมงคล จึงจำต้องเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมาก.

การได้ฟังมาก ได้เรียนมากและได้ศึกษามาก จนกระทั่งเป็นผู้ที่รู้ดี รู้จริง และรู้ถูกต้อง จึงนับว่าเป็นพหูสูตร.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนในโลกนี้มี ๔ จำพวก คือ

พวก ๑ เรียนน้อย รู้ไม่ดี

พวก ๒ เรียนน้อย รู้ดี

พวก ๓ เรียนมาก รู้ไม่ดี

พวก ๔ เรียนมาก รู้ดี

อธิบายความคือ

พวกที่ ๑ เรียนน้อย รู้ไม่ดี หมายถึง ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน และไม่รู้จักว่าอะไรดี อะไรชั่ว ฉะนั้นจึงตกเป็นเหยื่อของความชั่ว ความผิด ทำให้ชีวิตที่เกิดมาไม่มีความหมาย และไม่ได้รับความสำเร็จ หนำซ้ำกลับเป็นเหตุให้ก่อทุกข์ให้กับตน.

พวกที่ ๒ เรียนน้อย รู้ดี หมายถึง ผู้ที่ แม้ว่าจะไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนมาก แต่ก็มีความฉลาดรู้คิดว่าอะไรดี อะไรถูกต้อง และอะไรไม่ดี ไม่ถูกต้อง พยายามรักษาตนไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว ความไม่ดี รักษาตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม เช่นนี้แม้ว่าจะเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนน้อย แต่ก็เอาตัวรอดได้.

พวกที่ ๓ เรียนมาก แต่รู้ไม่ดี หมายถึงผู้ที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ทำให้เป็นคนมีความรู้ ความฉลาด และมีความสามารถมาก แต่ทว่าเอาความรู้ ความฉลาด และความสามารถนั้นไปใช้ในทางผิดในทางเสื่อม เช่นเบียดเบียนผลประโยชน์ผู้อื่น หลอกลวงหรือคดโกง มีเล่ห์เพทุบายเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องสมควร.

พวกที่ ๔ เรียนมาก และรู้ดี หมายถึง ผู้ที่ได้เรียนมาก ได้ศึกษามาก มีสติปัญญาความสา–มารถสูง และรู้ถูกต้อง สามารถใช้ความรู้ ความสามารถ และสติปัญญา ช่วยตนเอง และทั้งสามารถช่วยผู้อื่นได้ด้วย คือช่วยแนะนำสั่งสอนบอกเล่าผู้อื่นได้ ทั้งตัวเองก็ประพฤติดี ประพฤติชอบ อยู่ในทำนองคลองธรรม เช่นนี้เรียกว่าเป็นพหูสูตร.

ผู้ที่เป็นพหูสูตรนั้น นอกจากจะเป็นผู้ที่รู้จริง รู้ดี รู้ถูกต้อง ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะอันเรียกว่า **รู้หลัก** อย่างในสมัยนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องแล้ว ยังจักต้องเป็นผู้ **รู้รอบ** อีกด้วย คือรู้ในเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่นรู้ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว เหตุการณ์ของบ้านเมือง และแม้แต่ของโลก มีความรู้เท่าทันทั้งทางโลกและทางธรรม.

สรุปก็คือ ถ้าคนเราหวังความสุข ความสำเร็จ และความเจริญของชีวิต ก็จักต้องเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและสดับตรับฟังมาก เริ่มต้นแต่ยังเป็นเด็กเยาว์วัย และค่อย ๆ สะสมวิชาความรู้มากยิ่งขึ้นไป กับต้องเรียนให้รู้ให้เข้าใจอย่างถูกต้อง ตามความสนใจของตน อย่างที่ท่านกล่าวว่า

"อันความรู้ รู้กระจ่าง ถึงอย่างเดียว
แต่ให้เชี่ยว ชาญเถิด คงเกิดผล"

ผู้ที่เป็นพหูสูตรนั้น ย่อมจะได้รับความยกย่องสรรเสริญ จากผู้อื่น เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูง และมีสติปัญญาในการที่จะใช้ความรู้ความสามารถนั้น ไปในทางที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม กับทั้งสามารถช่วยผู้อื่น คือเป็นผู้แนะนำสั่งสอนบอกเล่าให้ผู้อื่นได้ เช่นนี้แหละที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ความเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมาก อันเรียกว่าเป็นพหูสูตรนั้น จึงนับเป็นมงคลแก่ชีวิต ด้วยประการฉนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง กล่อมพระยา

ความเป็น พหูสูตร สุดปราดเปรื่อง
ศิลปศาสตร์ รู้เฟื่อง ใครไม่หยาม
มีวินัย ศึกษาดี ไม่มีทราม
วาทศิลป์ งดงาม ตามภาษิต.

ตอนที่ ๘๖ พุทธมงคลประการที่ ๘

พุทธมงคลประการที่ ๘ คือ ศิลป

อย่างไรเรียกว่า ศิลป ? อธิบายให้เด็ก ๆ เข้าใจในความหมายของคำว่า ศิลป :- คนที่สร้างหรือประดิษฐ์ อย่างที่เรียกกันว่าเป็นคนมีฝีมือ คือสามารถทำให้เกิดวัสดุที่มีคุณค่าได้ เรียกว่าเป็นผู้มีศิลปในการประดิษฐ์ คนที่ชำนาญในการปรุงแต่งอาหารให้มีโอชารสชวนบริโภค เรียกว่าเป็นผู้มีศิลปในการประกอบอาหาร ช่างเสื้อผ้าที่สามารถตัดเย็บตกแต่งเสื้อผ้าให้วิจิตรงดงาม น่าสวมใส่ ก็เรียกได้ว่า เป็นผู้มีศิลปในการตัดเย็บ คนที่พูดจาน่าฟัง ฉลาดในการโน้มน้าวคนฟังให้สนใจติดใจในคำพูดจา เรียกว่าเป็นคนมีวาทศิลป์ คือมีศิลปในการพูด หรือนักแสดงที่เรียกว่าศิลปินนั้นก็คือผู้ที่มีศิลปในการแสดง คือแสดงได้สมบทบาท หรือจิตรกรที่สามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของเขาลงบนแผ่นภาพได้ ก็เรียกว่าเป็นผู้มีศิลปในการวาดภาพ หรือแม้แต่นักดนตรีที่สามารถบรรเลงเพลงให้เกิดเสียงไพเราะจับใจ ก็ถือว่าเป็นผู้ที่มีศิลปในทางดนตรี.

ฉะนั้นศิลปจึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีค่า และเป็นอาภรณ์ประดับตน บุคคลที่มีศิลปไม่ว่าจะเป็นแขนงใดก็ตาม ถือว่าเป็นผู้ที่มีโอกาสดีเด่นกว่าผู้ที่ไม่มี เพราะศิลปเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งทรัพย์สินเงินทอง และเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมชีวิตให้มีความหมายยิ่งขึ้น.

ศิลปนั้น ท่านแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายคฤหัสถ์หรือฆราวาสคือพวกชาวบ้านอย่างหนึ่ง ฝ่ายบรรพชิตอย่างหนึ่ง

ศิลปของคฤหัสถ์นั้นก็มี ศิลปของช่างหม้อ ช่างทอ ช่างจัก ช่างสาน ช่างสลัก ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างแก้ว ช่างทอง เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นงานฝีมือที่ควรแก่การยกย่องทั้งนั้น ฉะนั้นเด็ก ๆ ควรจะได้ฝึกฝนตนให้เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการใช้มือด้วย ก็จะเป็นการช่วยตนเองให้เป็นผู้ที่มีศิลปอยู่กับตน เพราะความรู้ในเชิงศิลปนี้ ก็มีค่าควรแก่ชีวิตไม่แพ้ความรู้ทางหนังสือเลย.

ส่วนศิลปสำหรับบรรพชิตนั้น ได้แก่ความรู้ความฉลาดในการทำ การปรุงแต่งสมณบริขาร เป็นต้นว่า การตัดเย็บจีวร การสร้างเสนาสนะ คือกุฏิวิหารศาลา และเครื่องใช้ในเสนาสนะ หรือแม้แต่การแสดงธรรมกถา หรือเทศนา ที่ช่วยให้พระศาสนาเจริญ ก็ถือว่าเป็นศิลปของบรรพชิตเช่นกัน ศิลปเช่นนี้จัดว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น.

มีเรื่องที่เกี่ยวกับศิลปทางบรรพชิต มาเล่าให้เด็ก ๆ ฟังเรื่องหนึ่ง ดังนี้

ในสมัยพุทธกาล ครั้งพระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์สาวกหมู่ใหญ่ เสด็จจาริกไปยังทักษิณาชนบท ทอดพระเนตรเห็นคันนาของชาวมคธ รับสั่งถามพระอานนท์ว่า ตัดจีวรให้มีรูปเหมือนอย่างกระทงนาของชาวมคธได้หรือไม่ ? พระอานนท์ทูลสนองว่า ทำได้ พระอานนท์เป็นผู้ที่มีศิลปในทางช่างฝีมือ ฉะนั้นเมื่อกลับถึงนครราชคฤห์แล้ว ได้พยายามทำรูปแบบจีวร โดยตัดผ้าให้เป็นกระทงเล็ก กระทงใหญ่ มีแถบเล็กเย็บเชื่อมกระทงเหล่านั้น ให้ติดกันเป็นผืน และมีผ้าแถบยาวหุ้มเป็นขอบโดยรอบสี่ด้าน ตะเข็บจีวรที่เย็บเชื่อมผ้าเหล่านั้นให้ติดกันเป็นผืนใหญ่ เป็นเอ็นยึดผ้าให้มั่นคงขาดยาก

ผ้าจีวรนี้แต่เดิมมา ภิกษุทั้งหลายเย็บตัดกันเอง ตามแต่ใครจะเย็บเป็นรูปอย่างไร ก็สุดแล้วแต่เพราะเป็นผ้าที่เก็บมาจากป่าช้าบ้าง เป็นผ้าที่เขาทิ้งแล้ว เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ภิกษุได้มาโดยไม่ต้องขอและรบกวนใคร เอามาซักฟอกให้สะอาด แล้วเย็บต่อเป็นผืนพอนุ่งห่มได้ เรียบร้อยแล้วย้อมด้วยน้ำฝาด ให้เป็นสีเหลืองหม่นเป็นใช้ได้ ไม่คำนึงว่า ท่อนผ้าที่นำมาเย็บต่อกันนั้น จะมีขนาดกว้างยาวได้ส่วนสัดหรือไม่ ไม่ได้จัดระเบียบให้ดูสวยงาม เพราะตัดเย็บตามแต่ผ้าจะมีให้ปะติดปะต่อ ฉะนั้น เมื่อพระอานนท์ได้วางแบบ คือตัดเป็นท่อนและเย็บเป็นกระทง จึงดูเรียบร้อยสวยงาม และเป็นแบบฉบับของผ้าจีวรสำหรับพระสงฆ์ ฉะนั้นความเป็นผู้ฉลาดในการฝีมือของพระอานนท์เถระนี้ จึงนับเป็นศิลปของบรรพชิต เป็นคุณประโยชน์ของหมู่คณะ สืบมาจนถึงทุกวันนี้ และถือว่าเป็นอุดมมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความเจริญสูงสุด.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขอมกล่อมลูก

เมื่อขนใด ทรงไว้ ด้วยคุณธรรม
รอบรู้ล้ำ ย่อมหาญ กอปรการกิจ
ศึกษามาก จักมิยาก ในความคิด
ส่งสัมฤทธิ์ ผลอำนวย ด้วยปัญญา.

ตอนที่ ๘๗ พุทธมงคลประการที่ ๘

พุทธมงคลประการที่ ๘ คือ วินัยที่ได้ศึกษาดี

วินัยคืออะไร ? วินัยคือระเบียบปฏิบัติที่เป็นเครื่องรักษาตนและหมู่คณะ ให้อยู่เป็นปกติสุขทั่วถึงกัน ไม่มีใครประพฤติอะไรให้เป็นที่เดือดร้อนเสียหายแก่ใคร จะเรียกว่าเป็นระเบียบแบบแผนข้อบังคับขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่คณะก็ได้.

ประเทศชาติที่เจริญแล้ว เขาจะมีระเบียบแบบแผนให้ผู้คนที่อยู่ในชาติ ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นรูปแบบที่ทุกคนทราบดีว่า จะต้องประพฤติปฏิบัติกันอย่างนั้น จึงจะถูกต้องสวยงาม และเป็นที่ต้องการของผู้ที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน อย่างเช่นประเทศอังกฤษ ระเบียบวินัยที่เห็นได้ชัดสำหรับประชาชนทั่วไปของเขาก็คือ การเข้าคิว ไม่ว่าจะกระทำการใด ๆ ที่เป็นเรื่องของชุมชน หรือส่วนรวม เขาจะใช้วิธีเข้าคิวทั้งนั้น คือใครมาก่อนถึงก่อน ก็อยู่ที่หัวแถว ใครมาทีหลังก็มาต่อแถวนั้น ๆ จะขึ้นรถประจำทาง จะตีตั๋วดูหนังดูละครอะไรแล้วแต่ ก็ต้องเข้าคิวกันอย่างมีระเบียบ ไม่มีอภิสิทธิ์หรือแซงคิวกันแต่ประการใดและมิใยว่าคิวจะยาวถึงไหนๆ หรือว่าฝนจะตกฟ้าจะร้อง ทุกคนทราบดีว่า ต้องอดทนและรอคอย จนกว่าจะถึงวาระของตน และนั่นคือสิ่งที่ถูกต้อง และทุกคนยินดีปฏิบัติตามกฎข้อบังคับนี้ ฉะนั้นสังคมของเขาจึงไม่มีเรื่องวุ่นวายทะเลาะวิวาทเกี่ยวกับการแก่งแย่งทำนองนี้เลย.

คนเราทุกคนนั้นนับเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่เราอยู่ร่วม สังคมของเด็ก ๆ ก็มีสังคมของครอบครัว ของโรงเรียน และสังคมที่มีกิจกรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งเด็ก ๆ เป็นสมาชิกอยู่ เช่นลูกเสือ หรือยุวกาชาด เป็นต้น เด็ก ๆ จะเห็นได้ว่า ทุกสังคมที่เด็ก ๆ ได้เข้าไปร่วมเป็นสมาชิกนั้นเขาย่อมมีระเบียบวินัยวางไว้ สำหรับสมาชิกจะต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อความถูกต้องสวยงาม อันจะนำไปสู่ความสุขความเจริญของบุคคลและหมู่คณะ ฉะนั้นเด็ก ๆ จะต้องได้เรียนรู้และปฏิบัติตามระเบียบวินัยที่เขาวางไว้นั้น ไม่ฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับ หรือปฏิบัติการอย่างย่อหย่อน จึงจะเป็นการถูกต้องและเหมาะสม.

บางสังคมถือเรื่องระเบียบวินัยมากที่สุด เช่นสังคมของทหาร เด็ก ๆ จะเห็นว่า ทหารทุกคนเคร่งครัดต่อการปฏิบัติตามคำสั่งอย่างยิ่ง ทุกคนต้องฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเป็นใหญ่ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วกองทัพก็จะปฏิบัติงานไม่สำเร็จลุล่วงตามแผนที่วางไว้.

แต่สังคมใดก็ตาม เพื่อความสุข ความเจริญ และความเป็นสิริมงคลของสังคมนั้น ๆ สมาชิกในวงสังคมนั้น ควรจะได้มีระเบียบวินัยที่ต้องยึดถือปฏิบัติเป็นเรื่องส่วนตัวของตน คือ กระทำตนให้อยู่ในกรอบที่ทุกคนยอมรับว่าดีและถูกต้อง นั่น ก็คือการประพฤติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ท่านสอนให้ทุกคนกระทำแต่กรรมดี ที่เป็นทางนำไปสู่ความสุข ๑๐ ประการ คือ งดเว้นจากกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓.

กายทุจริต คือ การประพฤติผิดทางกาย มีการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ๑ การลักขโมย ฉ้อโกงยักยอก ทรัพย์ผู้อื่น ๑ และการประพฤติล่วงเกินคนรักของผู้อื่น ๑ ทั้ง ๓ ประการนี้ ต้องละเว้นโดยเด็ดขาด จึงจะถือว่าเป็นผู้ที่มีกายสุจริต.

วจีทุจริต คือ การประพฤติผิดทางวาจา ๔ มีการพูดปด พูดเท็จ ๑ การพูดส่อเสียดยุยง ๑ พูดคำหยาบ ๑ และพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ ๑ ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นการพูดที่ไม่ควรนำมาใช้ เพราะก่อให้เกิดความแตกร้าว ขาดความสามัคคีในหมู่คณะ ขาดความเลื่อมใสศรัทธา อันเป็นการก่อให้เกิดความเสื่อมแก่ตนเอง และทำให้หมู่คณะไม่ปกติสุขด้วย.

มโนทุจริต คือ ความคิดผิดทางใจ ๓ มีการเพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน ๑ การผูกพยาบาทคิดปองร้ายผู้อื่น ๑ ความคิดเห็นผิดทำนองครองธรรม ๑ ซึ่งความคิดผิดทางใจนี้ เป็นสาเหตุให้เกิดการกระทำผิดทางกายและวาจาต่อไปนั่นเอง คือใจเป็นผู้บงการให้กระทำการหรือพูดจาให้เป็นไปตามความนึกคิดของใจ

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ท่านสอนให้ทุกคนกระทำแต่กรรมดี อันมีข้อปฏิบัติอยู่ ๑๐ ประการ ดังกล่าวแล้วนี้ จึงนับว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่เรียกว่า วินัยที่ได้ศึกษาดีแล้ว อันเป็นทางนำไปสู่ความเป็นสิริมงคลของชีวิต ดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขอมกล่อมลูก (ขั้นเดียว)

วินัยดี ช่วยให้มี แบบระเบียบ
ปัญญาเฉียบ วินัยบ่ม สมปรารถนา
วาจาดี ส่งศรี กิตติยา
เป็นอุตตมา มงคลเกิด เลิศพิไล.

ตอนที่ ๘๘ พุทธมงคลประการที่ ๑๐

พุทธมงคลประการที่ ๑๐ คือ วาจาสุภาษิต

วาจา คือถ้อยคำที่พูดออกมาเป็นภาษา ให้ผู้ฟัง ฟังเข้าใจและรู้เรื่อง

สุภาษิต แปลว่า พูดดี หมายความว่า พูดเพราะ พูดน่าฟัง พูดเป็นประโยชน์ พูดเชื่อถือได้

เมื่อกล่าวว่า วาจาสุภาษิต ก็หมายความถึง คำพูดที่ควรพูด คือเมื่อพูดออกไปแล้ว หาโทษมิได้ คือไพเราะน่าฟัง มีสาระ มีประโยชน์ เป็นที่ชื่นชอบแก่ผู้ฟัง

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเกี่ยวกับลักษณะของวาจาที่เป็นสุภาษิตว่าจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังนี้คือ พูดถูกเวลา ๑ พูดจริง ๑ พูดอ่อนหวาน ๑ พูดมีประโยชน์ ๑ พูดด้วยเมตตาจิต ๑

ทำไมพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า วาจาเป็นสุภาษิตนั้น เป็นมงคลแก่ชีวิต ?

ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเหตุว่า การพูดจาที่ไพเราะ ย่อมเป็นที่ชื่นชอบของบุคคลทั้งหลาย ยิ่งการพูดจาที่ไพเราะนั้นเป็นคำกล่าวที่เป็นความจริง และมีสาระประโยชน์ด้วยแล้ว ก็ยิ่งผูกใจผู้ฟัง ก่อให้เกิดความนิยมยินดี และมีศรัทธาต่อผู้พูด และยิ่งผู้พูดได้พูดถูกต้องกับกาลเวลาด้วย ก็ย่อมจะได้รับ**ความยกย่องนับถือเพิ่มขึ้น** ต่าง ๆ **นี้เอง ที่ทำให้ผู้กล่าววาจาสุภาษิต** ได้รับผลสะท้อนย้อนกลับมาในลักษณะของ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ อันถือว่าเป็นมงคลของชีวิต.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง นกจาก

วาจาดี เป็นศรี มีหลายแง่
กล่าวพจน์เพราะ เหมาะแท้ แก่สมัย
เป็นคำจริง อ่อนละเอียด ละเมียดละไม
ประกอบไป ด้วยประโยชน์ ไร้โทษกรณ์

ทำนอง ทองย่อน

เป็นวาจา เปล่งมา สุภาษิต
ดุจโอสถ อมฤต จิตไถ่ถอน
ความหมองมน ทุกข์ทน พ้นเดือดร้อน
เพราะอาทร กรุณา เมตตาเตือน.

ตอนที่ ๘๘ พุทธมงคลประการที่ ๑๑

พุทธมงคลประการที่ ๑๑การบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา

มารดาบิดา เป็นผู้ที่มีพระคุณสูงสุดของลูก เพราะบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด มารดาเป็นผู้ให้เลือดเนื้ออุ้มท้องและคลอดเรามา ตลอดจนให้การเลี้ยงดู และให้ทุก ๆ อย่างแก่เรา ยามเมื่อเรายังเป็นทารกไร้เดียงสา ทั้งบิดามารดาก็พยายามกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดู อย่างชนิดที่เรียกว่า มดมิให้ไต่ ไรมิให้ตอม ครั้นเติบใหญ่พอรู้ความ ก็ให้การอบรมสั่งสอน ชี้การควรและไม่ควร ด้วยหวังที่จะเห็นลูกเป็นเด็กดี เด็กน่ารัก ครั้นถึงวัยที่จะควรจะได้รับการศึกษาเล่าเรียน บิดามารดาก็ส่งเข้าโรงเรียน ส่งเสียอุปการะต่าง ๆ นานา เพื่อลูกจะได้เป็นผู้มีวิชาความรู้ ความสามารถ บิดามารดาทุกคนจะพยายามส่งเสียลูกให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อลูกจะได้เล่าเรียน**จนถึงขั้นสูงสุด ทั้งนี้เพื่อลูกจะได้มีวิชาความรู้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพและมีหน้าที่การงานเป็นหลักฐานในการดำรงชีวิตสืบไป.**

ครั้นลูกเป็นผู้ใหญ่ รู้จักผิดชอบชั่วดี และอยู่ในฐานะที่จะครองเรือนได้แล้ว บิดามารดาก็จะปลูกฝังให้ลูกมีคู่ครอง เพื่อจะได้เป็นผู้สืบสกุลต่อไป หนำซ้ำท่านยังมอบทรัพย์สมบัติให้ครอบครองอีกด้วย ทั้งนี้ก็เพราะความรักและความปรารถนาดีที่ท่านมีต่อลูกนั่นเอง.

เมื่อลูกได้รับทราบตามความเป็นจริง ว่ามารดาบิดาเป็นผู้ที่มีพระคุณต่อตนถึงปานฉนี้แล้ว ฉะนั้นลูกที่ดีจึงควรที่จะได้ตอบแทนพระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่าน เช่นเมื่อยังอยู่ในวัยเด็ก ก็สามารถที่จะตอบแทนพระคุณของท่านได้ตามควรแก่ฐานะของการเป็นเด็ก ด้วยการปฏิบัติรับใช้ ช่วยเหลือการงานเท่าที่จะกระทำได้ การทำตนให้อยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของท่าน และที่สำคัญก็คือ กระทำในสิ่งที่จะนำมาซึ่งความชื่นอกชื่นใจแก่ท่าน เช่นว่านอนสอนง่าย มีความประพฤติดีงาม และมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ต่อเมื่อเติบใหญ่ เรียนสำเร็จและมีหน้าที่การงานเป็นหลักฐาน มีอาชีพเป็นของตนเอง มีรายได้พอที่จะเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เมื่อนั้นจึงควรตอบแทนพระคุณของมารดาบิดา ด้วยการบำรุงเลี้ยงดู ให้ความสุขสบายแก่ท่าน ยามใดที่ท่านป่วยเจ็บก็ต้องให้การรักษาพยาบาล แม้ว่าท่านจะเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติ และไม่ต้องให้ลูกตอบแทนพระคุณท่าน ด้วยการให้ทรัพย์สินเงินทองก็ตาม แต่ลูกที่ดี จักต้องรู้จักหาทางตอบแทนพระคุณของท่านในทางอื่น เช่นกระทำตนให้เป็นที่ไว้วางใจแก่ท่าน หรือรู้ว่า ยามใดท่านต้องการอะไร ก็พยายามขวนขวายหาสิ่งนั้น มาให้ท่าน เช่นนี้เรียกได้ว่า บำรุงมารดาบิดาแล้ว.

พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสสอนในเรื่องการบำรุงมารดาบิดาไว้ ๕ สถาน ดังนี้ :-

๑. เลี้ยงดูท่านให้เป็นสุข
๒. ช่วยทำกิจการงานของท่านแทนท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรได้รับมรดก
๕. ทำบุญอุทิศให้ท่าน เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สามเส้า

อีกหน้าที่ ถี่ถ้วน ควรจดจำ
เมื่อเป็นบุตร ควรกระทำ ตามศักดิ์ศรี
เลี้ยงบิดา มารดา ผาสุกดี
ช่วยทำกิจ แทนที่ ท่านเคยทำ

ประพฤติตน ดำรง วงศ์ตระกูล
รักษาทรัพย์ ท่านไม่สูญ เสียถลำ
อบายมุข ขจัดไกล ไม่กลายกล้ำ
ท่านล่วงลับ กอบกรรม ทำบุญอุทิศ.

ตอนที่ ๔๐ พุทธมงคลประการที่ ๑๒

พุทธมงคลประการที่ ๑๒ การสงเคราะห์บุตร

การสงเคราะห์บุตรคืออย่างไร ? สงเคราะห์หมายถึงการเลี้ยงให้มีชีวิตอยู่ด้วยดี และเลี้ยงให้มีความรู้ความสามารถ ให้รู้ดีรู้ชั่ว ให้เว้นชั่วประพฤติดี จนสามารถดำรงตนอยู่ได้ ด้วยดี คำว่า บุตร ก็คือลูกผู้สืบเชื้อสายของตน.

ท่านตรัสถึงเรื่องของบุตรว่ามีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. อภิชาตบุตร – บุตรที่เกิดยิ่งกว่าบิดามารดา

๒. อนุชาตบุตร – บุตรที่เกิดเสมอด้วยบิดามารดา

๓. อวชาตบุตร – บุตรที่เกิดต่ำกว่าบิดามารดา

ผู้ที่เป็นบิดามารดาย่อมมั่นหมายใคร่ที่จะได้ลูกที่เป็นอภิชาตบุตร คือเจริญกว่าตน ไม่พึงประสงค์ที่จะได้ลูกเป็นอวชาตบุตร คือบุตรที่ตกต่ำกว่าตนเลย แม้ว่าอภิชาตบุตรจะเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะเป็นไปได้สำหรับบางคน แต่บิดามารดาทุกคนก็ยังหวังที่จะได้บุตรที่เป็นอนุชาตบุตร คือลูกที่มีความดี ความเจริญเสมอตน ก็ยังดี เพราะลูกประเภทนี้ อย่างน้อยก็ยังเป็นผู้ที่สามารถดำรงวงศ์–สกุลให้ตั้งมั่นอยู่ได้ สำหรับอวชาตบุตร คือลูกที่เลวกว่าพ่อแม่นั้น นอกจากจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์สกุลแล้ว ยังนำความเสื่อมสูญมาให้ด้วย ท่านเปรียบเช่นเดียวกับพืชพันธุ์ไม้ที่แคระแกร็นไม่ได้รับการทนุบำรุงเต็มที่ ย่อมจะไม่ผลิดอกออกผล และแพร่พันธุ์ที่ดีต่อไปได้ ฉันใดก็ฉันนั้น.

ฉะนั้นผู้ที่เป็นบิดามารดา และหวังที่จะได้รับผลตอบแทนเป็นความสุข ความชุ่มชื่นใจ อันเกิดจากผลสะท้อนของบุตร บิดามารดาเองจักต้องเป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง คือ ให้การสงเคราะห์บุตร ด้วยการให้การทนุบำรุงและฝึกฝนอบรม ไม่ทอดทิ้งปล่อยปละละเลย ให้ความรักและความอบอุ่นแก่บุตร เพื่อบุตรจะได้เติบโตด้วยดี พระพุทธองค์ทรงชี้ทางที่บิดามารดาพึงสงเคราะห์บุตร ดังนี้คือ

๑. ห้ามบุตรจากความชั่ว

๒. ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียน

๔. ให้บุตรได้มีคู่ครองอันสมควร
๕. มอบทรัพย์ให้ในเวลาอันควร

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ช้างประสานงา

เมื่อหน้าที่ ต้องมี แก่บุตรบ้าง
พึงสอนเขา จุ่งห่าง จากชั่วผิด
บอกแนวทาง ถูกดี มีความคิด
อบรมจิต แนะวิชชา น่ารู้เรียน
จะมีคู่ ช่วยดู ให้เหมาะคู่
ใช่สมสู่ ตามอารมณ์ เกณฑ์เกษียณ
มอบทรัพย์ให้ เป็นทุน ใช้หมุนเวียน
เพื่อพากเพียร ก่อร่าง สร้างครอบครัว.

การห้ามบุตรจากความชั่ว ก็คือ การสอนให้รู้ว่าอะไรคือความชั่วความไม่ดี เช่นการเกียจคร้านไม่ทำการงาน การข่มเหงทำร้ายทำอันตรายผู้อื่น การพูดจาหยาบคาย การคบคนพาลเป็นเพื่อน การเป็นนักเลงสุรา นักเลงการพนัน ต่าง ๆ เหล่านี้ บิดามารดาจักต้องทำหน้าที่ชี้ทางให้กับบุตร ป้องกันบุตร นอกจากจะป้องกันมิให้บุตรตกไปสู่ความชั่วความไม่ดีแล้ว บิดามารดายังจะต้องสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดีนานาประการอีกด้วย เช่นขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน และประกอบการงาน มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและต่อผู้อื่น กระทำตนให้เป็นที่รักใคร่ไว้วางใจแก่ผู้อื่น.

นอกจากป้องกันมิให้บุตรตกไปสู่ความชั่ว และอบรมสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดีแล้ว บิดามารดายังมีหน้าที่ ที่จะให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อจะได้เป็นคนมีความรู้ ความสามารถ มีสติปัญญาในการดำรงชีวิตด้วยดี และต่อจากนี้ คือเมื่อบุตรเติบใหญ่และมีอาชีพมั่นคงพอที่จะมีครอบครัวได้ บิดามารดาก็จักจัดการหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ เพื่อสกุลวงศ์จะได้เจริญสืบไป และในที่สุดเมื่อถึงเวลาอันควร บิดามารดาก็ควรจะได้มอบทรัพย์สมบัติให้ เพื่อความปึกแผ่นมั่นคงของบุตร.

บิดามารดาใดได้ทำหน้าที่สงเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ นี้ ตามควรแก่อัตตภาพของตน ย่อมชื่อว่าได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง อันจะนำมาซึ่งความเคารพรักใคร่สำหรับบุตร ทำให้บุตรเกิดความกตัญญูรู้คุณและพร้อมที่จะสนองคุณ ตามควรแก่หน้าที่ของบุตรพึงกระทำต่อบิดามารดาเช่นกัน และนี่แหละคือสิ่งที่จัดว่าเป็นมงคลแก่ชีวิตอีกประการหนึ่ง.

ตอน ๘๑ พุทธมงคลประการที่ ๑๓

พุทธมงคลประการที่ ๑๓ การสงเคราะห์ภรรยา

แม้ว่าพุทธมงคลข้อนี้จะเป็นเรื่องที่อยู่ไกลความรู้สึกนึกคิดของเด็ก ๆ ก็ตาม แต่เพื่อที่จะให้คำตรัสสอนเกี่ยวกับเรื่องของพุทธมงคล ได้เป็นไปตามลำดับของคำตรัสสอน ที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ จึงขอนำเอามากล่าวให้เด็ก ๆ ฟัง พอเป็นที่เข้าใจ.

การสงเคราะห์ภรรยานั้นคืออย่างไร ?

คำว่า "ภรรยา" หมายถึงบุคคลที่ชายต้องบำรุงเลี้ยงดู พูดภาษาธรรมดาก็คือเมียนั่นเอง ธรรมชาติได้จัดสรรค์ให้มนุษย์มีสองเพศ คือ ชายกับหญิง ซึ่งมนุษย์ทั้งสองเพศนี้มีลักษณะของร่างกายและจิตใจแตกต่างกัน คือฝ่ายชายเข้มแข็งบึกบึน ฝ่ายหญิงนุ่มนวลอ่อนโยน ทั้งนี้เพื่อให้คนทั้งสองเพศนี้มีหน้าที่ต่างกันและช่วยกัน เป็นคู่ร่วมชีวิต ร่วมทุกข์ร่วมสุข และเพื่อสืบเชื้อสายของมนุษย์พันธุ์มิให้เสื่อมสูญไปจากโลก.

ชายกับหญิงที่ร่วมชีวิตกันแล้ว ท่านเรียกฝ่ายชายว่า สามี แปลว่า ผู้เลี้ยงภรรยา เรียกฝ่ายหญิงว่า ภรรยา แปลว่า ผู้ควรเลี้ยงของสามี เมื่อเป็นเช่นนี้สามีภรรยาจึงมีหน้าที่ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน อันจะเป็นเหตุให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยกันทั้งสองฝ่าย สมควรกับการเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของกันและกัน ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้สามีและภรรยาประพฤติดีประพฤติชอบต่อกัน เพื่อเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันฝ่ายละ ๕ ประการ.

ฝ่ายสามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา ดังนี้

๑. แสดงความนับถือ ให้การยกย่อง เช่นเรียกภรรยาด้วยถ้อยคำอันเหมาะสมและเปิดเผยออกหน้าออกตาว่าเป็นภรรยา ด้วยการเชิดชูให้ปรากฏแก่วงศ์ญาติและมิตรสหาย.

๒. ไม่แสดงความดูหมิ่น เช่นกล่าวถ้อยคำหยาบคายเหยียบย่ำ หรือเกรี้ยวกราดข่มขี่ ทำตัวมีอำนาจเหนือต่าง ๆ นานา เพราะการกระทำเช่นนี้ ย่อมชวนให้เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของผู้อื่นด้วย และตัวสามีเองก็เสื่อมจากความยกย่องนับถือทั้งแก่ภรรยาและผู้อื่น.

๓. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา คือไปสมัครรักใคร่ในหญิงอื่น อันจะเป็นชนวนให้เกิดความแตกร้าวในครอบครัว.

๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้านเรือนให้.

๕. ให้เครื่องแต่งกายที่เหมาะสมแก่ฐานะของตน มิให้น้อยหน้าผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อความสุขใจของภรรยา.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ฝรั่งควง

ครั้นหน้าที่	*ต้องมี*	*แก่ภริยา*
พึงประพฤติ	*สมหน้าที่*	*เป็นนายหัว*
นับถือเขา	*เท่ามิตร*	*ในเรือนตัว*
อย่าหมิ่นยั่ว	*ก่อเรื่อง*	*เคืองระคาย*
สามีดี	*ต้องไม่มี*	*เรื่องนอกใจ*
มอบธุระ	*เป็นใหญ่*	*ในกิจหลาย*
แห่งครัวเรือน	*ยอมให้*	*เสมือนนาย*
กำนัลเขา	*พอสบาย*	*บ้างตามกาล.*

เมื่อภรรยาได้รับการสงเคราะห์จากสามีเช่นนี้ ภรรยาก็จำต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อตอบสนองสามีตามหน้าที่ของภรรยา ๕ ประการคือ

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี

๓. ไม่ประพฤติล่วงใจของสามี

๔. สงวนทรัพย์ที่สามีนำมามอบให้ปกครองไว้เป็นอย่างดี

๕. เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง

ทั้งสามีและภรรยาต่างปฏิบัติหน้าที่ ที่พึงปฏิบัติต่อกันฝ่ายละ ๕ ประการ ได้บริบูรณ์ตามที่ท่านตรัสสอนนี้ แน่นอนทีเดียวว่า ความรักใคร่ปองดองกันในครอบครัวย่อมบังเกิดขึ้น ก่อให้เกิดความสุขกายสบายใจ อันถือว่าเป็นมงคลแก่ชีวิตประการหนึ่ง.

ตอนที่ ๘๒ พุทธมงคลประการที่ ๑๔

พุทธมงคลประการที่ ๑๔ การงานไม่อากูล

อธิบายความดังนี้ การงานนั้น ท่านหมายถึง อุบายในการเลี้ยงชีพ ซึ่งมีอยู่หลายประเภท เช่น กสิกรรม คือการทำไร่ ทำนา ทำสวน พาณิชยกรรม คือ การค้าขายแลกเปลี่ยน ตลอดจนการขนส่ง อุตสาหกรรม คือ การผลิตวัสดุสำเร็จรูป หัตถกรรม คือ การช่างที่ใช้มือต่าง ๆ นั่นเอง

คำว่า **ไม่อากูล** หมายความถึง **ไม่คั่งค้าง** เสร็จตามเวลาที่กำหนด

ฉะนั้นกิจการงานทั้งหลาย จึงควรกระทำให้เสร็จตามกำหนด จึงจะนับถูกต้องดีงาม

สำหรับเด็ก ๆ นั้น กิจการงานอันเป็นที่หน้าที่โดยตรง ก็คือ การศึกษาเล่าเรียน เด็ก ๆ ที่หวังจะประสบความสำเร็จในการเรียน ก็จะต้องเป็นผู้ที่ทำการงานที่เกี่ยวกับการเรียนของตน ให้สำเร็จลุล่วงทันเวลา ไม่เกียจคร้าน ผัดวันประกันพรุ่ง เอาไว้เมื่อนั้นเมื่อนี้จึงค่อยทำ เพราะการกระทำเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ หนำซ้ำกลับเป็นโทษด้วย เพราะทำให้เด็ก ๆ เรียนไม่ทันเพื่อน ขาดความรู้ความเข้าใจในบทเรียน เมื่อเป็นเช่นนี้หนักเข้ากลายเป็นคนเรียนไม่สำเร็จ คนที่เรียนอะไรไม่สำเร็จนั้น เมื่อถึงคราวที่จะต้องประกอบการงานอันเป็นอาชีพของตน ก็คงจะหาอาชีพที่ดี ที่ต้องกระทำด้วยกำลังปัญญา กำลังสมองไม่ได้ จำต้องประกอบการอาชีพที่ใช้แรงงานแทน ต้องเหน็ดเหนื่อยตรากตรำ กว่าจะได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทอง แล้วเช่นนี้จะเรียกว่า ชีวิตได้ประสบกับความสำเร็จได้อย่างไร

ฉะนั้นเด็ก ๆ ทุกคน ควรจะต้องได้เรียนรู้ว่า การงานนั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตของมนุษย์ทุกคน เช่นเดียวกับสิ่งจำเป็นอื่น ๆ เพราะการงานช่วยให้ชีวิตได้มีรสชาดและมีความหมาย คนที่ไม่ประกอบการงานอะไรเลยนั้น ถือว่า ชีวิตไม่มีความหมาย เพราะไม่ได้ประกอบการอันใดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและสังคมเลย กับถือว่าเป็นคนเอาเปรียบสังคมด้วย

ดังนั้นผู้ที่ฉลาดจึงจำต้องมีการเตรียมการ เพื่อหน้าที่การงานภายหน้า เช่นเด็ก ๆ จะต้องเรียนต้องศึกษาจนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความชำนาญ และเมื่อถึงเวลาที่จะต้องประกอบการงานนั้นจริง ๆ ก็จะได้เป็นผู้ประกอบการงานนั้นได้ นอกจากจะประกอบการงานได้แล้ว ที่สำคัญอันจะนำประโยชน์สุขมาให้ ก็คือ ต้องสำเร็จลุล่วงทันเวลาด้วย ผู้ที่ทำงานคั่งค้างไม่ทันเวลานั้น แม้ว่าจะทำงานนั้นได้สำเร็จ แต่ก็ไม่ถือว่าลุล่วงด้วยดี หรือบางทีอาจจะต้องเสียประโยชน์ใหญ่ไป ทั้งนี้เพราะทำได้ไม่ทันกับกาลเวลานั่นเอง.

เพราะฉะนั้นด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า การงานไม่อากูลนั้น เป็นมงคลอย่างหนึ่งของชีวิต คือ เป็นสิ่งที่จักนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่ตน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ฝรั่งตัด

อันการงาน	*ไม่อากูล*	*พูนภิญโญ*
จักมีแต่	*สุโข*	*เกษมสานต์*
ทำกิจใด	*ได้ผล*	*ทันแก่การณ์*
สมควรแก่	*การงาน*	*ไม่วกเวียน*

เมื่อภาระ ในใจ ไม่เกียจคร้าน
จิตชื่นบาน เสริมพลัง ทั้งพาเหียร
ความเจริญ พัฒนา ย่อมอาเกียรณ์
ผลพากเพียร สนองตน จนสังคม.

ตอนที่ ๔๓ พุทธมงคลประการที่ ๑๕

พุทธมงคลประการที่ ๑๕ ทาน

ทาน คือ การให้ปัน หมายถึงกิริยาที่สละให้แก่ผู้อื่น ทั้งวัตถุและจิตใจคือความคิดอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งคือการสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจของตนเอง คือ ความโลภ โกรธ หลง

ทำไมพระพุทธองค์ท่านได้ตรัสสอนว่า ทาน การให้ นี้ เป็นมงคลแก่ชีวิต ?

ที่ท่านตรัสเช่นนี้ ก็เป็นเพราะเหตุผลที่ว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งปวง ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกร่วมกันด้วยดี ก็ด้วยอาศัยการให้ปันกัน เช่นพ่อแม่ให้กับลูก ลูกให้กับพ่อแม่ พี่ให้กับน้อง น้องให้กับพี่ สามีให้ภรรยา ภรรยาให้สามี ญาติกับญาติต่างให้ปันกัน ครูอาจารย์ให้กับศิษย์ ศิษย์ให้กับครูอาจารย์ มิตรให้กับมิตร เพื่อนบ้านใกล้เคียง ต่างก็ให้ปันซึ่งกันและกัน อันเป็นการผูกพันรักใคร่เคารพ และนึกถึงกันและกัน ก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันในเรื่องอื่น ๆ อันจะนำไปสู่ความสุขและความสำเร็จต่อไป

ทาน การให้นี้ ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. ให้เพื่อสงเคราะห์
๒. ให้เพื่ออนุเคราะห์
๓. ให้เพื่อบูชาคุณ

การให้เพื่อสงเคราะห์นั้น ก็ได้แก่การให้ในระหว่างพี่น้อง ระหว่างญาติต่อญาติ หรือระหว่างมิตรต่อมิตร หรือแม้แต่เครื่องบรรณาการที่ประเทศกับประเทศให้กัน อันเป็นการให้ที่ผูกพันให้มีไมตรีต่อกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีปองดอง เพราะเป็นการให้ด้วยความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกันและกัน.

การให้เพื่ออนุเคราะห์ คือการให้ด้วยความเมตตากรุณา ปรารถนาจะให้ผู้รับ มีความสุข ความเจริญ พ้นจากความทุกข์ยากโง่เขลา เช่นบิดามารดาให้การอบรมเลี้ยงดู ให้อาหาร ให้เครื่องนุ่งห่ม ให้ทรัพย์สินเงินทองแก่บุตร ครูอาจารย์ให้วิชาความรู้แก่ศิษย์ หรือเลี้ยงดูอุปการะศิษย์ไว้ในสำนัก หรือคนมีทรัพย์บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุพพลภาพ ให้ทุนเล่าเรียน ให้เครื่องอุปโภคบริโภค อันควรแก่ความต้องการของผู้รับอนุเคราะห์นั้น.

การให้เพื่อบูชาคุณ คือ การให้ด้วยความเคารพนับถือ ด้วยการระลึกถึงบุญคุณ เช่นลูกให้กับพ่อแม่ผู้มีอุปการะคุณแก่ตน ศิษย์ให้แก่ครูอาจารย์ ผู้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาแก่ตน เป็นการให้ที่เป็นไปเพื่อความกตัญญูรู้คุณและใคร่ที่จะสนองคุณท่าน การให้เพื่อบูชาคุณนี้ นอกจากจะให้แก่พ่อแม่ครูอาจารย์แล้ว ก็ยังมีบุคคลอีกจำพวกหนึ่งที่เราให้เพื่อบูชาคุณ ท่านผู้ว่านี้ก็คือสมณะผู้ทรงศีล เป็นผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และเป็นผู้ที่ชี้ทางสวรรค์ให้กับเรา เราจำเป็นต้องทำนุบำรุงให้กำลังแก่ท่าน ด้วยการถวายสมณบริขารแก่ท่าน ดังนี้เป็นต้น.

ส่วนการสละสิ่งที่เป็นภายในของตน คือการละจากความโลภ โกรธ หลง นั้น ถือเป็นมงคลอันยิ่งใหญ่แก่ตนอีกประการหนึ่งนั้น ก็เพราะการสละสิ่งที่เป็นพิษแก่จิตใจนี้ ช่วยให้จิตใจบริสุทธิ์ เป็นหนทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ได้

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงเห็นได้ว่า ทาน การให้ เป็นสิ่งที่นับว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต เพราะเป็นสิ่งที่อำนวยผลทั้งผู้ให้และผู้รับ เพราะผู้ให้นั้น นอกจากจะได้รับความอิ่มเอิบใจ ในเมื่อเราได้ช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ยากของผู้อื่น หรือว่าเกิดความชุ่มชื่นใจ อันเกิดจากการได้บูชาคุณต่อผู้มีพระคุณแก่ตน หรือมีความสุขใจเมื่อได้อนุเคราะห์ลูกหลาน จนเห็นเขามีความสุข มีความสำเร็จในชีวิต แล้ว ผู้ให้ยังได้รับผลอันเกิดจากการให้ของตนอีกสถานหนึ่ง คือ เป็นการชำระจิตใจผู้ให้ ให้ผ่องแผ้ว ห่างไกลจากความโลภ ความตระหนี่ถี่เหนียว ถือว่าเป็นการจาคะกิเลสของตนให้หมดไป.

สรุปก็คือ เราทุกคนที่มีความสุขความเจริญ มีคนรักนับถืออยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะทาน การให้ ปันกัน คือเราให้เขาบ้าง เขาให้เราบ้าง เป็นการเฉลี่ยความสุข ความรู้ ความฉลาด และความปลอดจากทุกข์ภัยแก่กันและกัน เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดสุข และพ้นจากความทุกข์ยาก ฉะนั้น ทาน การให้ จึงนับเป็นข้อปฏิบัติอันจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พันธุ์ฝรั่ง

อันทานบุญ คุณวิเศษ คือสละ
สิ้นราคะ โทสะ โมหะหาย
จึงจะเป็น ทานประเสริฐ เลิศแยบคาย
ปราศจาก ตัณหาร้าย บุกรุกราน
ส่วนสละ ทานต่ โลกยะ
เสียสละ สงเคราะห์ญาติ มิตรบุตรหลาน
บูชาคุณ ท่านผู้รู้ บูรพาจารย์
วัตถุทาน ก็ส่ง มงคลอนันต์.

ตอนที่ ๘๔ พุทธมงคลประการที่ ๑๖

พุทธมงคลประการที่ ๑๖ ธรรมจริยา

ธรรมจริยา คือ การประพฤติธรรม

คำว่า "ธรรม" ตามความหมายก็คือ คุณความดี ความชอบ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา "จริยา" แปลว่า ความประพฤติ กริยาที่ควรประพฤติ ฉะนั้น คำว่า ธรรมจริยา จึงหมายถึงการประพฤติธรรม

ทำไมพระพุทธองค์จึงตรัสว่า การประพฤติธรรม เป็นเหตุหนึ่งซึ่งจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ? ทั้งนี้เพราะเหตุอันเนื่องจากการประพฤติธรรมนั้นเอง ที่เป็นผลให้บุคคลและหมู่คณะได้ประสบกับความสุข ความสงบ และความร่มเย็น ด้วยว่าทุกคนตั้งอยู่ในหลักธรรมอันดีด้วยกันทั้งนั้น.

หลักธรรมอันดี ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุขสวัสดีทั้งของตนเองและหมู่คณะนั้น มีอยู่ ๑๐ ประการ โดยแบ่งเป็นข้อปฏิบัติทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ ทางใจ ๓

ข้อปฏิบัติทางกาย ๓ ประการ คือ

๑. เว้นจากการฆ่า การทำลาย ทั้งชีวิตของตนและของสัตว์

๒. เว้นจากการถือเอาทรัพย์สิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้

๓. การไม่ล่วงเกินของรักของผู้อื่น

ข้อปฏิบัติทางวาจา ๔ ประการ คือ

๑. งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดไม่จริง

๒. งดเว้นจากการพูดส่อเสียดยุยง

๓. เว้นจากการพูดหยาบคาย

๔. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

ข้อปฏิบัติทางใจ ๓ ประการ คือ

๑. ไม่คิดโลภ เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น

๒. ไม่คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น

๓. มีความคิดถูกต้องตามทำนองครองธรรม เช่นเห็นว่า ทานที่ให้นั้นเป็นสิ่งถูกต้องควรกระทำ หรือเห็นว่า บิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณแก่ตน หรือเห็นว่า บุญบาปมีจริง ดังนี้เป็นต้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง โยสะลำ

กายวจี มโนกรรม พึงจำไว้
อย่าทำชั่ว จักได้ ไปสวรรค์
ไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ของเขานั้น
ไม่ล่วงล้ำ น้ำใจกัน เดียดฉันทา
ไม่พูดเท็จ ส่อเสียด เกลียดคำหยาบ
ไม่จ้วงจาบ เพ้อเจ้อ วิหิงสา
ไม่ล่วงล้ำ น้ำใจกัน เหยียดฉันทา
ทั้งเราเขา ทั่วหน้า ผาสุกจริง.

ทำนอง ตลุ่มโปง

อนึ่งสิ่ง เป็นพิษ ฤทธิ์เดชมาก
มันเผาเรา ทุกข์ยาก ทั้งชายหญิง
คือความโลภ โกรธกรุ่น ครุ่นประวิง
ไปในสิ่ง ผิดทำนอง แห่งครองธรรม.
เพราะว่าโลภ โกรธหลง ลงนรก
อย่าเผลอตก ใช้ชีวิต ผิดถลำ
คูอบาย ง่ายนัก อย่าพักทำ
อุตส่าห์จำ สอนตัว กลัวโทษพลัน.

ตอนที่ ๕๕ พุทธมงคลประการที่ ๑๗

พุทธมงคลประการที่ ๑๗การสงเคราะห์ญาติ

อธิบายความหมาย ดังนี้

สงเคราะห์ หมายถึง การเลี้ยงดู อุดหนุนจุนเจือ

ญาติ หมายถึงบุคคลที่เกี่ยวเนื่องกันทางสายเลือด คือสืบเชื้อสายเดียวกัน คนเรานั้นมีทั้งญาติทางบิดาและมารดา ถ้านับเป็นชั้น เพื่อความเข้าใจกัน ก็มีอยู่ ๗ ชั้น หรือบางคนพูดว่า ๗ ชั่วโคตร คือ นับตัวเราเป็นแกนกลาง จะมีท่านที่เกิดก่อนเรา ๓ ชั้นคืออยู่เหนือเรา นับแต่ชั้นพ่อแม่ ลุงป้า น้า อา ชั้นหนึ่ง เหนือชั้นพ่อแม่ ลุง ป้า น้า อา เป็นอีกชั้นหนึ่ง คือชั้นของ ปู่ ย่า ตา ยาย และเหนือชั้น ปู่ ย่า ตา ยาย คือผู้ที่เป็นพ่อแม่ของ ปู่ ย่า ตา ยาย อันเรียกว่า ทวด อีกชั้นหนึ่ง ต่อจาก

นี้มาถึงผู้ที่เกิดหลังเรา นับได้ ๓ ชั้น คือชั้นที่ ๑ คือ ชั้นลูก และลูกเรียงพี่เรียงน้องของลูก ต่อลงไปอีกชั้น คือชั้นหลาน คือลูกของลูก หรือลูกของญาติที่เป็นลูกเรียงพี่เรียงน้องของลูก และชั้นต่อลงไปอีกชั้นคือชั้นเหลน คือชั้นที่เป็นลูกของหลานนั่นเอง ที่ท่านนับเอาเพียง ๗ ชั้นนั้น ก็เพราะบุคคลที่อยู่ในระหว่างชั้นที่ ๑ ถึง ๗ นี้ อาจจะสามารถรู้จักและเกิดทันกันได้ เช่นเหลนบางคนอาจจะเกิดทันได้เห็นทวดก็ได้ ถ้าพ้นจาก ๗ ชั้นนี้แล้ว เชื่อแน่ได้ว่า ไม่มีทางเห็นกันได้เลย เพราะอายุขัยของคนเรานั้น อย่างมากก็เพียงร้อยกว่าปีเท่านั้น.

ทีนี้พูดถึงคนที่มีญาติบ้าง คนที่มีญาติมากและซ้ำเป็นญาติที่ดีนั้น ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาล ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ ถ้าขึ้นอยู่เป็นดงเป็นป่า หากมีพายุพัดมา ก็จะทานพายุได้ ไม่หักโค่น เพราะต่างค้ำจุนซึ่งกันและกัน คือต้นนี้เอน ต้นใกล้เคียงก็ค้ำจุนไว้ ด้วยอาศัยค้ำยันกันอยู่ในตัวนี่แหละ จึงไม่มีอันตราย หากจะเสียหายบ้าง ก็เพียงใบร่วงหรือกิ่งหัก ส่วนต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว แม้จะเป็นไม้ใหญ่ ไม่มีต้นอื่นห้อมล้อม ยามเมื่อลมพายุพัดมา ก็ย่อมหักโค่นล้มลง เพราะไม่มีที่อิงอาศัยต้านทาน มนุษย์เราทั้งหลายก็ฉันนั้น จะเจริญและปลอดจากภัยอันตราย ก็จักต้องมีพวกพ้องวงศาคณาญาติเป็นกำลังช่วยเหลืออุดหนุน.

ฉะนั้นบุคคลที่ฉลาดจึงยอมรับว่า ญาตินั้นเป็นผู้ที่มีความหมายต่อชีวิตของตน และควรจักได้มีธรรมะที่พึงประพฤติปฏิบัติต่อญาติ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้เป็นเครื่องยึดถือปฏิบัติ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ทาน การให้ และ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน

๒. กล่าวถ้อยคำที่ดูดดื่มใจ คือไพเราะอ่อนหวาน แสดงความเอื้ออาทรต่อกัน

๓. ประพฤติการอันเป็นประโยชน์แก่กัน คือช่วยเหลือเอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง จะเป็นด้วยกำลังใจ กำลังกาย หรือกำลังทรัพย์ก็ตาม

๔. ความเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย คือ การปฏิบัติตนสม่ำเสมอ เคยอย่างไรก็อย่างนั้น ไม่ว่าญาติจะเรืองอำนาจหรือตกต่ำ มีธรรมะที่จะใช้กับญาติ เช่นมีความเมตตากรุณา เมื่อเห็นญาติประสบกับความทุกข์ ความเดือดร้อน มีมุทิตาจิตต่อญาติ เมื่อญาติประสบกับความสุขความเจริญ คือพลอยยินดีด้วย และมีอุเบกขา วางตนเป็นกลาง ตั้งอยู่ในความยุติธรรม หากจะมีกรณีวิวาทบาดหมางกันในระหว่างญาติ เป็นต้น.

หากผู้ใดได้ประพฤติตนตามหลักคำตรัสสอนเกี่ยวกับการสงเคราะห์ญาติ ดังกล่าวแล้วนี้ เชื่อแน่ได้ว่า ความสุขความสวัสดี อันถือว่าเป็นมงคลแก่ชีวิตนั้น จักมีขึ้นแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างแน่นอน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง น้ำลอดใต้ทราย

สงเคราะห์ญาติ อาจทำ โดยน้ำจิต
ผูกมิตร อวยทาน เต็มวิสัย
ช่วยเหลือ เอื้ออารี มีแก่ใจ
กล่าวพจน์ เฉลยไข ด้วยไมตรี
เป็นมิตรแท้ ช่วยแก้ ความทุกข์ทน
เสมอต้น เสมอปลาย ไม่หน่ายหนี
สำแดงความ กรุณา และปรานี
เป็นกุศล มงคลที่ ดีแก่ตน.

ตอนที่ ๘๖ พุทธมงคลประการที่ ๑๘

พุทธมงคลประการที่ ๑๘ การประกอบการงานที่ปราศจากโทษ

ดังที่ได้เคยพูดให้เด็ก ๆ ฟังแล้วว่าคนเรานั้น ถ้าต้องการประสบกับความสำเร็จของชีวิต บุคคลนั้นจักต้องเป็นผู้ที่ได้ประกอบการงานเป็นหลักฐาน คนเกียจคร้านไม่ประกอบการงานอันใดเลยนั้นถือว่าเป็นคนรกโลก เพราะเป็นการเบียดบังแรงงานของสังคม แม้ว่าบุคคลนั้น ๆ จะเป็นผู้ที่มั่งมีเงินทองมากมายก่ายกองเพียงใดก็ตาม แต่ถ้ามิได้ประกอบการงานอันเป็นแก่นสาร ก็ถือว่าชีวิตที่เกิดมานี้ ไม่มีความหมายสำหรับสังคม.

ฉะนั้นการงานจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับชีวิตของคนเราทุกคน คือเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและสังคม เป็นการแบ่งเบาภาระและหน้าที่ที่บุคคลจะต้องกระทำเพื่อส่วนรวม คือใครมีหน้าที่อะไร ก็ต้องทำการงานอันเป็นหน้าที่นั้นให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้.

สำหรับการงานที่ปราศจากโทษนั้น นอกจากจะเป็นการงานที่เป็นไปตามหน้าที่แล้ว การงานนั้นจะต้องเป็นการงานที่สุจริต คือเป็นไปโดยถูกต้องตามทำนองครองธรรม ไม่เป็นการงานที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น อย่างเช่นบุคคลบางคนทำงานตามหน้าที่ของตนก็จริง แต่ทว่าเอาหน้าที่นั้นมาเบียดบังเอาผลประโยชน์จากผู้อื่น เช่นประกอบการที่เรียกว่า "คอรัปชั่น" หรือ ฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น อย่างนี้ถือว่า ประกอบการงานที่มีโทษ แม้ตนเองจะได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองก็ตาม แต่ก็ได้มาด้วยความทุจริตคิดมิชอบ เป็นที่รังเกียจของสังคม บุคคลที่หวังความเป็นสวัสดิมงคลของชีวิต พึงหลีกเลี่ยงจากการประกอบการงานทำนองนี้.

ยังมีการงานอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นการงานที่สุจริต และเป็นการงานที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใดแล้ว ยังเป็นการงานที่แสดงถึงเจตนาและน้ำใจอันดีงามของผู้ประพฤติปฏิบัติ คือ การงานที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เช่น การช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ การไม่ทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูลไว้ในที่สาธารณะ หรือแม้แต่การไม่ทิ้งเศษกระดาษ เศษอาหารตามท้องถนน หรือการช่วยปลูกหรือดูแลต้นไม้ข้างทาง เพื่อความสดชื่นร่มเย็นแก่ผู้สัญจรไปมา ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็นับว่า เป็นการประกอบการงานที่ปราศจากโทษ เช่นกัน.

สรุปได้ว่า การงานที่ปราศจากโทษนี้ ย่อมนำมาซึ่งความเป็นสวัสดิมงคลของชีวิตอีกประการหนึ่งดังนี้

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พัดชา

อนึ่งกรรม เฉาโฉด โทษไม่ทำ
ประกอบกรรม แต่เลิศ จักเกิดผล
ไร้มลทิน สิ้นละออง หมองกมล
เป็นบุคคล น่าคบ เคารพรัก.

ตอนที่ ๘๗ พุทธมงคลประการที่ ๑๘

พุทธมงคลประการที่ ๑๘ การงดเว้นจากบาป

บาป คืออะไร ?

ท่านกล่าวว่า สิ่งที่มาคู่กันในศาสนาทุกศาสนา ก็คือ บุญกับบาป

บุญ หมายถึง ความดี ความสะอาด ความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา

บาป หมายถึง ความชั่วร้าย ความเศร้าหมอง เป็นชื่อของความเสื่อม ความทุกข์ร้อน ความโหดร้าย ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนาอยากได้ อยากพบ อยากต้องการ

ฉะนั้นทุกศาสนาย่อมสอนให้รู้จักบุญกับบาป และสอนให้สร้างและสะสมบุญ กับให้ละเว้นจากบาปโดยเด็ดขาด

สำหรับคำว่า บาป นั้น มีคำที่เป็นฝ่ายเดียวกัน ใช้แทนกันได้ คือคำว่า อกุศล อย่างเช่นที่พูดว่า บาปอกุศล อกุศล แปลว่า ไม่ฉลาด ไม่ถูกต้อง ไม่ดี ไม่ชอบ เป็นชื่อของการกระทำที่ไม่ฉลาด ไม่ถูกต้อง ไม่ดี ไม่ชอบ เป็นการกระทำของคนโง่คนเขลา เพราะบาปนี้เป็นกรรมที่นำความเศร้าหมองมาให้.

พระพุทธองค์ตรัสสอนถึงกรรมที่นำความเศร้าหมองมาให้ มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. การฆ่าหรือทำลายชีวิตคนและสัตว์

๒. การลักทรัพย์ หรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามิได้อนุญาต มาเป็นของตน

๓. การพูดเท็จ

๔. การล่วงเกินของรักของผู้อื่น

ทั้งหมดนี้เป็นการกระทำที่ถือว่าเป็นบาป เป็นเครื่องเศร้าหมองของผู้กระทำ เพราะมีผลเป็นทุกข์เป็นความเดือดร้อน และทำลายจิตใจของผู้อื่น อันเป็นทางก่อให้เกิดศัตรู และก่อเวรภัยให้แก่ผู้กระทำด้วย.

ทำไมจึงพูดว่า การประกอบกรรมที่นำความเศร้าหมองมาให้ ๔ อย่างนั้น เป็นเหตุที่ก่อให้เกิดศัตรูและก่อเวรภัยแก่ผู้กระทำกรรมนั้น ๆ เช่นนี้ ขอให้เด็ก ๆ ลองคิดพิจารณาดู ก็จะรู้ได้ว่า เป็นเพราะเหตุใด ?

ข้อที่ ๑ ที่ท่านห้ามทำร้าย ทำอันตรายต่อชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าคนหรือสัตว์ เด็ก ๆ จะเห็นได้โดยง่ายว่า ชีวิต ย่อมเป็นที่รักและหวงแหนของสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งตัวเราเองด้วย ทุกชีวิตย่อมรักตัวกลัวภัยด้วยกันทั้งนั้น ส่วนความเจ็บปวดและความตาย ย่อมเป็นที่หวาดเสียวสะดุ้งกลัว ไม่มีใครปรารถนา เพราะฉะนั้นทุกชีวิตไม่ว่าคนว่าสัตว์ จึงพยายามดิ้นรนขวนขวาย เพื่อความอยู่รอดของชีวิต แม้ว่าจะต้องทนทุกข์ยากลำบากสักเพียงใดก็ตาม ทุกคนพยายามที่จะรักษาชีวิตนั้นให้อยู่รอดให้จงได้ ด้วยเหตุนี้เอง บุคคลที่ล้างผลาญหรือทำร้ายทำอันตรายต่อชีวิตของผู้อื่น จึงถือเป็นบาป และจักได้ผลตอบแทนจากบาปที่ตนได้กระทำไว้ เช่นถูกเขาตามจองล้างจองผลาญ หรือไม่ก็ต้องติดคุกติดตราง ถูกจองจำตามกฎหมายของบ้านเมือง ดังนี้เป็นต้น.

เรื่องการลักทรัพย์ก็เช่นกัน ถือว่าเป็นการทำร้ายทำอันตรายต่อจิตใจของผู้อื่น เพราะทรัพย์สมบัตินั้น ย่อมเป็นที่หวงแหนของเจ้าของ ผู้ที่ไปถือสิทธิครอบครองหรือลักขโมยเขา จึงนับเป็นผิดเป็นบาป เพราะนำความเสื่อมเสียมาให้ผู้กระทำ.

สำหรับข้อที่ล่วงเกินของรักของผู้อื่นนั้น ก็เช่นกัน เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความบาดหมางทะเลาะวิวาท บางทีถึงกับฆ่าฟันบั่นทอนชีวิตกันก็มี เพราะเป็นการรังแกจิตใจกัน ฉะนั้นจึงเป็นข้อห้ามที่นับเป็นบาปอกุศลที่ท่านสอนให้งดเว้นโดยเด็ดขาด.

สำหรับกรรมอันเป็นเครื่องเศร้าหมองอีกข้อหนึ่ง ก็คือ การพูดเท็จ พูดไม่จริง ทั้งนี้เพราะการพูดเท็จพูดไม่จริงนี้ เป็นการทำให้ผู้อื่นหลงผิด และเมื่อใดที่เขาจับได้ ผู้กล่าวคำเท็จและคำไม่

จริงนั้น ย่อมได้รับการติเตียน และขาดศรัทธาความเลื่อมใส บางทีอาจคิดที่จะไม่คบหากันอีกต่อไป เป็นการตัดประโยชน์ที่ควรจะได้รับของผู้ที่ทำบาปข้อนี้.

ฉะนั้นพุทธมงคลประการที่ ๑๙ คือ การเว้นจากบาปนั้น จึงเป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้ที่หวังความสุขสวัสดีของชีวิตจักต้องระมัดระวังมิให้ขาดตกบกพร่องไป เพื่อผลที่จะได้รับจักเป็นไปได้โดยสมบูรณ์.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

ชื่อว่าบาป	*พึงกำหนด*	*จิตงดเว้น*
พึงหลีกเร้น	*กลัวตก*	*นรกหนัก*
เพราะผลกรรม	*ตามไป*	*ไม่หยุดพัก*
สักคราหนึ่ง	*ต้องประจักษ์*	*กรรมตามทัน.*

ตอนที่ ๘๘ พุทธมงคลประการที่ ๒๐

พุทธมงคลประการที่ ๒๐ การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา

พุทธมงคลข้อนี้ท่านหมายรวมไปถึงเหล้าสุราและยาเสพติดทุกชนิด ที่เป็นของมึนเมาและมัวมอมให้คนต้องตกไปสู่ความประมาท.

เด็ก ๆ คงจะเคยเห็นคนเมา และเด็กบางคนก็มีความรู้สึกกลัวเกรงต่อคนเมา เพราะคนเมาบางคนแสดงกิริยาอาการน่าเกลียดน่ากลัว บางคนอาละวาด ก่อความเดือดร้อนรำคาญให้ผู้อื่น คนเมาบางคนกระทำในสิ่งที่ไม่คิดว่าจะทำได้ในเวลาปกติก็มี เช่นเปลื้องผ้าเปลือยกายต่อหน้าผู้อื่น บางคนร้องรำทำเพลงเอะอะโวยวาย ไม่อายชาวบ้าน บางคนก็ด่าทอทุบตีผู้ที่ผู้ใกล้ชิด เป็นที่น่าสังเวชแก่ผู้ที่ได้พบเห็น เช่นนี้เด็ก ๆ จะเห็นได้ว่า การดื่มเหล้าหรือเสพของมึนเมานั้นเป็นของไม่ดี ทำให้ขาดสติ และปัญญาก็เสื่อม หนำซ้ำก่อให้เกิดโรคภัยด้วย.

พระท่านสอนให้เราประพฤติดีประพฤติชอบ ทั้งนี้เพื่อความสุขความเจริญของตนเอง และซ้ำยังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวม คือสังคมอีกด้วย ฉะนั้นคนที่รู้จักผิดชอบชั่วดีจึงพึงระมัดระวังตัวไม่ยอมทำผิดทำชั่ว มีความละอายต่อการทำบาป มีสติคอยระวังตัวอยู่ตลอดเวลา จะพูดจะทำอะไรก็นึกคิดให้รอบคอบเสียก่อน แล้วจึงจะพูดจะทำ ฉะนั้นความมีสติรอบคอบจึงเป็นคุณธรรมที่ทุกคนพึงปรารถนา เพราะช่วยป้องกันมิให้กระทำในสิ่งที่ผิดที่ชั่วที่เสีย.

ตามธรรมดาของมนุษย์ปุถุชนทั่ว ๆ ไปนั้น การเผลอตัวลืมตัว เพราะขาดสติ ย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ เป็นปกติวิสัยอยู่แล้ว แต่ถ้าบุคคลใดดื่มเหล้าเข้าไปอีก ก็ย่อมจะส่งเสริมความประมาทลืมตัว ให้มีมากขึ้นไปอีก ฉะนั้นการสำรวมระวังในเรื่องความประพฤติดีประพฤติงาม ก็จักต้องบกพร่องขาดหายไป เพราะความมึนเมาก่อให้เกิดความพลั้งเผลอ ลืมดี ลืมชั่ว หรือบางครั้งกลับเป็นต้นเหตุของการทำชั่ว ทำผิดอย่างอื่นต่อไปก็มี ฉะนั้นผู้ที่หวังความสุขสวัสดี ความสำเร็จประโยชน์ อันเป็นมงคลของชีวิต จักต้องเป็นผู้ที่สำรวมระวังในการดื่มหรือเสพของมึนเมาตลอดเวลา.

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนสิงคาลมาณพ เกี่ยวกับการดื่มเหล้าว่า เป็นต้นเหตุของความประมาทและเป็นอบายมุข คือเป็นทางนำไปสู่ความฉิบหายของโภคทรัพย์ ทรงกล่าวถึงโทษของการดื่มสุราไว้ ๖ ประการ คือ

๑. เป็นเหตุให้เสื่อมเสียทรัพย์สิน อันจักมาซึ่งความยากจน แม้ในปัจจุบันนี้เอง
๒. เป็นเหตุก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทแตกร้าว แตกสามัคคี
๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัย
๔. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง เสื่อมความเคารพนับถือ
๕. เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย หรือไม่รู้จักปิดบังความลับ ทำความผิดได้ต่าง ๆ
๖. ทอนกำลังปัญญาให้เสื่อมลง

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง โยสะลำ

หลงระเริง ดื่มน้ำเมา เขลาที่สุด
เหล้ามันฉุด จิตตัว ชั่วมหันต์
ทอนกำลัง ปัญญา สารพัน
มัชชะนั้น โทษร้าย หลายกระบวน.
เสพของเมา เสียสติ ริเสียทรัพย์
เกิดโรคภัย เหลือนับ ตามกระสวน
ทำลามก เลวทราม เที่ยวลามลวน
เที่ยวก่อกวน ขวนวิวาท อนาถใจ.

ปัจจุบันนี้ ไม่เพียงแต่การดื่มเหล้าเท่านั้นที่ก่อทุกข์ภัยให้ แต่ก็ยังมีสิ่งที่ทำอันตรายและก่อทุกข์ภัยให้เช่นเดียวกับเหล้า สิ่งนั้นก็คือยาเสพติดทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยทั้งต่อเด็กและผู้ใหญ่ ฉะนั้นเด็ก ๆ พึงรู้จักระวังและรักษาตัวเอง มิให้ตกเป็นเหยื่อของมัน เพราะบางทีอาจจะมี

คนเลวมาหลอกล่อเด็ก สอนเด็กให้รู้จักกับสิ่งนี้ โดยที่เด็ก ๆ ไม่รู้ตัวหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ เด็ก ๆ จะต้องระมัดระวังและพยายามหลีกเลี่ยงให้ไกลที่สุด เพราะมันเป็นสิ่งที่บั่นทอนอนาคตของคนมามากต่อมากแล้ว.

ฉะนั้นความสุข และความมีสิริมงคลของชีวิตจะเป็นไปด้วยดี ก็จำเป็นจะต้องอาศัยคุณธรรม คือ พุทธมงคลข้อนี้ ที่ว่า การสำรวมจากการดื่มน้ำเมาและสิ่งเสพติดทั้งปวง ด้วย.

ตอนที่ ๘๘ พุทธมงคลประการที่ ๒๑

พุทธมงคลประการที่ ๒๑ ความไม่ประมาทในธรรม

ประมาท คืออย่างไร ?

ประมาท แปลว่า มัวเมา เลินเล่อ เผลอ ลืมสติ ดูหมิ่น เช่นคำว่า ประมาทหน้า ก็หมายถึง ดูถูกว่าทำไม่ได้ หยามหน้า สบประมาท เป็นต้น คนที่ประมาทในการเรียนก็คือ คนที่ไม่สนใจในบทเรียน เลินเล่อ ไม่ตั้งใจทำ คนที่ประมาทในการงานก็คือ ทำงานทำ ๆ หยุด ๆ ทอดธุระ ปล่อยไปเรื่อย ๆ ตามใจชอบ นึกสนุกก็ทำ ไม่นึกสนุกก็ไม่ทำ เห็นเรื่องจริงเป็นเรื่องเล่น ไม่ขมักเขม้นที่จะทำให้ดีที่สุด ให้เสร็จเร็วที่สุด และเรียบร้อยที่สุด ดังนี้เป็นต้น.

ทำอย่างไรจึงจะเป็นคนไม่ประมาท ?

พระท่านสอนว่า คนที่ไม่ประมาทนั้นจะต้องเป็นผู้มีสติ สตินั้นก็คือความระลึกรู้ตัวอยู่เสมอว่าตนกำลังทำอะไรอยู่ ฉะนั้นก่อนที่จะพูด จะทำ จะคิด จะต้องมีสติคอยกำกับควบคุม มีความยั้งคิดรอบคอบในกิจการงาน ความจำได้หมายรู้ จำได้ถึงการที่ตนได้ทำ และคำที่ตนได้กล่าว แม้จะนานก็ไม่ลืม ฉะนั้นคนที่ไม่ประมาท จึงเป็นคนที่มีสติอยู่เสมอ คนที่ขาดสติ มักทำผิด พูดผิด คิดผิด มักผลุนผลัน ไม่รอบคอบ บางคนที่ขาดสติ ทำให้ได้รับภัยอันตรายก็มี เช่นคนที่ข้ามถนน ไม่มีสติคอยควบคุม ไม่ดูหน้าหลัง ข้ามพรวดพราด ก็อาจจะถูกรถชนได้.

สำหรับความไม่ประมาทในธรรมนั้นก็คือ การระมัดระวังที่จะไม่ประพฤติผิดทั้งทางกาย วาจา และใจ ไม่ประมาทในความชั่ว คือมองเห็นเป็นสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่สำคัญ แล้วกระทำลงไป เพราะสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้แหละ อาจเป็นชนวนไปถึงเรื่องใหญ่ได้ ยกตัวอย่างเช่นคนที่คนองปากคอ พูดจาลวนลาม ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท และเมื่อเห็นอีกฝ่ายเขาไม่พอใจ ก็ยิ่งยั่วยุมากขึ้น แทนที่จะสงบปากคำ หรือขอโทษเขา กลับเห็นเป็นเรื่องสนุก แต่อีกฝ่ายไม่สนุกด้วย ฉะนั้นเรื่องเล็กจึงกลายเป็นเรื่องใหญ่ คืออาจจะเป็นเรื่องถึงโรงถึงศาลก็เป็นได้ ฉะนั้นความสำรวมระวังในกาย วาจา และใจ ให้ประพฤติถูกประพฤติควร อันเป็นความไม่ประมาทในธรรมนั้น จึงนับได้ว่าเป็นเหตุที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญของชีวิต อีกประการหนึ่งดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง คลื่นกระทบฝั่ง

ไม่ประมาท ในธรรม จงจำมั่น
จักป้องกัน ผิดพลาด อาจแก้ไข
โดยสำรวม ระวัง ไม่คลั่งไคล้
มิหลงใหล ได้สติ สมฤดี.

ตอนที่ ๑๐๐ พุทธมงคลประการที่ ๒๒

พุทธมงคลประการที่ ๒๒ การคารวะ

การคารวะ ก็คือ การเคารพ นั่นเอง เชื่อว่า การเคารพนี้จะเป็นที่รู้จักดีแล้วสำหรับเด็กขนาดที่กำลังรับฟังรายการอยู่นี้ ทั้งนี้เพราะบิดามารดาหรือผู้ใหญ่ที่ให้การเลี้ยงดูเด็ก จะต้องอบรมสั่งสอนเด็กขนาดที่พอจะพูดจารู้เรื่องรู้ภาษากันแล้วนี้ ให้รู้จักกับการเคารพคารวะเป็นแน่ เพราะการเคารพคารวะนี้ก่อให้เกิดความรักใคร่ เอ็นดู แก่ผู้ที่ได้พบเห็นทั่วไป.

การแสดงความเคารพนี้ นอกจากจะแสดงด้วยการกราบไหว้แล้ว การแสดงอาการที่ยกย่องเชิดชู การนบนอบอ่อนน้อม การต้อนรับ การสำรวมระวังกิริยาให้สงบ ความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ต่าง ๆ เช่นนี้ถือว่า เป็นการแสดงความเคารพคารวะเช่นกัน เช่นเด็ก ๆ เห็นผู้ใหญ่ผ่านมา ก็ยืนตรงให้ หรือหลีกทางให้ ก็ถือว่าให้การเคารพต่อผู้ใหญ่ คนไทยเราได้รับการอบรมสั่งสอนในเรื่องการเคารพคารวะนี้มาตั้งแต่เล็ก มีการแสดงสัมมาคารวะ รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ คือเด็กจักต้องไม่ล่วงเกินผู้ใหญ่ จะเป็นด้วยกิริยาหรือวาจาก็ตาม คนไทยเรานั้นเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูง เมื่อไปอยู่ต่างถิ่น มักจะได้รับการยกย่องจากคนชาติอื่นว่า เป็นผู้มีกิริยามารยาทนุ่มนวลน่าดู และพอรู้พอแยกออกว่า คนไหนเป็นคนไทย หรือมิใช่ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมไทย ที่พวกเราได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของเรา ซึ่งท่านก็ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง.

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเกี่ยวกับการเคารพคารวะนี้ว่า มีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. การเคารพคารวะในบุคคล

๒. การเคารพคารวะในธรรม

การเคารพคารวะในบุคคล ก็คือ เคารพต่อผู้ที่เจริญกว่าตน เช่น ท่านผู้ใหญ่ที่มีอายุมากกว่าเรียกว่า เคารพในวัยวุฒิ หรือบุคคลที่มีคุณงามความดี ความประเสริฐ เราก็ให้ความเคารพ เรียกว่าเคารพในคุณวุฒิ หรือท่านที่มีชาติกำเนิดสูง เช่น พระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ หรือ พระราชวงศ์

เราเคารพท่านในฐานะที่ท่านมีชาติวุฒิ สรุปการเคารพคารวะในบุคคลนั้น เราเคารพในวัยวุฒิ คุณวุฒิ และชาติวุฒิ

การเคารพในธรรมนั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. คุณความดี

๒. หน้าที่

การเคารพในคุณความดีได้แก่ ความเคารพคารวะในความดีความงามทั้งปวง เช่นความสุจริต ความเที่ยงตรง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเคารพ บุคคลที่เคารพต่อความสุจริต ย่อมเป็นผู้ที่มีความละอาย ไม่กล้าที่จะกระทำผิด ประพฤติชั่ว ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ผู้ที่เคารพต่อความเที่ยงตรง ก็คือผู้ที่เที่ยงธรรมในหน้าที่ ไม่ประพฤติการที่ไม่สมควร เช่นลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง และลำเอียงเพราะกลัว

ฉะนั้นผู้ที่มีความเคารพคารวะทั้งในบุคคลและในธรรม คือเป็นผู้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตัว มีความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ และมีความสุจริตเที่ยงธรรม คือเป็นผู้ที่เคารพในธรรมและหน้าที่ ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองเช่นนี้ ผู้นั้นย่อมได้รับความสุข ความเจริญทั้งในส่วนตัวเอง และในส่วนของสังคมประเทศชาติด้วย อันจัดว่าเป็นมงคลของชีวิตอีกประการหนึ่ง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ฝรั่งควง

พึงรู้จัก คารวะ ไม่ยะโส
ไม่ทำตัว พองโต โง่บัดสี
มีสันโดษ ในกิจ ทุกกรณี
อิ่มใจใน ผลดี เท่าที่รับ
กตัญญู รู้คุณ ผู้อุปถัมภ์
หมั่นฟังธรรม โดยกาล ควรสดับ
ท้าอย่างนี้ เป็นวิถี ที่กำชับ
ว่าเกิดสรรพ มงคลแท้ โดยแน่นอน.

ตอนที่ ๑๐๑ พุทธมงคลประการที่ ๒๓

พุทธมงคลประการที่ ๒๓ ความไม่เย่อหยิ่ง

ความเย่อหยิ่ง คืออย่างไร ? ความเย่อหยิ่งนั้นก็คือ การแสดงอาการของความทะนงตนว่าดีกว่าผู้อื่น ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง มีความกระด้าง ขาดความละมุนละม่อมอ่อนโยนในกิริยาวาจาและอัธยาศัย เป็นอาการที่น่าเกลียด ไม่น่ารัก ไม่น่าเอ็นดูของคนทั้งหลาย.

ความเย่อหยิ่งนี้เกิดเพราะชาติกำเนิดสูงบ้าง เพราะความมั่งมีทรัพย์สินบ้าง เพราะทนงในรูปโฉมบ้าง หรือเพราะถือว่ามีความรู้ในศิลปวิทยาในศาสตร์ต่าง ๆ เป็นพิเศษบ้าง รวมความแล้วก็คือ การยกตัวถือตนว่า ดีกว่าสูงกว่าผู้อื่นนั่นเอง.

ส่วนความไม่เย่อหยิ่ง คือความอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่ถือตัวดูหมิ่นผู้อื่น รู้จักที่ต่ำที่สูง รู้จักการเคารพคารวะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

(เล่านิทานประกอบ แสดงให้เห็นลักษณะและโทษของความเย่อหยิ่ง)

I

นิทานเรื่อง กิ้งก่าได้ทอง

มีกิ้งก่าตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ที่ซุ้มประตูสวนของพระมหากษัตริย์ อยู่มาวันหนึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จออกไปประพาสอุทยาน ครั้นเสด็จไปถึงซุ้มประตู ทอดพระเนตรเห็นกิ้งก่าลงมาจากซุ้มประตูแล้วเกาะอยู่ที่พื้นดิน น้อมศีร์ษะลงผงก ๆ ถวายคำนับ พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสถามเสนาข้าราชการที่ตามเสด็จว่า "ไอ้สัตว์นี้ มันทำหัวผงก ๆ ทำไม ?" ข้าราชการผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า "กิ้งก่ามีความสวามิภักดิ์และทำความเคารพต่อพระองค์" พระมหากษัตริย์ได้ทรงฟังก็ชอบพระทัย จึงพระราชทานทองเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงให้แก่กิ้งก่านั้น วันละสองไพ มอบไว้กับคนเฝ้าอุทยานเพื่อให้ซื้อเนื้อมาให้กิ้งก่ากิน.

อยู่มาวันหนึ่ง คนเฝ้าสวนไปซื้อเนื้อไม่ได้ จึงเอาทองสองไพมาผูกคอกิ้งก่า พอกิ้งก่าได้ทองสองไพผูกคอ ก็เกิดความเย่อหยิ่งถือตัวว่ามีเงินทอง คิดว่า ไม่แต่คนอื่นเท่านั้นที่จะมีเงินทอง ตนเองก็มีเหมือนกัน ยศศักดิ์เล่า ไม่แต่คนอื่นจะมี ตนก็มีเหมือนกัน เพราะพระมหากษัตริย์ทรงชุบเลี้ยงตน ต่อไปนี้ตนก็จะไม่ต้องกลัว ไม่ต้องอ่อนน้อมต่อใครหมด คิดแล้วก็ชูศีร์ษะร่อนอยู่บนซุ้มประตู.

วันหนึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จออกไปประพาสอุทยานอีก ฝ่ายกิ้งก่าแลเห็น ก็ทำหยิ่งถือตัวไม่ลงมาถวายคำนับเหมือนอย่างแต่ก่อน พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสถามเจ้าพนักงานผู้เฝ้าอุทยานว่า "ทำไมกิ้งก่านี้ จึงไม่ประพฤติเหมือนแต่ก่อน" ผู้รักษาอุทยานจึงกราบทูลเล่าเรื่อง

ถวายว่า "ตั้งแต่ได้เอาทองผูกคอให้แล้ว แต่นั้นมามันก็ไม่ทำสัมมาคารวะเหมือนแต่ก่อน" ครั้นพระมหากษัตริย์ทรงทราบว่า กิ้งก่ากำเริบหยิ่งยโสขึ้น เพราะมีทองผูกคอเช่นนั้น ก็ทรงพระพิโรธ จึงดำรัสสั่งให้ผู้รักษาอุทยาน ให้เอาทองที่ผูกคอกิ้งก่านั้นออกเสีย และตรัสห้ามว่า "ตั้งแต่วันนี้ต่อไป อย่าซื้อเนื้อมาให้กิ้งก่ากินเป็นอันขาด" กิ้งก่าตัวนั้นก็อดเนื้อที่เคยได้รับพระราชทาน เพราะความเย่อหยิ่งของตนเอง.

จากนิทานเรื่องนี้ เด็ก ๆ จะเห็นได้ว่า ความเย่อหยิ่งเป็นสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่ประการใดเลย หนำซ้ำทำให้เสียประโยชน์อีกด้วย แม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้สูงด้วยชาติวุฒิ คือกำเนิดมาในตระกูลสูงหรือว่าเป็นผู้ที่มั่งมีเงินทอง พรั่งพร้อมด้วยโภคทรัพย์ หรือว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในศิลปศาสตร์ใด ๆ ก็ตาม แต่ถ้าบุคคลนั้นรำลึกอยู่ว่า ที่ตนได้เป็นหรือมีอยู่เช่นนั้น ก็เป็นเพราะบุญเก่าที่ตนได้สร้างสมไว้ และไม่เย่อหยิ่งถือตัว มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น ผู้นั้นก็จะยิ่งได้รับความสุข ความสวัสดี และความสำเร็จในชีวิตยิ่งขึ้น เพราะได้กระทำตนให้เป็นที่รักใคร่ เอ็นดู หรือได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่น อันเป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จด้วยประการทั้งปวง และนี่เองที่ท่านตรัสสอนว่า ความไม่เย่อหยิ่งนั้นเป็นมงคลอันอุดมของชีวิต.

สรุปถึงคำตรัสสอนของพระพุทธองค์ ที่ทรงกล่าวถึงความเย่อหยิ่งไว้ในพระสูตรสูตรหนึ่งว่า

"นรชนใดเย่อหยิ่งเพราะชาติ เย่อหยิ่งเพราะทรัพย์ เย่อหยิ่งเพราะโคตร ย่อมดูหมิ่นซึ่งญาติของตน ความเย่อหยิ่งนั้น ย่อมเป็นทางให้เสื่อม" ดังนี้

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๘๘

ตอนที่ ๑๐๒ พุทธมงคลประการที่ ๒๔

พุทธมงคลประการที่ ๒๔ ความสันโดษ

ความสันโดษ คืออย่างไร ?

สันโดษ แปลว่า ความยินดีเฉพาะสิ่งที่ตนมีอยู่ ความพอใจเท่าที่มีอยู่ตามฐานะของตน

ยกตัวอย่างเช่น เด็ก ๆ เห็นเพื่อนนั่งรถยนต์ไปโรงเรียน เด็ก ๆ ก็เดือดร้อน อยากจะนั่งรถยนต์ไปโรงเรียนอย่างเพื่อนบ้าง ถึงกับอ้อนวอนขอร้องให้พ่อแม่จัดหาเพื่อตนบ้าง ซึ่งก็เป็นการยากลำบากและเกินกำลังสำหรับพ่อแม่ แต่เด็ก ๆ ก็ไม่เข้าใจ เมื่อพ่อแม่ไม่อาจจัดหามาสนองความต้องการของเด็ก ๆ ได้ เด็ก ๆ ก็เป็นทุกข์และเดือดร้อน หาว่าพ่อแม่ไม่รักตนบ้าง เด็ก ๆ หาทราบไม่ว่าความต้องการของเด็ก ๆ นั้น เป็นความต้องการที่เกินต่อฐานะและความเป็นอยู่ของตน เมื่อจิตใจดิ้นรนอยากจะได้ในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ก็มีความเศร้าเสียใจและมีความเวทนาตนเองต่าง ๆ นานา เช่นนี้ถือว่าเป็นความคิดเห็นที่ผิด อันเกิดจากการไม่มีสันโดษ.

คนที่ไม่มีสันโดษ เมื่อเกิดความคิดเห็นอยากได้ในสิ่งที่ตนไม่มี แทนที่จะระงับความคิดนั้น กลับใช้วิธีที่ให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ ด้วยความไม่ชอบธรรม เช่นลักขโมย เบียดเบียนยักยอก ฉ้อโกง ซึ่งเป็นการละเมิดศีลข้อที่ ๒ คือเว้นจากการยึดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่อนุญาตมาเป็นของตัว เช่นนี้นับเป็นบาป เพราะก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น อันเป็นทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียของตนเอง เช่นอาจจะต้องได้รับโทษ ติดคุกติดตราง เมื่อเขาจับได้ หรือก่อให้เกิดความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจ เสื่อมความนิยมจากผู้อื่น.

คนที่มีความสันโดษ คือเป็นผู้ที่มีความยินดีในของของตน อธิบายว่า ของสิ่งใดที่เป็นของตน คือตนได้มาด้วยความชอบธรรม ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตน หรือตนสร้างทำขึ้นเอง ด้วยปัญญาความคิดของตน ของสิ่งนั้นจัดว่าเป็นของตนโดยแท้ ความยินดีในของของตนเช่นนี้ จึงจัดว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต เพราะสันโดษเป็นคุณธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน คือเมื่อเกิดความคิดความต้องการอยากได้สิ่งใด ก็สนองความคิดความต้องการของตน ด้วยการขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์เพื่อจัดหาให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการนั้นด้วยความชอบธรรม โดยไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๒ คือ การลักขโมยหรือเบียดบังยักยอกในทรัพย์สินของผู้อื่น.

ฉะนั้นคนที่สันโดษนั้น ย่อมเป็นผู้ที่มีความสุข ไม่เดือดร้อน เพราะจิตใจไม่ต้องกระเสือกกระสนดิ้นรนกระทำในสิ่งที่เกินกว่าฐานะของตน ไม่เอาตนไปเปรียบเทียบกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับคนที่ขาดสันโดษ ชีวิตมีแต่ความทะยานอยาก ความละโมภโลภมาก มีเท่าใดไม่รู้จักพอ จิตใจต้องเผาลนอยู่ตลอดเวลา อันเป็นปัญหาพาไปสู่ความเสื่อมของสุขภาพทางจิตต่อไป.

พระพุทธองค์ตรัสว่า "ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างประเสริฐ เพราะสันโดษเป็นทรัพย์ที่เลี้ยงใจให้เอิบอิ่มอยู่เสมอ"

เพราะฉะนั้น "สันโดษ" จึงเป็นคุณธรรมที่เป็นมงคลแก่ชีวิตด้วยประการฉะนี้.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๕๕

ตอนที่ ๑๐๓ พุทธมงคลประการที่ ๒๕

พุทธมงคลประการที่ ๒๕ ความกตัญญู

อธิบายความหมายของคำว่า "กตัญญู" ว่าเป็นคุณธรรมที่เด็ก ๆ บางคนได้มีอยู่ในตนเองแล้ว โดยที่เด็ก ๆ อาจจะไม่ทราบว่ามันคืออย่างไร ?

กตัญญู แปลว่า รู้คุณของผู้ที่มีบุญคุณต่อตน และใช้คู่กับคำว่า กตเวที ซึ่งแปลว่า การตอบแทนบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณต่อตน.

ทำไมจึงพูดว่า ความกตัญญูกตเวทีนี้เป็นคุณธรรมที่เด็ก ๆ บางคนมีอยู่ในตัวแล้ว ทั้งนี้ก็เป็นเพราะได้สังเกตเห็นเด็ก ๆ หลายคนแสดงออกซึ่งความรักและความเทิดทูนในพ่อแม่ครูอาจารย์อย่างเหลือเกิน และแล้วก็พยายามกระทำตนให้เป็นที่รักที่เอ็นดูสำหรับพ่อแม่ครูอาจารย์ โดยการทำตนเป็นคนว่านอนสอนง่าย หรือรับใช้กิจการงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่าที่เด็ก ๆ พอจะทำได้ และอย่างนี้แหละที่นับว่าเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีตามประสาเด็ก ๆ แล้ว.

อธิบายถึงคุณธรรมนี้ให้กว้างและไกลออกไป กล่าวคือ

โลก คือ ประชาชน นี้ ตั้งอยู่ได้โดยอาการราบรื่นเป็นปกติสุข พ้นจากความทุกข์ยากล่มจมไปได้ ก็ด้วยอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. อุปการะ คือ การอุดหนุนเกื้อกูลกัน

๒. ปฏิการะ คือ การตอบแทนสนองอุปการะของท่าน

ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่อุปการะเลี้ยงดู ให้การอบรมสั่งสอน ให้การศึกษาเล่าเรียน จนลูกสามารถที่จะช่วยตัวเองได้ และลูกก็สำนึกในอุปการะคุณของพ่อแม่ ด้วยการแสดงความเคารพ-คารวะ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น ตั้งใจปฏิบัติตนให้อยู่ในโอวาทของท่าน ด้วยการประพฤติดีประพฤติชอบหมั่นศึกษาเล่าเรียน เพื่อจะได้เป็นคนมีความรู้ความฉลาด และสามารถในการประกอบการงาน อันเป็นสัมมาอาชีพ แสดงความเป็นคนดี ให้ท่านเห็น ให้ท่านเชื่อและไว้วางใจได้ว่า ต่อไปภายหน้าจักเป็นผู้ที่สามารถปกครองตน ปกครองคน ปกครองทรัพย์สมบัติ และดำรงวงศ์สกุลให้เจริญรุ่งเรืองได้ เช่นนี้เรียกว่า มีปฏิการะต่อพ่อแม่ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ด้วยการประพฤติการที่เป็นไปเพื่อความสบายใจของพ่อแม่ และมีกตเวที คือการตอบแทนคุณด้วย.

ความกตัญญูรู้คุณนี้ เป็นภูมิธรรมของคนดี พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า เป็นคุณธรรมที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และความสำเร็จประโยชน์ของชีวิต ผู้ที่มีทั้งความกตัญญูกตเวทีย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น และความกตัญญูกตเวทีนี้ ก็มิได้จำกัดว่า จะมีแต่เฉพาะพ่อแม่ครู-อาจารย์เท่านั้น บุคคลใดก็ตามที่ได้เคยเป็นผู้ที่มีบุญคุณแก่ตน เช่นเป็นผู้ที่ได้เคยอุปการะเลี้ยงดูหรือเอื้อเฟื้อเจือจาน หรือแบ่งเบาความทุกข์ยากเดือดร้อน จะเป็นทางกาย วาจา หรือใจก็ตาม เช่นให้การปลอบประโลมและเห็นใจ ยินดีรับรู้ในทุกข์สุข หรือให้ความรู้ ความฉลาดแก่เด็ก ๆ ก็ถือว่าเป็นผู้มีบุญคุณแก่เด็ก ๆ ทั้งนั้น และแม้แต่ชาติบ้านเมือง ซึ่งให้ความร่มเย็นเป็นสุข เด็ก ๆ ก็จะ

ต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อชาติบ้านเมือง ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตามระเบียบและกฎหมายของบ้านเมือง กระทำตนเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ คือไม่ประพฤติการอันใดที่ถือว่าเป็นการบ่อนทำลาย เป็นต้น.

(เล่านิทานประกอบ แสดงให้เห็นโทษของการเป็นผู้ไม่มีความกตัญญู)

นิทานเก่าเล่าว่า มีกวางตัวหนึ่งหากินอยู่ในป่า เมื่อเห็นภัยมาจวนตัว คือเห็นพรานล่าเนื้อคนหนึ่งกำลังเงื้อธนูก่งศร เตรียมพร้อมที่จะยิงมายังตน ก็รีบลนลานหาที่ซ่อนตัว ครั้นแล้วก็ได้พบพุ่มไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งมีใบดกหนาทึบ กวางตัวนั้นได้อาศัยพุ่มไม้นั้นเป็นที่กำบังหลบภัย นอนแอบซ่อนอยู่ จนกระทั่งเห็นว่านายพรานที่มุ่งหมายจะฆ่าตนได้ผ่านไปแล้ว ก็เลยถือโอกาสและเล็มใบไม้ยอดไม้ต้นนั้นกิน เป็นที่เพลิดเพลินใจ จนกระทั่งพุ่มนั้นโกร๋นใบ มองดูโปร่งตา พอดีนายพรานเดินกลับมาทางนั้นอีก ก็เลยมองเห็นกวางตัวที่กำลังหลบซ่อนอยู่นั้นได้ถนัดตา เขาไม่พักรอช้ารีบปล่อยธนูออกจากแล่ง ยิงถูกกวางตัวนั้น ตายทันที.

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า การไม่รู้คุณของผู้ที่มีบุญคุณนั้น ย่อมนำความหายนะมาสู่ตน แม้จะไม่ถึงซึ่งความตายอย่างเช่นกวาง ในนิทานเรื่องนี้ แต่ก็เป็นความเสื่อมของชีวิต คือ เสื่อมจาก ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ได้

ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า ความกตัญญูกตเวทีนี้ เป็นคุณธรรมที่นำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต ประการหนึ่ง.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๘๕

ตอนที่ ๑๐๔ พุทธมงคลประการที่ ๒๖

พุทธมงคลประการที่ ๒๖ การฟังธรรมตามกาล

ทำไมพระพุทธองค์จึงได้ตรัสสอนว่า การฟังธรรมตามกาลนั้น เป็นมงคลแก่ชีวิต ? ทั้งนี้เป็นเพราะ ความรู้ความฉลาดของโลก ที่มีสืบทอดกันมาและเจริญขึ้นนั้น ก็อาศัยถ่ายทอดจากกันด้วยการฟังต่อ ๆ กันมา แม้การรู้ในเรื่องคำตรัสสอนที่เกี่ยวกับพุทธมงคลนี้ ก็อาศัยการฟังจากท่านที่รู้มาก่อน บอกเล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา เพราะฉะนั้นการฟังจึงเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา แห่งความรู้ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องของโลกและเรื่องของธรรม นิทานต่าง ๆ ที่เป็นสาระหรือเป็นคติสอนใจ ที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ก็อาศัยการถ่ายทอดจากการฟังนั้นเอง.

ฉะนั้นการฟังจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้คนเรามีความรู้ความฉลาด แต่จะฟังอย่างไรจึงจะช่วยให้เกิดความรู้ความฉลาด เด็ก ๆ ควรจะได้ทราบต่อไปดังนี้.

คนที่หูหนวกหูตึงมักจะไม่ได้ยินคำกล่าวพูดจาของผู้อื่น ต้องอาศัยการเดา ซึ่งบางทีก็เดาถูกเดาผิด เช่นนี้ถือว่าเป็นการเสียเปรียบผู้อื่น แต่สำหรับคนที่หูดีนั้น ไม่มีปัญหาในเรื่องของการได้ยิน ไม่ได้ยิน แต่มีปัญหาเรื่องของการฟังเอง เช่นต้องรู้จักเลือกฟัง คือฟังในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์และมีสาระแก่ตน และจะต้องฟังให้รู้ให้เข้าใจ โดยเฉพาะเด็ก ๆ ซึ่งกำลังศึกษาเล่าเรียน จะต้องเป็นผู้ที่มีความตั้งใจฟังในคำสอนของครูให้มาก การเรียนของเด็ก ๆ จึงจะมีผล ไม่เพียงแต่ฟังในเรื่องของการเรียนอย่างเดียว เด็ก ๆ จะต้องรู้จักฟังในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่นฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ของครูอาจารย์และผู้ใหญ่ ฟังคำสอนของพระภิกษุผู้ทรงศีล การฟังเช่นนี้ช่วยให้เด็ก ๆ ทราบดีว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรประพฤติปฏิบัติ และอะไรควรยกเว้นโดยเด็ดขาด.

นอกจากการฟังคำสั่งสอนของบุคคลที่ควรฟังแล้ว ปัจจุบันนี้เรามีสื่อของการเรียนรู้มากมายหลายอย่าง เช่นวิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งรายการที่เขานำออกอากาศหรือแพร่ภาพนั้น ก็มีหลายอย่างหลายประการที่ให้ความรู้ความฉลาดแก่เด็ก ๆ เช่นรายการที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ของบ้านเมือง การเคลื่อนไหวของโลก หรือความรู้เฉพาะเรื่อง เช่น วิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ สุขภาพอนามัย ธรรมะ หรือแม้แต่เรื่องของลมฟ้าอากาศซึ่งเป็นเรื่องที่ให้ความรู้ความฉลาดทั้งสิ้น.

ทีนี้จากคำตรัสสอนที่ว่า การฟังธรรมตามกาลเป็นมงคลอย่างหนึ่งของชีวิต

กาล นั้นคืออะไร ? กาล คือเวลา

ตามปกติวิสัยของคนเราโดยทั่วไปนั้น จักต้องเป็นผู้ที่ต้องวุ่นวายอยู่กับเรื่องราวของชีวิตประจำวันของแต่ละคน เช่นต้องหมกมุ่นอยู่กับการงาน สำหรับผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ หรือต้องขวนขวายเล่าเรียนสำหรับผู้ที่เป็นเด็ก และอยู่ในวัยเล่าเรียน ซึ่งบุคคลเหล่านี้เอง ที่ชีวิตของแต่ละคน ก็ไม่พ้นจากเรื่องของชาวโลก คือมักมีเหตุการณ์หรือเรื่องราว ที่ก่อให้เกิดความวิปริตปรวนแปรของจิตใจ เช่น เกิดความโกรธ ความโลภ ความหลง เข้าครอบงำบ้าง ฉะนั้น การฟังธรรม คือคำตรัสสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นความจริงความประเสริฐโดยแท้ ในบางโอกาสนั้น จึงเป็นการช่วยให้จิตใจสะอาดผ่องใสขึ้น เพราะเพิ่มความรู้ความฉลาดในธรรมมากขึ้น มีความระมัดระวัง รักษาตนให้พ้นจากบาป หรือรู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเอง ให้เข้ากับการงานของตน หรือสังคมได้ เป็นประโยชน์ทั้งของตนเองและผู้อื่น.

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงกำหนดวันฟังธรรมไว้ เพื่อให้สงฆ์สาวกและพุทธบริษัทได้มีโอกาสฟังธรรม จะเป็นการฟังจากพระโอษฐ์ของพระองค์ หรือของพระอรหันตสาวก ก็ตาม ทั้งนี้เพราะการฟังธรรมนั้น มีคุณประโยชน์ถึง ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ฟังย่อมได้ฟังเรื่องที่ยังไม่เคยฟัง เพิ่มความรู้ความฉลาดขึ้น

๒. ผู้ฟังย่อมเข้าใจเรื่องที่ฟังแล้ว แจ่มแจ้งขึ้น

๓. ผู้ฟังย่อมขจัดความสงสัยให้หมดไป

๔. ผู้ฟังย่อมทำทิฏฐิความเห็นให้ตรงต่อความจริงได้

๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส ในเมื่อรู้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว (เรื่องของการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสนี้ เป็นคำตรัสสอนที่ทรงเน้นหนัก สำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ของชีวิต)

ฉะนั้นการฟังธรรมตามกาล จึงเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ดังนี้.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๕๔

ตอนที่ ๑๐๕ พุทธมงคลประการที่ ๒๗

พุทธมงคลประการที่ ๒๗ ความอดทน

ความอดทน คืออะไร ?

ความอดทนนี้ก็คือความอดกลั้นนั่นเอง เช่น อดกลั้นต่อความหิวกระหาย อดทนต่อความร้อนหนาว อดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อความเจ็บปวด อดทนต่อความกระสับกระส่ายดิ้นรน อดกลั้นต่อความเย้ายวนกวนกิเลส อันเกิดจากความโลภ โกรธ หลง อันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อมเสียของชีวิต.

สำหรับคุณธรรมข้อนี้ เข้าใจว่าเด็ก ๆ บางคนอาจจะเคยรู้จักบ้างแล้ว ความอดทนนี้เป็นคุณ–ธรรมสำคัญ ที่เป็นเครื่องประคองใจมิให้ท้อถอย ในเมื่อประสบกับความลำบากตรากตรำ หรือความทุกข์ยาก จะเป็นความทุกข์ยากต่อความเป็นอยู่ของชีวิต ของการเรียน หรือแม้แต่ของจิตใจก็ตาม บุคคลที่มีความอดทน จักเป็นผู้ที่ประสบกับความสำเร็จของชีวิตในที่สุดอย่างแน่นอน.

(ยกตัวอย่างเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล อันแสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของความอดทน)

ในสมัยพุทธกาล ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ได้เสด็จมาถึงนครโกสัมพี ซึ่งมีเจ้าลัทธิผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งอาศัย พร้อมด้วยสาวกจำนวนมาก คนเหล่านั้นได้พากันด่าทอพระภิกษุสงฆ์และบุคคลผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ ด้วยถ้อยคำหยาบคายชั่วร้ายต่าง ๆ นานา.

พระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ และกราบทูลให้ทรงทราบ ถึงการที่คนเหล่านั้นได้พากันด่าทอภิกษุสงฆ์ ด้วยถ้อยคำหยาบคายร้ายกาจไปเสียทุกหนทุกแห่ง และโดยเฉพาะเมื่อเวลาออกบิณฑบาต และได้กราบทูลพระพุทธองค์ในนามของภิกษุทั้งหลาย ขอให้ทรงพาภิกษุทั้งหลายเดินทางออกไปเสียจากนครโกสัมพี เพื่อภิกษุเหล่านั้นจักได้ไม่ถูกด่าทอในเวลาบิณฑบาตทุก ๆ วัน เช่นนั้นอีก.

พระพุทธองค์ได้ทรงนั่งฟังพระอานนท์กล่าวจนตลอด และในที่สุด ได้ทรงโต้ตอบกับพระอานนท์ดังต่อไปนี้

"อานนท์ ถ้าหากว่าเราไปสู่ที่อื่นแล้ว ถูกคนในที่นั้นกระทำทารุณด่าทอต่อเราเข้าอีก จะทำอย่างไรเล่า ?"

พระอานนท์กราบทูลว่า

"ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเราก็ควรจักไปอยู่ที่อื่นต่อไปอีก"

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า

"ถ้าในที่แห่งใหม่นี้ เรายังถูกด่าสบประมาทอยู่นั่นเองเล่า เราจะทำอย่างไรต่อไป ?

พระอานนท์ทูลสนองว่า

"เราก็ไปสู่ที่อื่นต่อไปอีก พระเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ได้ทรงนิ่งอยู่ขณะหนึ่งแล้ว ได้ทรงเหลียวมองดูพระอานนท์ด้วยสายพระเนตรที่อ่อนโยนอย่างยิ่ง และได้ตรัสว่า

"ดูก่อน อานนท์ อดทนให้เหมาะ ๆ เสียหน่อยเท่านั้น ก็จะตัดความยุ่งยากทั้งหมด ในการที่จะเที่ยวโยกย้ายไปมาเสียได้โดยสิ้นเชิง มันไม่เป็นการแน่นอนว่า เราจะพบที่แห่งใหม่ ซึ่งไม่มีใครด่าทอในโอกาสข้างหน้า แต่มันเป็นที่แน่นอนว่า เราจะพบที่เช่นนั้นได้ ในที่ตรงนี้เอง ถ้าหากว่าเราเพียงแต่ประพฤติตนอดกลั้นอดทนกันเสียบ้าง โดยการอดกลั้นอดทนนี้เอง ที่นักปราชญ์ทั้งหลายพากันเอาชนะศัตรูได้โดยสิ้นเชิง อานนท์เอ๋ย จงดูอย่างช้างซึ่งบุคคลพาเข้าสู่สนามรบ มันพุ่งตัวเข้าไปท่ามกลางการต่อสู้ที่ชุลมุนวุ่นวาย มันไม่เอาใจใส่ต่อลูกศรหรือแหลนหลาว ซึ่งบุคคลพุ่งซัดเข้ามาโดยรอบตัวมัน มันตั้งหน้ากระโจนเข้าใส่ข้าศึก ทำลายสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเข้ามาเผชิญหน้ามัน ให้ราบเรียบไปหมด.

อานนท์เอ๋ย เราจักเอาอย่างช้างตัวนั้น เราจักอยู่ที่นี่ในเมืองนี้ และจะพยายามเผยแผ่คำสอนที่ถูกต้อง ด้วยกำลังใจกำลังกายทั้งหมด และจะทนทำโดยไม่หยุดยั้ง ในการที่จะปลดเปลื้องคนชั่วช้าเหล่านั้นออกมาเสียจากข่ายของกิเลส ที่เขากำลังพากันติดแน่นอยู่ เราจักไม่เอาใจใส่แม้แต่หน่อยเดียว ในคำกล่าวร้ายของฝ่ายปรปักษ์ ซึ่งกล่าวแก่เราและสาวกของเรา มันเหมือนกับถ่มน้ำลายขึ้นไปบนท้องฟ้า โดยคิดจะให้ฟ้าเปื้อน เขาจะได้พบกับความจริงว่า น้ำลายจะขึ้นไปเปื้อนบนฟ้าไม่ได้ แต่จะกลับตกลงมารดหน้าผู้ถ่มนั้นเองในภายหลังนี้ฉันใด พวกคนที่น่าสมเพช ซึ่งแกล้งด่าทอเรา ก็จักได้ประสบในภายหลังว่า คำด่าทอนี้จักกลับไปสู่พวกเขา เพราะเราไม่เอาใจใส่ต่อคำด่าทอนั้น."

พระพุทธองค์ไม่ทรงกระทำตามคำขอร้องของพระอานนท์และภิกษุทั้งหลาย ยังคงประทับอยู่ ณ เมืองโกสัมพี และผลของการอดกลั้นอดทนของพระองค์ในครั้งนี้ ก็ได้ปรากฏผลออกมาอย่างแท้จริง ในเวลาไม่นานเลย คือเมื่อประชาชนชาวนครโกสัมพีทั้งหลาย ได้พากันเห็นว่า พระองค์และพระภิกษุสงฆ์มีความอดทนอย่างน่าสรรเสริญ ต่อถ้อยคำของเจ้าลัทธิอื่น ๆ โดยมิปริปากกล่าวร้ายตอบ แม้แต่คำเดียวเช่นนั้นก็พากันเกลียดชังนักบวชและสาวกของเจ้าลัทธิอื่นเป็นอันมาก ที่ทำการกล่าวร้ายต่อบุคคลผู้ไม่เคยกล่าวร้ายแก่ใคร ๆ เลย คนหนุ่มตระกูลสูงแห่งนครโกสัมพีเป็นอันมาก พากันนิยมชมชื่น ในการกระทำของพระพุทธองค์และของภิกษุทั้งหลาย ที่ได้กระทำเช่นนั้น ต่างพากันรับนับถือคำสอนของพระองค์ ถึงกับออกบวชเป็นภิกษุก็มีอยู่ไม่น้อย.

จากนิทัศน์อุทาหรณ์เรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า ความอดทนอดกลั้นนั้นเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติ ได้ถึงซึ่ง ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ อันถือว่าเป็นมงคลของชีวิต อีกประการหนึ่ง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ขึ้นพลับพลา

ความอดกลั้น นั้นคือ ความอดทน
ต่อสิ่งที่ กระทบตน สยบสยอน
เตือนตนว่า ไม่น่า จะเดือดร้อน
เปรียบทุกข์นั้น มาสอน ทดลองเรา

ตอนที่ ๑๐๖ พุทธมงคลประการที่ ๒๘

พุทธมงคลประการที่ ๒๘ ความเป็นผู้ว่าง่าย

เด็ก ๆ คงจะรู้จักกับคำว่า "ว่าง่าย" กันแล้ว เพราะอย่างน้อยก็ได้ยินผู้ใหญ่ ท่านกล่าวว่าเด็กคนนี้ว่าง่าย เด็กคนนี้ว่ายาก เป็นแน่ และพอจะเข้าใจว่า อย่างไรที่เรียกว่า "ว่าง่าย" และอย่างไรที่เรียกว่า "ว่ายาก."

เด็กที่ว่าง่ายนั้นก็คือ เด็กที่อยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ คือผู้ใหญ่จะว่ากล่าวตักเตือน หรือแนะนำสั่งสอนอะไร ก็เชื่อฟังและกระทำตามที่ท่านกล่าวสอน ตรงกันข้าม เด็กที่ว่ายาก ก็คือเด็กที่ดื้อรั้นอวดดี ไม่รับฟังคำสั่งสอนแนะนำของใคร ๆ นั่นเอง.

ระหว่างคนที่ว่าง่าย กับคนว่ายากนั้น เด็ก ๆ คิดว่าใครจะเป็นผู้ที่ฉลาดกว่ากัน ? คำตอบก็คือคนที่ว่าง่ายย่อมเป็นผู้ที่ฉลาดกว่าคนที่ว่ายาก.

เพราะอะไร ? ก็เพราะว่า คนที่ว่าง่ายนั้นย่อมจะเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ นอกจากจะได้รับความรักใคร่เอ็นดูจากผู้ใหญ่แล้ว ผลที่ตามมาอีกประการหนึ่งก็คือ โอกาสที่จะผิดพลาด ย่อมจะไม่เกิดขึ้น ในเมื่อท่านผู้ใหญ่ ท่านเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในชีวิตและการงานมามากกว่าเรา ท่านย่อมทราบว่า อะไรถูกอะไรผิด อะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรประพฤติปฏิบัติ และอะไรเป็นสิ่งที่ควรละเว้นโดยเด็ดขาด ฉะนั้นผู้ที่เชื่อฟังคำของท่าน และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน อันชื่อว่าเป็นผู้ว่าง่ายนั้น ย่อมจะได้รับผลตอบแทนไปในทางที่ถูกต้องดีงาม โอกาสที่จะผิดพลาดล้มลุกคลุกคลานคงมีน้อย เพราะเท่ากับท่านได้กรุยทางไว้ให้เราเดินไว้บ้างแล้ว.

สำหรับความเป็นผู้ว่าง่าย อันถือว่าเป็นคุณธรรมของผู้ฉลาดนั้น เป็นคุณธรรมที่เหมาะแก่คนทุกชั้น ไม่จำเพาะเจาะจงว่า จะเป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้น้อยเท่านั้น แม้ผู้ใหญ่หรือผู้เสมอกัน ก็จำต้องมีคุณธรรมข้อนี้อยู่ในตัวด้วยกันทั้งนั้น สำหรับผู้น้อยอันหมายถึงผู้ที่ยังอยู่ในวัยเยาว์ อายุน้อย อ่อนทั้งความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ อย่างเช่นเด็ก ๆ นั้น จักต้องเชื่อฟังคำของผู้ใหญ่ อันมีบิดามารดาครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น เด็ก ๆ จึงจะเป็นผู้ที่ไม่เพลี่ยงพล้ำหลงผิด.

สำหรับความเป็นผู้ว่าง่ายในระหว่างคนเสมอกัน ก็จำต้องมีเช่นกัน เช่นคนที่อยู่ในวัยเดียวกัน มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์ในชีวิตพอ ๆ กัน ซึ่งอาจจะเป็นเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องก็ได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เอง ที่มองเห็นการกระทำหรือความประพฤติอันไม่สมควรหรือไม่งดงามส่อความเลวหรือบาปอกุศลของกันและกัน แล้วตักเตือนบอกกล่าว ช่วยเตือนสติกันและกัน เพื่อป้องกันความผิดพลาดเสียหายแล้วผู้ที่ถูกตักเตือนก็รับฟัง แก้ไขปรับปรุงตัวเอง เช่นนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ง่ายเช่นกัน.

สำหรับผู้ใหญ่ แม้จะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยสูง มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์ในชีวิตมามากมายเพียงใดก็ตาม แต่อาจจะมีโอกาสผิดพลาด อันเกิดจากการกระทำหรือความประพฤติที่ไม่ถูกต้องงดงามก็ได้ แต่ถ้าเมื่อใด ได้มีผู้สกิดเตือน แล้วรับฟัง งดเว้นจากการประพฤตินั้นเสีย ก็ถือว่า เป็นผู้ว่าง่าย ไม่กระทำการใดให้เป็นที่หลงผิดอีกต่อไป.

สรุปแล้วก็คือ ความเป็นผู้ว่าง่ายนี้ เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปลูกฝังให้มีในตน เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้คนเราได้สำเร็จประโยชน์ของชีวิต ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า คุณธรรมข้อนี้เป็นมงคลประการหนึ่งของชีวิตดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

ความเป็นผู้ ว่าง่าย ไม่ดึงดื้อ
ใครพบเห็น นับถือ สรรเสริญเขา
ผู้ว่าง่าย ไร้วิโยค โศกบรรเทา
เพราะไม่เอา คิดดื้อ มาถือรั้น.
จิตสงบ ไม่ต้องพบ ความว้าวุ่น
ไม่เฉียวฉุน ครุ่นแค้น โน่นนี่นั่น
มีแต่ความ เข้าใจ กันและกัน
รู้โอนอ่อน ผ่อนผัน พลันสบาย.

ตอนที่ ๑๐๗ พุทธมงคลประการที่ ๒๘

พุทธมงคลประการที่ ๒๘ การเห็นสมณะ

สมณะ คือใคร ?

สมณะ แปลว่า ผู้สงบจากกิเลสทั้งปวง คือเป็นผู้มีกาย วาจา ใจ และปัญญา อันได้อบรมแล้ว เป็นผู้ที่มีการฝึกตนเป็นอย่างสูง.

พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงบุคคลผู้เป็นสมณะ และมิใช่สมณะ ไว้เป็นหลักสำหรับเปรียบเทียบดังนี้ว่า –

บุคคลผู้ทำร้ายผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ หาใช่บรรพชิตหรือสมณะไม่.

บุคคลจะเป็นสมณะเพราะว่ามีศีร์ษะโล้นเท่านั้น หาใช่ไม่.

ผู้ไม่มีวัตรปฏิบัติของความเป็นสมณะ เช่นพูดพล่อย ๆ มากด้วยริษยา และความโลภ จักเป็นสมณะผู้สงบได้อย่างไร ?

ฉะนั้นสมณะที่แท้จริง คือผู้ที่ระงับบาป คือการกระทำอันเศร้าหมองทั้งปวงเสีย ผู้นั้นได้ชื่อว่าสมณะ เป็นบุคคลที่มีจิตเมตตา ไม่ทำบาปทางกาย วาจา และใจ เป็นผู้ที่มีจิตสงบสงัด ละจากกิเลสน้อยใหญ่ทั้งเป็นผู้บริสุทธิ์และเป็นผู้ปลอดจากภัยทั้งปวง คือไม่เป็นอันตรายแก่ใคร ไม่ว่าคนหรือสัตว์ ใครเข้าใกล้ย่อมได้รับความสงบและเย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนด้วยประการใด ๆ ทั้งปวง.

ส่วนการเห็นสมณะนั้น หมายความถึง การเข้าหาท่าน การบำรุงท่าน การตามระลึกถึงท่าน การฟังเรื่องของท่าน และการเห็นความประพฤติและคุณธรรมอันน่าศรัทธาเลื่อมใสของท่าน.

ทำไมพระพุทธองค์จึงตรัสว่า การเห็นสมณะเป็นมงคลแก่ชีวิต ? ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความรู้ความฉลาดของคนเรานั้น ย่อมเกิดขึ้นได้เพราะการเห็นประการหนึ่ง สิ่งที่ได้ยินกับหู ได้รู้กับตานั้น เป็นบทเรียนอย่างดีสำหรับชีวิต ถ้ายิ่งได้พบได้เห็นกับสิ่งที่ดีงามของบุคคลที่มีคุณธรรมสูง ได้มีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนมกับท่านผู้รู้ผู้ฉลาด ได้ฟังท่านพูดท่านสอน และมีศรัทธาที่จะประพฤติปฏิบัติตามท่าน ก็ช่วยให้เราได้รับความรู้ความฉลาดอย่างท่าน สามารถที่จะดำรงชีวิต ให้ลุถึงซึ่งความสุข ความสำเร็จจนถึงที่สุดได้ ดังตัวอย่างจากเรื่องที่เล่าต่อไปนี้.

(เด็ก ๆ คงจะจำได้ว่า เรื่องนี้เด็ก ๆ เคยได้ฟังมาแล้วครั้งหนึ่ง ที่เล่าถึงความเป็นมาของพระอัครสาวกทั้งสอง)

ครั้งหนึ่งในสมัยพุทธกาล มีชายหนุ่ม ๒ คนที่เกิดในตระกูลพราหมณ์ อันมีชื่อว่า อุปติสสะ และ โกลิตะ ทั้งสองนี้เป็นสหายที่รักกันมาก และทั้งสองกำลังออกแสวงหาธรรมอันเป็นเครื่องออกจากทุกข์ที่เรียกว่า โมกขธรรม ดังนั้นจึงชวนกันไปบวชในสำนักอาจารย์สญชัย ผู้เป็นปริพาชก (นักบวชนิกายหนึ่ง นอกพุทธศาสนา) เมื่อได้บวชและศึกษาอยู่ในสำนักอาจารย์สญชัยแล้ว ก็ยังมิได้พบธรรมที่ตนปรารถนา ฉะนั้นจึงตั้งต้นแสวงหาต่อไป และได้สัญญาต่อกันและกันว่า ถ้าใครพบโมกขธรรมนั้นก่อน ก็จะต้องบอกอีกคนหนึ่งด้วย.

วันหนึ่งอุปติสสะเข้าไปในกรุงราชคฤห์ และได้พบพระอัสสชิ (นักบวชหนึ่งในห้าของคณะพระปัญจวัคคีย์) ในขณะที่ท่านออกรับบิณฑบาต ได้เห็นบุคคลิกลักษณะและท่าทีอาการเคลื่อนไหวของท่าน เรียบร้อยสมสมณวิสัย จึงติดตามท่านไป จนกระทั่งได้โอกาส จึงสอบถามถึงความเป็นไปของท่าน ว่าท่านเป็นลูกศิษย์ใคร ? และคำสอนของศาสดาของท่านมีว่ากระไร ? และเมื่อได้รับคำตอบ เกิดดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุโสดาปัตติผลในขณะนั้นเอง จากนั้นก็รีบมาบอกกล่าวกับโกลิตะสหายรัก ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โกลิตะได้ฟังอุปติสสะแสดงธรรมที่พระอัสสชิกล่าวนั้น ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม และบรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน.

ทั้งสองจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธองค์ และได้บวชเป็นสาวกสงฆ์ของพระพุทธองค์ ได้ศึกษาเล่าเรียนจากพระพุทธองค์โดยตรง และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งสององค์ ซึ่งทั้งสองท่านนี้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นพระอัครสาวก คือ อุปติสสะนั้นก็คือพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวา เป็นผู้เลิศด้วยปัญญา และโกลิตะคือพระโมคคัลลานะ อัครสาวกฝ่ายซ้าย เป็นผู้เลิศด้วยฤทธิ์ ทั้งสององค์เป็นกำลังสำคัญของพระบรมศาสดา ในการช่วยเผยแผ่ศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย และเป็นประโยชน์แก่โลก ให้กว้างขวางรวดเร็ว สมพระประสงค์ของพระบรมศาสดา.

เรื่องนี้เห็นได้ชัดว่า การเห็นสมณะ คือ การที่พระสารีบุตรได้เห็นพระอัสสชินั้นเป็นเหตุให้นำมาซึ่งประโยชน์ใหญ่หลวงแก่พระสารีบุตร ถือว่าเป็นอุดมมงคลโดยแท้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกใหม่ง

ชื่อว่า สมณะ ในศาสนา
แต่ละท่าน แสวงหา ผลมุ่งหมาย
คือ มรรค ผล นิพพาน ณ เบื้องปลาย
แล้วกำจาย เผยแผ่ แก่ปวงชน.
อานิสงส์ เห็นท่าน สมณะ
มีแต่จะ ขวนใจ ให้ขวายขวน
ปฏิบัติตาม รอยบาท ยุคล
เพิ่มกุศล ดลสุข พ้นทุกข์เอย.

ตอนที่ ๑๐๘ พุทธมงคลประการที่ ๓๐

พุทธมงคลประการที่ ๓๐ การสนทนาธรรมตามกาล

การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลนั้นคืออย่างไร ?

คำว่า "สนทนา" หมายถึงการพูดคุยกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยต่างคนต่างก็นำเอาเรื่องราวต่าง ๆ ที่แต่ละคนได้เห็นหรือได้ฟังหรือได้รับทราบ มาเล่าสู่กันฟัง เป็นการเฉลี่ยความรู้ในเรื่องเช่นนี้แก่กันและกัน ช่วยให้เกิดประโยชน์แก่กัน โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นความรู้ ที่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา การพูดจาสนทนากันในเรื่องเช่นนี้ ก็เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์อันจักนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลของชีวิต.

ตามธรรมชาติของคนเรานั้น เรามีปากไว้สำหรับพูดจาสนทนากัน บางคนแทนที่จะใช้ปากของตนทำประโยชน์ให้กับตน กลับไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดโทษ คือไม่ใช้ในทางดี แต่ไปใช้ในทางเสีย คือเป็นชนวนก่อให้เกิดทุกข์ โทษ ภัย แก่ตนภายหลัง เช่นพูดนินทากล่าวร้ายผู้อื่น พูดตลกคะนองชวนให้หมองหมางใจ หรือพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ พูดหยาบคาย ตลอดจนพูดปด ซึ่งการพูดคุยสนทนากันทำนองนี้ เป็นการพูดคุยสนทนาที่ไม่เป็นมงคลแต่ประการใดสำหรับผู้ที่ร่วมวงสนทนาเลย เพราะก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทบาดหมางน้ำใจกัน เป็นชนวนก่อให้เกิดความแตก

สามัคคี รักใคร่ปรองดองซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงจำกัดการสนทนาที่เป็นมงคลไว้เฉพาะ ว่าต้องเป็นการสนทนาในเรื่องของธรรม คือแม้ว่าจะเป็นเรื่องของโลก ก็จักต้องเป็นเรื่องจริงเรื่องถูกต้องเท่านั้น.

สำหรับคำตรัสสอนที่ว่า "สนทนาธรรมตามกาล"

กาล ก็คือ เวลา คือหมายความว่า มีการกำหนดนัดหมาย มีการประชุมฟังธรรมกัน ผู้ที่มาประชุมนั้น ผู้ใดมีความสงสัยในธรรมข้อใด ก็จะได้มีโอกาสซักถาม ตอบโต้กันในที่ประชุมสนทนาธรรม ผู้ใดมีความเห็นอย่างใด ก็แสดงออกไปให้ผู้อื่นฟังด้วย ต่างคนก็ต่างพิจารณาเหตุผลในข้อธรรมนั้น ๆ ผู้ที่เห็นด้วยก็สนับสนุนรับรอง ผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็แสดงเหตุผลคัดค้าน จนกว่าจะได้เหตุผลแจ่มแจ้งชัดเจน ได้รับความเห็นชอบทั่วกันแล้วยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ.

ฉะนั้นการสนทนาธรรมในโอกาสที่จะสนทนากันได้นี้ นอกจากจะเป็นการเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ให้แก่ผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจแล้ว ยังเป็นการทบทวนความรู้ความเข้าใจของผู้ที่รู้แล้ว ให้รู้ดี รู้ถูกต้อง ยิ่งขึ้น ผู้ที่ได้ปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้ที่มีความทรงจำดี ไม่เลอะเลือนในวิชาการที่ตนได้เล่าเรียนมาแล้ว เพราะมีการทบทวนสอบถามกันอยู่เสมอ ดังนั้นผู้ที่หมั่นประชุมสนทนาธรรมกันจึงมีผลให้ได้รับความแตกฉานแม่นยำในวิชาการที่ตนสนใจยิ่งขึ้น และนี่เองที่ช่วยให้ความสำเร็จของชีวิตบังเกิดมีขึ้นได้ อันเป็นผลก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองต่อไป.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกต่อยหม้อ

เจรจา สากัจฉา ปัญหาธรรม
ตามโอกาส ควรนำ มากล่าวไข
ก่อให้เกิด ความรู้ ความเข้าใจ
แจ่มแจ้งใน ข้อธรรม อันล้ำลึก.
รู้ข้อธรรม แล้วนำ มาปฏิบัติ
เพียรฝึกหัด มองใจ ใฝ่ตรองตรึก
จะเห็นท่า หน้าตา จิตสำนึก
จะรู้สึก ดีชั่ว ที่ตัวมี.

ตอนที่ ๑๐๘ พุทธมงคลประการที่ ๓๑

พุทธมงคลประการที่ ๓๑ ตปะ ธรรมอันเป็นเครื่องเผากิเลส

ตปะ คืออะไร ?

ตปะ คือข้อประพฤติปฏิบัติที่เผาบาปอกุศลให้มอดไหม้หมดไป

อะไรคือบาปอกุลศล ?

บาปอกุศล คือ สิ่งที่เป็นความชั่วความไม่ดี ความเสื่อม ทั้งหลายนั่นเอง ตรงกันข้ามกับบุญ กุศล

บุญ กุศล คือ ความดี ความงาม ความเจริญ ความสบายอกสบายใจ

การอันใดที่เราทำไปแล้วได้รับผลเป็นที่สบายอกสบายใจ นั่นเรียกว่า เป็นบุญกุศล อย่างเช่น เด็ก ๆ มีความขยันหมั่นเพียร ตั้งอกตั้งใจเล่าเรียน จนกระทั่งปรากฏผลของการเรียนของเด็ก ๆ ว่า เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับสำหรับครูและเพื่อน ว่าเรียนเก่ง เช่นนี้ก็เรียกว่าเป็นบุญกุศล อันเนื่องมาจากความขยันของเด็ก ๆ เป็นผลให้เด็กได้รับความรู้ และมีความชื่นอกชื่นใจในการกระทำของตน แล้วก็พากเพียรพยายามที่จะกระทำความดีนี้ต่อไป ฉะนั้นความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นธรรม อันเป็นเครื่องเผาความเกียจคร้าน คือกิเลสให้หมดไป เช่นนี้เป็นต้น.

ธรรมอันเป็นเครื่องเผากิเลส คือ บาปอกุศลนั้น มีมากมายหลายประการ อันจะขอนำมาพูดให้เด็ก ๆ ฟัง พอที่เด็ก ๆ จะรู้และเข้าใจได้ เช่นความเมตตากรุณา เป็นเครื่องเผาบาปอกุศลสำหรับผู้ที่มีจิตใจโหดร้ายทารุณ หรือคนที่ตระหนี่ถี่เหนียว ให้อะไรใครไม่ไหว คือให้รู้สึกเสียดายไปเสียหมดมีแต่ความโลภอยากจะได้ฝ่ายเดียว เช่นนี้ก็ต้องมีธรรมที่เป็นเครื่องตัดรอนให้ความรู้สึกในทางโลภหมดไป ด้วยการให้ การบริจาค เช่นทำบุญให้ทาน หรือสงเคราะห์ผู้อื่นบ้าง ทั้งนี้เพื่อบรรเทาความโลภให้น้อยไปลงไปนั่นเอง.

ที่กล่าวมานี้ เป็นธรรมขั้นต้น เท่าที่บุคคลผู้ยังอยู่ในโลก และหวังเพียงโลกียสุข จะพึงประพฤติปฏิบัติเท่านั้น แต่สำหรับบุคคลผู้ต้องการความสุข อันเรียกว่า โลกุตรสุขนั้น ก็มีธรรมอันเป็นเครื่องเผากิเลสที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เช่นละความโลภ โกรธ หลง โดยเด็ดขาด ทั้งต้องสำรวมระวังกาย วาจา ใจ อย่างเข้มงวดกวดขัน เพื่อป้องกันความพลั้งเผลอผิดพลาด บกพร่องเสียหายมิให้บังเกิดมีขึ้น มีสติ คือความระลึกรู้ ไม่ลืมตัวหรือเลินเล่อ ควบคุมจิตใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ปล่อยอารมณ์ให้เป็นไปตามที่จะมีอะไรมากระทบตน คือเมื่อประสบกับความพอใจไม่พอใจอย่างใด ก็ยับยั้งไว้ได้ รู้เท่าทันตามความเป็นจริง และไม่ยึดถือว่า เป็นเรา เป็นของเรา จิตหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง จนกระทั่งจิตบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกองทุกข์ได้ ทั้งหมดนี้ต้องอาศัยตปะ คือ ธรรมอันเป็นเครื่องเผาบาปอกุศล คอยควบคุมอยู่.

ฉะนั้นเพื่อความเป็นมงคลอันอุดมยิ่งสำหรับชีวิต พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า ตปะ เป็นคุณธรรมที่บุคคลควรบำเพ็ญให้มีขึ้นในตน ตามควรแก่อัตตภาพ ดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกยะวา

แล้วตั้งหน้า เพียรเฝ้า เผากิเลส
ซึ่งมีเลศ เล่ห์ร้าย หลายวิถี
คุมสติ สำรวม ดูอินทรีย์
กิเลสมี ที่ตาหู อยู่มากครัน.
ต้องวิริยะ ชำระ ด้วยตปะ
คือเพ่งละ ตัวเหยื่อ เชื้อกระสัน
ที่มาเร้า ยั่วเย้า หลงเมามัน
ดูที่อา- ยตนะนั้น จึ่งทันการณ์.

ตอนที่ ๑๑๐ พุทธมงคลประการที่ ๓๒

พุทธมงคลประการที่ ๓๒ พรหมจรรย์

(พุทธมงคลประการหลัง ๆ คือตั้งแต่พุทธมงคลประการที่ ๓๑ เป็นต้นไปนั้น เป็นสิ่งที่ยากและลึกซึ้งเกินกว่าความคิดและความเข้าใจของเด็ก ๆ เป็นข้อปฏิบัติอันยิ่งยวด สำหรับผู้ที่หวังความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง แม้ว่าจะเป็นคำตรัสสอนที่ยากเกินกำลังปัญญาของเด็ก ๆ แต่ก็เห็นว่า เพื่อความสมบูรณ์ของคำตรัสสอนเกี่ยวกับพุทธมงคล ๓๘ ประการ ว่ามีอะไรบ้าง ฉะนั้นจึงนำมากล่าวให้เด็ก ๆ ฟัง พอเป็นที่เข้าใจ.)

พรหมจรรย์ คืออะไร ?

พรหมจรรย์ คือ ความประพฤติอันประเสริฐ งดเว้นจากกามคุณทั้งปวง อันเป็นเครื่องยั่วให้เกิดความใคร่ ความขัดใจ ความลุ่มหลง และความมัวเมา.

ผู้ประพฤติพรหมจรรย์โดยแท้นั้น คือพวกนักบวช สำหรับฆราวาสผู้ครองเรือนทั้งหลาย จะประพฤติพรหมจรรย์ ก็ด้วยการรักษาอุโบสถศีล คืองดเว้นการบริโภคกามในวันอุโบสถ ทำจิตใจให้ห่างไกลจากกามคุณ คือ ความติดใจยินดีใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ทั้งปวง ไม่หลงรัก หลงชัง ไม่หลงเพลิดเพลินมัวเมา จิตใจผ่องใสปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ และ มานะถือตัว ด้วยเห็นตามความเป็นจริงว่า รูป คือร่างกายนี้ มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรที่คงทนถาวร

หากขาดการทนุบำรุง ร่างกายนี้ก็ทนอยู่ไม่ได้ แม้ว่าจะทำนุบำรุงปรนปรือบริหารรักษาอยู่ตลอดเวลา ก็หายับยั้งความเสื่อมของรูปกายไปไม่ได้ ต้องบ่ายหน้าไปสู่ความดับทุกขณะ และในที่สุดก็แตกสลายไป.

การระลึกถึงความตาย เห็นตามความเป็นจริงว่า ไม่ว่าคนไม่ว่าสัตว์ ย่อมมีความตายเป็นที่สุด แม้แต่ตัวเราเอง ก็ต้องตายเหมือนกัน ไม่มีผู้ใดได้รับสิทธิพิเศษ ยกเว้นไม่ต้องตาย ทุกคนมีความตายอยู่เบื้องหน้า เมื่อระลึกถึงความตายแล้ว เกิดความสังเวชสลดใจ คลายความรักใคร่มัวเมา ด้วยเห็นตามความเป็นจริงว่าไม่มีสาระ ไม่มีแก่นสารอันใด ที่จะพึงยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา พยายามเจริญสมาธิภาวนาเพื่อรักษาอารมณ์และจิตใจให้ผ่องใสสงบ และอาจหาญในการปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุความบริสุทธิ์แห่งจิต ตามรอยพระบาทพระพุทธองค์ที่ได้ทรงสั่งสอนไว้.

สำหรับผู้เป็นนักบวชนั้น จะต้องเจริญสมณธรรม ด้วยการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนา เพราะเป็นธรรมนำไปสู่ความเป็นสมณะ คือผู้สงบโดยแท้จริง สมณธรรมจะกำจัดกิเลสให้เด็ดขาดไปจากสันดานโดยสิ้นเชิง.

เพราะฉะนั้นพรหมจรรย์ คือความประพฤติอันประเสริฐ จึงเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่งในพุทธมงคล ๓๘ ที่พระพุทธองค์ตรัสสอน.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกสุ่ม

อนึ่งพึ่ง ประพฤติ พรหมจรรย์
ดุจคำสั่ง พระท่าน ตรัสบรรหาร
ว่าสูเจ้า อย่าล่า ช้าอยู่นาน
ดำเนินงาน ประกาศธรรม พร่ำสอนชน.
พรหมจรรย์ นั้นคือ ปฏิบัติ
ตามแต่อัธ- ยาศัย ใครฝึกฝน
ปฏิบัติ ตามสมรรถ ภาพตน
จักข้ามพ้น ทุกข์ภัย ได้สุขพลัน.

ตอนที่ ๑๑๑ พุทธมงคลประการที่ ๓๓

พุทธมงคลประการที่ ๓๓ การเห็นอริยสัจจ์

อริยสัจจ์ คืออะไร

อริยสัจจ์ แปลว่า ของจริงของพระอริยะ หรือของจริงที่ทำให้เป็นพระอริยะ หรือของจริงอันประเสริฐ เพราะเป็นของแท้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือกลับกลาย คือได้แก่ ทุกข์ ๑ เหตุแห่งทุกข์ ๑ ความดับทุกข์ ๑ และข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้พ้นจากทุกข์ ๑

ความเห็นอริยสัจจ์นั้น ก็คือ การเห็นตามความเป็นจริง ไม่เห็นทุกข์เป็นสุข เห็นเหตุแห่งทุกข์ตามความเป็นจริง ไม่เห็นคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ว่าเป็นเหตุแห่งสุข เห็นความดับตัณหา คือ ความทะยานอยากทั้งปวง ให้หมดสิ้นไป ไม่เหลือ เป็นความดับแห่งทุกข์จริง และเห็นข้อปฏิบัติของมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับของตัณหา ได้จริง และเมื่อเห็นความจริงทั้ง ๔ ข้อนี้ด้วยปัญญาตามความเป็นจริงแล้วปฏิบัติในอริยสัจจ์นั้น คือ กำหนดรู้ว่า การเกิดเป็นตัวตนนี้ เป็นทุกข์ ความแก่ชรา คือ ความเสื่อมของรูปก็เป็นทุกข์ ความตาย คือ การดับสิ้นของรูปกาย ก็เป็นทุกข์ ตามโศก ความระทมใจ ความเจ็บกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจแต่ละอย่างนี้เป็นทุกข์ทั้งสิ้น การประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความปรารถนาสิ่งใด แล้วไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สรุปแล้วก็จะเห็นว่า ชีวิตที่เกิดมานี้ ถ้าจะมองด้วยปัญญาพิจารณากันอย่างละเอียดละออลึกซึ้งแล้ว ก็เป็นทุกข์ทั้งสิ้น.

สำหรับเด็ก ๆ ที่ชีวิตกำลังอยู่ในวัยสดชื่นรื่นรมย์ จะมองไม่เห็นและไม่เข้าใจในสิ่งที่พระ–พุทธองค์ตรัสสอนนี้ เพราะวัยและปัญญาของเด็ก ๆ ยังอยู่ห่างไกลกับเรื่องของสัจจะความเป็นจริงนี้ รอไว้เมื่อเป็นผู้ใหญ่ ชีวิตต้องผ่านพบสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น และประสบการณ์นั่นเอง จะทำให้เด็ก ๆ เข้าใจในเรื่องอันลึกซึ้งนี้ได้ว่า–

อริยสัจจ์นี้เป็นเรื่องของความเป็นจริงแท้ของชีวิต ที่เราจำเป็นต้องมองให้เห็นชัดตามความเป็นจริง แล้วปฏิบัติตามคำตรัสสอนของพระพุทธองค์ เพื่อความรอดพ้นจากทุกข์นั้น อันนับเป็นมงคลสูงสุดของชีวิต ดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

พรหมจรรย์ ครั้นเพียร ปฏิบัติ
อริยสัจจ์ เห็นได้ ไม่ผิดฝืน
พอรู้ทุกข์ คืออะไร แจ่มใจครัน
เหตุแห่งทุกข์ รู้มัน ตัณหาเทียว.

สภาพความ ดับทุกข์ เป็นสุขเลิศ
เพราะพบทาง อันประเสริฐ ขวนเฉลียว
คือมรรคมี องค์แปด แฝดฟั่นเกลียว
เป็นทางเดียว กำจัดทุกข์ วิมุกต์มวล.

ตอนที่ ๑๑๒ พุทธมงคลประการที่ ๓๔

พุทธมงคลประการที่ ๓๔ การทำพระนิพพานให้แจ้ง

นิพพาน คืออะไร ?

นิพพาน เป็นชื่อแห่งการดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด หมดเชื้อที่จะให้เกิดทุกข์อีกต่อไป นิพพานนี้เป็นผลสืบมาแต่การเห็นอริยสัจจ์ คือรู้เห็นตามความเป็นจริง ดังที่พระพุทธ-องค์ได้ตรัสแก่พระปัญจวัคคีย์ ในอนัตตลักขณสูตรว่า-

นามรูป อันท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นามรูปนั้นไม่ใช่เรา เราไม่ใช่นามรูปนั่น นามรูปนั่นไม่ใช่ตัวของเรา ดังนี้.

เมื่อได้รู้เห็น นามรูป ตามความเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว ยอมถอนความยึดถือด้วยตัณหามานะ-ทิฏฐิเสีย จิตหลุดพ้นจากเครื่องร้อยรัดทั้งมวล ถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง มีความสงบ ความดับเป็นผลเกิดขึ้นเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือการปฏิบัติตามข้อปฏิบัติของมรรคมีองค์แปด นั่นเอง.

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่พระปัญจวัคคีย์ต่อไปว่า –

"ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ฟัง เมื่อเห็นดังนี้ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในเวทนา ทั้งในสัญญา ทั้งในสังขาร ทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลี่คลายความรักใคร่ ความติดใจ ที่เรียกว่าราคะออกไปเสีย เพราะจิตปราศจากราคะ ย่อมหลุดพ้นไป เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณรู้ว่า *เราพ้นแล้ว* ย่อมรู้ชัดว่า ชาติความเกิด สิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่ควรทำ เราได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ ไม่มีอีกต่อไป ดังนี้.

ทีนี้ที่ท่านตรัสสอนถึงพุทธมงคลข้อที่ ๓๔ ที่ว่า การทำพระนิพพานให้แจ้ง การทำให้แจ้งนั้นก็คือการเจริญมรรคมีองค์แปดให้บริบูรณ์ เป็นมัคคสามัคคี ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ลุถึงความดับทุกข์ ฉะนั้นผู้ทำพระนิพพานให้แจ้ง ย่อมเป็นผู้พ้นทุกข์ บรรลุถึงโลกุตรสุข สิ้นภพสิ้นชาติ ไม่ต้องมาเวียนเกิดเวียนตายอีกต่อไป ซึ่งนับเป็นอุดมมงคลอันสูงสุด.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกบรเทศ

อริยสัจจ์	*เห็นชัด*	*ดังนี้แล้ว*
ดุจพบแก้ว	*แวววิเศษ*	*ส่องฉนวน*
จักแลเห็น	*พระนิพพาน*	*ตระหงานยวน*
เชิญชวน	*ชมชิม*	*ลิ้มนิพพาน.*
โดยเดินตาม	*องค์มรรค*	*แต่ละองค์*
มุ่งตรงเริ่ม	*สัมมาทิฏ*	*ฐิประสาน*
ความดำริ	*ตริถูก*	*ทุกอาการ*
เกิดปัญญา	*ส่งงาน*	*ศีลสมบูรณ์*
เพิ่มกำลัง	*ครั้งสุด*	*สมาธิ*
ตั้งสติ	*วิริยะ*	*ไม่ละสูญ*
มรรคแปดองค์	*คงกระพัน*	*มั่นเพิ่มพูน*
หมดอาดูร	*โลกนิรุทธิ์*	*สุดอุดร.*

ตอนที่ ๑๑๓ พุทธมงคลประการที่ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘

พุทธมงคลประการที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหว
พุทธมงคลประการที่ ๓๖ จิตไม่โศก
พุทธมงคลประการที่ ๓๗ จิตปราศจากธุลี
พุทธมงคลประการที่ ๓๘ จิตเกษม

ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเรื่องของจิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากและลึกซึ้งเกินภูมิปัญญาของเด็ก ฉะนั้นจะพูดให้เด็ก ๆ ฟัง พอเป็นที่เข้าใจบ้าง.

จิต เป็นนามธรรม ไม่มีรูปพรรณสัณฐาน แต่มีอาการแสดงให้รู้ว่าเป็นอย่างไร เช่นมีความดีใจ เสียใจ อิ่มเอิบใจ ทุกข์ใจ ไม่สบายใจ เป็นต้น.

ธรรมชาติเดิมของจิตนี้ผุดผ่อง แต่ต้องเศร้าหมอง ก็เพราะมีเครื่องเศร้าหมองมาเกี่ยวข้อง เครื่องเศร้าหมองนี้ก็คือ สิ่งที่มากระทบกับอารมณ์ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น ใจ กาย เป็นต้น เช่นเห็นสิ่งที่ไม่จำเริญใจจำเริญตา หูได้ฟังเสียงที่ไม่อยากฟัง เช่น เสียงด่า เสียงทะเลาะวิวาท หรือจมูกได้กลิ่นเหม็น กลิ่นอากาศเป็นพิษ ลิ้นได้กระทบกับรสที่ไม่ถูกลิ้น ใจกระทบกับความหม่นหมอง

เศร้าโศก หรือ กายกระทบกับความเย็นร้อนอ่อนแข็ง ก่อให้เกิดอารมณ์พอใจไม่พอใจ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบนี้เอง ก่อให้เกิดความเศร้าหมองของจิต อันทำให้ธรรมชาติเดิมที่ผุดผ่องนั้น ไม่สะอาดผ่องใสเช่นเดิม.

จิตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของตัวเรา เราจะได้สุข จะไปสู่สวรรค์ หรือบรรลุนิพพาน ก็เพราะจิตที่ดีงาม และบริสุทธิ์ คนที่จิตไม่ดี จิตหยาบกระด้าง จิตไม่บริสุทธิ์นั้น มีนรกเป็นที่ไป จักต้องหมกจมอยู่ในห้วงทุกข์ คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่รู้จบสิ้น เพราะฉะนั้นผู้ที่จะหวังไปสู่ทางสุข ทางสวรรค์ และทางนิพพานนั้น จะต้องระวังรักษาจิตให้ผ่องใส โดยมีกุศลกรรมเป็นเครื่องควบคุมอยู่ตลอดเวลา.

ทีนี้ที่ท่านกล่าวว่า จิตไม่หวั่นไหวนั้นก็คือ ไม่หวั่นไหวจากเรื่องของโลกธรรม ๘ ประการ คือฝ่ายที่ทำให้จิตเบิกบานฟูใจ ๔ ประการ คือ การได้ลาภ ได้ยศ ได้สุข ได้สรรเสริญ และฝ่ายที่ทำให้จิตเศร้าเสียใจ ๔ ประการ คือการเสื่อมจากลาภ เสื่อมจากยศ การได้รับทุกข์ และการถูกติฉินนินทา ซึ่งทั้ง ๘ ประการนี้เป็นธรรมที่มีอยู่คู่กันกับโลก คนที่เกิดมาในโลก จักต้องประสบกับโลกธรรม ๘ ประการนี้ด้วยกันทุกคน.

สำหรับพระอริยเจ้านั้น ท่านก็ถูกโลกธรรมนี้ครอบงำเช่นกัน แต่จิตของท่านไม่หวั่นไหวเดือดร้อน ไม่เศร้าโศกปราศจากธุลี เพราะสิ้นความยินดีในกามและในภพแล้ว จิตสงบเย็นเป็นจิตที่เกษม.

ทั้งหมดนี้คือคำตรัสสอนเกี่ยวกับพุทธมงคลประการที่ ๓๕ ๓๖ ๓๗ และ ๓๘ ที่ว่า จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่โศก จิตปราศจากธุลี และจิตเกษม ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นอุดมมงคลอย่างสูงสุดของชีวิต.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกรำพึง

เหมือนได้แก้ว ขูแก้ว ไว้เหนือเกล้า
โลกธรรม ไม่เข้า มาเสียบศร
จิตไม่ไหว ไม่ประหวั่น พรั่นโยกคลอน
ไม่กำหนัด ตระบัดร้อน ข้อนแค่นทรวง.

พ้นโศก พ้นโรค ปราศธุลี
เกษมศรี ดุจข้าม ทะเลหลวง
สัมฤทธิ์ได้ พ้นภัย ร้ายทั้งปวง
หลุดจากบ่วง ใดใด ไม่รัดเอย.

ตอนที่ ๑๑๔ สรุปพุทธมงคล

พุทธมงคลอันพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ๓๘ ประการนั้น คือ

๑. การงดเว้นซ่องเสพกับคนพาล เพื่อป้องกันตนเองมิให้เป็นคนพาลไปด้วย.
๒. การคบกับบัณฑิต เพื่อจะได้เป็นผู้รู้ ผู้ฉลาดอย่างท่าน.
๓. ยกย่องบูชาผู้ที่ควรยกย่องบูชา (คือผู้ที่เป็นบัณฑิต และผู้ทรงศีล)
๔. อยู่ในถิ่นที่สมควร.
๕. เป็นผู้ที่ได้มีบุญอันได้ทำไว้ก่อน.
๖. ตั้งตนชอบ.
๗. ศึกษาหาความรู้ คือ กระทำตนเป็นพหูสูตร.
๘. เป็นผู้มีศิลป.
๙. เป็นผู้มีวินัย.
๑๐. กล่าววาจาเป็นสุภาษิต.
๑๑. การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา.
๑๒. สงเคราะห์บุตร.
๑๓. สงเคราะห์ภรรยา.
๑๔. การงานไม่อากูล.
๑๕. ทาน การให้
๑๖. ธรรมจริยา.
๑๗. สงเคราะห์ญาติ.
๑๘. กรรมอันหาโทษมิได้.
๑๙. การงดเว้นจากบาป.
๒๐. การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา.
๒๑. ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย.
๒๒. ความเคารพ.
๒๓. ความถ่อมตน.

๒๔. ความสันโดษ.

๒๕. ความกตัญญูกตเวที.

๒๖. การฟังธรรมตามกาล.

๒๗. ขันติ.

๒๘. ความเป็นคนว่าง่าย.

๒๙. การเห็นสมณะ.

๓๐. การสนทนาธรรมตามกาล

ทั้ง ๓๐ ประการนี้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้หวังความสุข ความเจริญในขั้นของโลกียสุขคือ ความสุขทางโลก.

สำหรับผู้ที่หวังโลกุตรสุข คือความสุขอันเกิดจากการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ก็จักต้องเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติอย่างเข้มงวดในพุทธมงคลประการที่ ๓๑ ถึง ๓๘ คือ

๓๑. ตปะ

๓๒. พรหมจรรย์

๓๓. การเห็นอริยสัจจ์.

๓๔. การทำพระนิพพานให้แจ้ง.

๓๕. เมื่อถูกโลกธรรมครอบงำ จิตไม่หวั่นไหว.

๓๖. จิตไม่เศร้าโศก.

๓๗. จิตไม่กำหนัด.

๓๘. จิตเกษม.

สรุปแล้วก็คือ ผู้ที่ปฏิบัติเต็มบริบูรณ์ในพุทธมงคล ๓๘ ประการนี้ ย่อมบรรลุความสวัสดีในที่ทั้งปวง พระพุทธองค์ตรัสว่า –

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทำกิจอันเป็นมงคลเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง และย่อมมีความสวัสดีในที่ทั้งปวง ความเป็นมงคลอันสูงสุดย่อมเป็นของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกหนัง

เทวดา มานุสส์ ทั้งหลายสิ้น
ฟังระบิล มงคลวิเศษ เทศน์เฉลย
พึงกระทำ ตามคำ พระตรัสเปรย
อย่าอยู่เฉย เร่งกระทำ ประจำใจ.

จักได้ผล มงคล อุดมเลิศ
ชีวิตนี้ สุขประเสริฐ อย่าสงสัย
เริ่มแต่เบื้อง ต้นจน วิมุตติไป
ปฏิบัติเถิด จักได้ สวัสดี.

ตอนที่ ๑๑๕ การตรัสสอนธรรมะสำหรับฆราวาสโดยเฉพาะ

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงพำนักอยู่ที่หมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ชาวบ้านในถิ่นนั้นได้มาเฝ้าพระองค์ และทูลถามว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกเราได้ทราบว่า พระองค์เป็นศาสดาผู้ประกาศธรรม และได้สั่งสอนสิ่งที่ดีเป็นอันมาก ให้แก่สาวกของพระองค์ ซึ่งได้สละบ้านเรือนแล้ว ติดตามมาอยู่ศึกษากับพระองค์ด้วยการประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน ส่วนพวกเราทั้งหลายไม่สามารถจะเป็นนักบวช พวกเรายังเป็นชาวบ้านแออัดอยู่ด้วยบุตรภรรยา ประกอบการอาชีพด้วยการทำนาและเลี้ยงสัตว์ ได้รับความสุขอยู่ตามประสาชาวบ้าน ยังต้องใช้เงินใช้ทอง ยังรักการประดับประดาตกแต่งด้วยเครื่องประดับอันมีค่าและดอกไม้ตามโอกาส ยังลูบทาด้วยของหอมตามเนื้อตัว เพื่อให้เกิดความพอใจอยู่ตามวิสัยของชาวโลกทั่วไป.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าในคำสั่งสอนของพระองค์ มีอะไร ๆ ที่จะเป็นความดีแก่พวกเราทั้งหลาย เพื่อมีความสุขทั้งในเวลานี้และเวลาต่อไป จนกระทั่งสิ้นชีวิตแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงได้โปรดให้พวกเราทั้งหลายได้ยินได้ฟังคำสั่งสอนส่วนนั้น เพื่อปฏิบัติตามและได้รับผลอันนั้นด้วยเถิด."

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ดูก่อนท่านทั้งหลาย มีธรรมะอยู่ ๔ อย่าง ซึ่งบุคคลผู้สั่งสอนเช่นกับเรา จะพึงสั่งสอนแก่ท่านทั้งหลายผู้มิใช่นักบวช เพื่อให้ทราบและปฏิบัติ ท่านทั้งหลายจงฟังและเราจะกล่าวให้ฟัง :-

"ข้อที่หนึ่ง สิ่งใดเป็นอาชีพของพวกท่าน สิ่งนั้นท่านควรขยันกระทำให้ดีที่สุด อยู่เนืองนิจให้ท่านมีความสามารถในสิ่งนั้นจริง ๆ ถ้าเป็นชาวนา ท่านต้องเป็นชาวนาที่ดีด้วยความหมั่นและฉลาด ทำเนื้อนาของท่านให้เกิดผลถึงที่สุดของมันจริง ๆ ถ้าเป็นพ่อค้า ท่านต้องเป็นพ่อค้าที่หูตากว้างขวาง และขวนขวายอยู่อย่างขะมักเขม้น ถ้าเป็นคนใช้ ก็ต้องเป็นคนใช้ผู้น่าเชื่อถือในความสามารถ และเป็นที่ไว้วางใจได้ในความซื่อสัตย์สุจริต ของผู้เป็นนายของตน จงเป็นผู้กระปรี้กระเปร่า และมีกำลังกายอยู่เสมอ ในการที่จะทำให้เป็นผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ในสิ่งที่ท่านทำ ไม่ว่าจะเป็นงานชนิดใด ด้วยการกระทำอย่างนี้ ท่านจะมีทรัพย์สมบัติ แล้วจะสามารถใช้ทรัพย์สมบัตินั้น

ไปในทางที่ดี คือ การช่วยเหลือผู้ที่ต้องการช่วยเหลือ นอกไปจากการใช้สอยโดยตนเอง ถ้าท่านไม่ขยันทำงานให้มีทรัพย์ ท่านจะไม่สามารถประกอบการกุศลและสงเคราะห์ผู้อื่นได้ เพราะท่านไม่มีอะไรที่จะใช้ในการสงเคราะห์เขา นั่นเอง.

"ข้อที่สอง ท่านจะต้องมีความเอาใจใส่เป็นพิเศษอย่างถูกต้อง ในการรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้แล้ว จะไม่ใช้จ่ายให้สิ้นเปลืองไปอย่างโง่เขลา มันไม่มีประโยชน์อันใดที่จะเทน้ำใส่ลงในตุ่ม ที่มีรูรั่ว นอกจากความเหนื่อยเปล่า การมีทรัพย์นั้น ก็เป็นการดีดอก แต่มันเป็นความจำเป็นทุกกระเบียดนิ้วที่จะต้องจัด ต้องทำ ไม่ให้มันสูญหายไป อย่างโง่เขลาและเปลืองเปล่าทุก ๆ อย่าง."

"ข้อสาม ฆราวาสจักต้องเลือกเอาแต่บุคคลที่ดีมาเป็นเพื่อน หรือเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย ตามปกติ คนเราคบคนเช่นใด ก็จักเป็นเช่นคนนั้น ถ้าคบคนดี ก็เป็นโอกาสดีที่จะกลายเป็นคนดีไปด้วย ถ้าคบคนชั่ว ก็จักกลายเป็นคนชั่วได้โดยง่ายที่สุด ท่านจะสามารถจับของสกปรกโดยที่ไม่ทำให้มือของท่านสกปรกไปด้วยนั้นไม่ได้ เหตุนั้น พวกฆราวาสควรคบหาสมาคมแต่กับคนที่ดีที่ฉลาด ที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และนิยมนับถือแต่สิ่งที่ดี แล้วเขาก็จะกลายเป็นคนดีคนฉลาด คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเป็นคนนิยมแต่ในสิ่งที่ดีไปได้โดยง่ายดาย."

"ข้อที่สี่ ฆราวาสควรดำเนินการครองชีวิตที่เป็นไปในสายกลาง และเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ เขาไม่ควรเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือยเกินไปหรืออย่างแห้งแล้งเกินไป เขาไม่ควรจะใช้จ่ายหรือให้ทานจนเกินกว่ารายได้ของตนเอง ถ้าเขาทำเช่นนั้น ทรัพย์สมบัติของเขาก็เหมือนกับน้ำในสระ ซึ่งมีทางไหลออกมากกว่าไหลเข้า ซึ่งในไม่ช้า ก็จักแห้งขอดไม่มีน้ำเหลืออยู่เลย แต่ถ้าผู้นั้นเอาใจใส่ในการใช้สอยทรัพย์สมบัติ เลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ตลอดจนถึงทำบุญให้ทานอย่างถูกต้อง ไม่เกินรายได้ของตนแล้ว สระน้ำ กล่าวคือ ทรัพย์สมบัติของเขา ก็จะไม่มีวันแห้งขอดเลย จักมีน้ำเหลืออยู่ คือมีทรัพย์สมบัติเหลืออยู่ สำหรับใช้จ่ายในเมื่อมีกิจรีบด่วนที่จะต้องใช้จ่ายเป็นพิเศษเกิดขึ้น แต่ข้อนี้ มิได้หมายความว่า เขาจะไม่ใช้ทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ และมิได้หมายความว่า เขาจะต้องสะสมมันไว้อย่างซ่อนเร้น โดยไม่ใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์อะไรเลย คนที่ทำเช่นนั้น เหมือนกับคนที่มีต้นไม้ผลอยู่ในสวน มีผลดกเต็มต้น แต่แทนที่จะกินผลไม้นั้น เมื่อมันสุกได้ที่แล้วกลับเก็บผลไม้เหล่านั้นลงหีบ แล้วฝังเดินเสีย ผู้ที่ทำเช่นนั้นจะต้องประจักษ์ในภายหลังว่า ผลไม้ของเขาเน่าหมด ไม่มีส่วนที่เป็นประโยชน์เหลืออยู่เลย เขาไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากของดี ๆ ที่มีอยู่."

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

สุขสดใส มีได้ ในปัจจุบัน
ต้องขยัน หมั่นทำ และรักษา
คบเพื่อนดี เลี้ยงชีวี ตามอัตรา
ไม่เกินค่า กำลังทรัพย์ รายรับตน.

ตอนที่ ๑๑๖ การตรัสสอนธรรมะสำหรับฆราวาสโดยเฉพาะ (ต่อ)

พระพุทธองค์ได้ตรัสเป็นคำสรุปความในตอนท้ายว่า "ท่านที่เป็นฆราวาสทั้งหลาย นี่แหละเป็นข้อปฏิบัติ ๔ ประการ อันจะนำมาซึ่งความสำเร็จ และเป็นอยู่อย่างผาสุกในโลกนี้ ในเมื่อท่านปฏิบัติตาม และต่อจากนี้ เราจักบอกธรรมอีก ๔ ประการ ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีอย่างยิ่ง ในอนาคต ธรรม ๔ ประการนั้นคือ

(๑) มีความเชื่อว่า การทำดีจะนำมาซึ่งผลดี และการทำชั่ว จะนำมาซึ่งผลชั่ว.

(๒) ประกอบกรรมดีอยู่เสมอ เว้นขาดจากการทำชั่ว เช่นการฆ่า การลักขโมย การประพฤติผิดต่อของรักของบุคคลอื่น การพูดไม่จริง และการดื่มน้ำเมา.

(๓) การฝึกตนให้เป็นคนมีใจกว้างขวางในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถึงกับมีจิตผ่องใส ไม่ยึดถือในทรัพย์สมบัติชนิดโลก ๆ อย่างเหนียวแน่นเกินไป.

(๔) การบำเพ็ญให้เกิดปัญญาในการที่จะรู้และปฏิบัติ ไปตามทางอันนำให้ถึงนิพพาน.

ทั้งหมดนี้คือคำเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ชาวบ้าน ซึ่งยังเป็นฆราวาสไม่สามารถจะบวชเป็นนักบวช แต่ต้องการจะปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความดีทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทุกคนมีความพอใจอย่างสูงสุด ในคำสั่งสอนอันชัดเจนแจ่มแจ้งของพระองค์ ซึ่งได้ตรัสแก่เขา ในครั้งนั้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง นาคบริพัตร

เพื่อประโยชน์ ภายหน้า หาไว้บ้าง
คือศรัทธา เชื่ออย่าง ไม่สับสน
รักษาศีล ทานแผ่ แก่คนจน
งานเกิดผล ดีช่วย ด้วยปัญญา.

ตอนที่ ๑๑๗ ธรรมเทศนาที่ยาวที่สุด โปรดพระเจ้าอชาตศัตรู

ในบรรดาเทศนาที่ยาวที่สุด ซึ่งพระองค์ได้เคยทรงแสดงนั้น มีธรรมเทศนาเรื่องหนึ่ง ซึ่งได้ตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ หาได้มีแต่ที่ตรัสแก่คนธรรมดาหรือแก่ภิกษุของพระองค์เท่านั้นไม่ พระเจ้าอชาตศัตรูนี้ เป็นคนชั่ว คือเป็นผู้ร้ายฆ่าคน รับสั่งให้ทรมานพระเจ้าพิมพิสาร พระราชบิดาของพระองค์เอง ด้วยการให้อดอาหาร จนสิ้นพระชนม์อย่างโหดร้าย และไม่เป็นธรรม แล้วขึ้นครองราชบัลลังก์ด้วยพระองค์เอง.

เรื่องมีว่า ในคืนวันหนึ่งเป็นวันเพ็ญ พระเจ้าอชาตศัตรูได้ประทับนั่งอยู่ที่เฉลียง ไม่ทรงทราบว่าจะหาความสำราญอย่างไรดี จึงตัดสินพระทัยเสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์ ซึ่งกำลังประทับอยู่ในสวนมะม่วง ซึ่งหมอชีวกได้ถวายเป็นสังฆาราม เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปถึงที่ที่พระพุทธ–องค์ประทับ ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์ประทับอยู่อย่างสงบในท่ามกลางภิกษุทั้งหลายในโรงอันเป็นที่ประชุม ได้ทรงทำความคุ้นเคยด้วยการทักทายปราศรัยกับพระพุทธองค์พอสมควรแล้ว ได้ทูลถามถึงประโยชน์ หรืออานิสงส์ของการบวชเป็นภิกษุ.

พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ที่ครองชีวิตอย่างสมณะนั้นย่อมได้รับคุณประโยชน์อย่างไรบ้าง ? หม่อมฉันได้ใต่ถามนักบวชเจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นอันมาก ด้วยปัญหาข้อนี้ แต่ไม่เคยได้รับคำตอบที่พอใจจากผู้ใดเลย เขาเหล่านั้นได้ตอบไปเสียในทางอื่น ซึ่งหม่อมฉันมิได้ใต่ถาม ทำนองเดียวกัน เมื่อถามเรื่องขนุนสำมะลอ กลับไปตอบเรื่องมะม่วง ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า หม่อมฉันจักมีความพอใจอย่างสูงสุด ถ้าหากได้ฟังคำตอบแห่งปัญหาข้อนี้จากพระผู้มีพระภาคเจ้า”

เมื่อพระพุทธองค์ได้มีพระดำรัส เป็นเครื่องทำความสนิทสนมต่อพระเจ้าอชาตศัตรูพอสมควรแล้ว พระองค์ได้ตรัสถึงคุณประโยชน์อันใหญ่หลวงของการครองชีวิตเป็นสมณะอย่างยืดยาว พระองค์ได้ตรัสไว้อย่างชัดแจ้ง จนกระทั่งเมื่อจบลงนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูได้รู้สึกพอพระทัยในคำตอบนั้นเป็นอย่างยิ่ง ว่าเป็นคำตอบที่ถูกแท้ และมีความเชื่อว่าเป็นการดีที่สุดเหนือความดีทั้งปวงในโลกนี้ ในการที่ได้บวชเป็นภิกษุที่ดีและปฏิบัติตามคำสอนของศาสดาที่ดี เช่นพระพุทธองค์ และยังได้ทรงทูลขอร้อง ให้พระพุทธองค์ทรงยอมรับพระองค์เป็นสาวกจนตลอดชีวิตด้วย เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จกลับแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในที่นั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระราชานี้ มีจิตเลื่อมใสในข้อความที่เรากล่าวเป็นอย่างยิ่ง ถ้าพระราชานี้ไม่ได้ทำกรรมชั่วร้าย คือการทำบิดาของตนให้สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชานี้ ก็จักเห็นธรรมะอันเรากล่าวอย่างแจ่มแจ้งด้วยดวงตาสำหรับเห็นธรรม ณ ที่นั่งตรงนี้เอง และจักสละราชบัลลังก์ออกบวชเป็นภิกษุและเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ในธรรมวินัยนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ทองย่อน

อันวิถี ชีวิต สมณะ
สุดเลิศละ สุดบรรยาย ใช้ภาษา
โลกียพจน์ คำใด มาพรรณนา
สรุปได้ เพียงว่า เหมือนนกบิน.
ไม่ต้องติด บ่วงข่าย อะไรรัด
ไม่ผูกมัด ด้วยอำนาจ ของทรัพย์สิน
ทำดีทั่ว ชั่วเว้น เป็นอาจิณ
ใครยลยิน สมณะ จะเจริญ.

ตอนที่ ๑๑๘ ธรรมเทศนาที่สั้นที่สุด และการให้ที่เลิศกว่าการให้ทั้งหลาย

สูตรที่ยาวที่สุดซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรูนี้ มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์ทีฆนิกาย แห่งสุตันตปิฎก เรียกว่าสามัญญผลสูตร แสดงถึงคุณประโยชน์แห่งการครองชีวิตเป็นนักบวชไว้อย่างพิสดารที่สุด.

แต่ก็มีธรรมเทศนาที่สั้นที่สุด ที่พระองค์ได้เคยตรัสนั้น เช่นธรรมเทศนาเรื่องนี้

ครั้งหนึ่งมีคน ๆ หนึ่ง ได้ทูลถามพระองค์ว่า การให้อะไรเป็นการให้ที่ดีที่สุด ? รสอะไรเป็นรสที่ดีที่สุด ? ความยินดีในอะไรเป็นความยินดีที่ดีที่สุด ? อะไรเป็นเครื่องระงับกิเลสและความทุกข์ได้สิ้นเชิง ? พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบคำถามทั้งสี่ข้อนี้ รวมกันด้วยคำ ๆ เดียวว่า "ธรรม !"

ผู้ถามได้ทูลขอร้องพระองค์ได้ทรงอธิบาย ให้กระจ่างขึ้นอีกเล็กน้อย พระองค์ได้ตรัสอธิบายว่า

"การให้สิ่งของแม้จะเป็นการกระทำที่ดีก็จริง แต่ไม่สามารถทำให้ผู้ได้รับ ให้เดินไปตามทางแห่งนิพพานได้ **ธรรมะเท่านั้นที่จะทำคนให้เดินไปตามทางแห่งนิพพานได้** เพราะฉะนั้น การทำคนให้รู้ธรรมะ ซึ่งผู้ทำอาจจะได้รับความลำบากบ้าง นั่นแหละ เรียกว่า การให้ธรรม ในที่นี้ และเป็นการให้ที่ดีที่สุด กว่าการให้ทั้งหลาย.

"เมื่อใดรู้ธรรม เมื่อนั้นจิตใจก็เต็มไปด้วยความสดชื่นแจ่มใส เกิดความรู้สึกพอใจในรสอันสูงสุดของธรรมนั้น ธรรมนั้น ได้ทำลายกิเลสร้ายต่าง ๆ ซึ่งทำคนให้เป็นทุกข์นั้น ให้หมดไป แล้วทำให้ประสบความไม่มีทุกข์เลย ซึ่งเรียกว่า นิพพาน ในที่สุด เพราะฉะนั้น ธรรมะ จึงเป็นสิ่งที่มีรสเลิศกว่ารสทั้งหลาย และนำมาซึ่งความยินดี ที่ยิ่งกว่าความยินดีทั้งหลาย และเป็นสิ่งที่เลิศที่สุดในโลก ที่สามารถทำกิเลสให้สูญสิ้นไป พวกท่านจงประกาศธรรมะนั้น แก่คนทั้งหลายเถิด จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ทำการให้ที่ดีที่สุดกว่าการให้ทั้งหลาย แก่ผู้ที่อยู่ในโลกมนุษย์และผู้ที่อยู่ในสวรรค์"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง สะสม

รสสิ่งใด	*ชื่อว่าเลิศ*	*ประเสริฐสุด*
อันพระพุท-	*ธ องค์*	*ทรงสรรเสริญ*
ความยินดี	*วิมุติใด*	*ไม่มีเกิน*
จะประเมิน	*สุขกว่าธรรม*	*ล้ำไม่มี.*

ตอนที่ ๑๑๙ พระกรุณาของพระพุทธองค์ โปรดพราหมณ์วัวหาย

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์เสด็จจาริกเที่ยวสั่งสอนประชาชน ตามถิ่นต่าง ๆ ทรงพักค้างคืนอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง พราหมณ์ชาวนาคนหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในถิ่นใกล้ ๆ กันนั้น ได้ตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่า รุ่งเช้าจักไปฟังธรรมของพระองค์ แต่โชคไม่เข้าข้างเขาอย่างที่เขานึก โดยที่พอวันรุ่งขึ้น ถึงเวลาที่เขาควรจะไปฟังธรรมนั้น ปรากฏว่าวัวตัวหนึ่งของเขา ได้หายไปเสียตั้งแต่เวลากลางคืน เขาเป็นคนยากจนมาก ไม่อาจปล่อยให้วัวหายได้ เขาจึงรีบออกจากบ้าน และติดตามวัวไปในป่า โดยหวังว่าจักพบได้ในเวลาอันไม่นาน แล้วกลับมาให้ทันฟังพระธรรมเทศนาพอดี.

แต่วัวได้ไปไกลเกินกว่าที่เขาหวัง แม้ว่าเขาจะได้พยายามติดตามไปอย่างดีแล้ว กว่าจะพบได้ก็เป็นเวลาเลยเที่ยงวันไปแล้ว เขารีบนำวัวกลับไปบ้าน ด้วยความเหนื่อยและอ่อนเพลีย เพราะการเที่ยววิ่งหาที่นั่นที่นี่ ท่ามกลางแดด ถึงกระนั้น เขาก็ไม่ประสงค์ที่จะพักผ่อน หรือไปรับประทานอาหารเสียก่อน แล้วจึงไปฟังธรรม เขารีบตรงไปสู่ที่ที่พระพุทธองค์ประทับ โดยหวังว่าอย่างน้อยที่สุด เขาจะได้ฟังพระธรรมเทศนาตอนท้ายสักนิดก็ยังดี แต่เมื่อเขาไปถึงที่แสดงธรรม ก็มีความประหลาดใจอย่างยิ่ง เพราะว่า ธรรมเทศนาสำหรับในวันนั้น ยังไม่ได้เริ่มแสดงเลย ในที่แสดงธรรมนั้น พระพุทธองค์ยังคงประทับอยู่นิ่ง ๆ ในท่ามกลางประชาชนเป็นอันมาก เพื่อรอคอยเขาอยู่ด้วยความอดทน.

เขามีความดีใจอย่างสูงสุด เมื่อรู้สึกว่าเขาได้มาทันเวลา และได้ค่อย ๆ คลานเข้าไปอย่างเงียบ ๆ ทางท้ายที่ประชุม เพื่อหาที่นั่งสักแห่งหนึ่ง แต่พอเขาเข้ามาถึงประตู พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นเขา และได้ตรัสถามเขาว่า เขาได้รับประทานอะไรมาบ้างแล้วหรือเปล่า ชาวนาผู้นั้นได้ทูลถามว่า เขาเพิ่งกลับมาจากการตามวัวตั้งแต่เช้า และไม่ได้หยุดหาอะไรรับประทาน เพราะประสงค์จะไม่ให้พลาดการฟังธรรม เมื่อได้ทรงสดับเช่นนั้น พระพุทธองค์รับสั่งให้อุปัฏฐากผู้หนึ่งของพระองค์ ไปนำอาหารบางอย่างมาให้ชาวนาผู้นั้น และได้ทรงรอจนกว่าเขาจะรับประทานอาหารเสร็จ.

ฝ่ายชาวนาผู้นั้น เมื่อระงับความหิวและกระหายแล้ว ได้เข้ามาเฝ้าอยู่ใกล้ ๆ พระพุทธองค์ พระองค์ได้ทรงเริ่มการแสดงธรรม เขาจึงได้ทราบ ณ บัดนั้นเองว่า พระพุทธองค์ได้ทรงทราบวาระจิตของเขาว่า เขาต้องการฟังธรรม และได้ทรงรอคอยเขาอยู่ ท่ามกลางที่ประชุม พร้อมด้วยคนเป็นอันมาก จนกระทั่งเขากลับมา พวกชาวบ้านและพระภิกษุเป็นอันมากพากันเห็นว่าเป็นการแปลกประหลาดอย่างยิ่ง และไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง ที่พระพุทธองค์ไปทรงเอาใจใส่ในเรื่องอาหารของคนเพียงคนเดียว ทั้งเป็นฆราวาส ไม่ใช่ภิกษุ มิหนำซ้ำยังเป็นพราหมณ์ ไม่ใช่สาวกของพระองค์มาก่อนเลย แต่พระกรุณาและความตั้งพระทัยของพระองค์ ซึ่งมีต่อพราหมณ์นั้น ได้เป็นผลดียิ่ง หัวใจของพราหมณ์นั้น เต็มตื้นไปด้วยความเผื่อแผ่ของพระองค์ และเมื่อจบธรรมเทศนาแล้ว เขาก็ได้กลายเป็นสาวกของพระองค์จนตลอดชีวิต.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง บรเทศ

พระมหา กรุณา โอฬาร์ยิ่ง
แม้ต่อสิ่ง ต่ำต้อย น้อยศักดิ์ศรี
ก็ทรงแผ่ พระเมตตา ปราณี
ตามวิถี หยั่งรู้ ดูดวงใจ.

ตอนที่ ๑๒๐ เด็กหญิงน้อยซึ่งทรงยกย่อง

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นในพระกรุณาของพระพุทธองค์ที่ได้ทรงแสดงแก่ชาวบ้านธรรมดา ซึ่งเป็นเพียงเด็กหญิงคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในเมืองที่พระองค์กำลังประทับอยู่ในขณะนั้น กล่าวคือ

มีช่างทอผ้าผู้หนึ่งอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ด้วยกันสองคนกับบุตรสาว มีบุตรสาวเป็นผู้ช่วยทำงาน เด็กหญิงผู้นี้ มีความปรารถนาที่จะฟังธรรมเทศนาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่ในวันที่พระองค์จะทรงแสดงธรรมเทศนานั้น เผอิญมีงานทอผ้าด่วน ที่เขากับบิดาจะต้องทำให้เสร็จทันในวันนั้น ดังนั้นเด็กหญิงผู้นั้นจึงได้ตั้งใจที่จะรีบทำงานส่วนของตนให้แล้วเสร็จก่อนเวลา จนมีเวลาเหลือสำหรับการไปฟังธรรมเทศนาด้วย เมื่อเขาได้รีบทำงานส่วนที่เป็นหน้าที่ของเขา คือม้วนด้ายที่กรอนั้นเสร็จแล้ว ก็ตั้งใจจะไปส่งให้แก่บิดาที่โรงทอผ้าอีกแห่งหนึ่ง แต่ในระหว่างทางที่เดินไปนั้น ยังไม่ถึงโรงทอผ้า เขาได้ผ่านที่หมู่ชนกำลังนั่งฟังธรรมเทศนาของพระองค์อยู่ เด็กหญิงผู้นั้นได้วางหลอดด้ายลง และนั่งอยู่แถวหลังสุดของหมู่คนที่นั่งฟัง แต่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า เด็กหญิงคนนี้พร้อมที่จะเข้าใจธรรม และปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ได้ จึงรับสั่งให้เข้าไปใกล้พระองค์ พระ

องค์ทรงทักทายเพื่อให้เกิดความดีใจ โดยตรัสถามเขาว่า เขามาจากไหน และกำลังจะไปข้างไหน แต่เด็กหญิงคนนั้น ทั้ง ๆ ที่ทราบดีอยู่ ว่าตนมาจากไหน และกำลังจะไปที่ไหนก็ตาม ได้ทูลตอบพระองค์ว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ดิฉันไม่ทราบว่า ดิฉันมาจากไหน และไม่ทราบว่าจะไปสู่ที่ไหน"

เมื่อประชาชนที่นั่งฟังอยู่ ณ ที่นั้น ได้ฟังคำตอบอันแปลกประหลาดที่เด็กหญิงนั้นกล้าหาญทูลตอบแด่พระพุทธองค์เช่นนั้น ก็พากันขัดเคือง เป็นอันมาก เพราะคนเหล่านั้นคิดว่า เด็กหญิงนั้นทูลเล่นตลกกับพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นบุคคลสูงสุด และได้พากันกระซิบกระซาบกันบ้าง พูดกันถึงเรื่องที่จะคร่าเด็กหญิงคนนี้ให้ออกไปเสียจากที่ประชุม เพราะการกระทำที่ไม่งดงามนั้น แต่พระพุทธองค์ทรงทราบถึงความคิดของเด็กหญิงผู้นี้ได้ดี ในการกล่าวคำตอบอันประหลาดเช่นนั้นกับพระองค์ จึงได้ทรงห้ามประชาชนเหล่านั้นให้นิ่ง แล้วพระองค์ทรงเหลียวไปตรัสแก่เด็กหญิงคนนั้น เพื่อให้อธิบายถึงความหมายของคำที่เขากล่าวเช่นนั้น.

เด็กหญิงนั้นได้ทูลว่า "ดิฉันทราบดีว่าดิฉันมาจากบ้าน และกำลังจะไปสู่โรงทอผ้า ที่พ่อกำลังทอผ้าอยู่ แต่ข้อที่ดิฉันมาสู่ภพนี้ จากภพไหนนั้น ดิฉันไม่ทราบเลย และทั้งดิฉันไม่แน่ใจว่าภพเบื้องหน้าของดิฉันนั้น จะเป็นอย่างไร ดิฉันไม่ทราบสิ่งทั้งสองจริง ๆ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งพระเจ้าข้า"

พระพุทธองค์และประชาชนทุกคนในที่นั้น ได้รู้สึกนิยมชมชื่น ในสติปัญญาและความคิดของเด็กหญิงผู้นี้ ต่อจากนั้น พระองค์ได้ทรงแสดงธรรม เมื่อจบลง เด็กหญิงผู้ซึ่งได้ตั้งอกตั้งใจฟังแต่ต้นจนตลอด ผู้นี้ได้บรรลุธรรมลำดับแรกของการลุถึงนิพพาน คือธรรมขั้นที่เรียกว่า โสดาบัน หมายความว่า ได้เข้าถึงกระแสทางแห่งพระนิพพานอย่างแน่วแน่ ไม่มีทางเวียนกลับอีกต่อไป จนกว่าจะลุถึงนิพพานนั้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกรำพึง

แม้ลูกเป็ด ไก่อ่อน ทรงสอนธรรม
แจกแจงย้ำ แจ่มแจ้ง แถลงไข
คนเรานั้น เกิดมา เพื่ออะไร
จะไปไหน ให้ศึกษา รู้ท่าทาง

ไม่ยึดมั่น ถือมั่น นั้นถูกต้อง
ทุกสิ่งคง เปลี่ยนไป ไม่มีสร่าง
ใช้ปัญญา พาสู่ สู่สายกลาง
เพื่อเหินห่าง จากโลภะ โทสะนั้น.

ตอนที่ ๑๒๑ การโปรดนายพรานผู้มุ่งจะยิงพระองค์.

ในคราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปตามทางในป่าลึก พระองค์ได้ทรงพบเนื้อตัวหนึ่งติดบ่วงของนายพรานดิ้นกระวนกระวายอยู่ พระพุทธองค์ได้เสด็จตรงไปแก้บ่วงปล่อยสัตว์นั้น ให้หลุดรอดไปในทันที แล้วได้ประทับนั่งอยู่ ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่งใกล้ ๆ ที่นั้นเอง.

ในระหว่างนั้น พรานผู้ซึ่งเป็นเจ้าของบ่วง ได้มาที่บ่วงของเขา เขาเหลือบตาดูด้วยความชำนาญเพียงแวบเดียว ก็รู้ได้ทันทีว่า เนื้อติดบ่วงแล้ว แต่มีคนมาแก้ปล่อยมันไป เมื่อเขาได้เหลียวดูรอบ ๆ เพื่อมองหาตัวบุคคลที่ทำเช่นนั้น ก็ได้เหลียวไปเห็นนักบวชครองผ้าเหลืององค์หนึ่งนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ ใกล้ ๆ สถานที่นั้น เขาทราบได้ทันทีว่า ต้องเป็นบุคคลผู้นี้เอง ที่ทำให้เขาต้องสูญเสียเนื้อที่เขาควรจะได้ไปตัวหนึ่ง เขาบ่นด้วยความโกรธว่า

"มากเกินไปเสียแล้ว พวกนักบุญเหล่านี้ ! เล่นสกปรกไปเสียทุกหนทุกแห่ง ! เที่ยวทำลายผลประโยชน์ของคนอื่น เพื่อบุญกุศลของตน อย่างไม่เข้าเรื่อง"

กล่าวดังนั้นแล้ว เขาได้ยกคันศรขึ้นด้วยความโกรธ หยิบลูกศรขึ้นเกี่ยวสาย แล้วเล็งตรงไปยังพระพุทธองค์ ซึ่งขณะนี้กำลังประทับนั่งสงบนิ่งอยู่ แล้วลงมือยิง พลางพูดว่า

"อย่างนี้แล้ว ไม่ต้องเสียลูกศรมากกว่าดอกเดียวดอก".

แต่.. ในขณะที่เขาเล็งลูกศรตรงไปยังสมณะผู้นั่งสงบนิ่งอยู่อย่างประหลาดนั้น ปรากฏว่ามือของเขาสั่น ดังนั้นลูกศรที่เขายิงไป จึงพลาดที่หมาย.

ตั้งแต่เป็นพรานมา ในชีวิตเขาไม่เคยยิงอะไรผิด ในระยะใกล้เช่นนี้ เขาจึงยิ่งโกรธตัวเองหนักขึ้น เขาหยิบลูกศรมาอีกดอกหนึ่ง แล้วยิงไปใหม่ ก็พลาดอีก เขายิ่งประหลาดใจในการที่ความแม่นยำของเขามาสูญสิ้นไปอย่างกระทันหันเช่นนี้ แต่ก็ได้ฝืนยิงไปอีกดอกหนึ่ง เป็นดอกสุดท้ายซึ่งก็พลาดที่หมายอีก เช่นเดียวกัน

ในขณะนั้น ความรู้สึกซึ่งยิ่งไปกว่าความกลัวได้เกิดขึ้นในใจของเขา จนคันศรและลูกศรตกจากมือ เขาได้หมอบคลานไปสู่ที่ที่พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ แล้วทูลถามว่า

"พระองค์เป็นใคร ?"

พระองค์ได้ตรัสตอบเขา และทรงอธิบายให้เขาทราบถึงความชั่วในการทำลายชีวิต ซึ่งเป็นของง่ายที่จะทำลาย แต่เป็นการยากยิ่ง ในการที่จะทำให้กลับคืนมา หลังจากที่ถูกทำลายไปแล้ว พรานผู้นั้นได้ฟังคำตรัสของพระองค์แล้ว มีความจับใจในถ้อยคำของพระองค์ ตลอดจนกิริยาอาการของพระองค์ในการตรัสถ้อยคำเหล่านั้นเป็นอันมาก จนถึงกับได้ทำสัญญากับพระองค์ว่า นับแต่วันนั้นไป เขาจักไม่ทำลายชีวิตสัตว์ใด ๆ อีกเลย และจะเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการกระทำที่ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น ๆ ตามที่พระองค์ทรงขอร้อง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกหนัง

การทำลาย ทำง่าย กว่าการก่อ
แต่ผลต่อ จากสลาย ร้ายมหันต์
เบียดเบียนเขา เราทราม กรรมตามทัน
ไม่มีวัน จะสงบ สบสบาย.

ตอนที่ ๑๒๒ การโปรดจอมโจรองคุลีมาล

บุคคลอีกคนหนึ่ง ซึ่งทำการล้างผลาญชีวิตคนมามากต่อมาก แล้วกลับตัวได้ โดยคำแนะนำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เขาผู้นั้นคือ องคุลีมาล เขาเป็นคนฆ่าคนด้วยกัน เมื่อฆ่าแล้วก็ตัดเอานิ้วมือมาร้อยเป็นพวงแขวนไว้รอบคอ เพื่อสะดวกแก่การนับ ดังนั้นจึงได้รับการขนานว่า องคุลีมาล ซึ่งแปลว่า “มาลัยแห่งนิ้วมือ” เขาได้พบกับพระพุทธองค์ ในขณะที่เขามีความประสงค์จะให้พวงมาลัยของเขาเพิ่มจาก ๙๙ นิ้ว เป็น ๑๐๐ นิ้วบริบูรณ์ เรื่องบังเอิญว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จผ่านมาตามถนนที่เขาคอยอยู่พอดี ฉะนั้นเหยื่อคนที่หนึ่งร้อย จึงไม่เกิดมีขึ้นได้ ซึ่งเป็นเพราะเหตุใดนั้นก็ใคร่ที่จะได้เล่าเรื่องของเขาให้เด็ก ๆ ฟังแต่เริ่มเรื่องเลยทีเดียว.

เรื่องขององคุลีมาลนี้ เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ ณ นครสาวัตถี อันเป็นราชธานีของแคว้นโกศล พระราชาผู้ครองแคว้นนี้ คือ พระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์ทรงมีปุโรหิตผู้หนึ่ง มีนามว่า อัคคพราหมณ์ อัคคพราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในการดูฤกษ์ยาม และเป็นผู้ถวายคำทำนายแก่พระราชา.

อัคคพราหมณ์มีภรรยา ชื่อนางมันตานีพราหมณี นางมันตานีพรหมณีผู้นี้มีครรภ์ และเมื่อถึงกำหนดคลอดในคืนวันหนึ่ง ซึ่งในคืนวันนี้เอง ที่เวลาที่ทารกคลอดนั้น เป็นเวลาที่ดวงจันทร์กำลังโคจรผ่านฤกษ์ดาวโจรไปตามจักรราศี และมีนิมิตไม่ดีเกิดขึ้นให้ปรากฏ คือพระแสงมังคลาวุธของพระราชา ซึ่งอยู่ใกล้ที่บรรทม เกิดประกายไฟลุกโพลงขึ้น.

รุ่งเช้าพราหมณ์ปุโรหิตเข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลถามว่า "ข้าแต่เทวะ เมื่อคืนนี้พระองค์บรรทมเป็นสุขดีหรือ พระเจ้าข้า ?"

พระราชาตรัสตอบว่า "ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าจะนอนเป็นสุขได้อย่างไร ในเมื่อมังคลาวุธเกิดประกายแสงขึ้น อันตรายแห่งราชสมบัติ หรือไม่ก็ชีวิต อย่างใดอย่างหนึ่ง คงจะเกิดขึ้นเป็นแน่".

พราหมณ์ปุโรหิตทูลสนองว่า "ข้าแต่เทวะ มังคลาวุธที่โพลงแสงขึ้นนั้น เป็นด้วยอานุภาพของบุตรที่เกิดใหม่ของข้าพระองค์เท่านั้น หามีเหตุอื่นใดไม่"

"อ้อ ! อย่างนั้นหรือ แล้วเด็กนั้นจะเป็นอย่างไรในอนาคต ทราบไหม ท่านอาจารย์ ?" พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถาม

พราหมณ์ปุโรหิต ผู้มีแต่ความจงรักภักดีต่อเจ้าเหนือหัวของตน ได้กราบทูลตามตำรา โดยมิได้ปิดบังว่า "เป็นโจร พระเจ้าข้า"

"เป็นโจรเชียวรึ ? ท่านอาจารย์ โจรธรรมดาหรือว่าโจรราชสมบัติ ?" พระราชาตรัสถาม

"เป็นโจรธรรมดา พระเจ้าข้า แต่ทว่า.. มันจะใจเหี้ยมหฤโหด ไม่มีโจรใดในแผ่นดินจะทัดเทียมได้ พระเจ้าข้า" และเพื่อที่จะรักษาน้ำพระทัยพระราชา เขาก็ได้กราบทูลเสนอแนะว่า "ข้าแต่เทวะ พระองค์จะโปรดให้ฆ่าทารกนั้นเสียก็ได้ เพื่อเป็นการตัดไฟต้นลม พระเจ้าข้า"

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงหยั่งเห็นความจงรักภักดีที่พราหมณ์ปุโรหิตผู้นี้มีต่อพระองค์ ถึงกับยอมสละแม้แต่ชีวิตของลูก ซึ่งเป็นเลือดในอกของตน เพื่อความปลอดภัยของพระองค์ จึงตรัสตอบว่า

"ท่านอาจารย์ เพียงโจรธรรมดาจะเป็นอะไรไป มันไม่ผิดอะไรกับรวงข้าวสาลีเพียงรวงเดียวที่เกิดขึ้นมาในนา เลี้ยงมันไว้เถิด เด็กยังมิได้ทำผิดอะไรเลย"

ฉะนั้นเมื่อถึงคราวที่จะตั้งชื่อบุตร พราหมณ์ปุโรหิตผู้นี้จึงตั้งชื่อให้เป็นมงคลนามว่า **"อหิงสกะ"** ซึ่งแปลว่า **ผู้ไม่เบียดเบียนใคร** ด้วยหวังตั้งใจจะเห็นบุตรของตนได้เติบโตเป็นคนดีนั่นเอง ทั้งปุโรหิตและพราหมณีภรรยาได้ตั้งหน้าอบรมเลี้ยงดูบุตรของตนเป็นอย่างดี จนกระทั่งอหิงสกะเติบโตขึ้นถึงวัยที่จะได้ศึกษาชั้นสูง ปุโรหิตจึงส่งเขาเข้าศึกษายังสำนักตักกศิลา ซึ่งเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งใครจะเลือกเรียนวิชาใดก็ได้ตามความประสงค์ พระราชา อำมาตย์–ราชปุโรหิต และเศรษฐีคหบดีทั้งหลาย แม้อยู่ไกลแสนไกลก็นิยมส่งบุตรหลานของตนไปศึกษายังสำนักตักกศิลานี้.

วิธีเข้าศึกษามีอยู่สองอย่าง คือเสียค่าธรรมเนียมให้อาจารย์อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม แต่ต้องทำงานรับใช้อาจารย์ ตามแต่อาจารย์จะใช้ เช่นหุงหาอาหาร ตักน้ำ ตัดฟืน ทำความสะอาด ปฏิบัติวัฏฐาก เช่นนวดเฟ้น เป็นต้น อหิงสกะ เข้ามาศึกษาอยู่ในสำนักตักกศิลานี้โดยวิธีที่สอง คือ ทำงานแทนเสียค่าธรรมเนียม.

อหิงสกะ ได้ตั้งใจปฏิบัติอาจารย์อย่างดีที่สุดในทางการงาน การศึกษาเล่าเรียนก็เป็นไปอย่างขยันขันแข็ง ทั้งความประพฤติและกิริยามารยาทก็งดงามเรียบร้อย วาจาก็ไพเราะอ่อนหวาน นับว่าดีเด่นกว่าคนอื่น ฉะนั้นเขาจึงเป็นที่รักของอาจารย์ และอาจารย์ก็เต็มใจประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ทุกแขนง อหิงสกะเป็นคนปัญญาไว ทั้งกำลังก็กล้าแข็ง เมื่อเรียนอยู่ไม่นาน ก็เจนจัดต่อศิลปศาสตร์เกือบทุกประเภท ไม่มีศิษย์อื่นในสำนักเดียวกันนี้จะตามทัน ด้วยเหตุนี้เอง เขาจึงเป็นที่อิจฉาริษยาของเพื่อน ๆ **พวกเพื่อน ๆ จึงหาทางกำจัดอหิงสกะ** โดยไปยุอาจารย์ว่า อหิงสกะคิดไม่ซื่อ คือคิดประทุษร้ายอาจารย์ อาจารย์ได้ฟังแล้วไม่เชื่อ จึงตะเพิดศิษย์เหล่านั้นไป.

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ **๑๒๐**

ตอนที่ ๑๒๓ จอมโจรองคุลีมาล (ต่อ)

เพื่อน ๆ เมื่อเห็นแผนการณ์ครั้งที่หนึ่งไม่สำเร็จ จึงส่งคนอีกกลุ่มหนึ่งไปกล่าวยุยงอาจารย์อีก อาจารย์ก็ไม่ยอมเชื่อ จนกระทั่งต้องส่งกลุ่มที่สามไป พวกนี้มีอุบายแยบยลมาก คือไปพูดใส่หูอาจารย์ว่า อหิงสกะเป็นชู้กับภรรยาอาจารย์ ซึ่งตามความเป็นจริงนั้น เนื่องจากอหิงสกะเป็นคนดีมีความคารวะอ่อนน้อม ฉะนั้นจึงเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ ภรรยาของอาจารย์นั้นก็เมตตาเอ็นดูอหิงสกะเหมือนลูกหลาน มีความสงสารและให้การอนุเคราะห์เป็นพิเศษ เป็นต้นว่า ช่วยห่มผ้าให้ในเวลาที่อหิงสกะนอนหลับ อาจารย์นั้นเมื่อถูกเป่าหูบ่อย ๆ ก็ตั้งข้อสังเกต ก็แลเห็นว่าภรรยาตนปฏิบัติต่ออหิงสกะเป็นพิเศษจริง ๆ ก็ปลงใจเชื่อ และคิดกำจัดอหิงสกะ.

อาจารย์คิดว่า ถ้าตนจะกำจัดอหิงสกะตรง ๆ ตนก็จะเสื่อมความนิยมจากผู้คนทั้งหลาย เพราะเขาจะเล่าลือกันว่า อาจารย์ฆ่าศิษย์ ฉะนั้นจึงคิดว่า สู้วานมือคนอื่นไม่ได้ โดยออกอุบายว่า ถ้าอหิงสกะอยากได้วิชาพิเศษ อันมีชื่อเรียกว่า "วิษณุมนต์" คือ มนต์สรรเสริญพระนารายน์ นั้นเขาจะต้องฆ่าคนให้ครบร้อยคนเสียก่อน อหิงสกะตอบว่า

"ท่านอาจารย์ ตระกูลของผม ถือเรื่องการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ผมจะทำอย่างไร ? ใช้วิธีอื่นที่ไม่ต้องฆ่าคน ไม่ได้หรือ ?"

อาจารย์ยืนยันว่า "ถ้าอยากได้วิชานี้ ก็ต้องปฏิบัติด้วยวิธีนี้เพียงอย่างเดียว" อาจารย์ต้องการเพียงว่า เมื่ออหิงสกะฆ่าคนมากเข้า ๆ สักวันหนึ่งเขาก็คงจะต้องโดนคนอื่นฆ่าเอาบ้างเท่านั้นเอง.

อหิงสกะ เป็นผู้ที่มีความเคารพและเชื่อมั่นในอาจารย์ จึงตัดสินใจทำตามคำของอาจารย์ คือออกเที่ยวฆ่าคน เมื่อพบใครผ่านมาก็ฆ่าไม่เว้น ครั้นฆ่าแล้วก็ยึดผ้านุ่ง ผ้าห่ม หรือผ้าโพก ไว้เป็นเครื่องนับจำนวน แม้ว่าเขาจะเป็นคนมีความจำดี แต่เมื่อเขาผ่านการฆ่าคนมามากต่อมาก ความจำของเขาก็ชักฟั่นเฟือนเลือนหลง ในที่สุดลืมจำนวนคนที่ตนฆ่าไว้.

ดังนั้นเขาจึงตั้งต้นใหม่ คือเมื่อฆ่าใครแล้วเขาก็ตัดนิ้วมือไว้หนึ่งนิ้ว เพื่อนับจำนวน รวมกองไว้ในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมานิ้วนี้ก็เผอิญหายไป เพราะมีนกหนูมาคาบเอาไปกินเสียบ้าง ในที่สุดเกิดความคิดขึ้นใหม่ คือตัดนิ้วมือจากคนที่เขาฆ่าแล้วนั้น ร้อยเป็นพวง อย่างพวงมาลัย แล้วคล้องคอนำติดตัวไปด้วย ด้วยเหตุนี้อหิงสกะ จึงมีชื่อใหม่ว่า “องคุลีมาล” ซึ่งแปลว่า ผู้มีนิ้วมือเป็นพวง–มาลัย.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกหนัง

อหิงสกะ ผู้มานะ ในการเรียน
พากเพียร เชื่อฟัง คำสั่งสอน
อาจารย์สอน อย่างไร ใฝ่อาทร
แต่ไม่รู้ กลซ้อน มิตรทรยศ.
มุ่งฝึกจิต เพื่อถึง ซึ่งอรหันต์
ว่าฝึกหัด ฆ่าใครได้ ไม่กำสรด
ฆ่าครบร้อย ผลพลอย อมตรส
จิตบริสุทธิ์ หมดจด เป็นนิรวาณ.

ทำนอง แขกบันตน

เขาขยัน เข่นฆ่า ประชาชน
ตัดนิ้วคน ผูกห้อย ร้อยประสาน
เป็นพวงไว้ เพื่อเห็น เป็นพะยาน
ความเด็ดเดี่ยว กล้าหาญ แห่งงานใจ.
ข่าวลือลั่น โจทจรร โจรฉกาจ
เขากลัวกัน จนประสาท หวาดหวั่นไหว
“องคุลีมาล มาแล้ว! หนีไวไว”
ตื่นตระหนก ตกใจ ไม่สมประดี.

โจรองคุลีมาลผู้นี้ ยึดป่าเป็นบ้าน เพื่อที่จะคอยประหัตประหารผู้คนที่สัญจรไปมาได้สะดวกจากที่นี้ไปที่นั้น จนทั่วป่า ข่าวจอมโจรองคุลีมาลได้แพร่สพัดไปทั่วทุกหัวระแหง จนไม่มีใครกล้าที่จะย่างกรายผ่านป่ามาให้เขาฆ่า องคุลีมาลจึงบุกเข้าไปในหมู่บ้านในตอนกลางคืน แล้วไล่ฆ่าผู้คนที่กำลังหลับอยู่ จนกระทั่งผู้คนขยาดกลัว พากันอพยพจากหมู่บ้านเข้าสู่นิคม จากนิคมสู่นคร ละทิ้งบ้านช่อง อุ้มลูกจูงหลาน มาพำนักอยู่รอบ ๆ นครสาวัตถี แล้วต่างพากันไปร้องทุกข์ต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล.

ตอนที่ ๑๒๔ จอมโจรองคุลีมาล (ต่อ)

พราหมณ์ปุโรหิตหยั่งทราบได้ทันทีว่า ต้องเกี่ยวกับลูกของตน จึงกล่าวกับนางพราหมณีภรรยาว่า

"เกิดโจรองคุลีมาลขึ้นแล้ว เจ้านี่ไม่ใช่ใครอื่น นอกจากอหิงสกะ ลูกของเรา คราวนี้พระราชาคงประกาศจับมันแน่นอน !"

เป็นธรรมดาอยู่เองที่แม่จะต้องใจอ่อน ด้วยความรักและห่วงใยในลูก กับมีความอาจหาญไม่เกรงกลัวในการที่จะช่วยป้องกันทุกข์ภัยซึ่งจะเกิดมีกับลูกของตน ฉะนั้นนางพราหมณีจึงระหกระเหินออกจากบ้าน เพื่อติดตามหาลูกไปในที่ต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ตนอยู่ในวัยชรา มีความต้องการเพียงว่า จะช่วยลูกให้พ้นจากราชภัยเท่านั้นเอง

ขณะเดียวกันนี้ องคุลีมาลก็มีความคิดถึงแม่เช่นกัน แต่ความคิดของเขานั้นมิใช่ด้วยความรักและระลึกถึง แต่คิดถึงด้วยความหวังว่า จะเอาแม่นั่นแหละเป็นเหยื่อคนที่ครบร้อยของเขา เพราะเขาไม่อาจจะพบใครได้อีกแล้ว ในเมื่อทุกคนต่างพากันหลบหนีเขาไปหมด แต่สำหรับแม่ แม่คงอยากพบอยากเห็นเขามากกว่า แม่คงไม่หลีกลี้หนีไปไหน เป็นแน่แท้.

ฉะนั้นก่อนจะรุ่งอรุณ จอมโจรองคุลีมาลก็ออกเดินทาง เพื่อจะไปพบแม่ ขณะนี้ร่างกายของเขาเกรอะกรังไปด้วยเลือด หนวดเคราพรุงรัง สมดังที่เป็นโจรป่า สติฟั่นเฟือน มีความตั้งใจอยู่อย่างเดียวว่าจะไปฆ่าแม่.

ครั้งนั้นพระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ ณ พระอารามเชตวัน ทรงตรวจสัตว์โลกที่พระองค์ควรจะได้เสด็จไปโปรด ก็ทรงทราบด้วยพระญาณว่า องคุลีมาลกำลังจะกระทำกรรมหนัก อันเรียกว่า อนันตริยกรรม คือ ฆ่าแม่ของเขาเอง ซึ่งจะเป็นบาปมหันต์ และเป็นการปิดทางที่จะดำเนินไปสู่ธรรมชั้นสูง คือ **พระนิพพาน** ของเขาเสีย หากพระองค์ได้เสด็จไปทรงยับยั้ง ความสวัสดีก็จักบังเกิดขึ้นแก่เขา.

ด้วยพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั่วไป ด้วยทรงเห็นว่าใครควรโปรด พระองค์ก็จะเสด็จไปโปรดผู้นั้น ดังนั้นพระพุทธองค์จึงเสด็จดำเนินไปตามทิศทางที่องคุลีมาลอยู่ เสด็จไปตามลำพังพระองค์เดียว ตลอดทางที่ผ่านไป พบคนเลี้ยงโค เลี้ยงแพะ เลี้ยงแกะ และชาวนา ทุกคนต่างพากันกระซิบกระซาบ ขอร้องให้พระองค์ทรงหลีกไปทางอื่น เพราะเกรงว่า พระองค์จักต้องตกเป็นเหยื่อขององคุลีมาล พระพุทธองค์ทรงแสดงอาการขอบใจต่อผู้ที่หวังดีเหล่านั้น แต่ก็คงเสด็จดำเนินต่อไปตามปกติ.

ขณะนี้องคุลีมาลยืนคอยเหยื่ออยู่ที่ริมทาง ได้แลเห็นพระพุทธองค์มาแต่ไกล ก็นึกประหลาดใจว่า "อัศจรรย์จริงหนอ ทาง ๆ นี้ อย่าว่าแต่คน ๆ เดียวเลย ตั้ง๓๐-๔๐คน ก็ยังไม่มีใครกล้าเดินเพราะกลัวถูกเราฆ่า เหตุใดสมณะรูปนี้ จึงเดินมาแต่ผู้เดียว หรือว่าจะมาฆ่าเรา ถ้าเช่นนั้นเราจะต้องฆ่าเสียก่อน"

ครั้นพระพุทธองค์เสด็จผ่านไป เขาจึงเดินสกดรอยตามไปอย่างเงียบ ๆ ข้างหลัง ครั้นเห็นว่า จะเดินตามไม่ทัน จึงเร่งฝีเท้าหนักขึ้น ในที่สุดถึงกับวิ่งไล่ ก็ไม่สามารถติดตามให้ทันพระพุทธ-องค์ ผู้เสด็จดำเนินไปตามปกติ องคุลีมาลรู้สึกอัศจรรย์ใจหนักขึ้น เพราะนึกว่าตนเคยเป็นผู้มีฝีเท้าเร็วยิ่งนัก สามารถวิ่งขับม้า ช้าง หรือรถ ให้ทันได้ตามความประสงค์ สมณะรูปนี้ก็เดินเรื่อยตามปกติ แต่ทำไมเราจึงวิ่งไม่ทัน ถ้าเราจะเรียกให้หยุด แล้วถามดู บางทีจะรู้เรื่องราวอะไรได้บ้าง เมื่อคิดดังนั้นแล้ว เขาจึงตะโกนออกไปว่า "หยุดก่อน พระ หยุดก่อน" พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า "เราน่ะหยุดแล้ว แต่เธอต่างหาก ยังไม่หยุด."

องคุลีมาลคิดในใจว่า พวกพระศากยบุตรเหล่านี้ เป็นคนพูดจริง ทำจริง สมณะรูปนี้ทั้ง ๆ ที่เดินเรื่อย ๆ ไป แต่ทำไมกลับบอกว่า หยุดแล้ว เขาสงสัยจึงกล่าวถามว่า

"ท่านเดินไป แต่กลับบอกว่า หยุดแล้ว แล้วกล่าวถึงข้าพเจ้าผู้หยุดแล้ว ว่าไม่หยุดนั้น หมายความว่ากระไร ?"

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า "ดูก่อน องคุลีมาล เราเลิกเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย และวางศัสตราวุธแล้วตลอดไป ส่วนเธอสิ ไม่สำรวมในสัตว์ เที่ยวเบียดเบียนล้างผลาญชีวิตผู้อื่นตลอดเวลา นั่นแหละหมายความว่า เราหยุด และเธอนั้นไม่หยุด"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สดายง

องคุลีมาล ท่านสนเท่ห์ ในเล่ห์พจน์
ซึ่งปรากฏ ว่า "เราหยุด" เธอยังหมาย
"ไม่หยุด" นี้ คืออย่างไร ในเบื้องปลาย
หยุดกระหาย นั่นหรือ คือนิพพาน.

ปกติองคุลีมาลเป็นผู้มีปัญญาอยู่แล้ว เมื่อมาได้ยินคำตรัสตอบของพระพุทธองค์ โดยมิได้พาดพิงถึงการที่เขาพยายามจะทำลายชีวิตของพระองค์แม้แต่คำเดียว แต่ได้ตรัสอธิบายธรรมให้แก่เขา อย่างลึกซึ้ง เขาได้ฟังธรรมจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์เช่นนี้ ก็สำนึกผิด ละการกระทำชั่วร้ายเสีย และได้บวชเป็นภิกษุ ครั้นบวชแล้วได้พยายามปฏิบัติธรรม จนลุถึงความเป็นอรหันต์ แต่กระนั้นท่านผู้นี้ ก็ยังมิได้พ้นไปจากผลกรรมที่กระทำไว้แต่กาลก่อน กล่าวคือ เมื่อท่านเข้าไปบิณฑบาตในนครสาวัตถี คนเป็นอันมากได้ขว้างปาท่าน ด้วยไม้ค้อนก้อนดิน จนได้รับความเจ็บปวดสาหัส และบาตรแตกกระจาย ทุกครั้งทุกคราวและทุกหนแห่งที่ท่านไป แต่ท่านมิได้โศกเศร้าหรือน้อยใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนั้น และก็มิได้โกรธเคืองบุคคลซึ่งขว้างปาท่าน ท่านทราบดีว่า มันเป็นผลของกรรมเก่า และมันเป็นการดีมากแล้ว ในการที่จะรับผลกรรม ให้เป็นที่เสร็จสิ้นไปเสีย แทนที่จะติดค้างกันอยู่ไม่รู้สิ้น ดังนั้นท่านองคุลีมาล จึงดับขันธ์ด้วยความสงบ และลุถึงนิพพานในชาตินั้นเอง.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง แขกเจ้าเซ็น

องคุลีมาล	*มิใช่พาล*	*ชาญฉลาด*
แต่เพราะขาด	*สัมมา*	*ทิฏฐิกล้า*
หลงยึดมั่น	*ตามคำ*	*เขาลวงมา*
จึงทำบาป	*หนักหนา*	*น่าเกลียดชัง.*
ครั้นรู้ตัว	*กลัวบาป*	*แก้ตัวใหม่*
บวชจนได้	*ภาวะ*	*พระอรหัง*
เป็นเยี่ยงอย่าง	*หมู่เพื่อน*	*เตือนกันฟัง*
ผิดเบื้องหลัง	*แก้เถิด*	*เกิดผลดี.*

ตอนที่ ๑๒๕ การริษยาจองเวรของพระเทวทัต

พระพุทธองค์ทรงมีสาวกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่พอพระทัยของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง และในทำนองเดียวกัน สาวกองค์นั้น ก็มีความเคารพและรักใคร่พระองค์อย่างสูงสุด สาวกผู้นี้มีนามว่า **"อานนท์"** ซึ่งเป็นพระญาติลูกลูกพี่เรียงน้องของพระองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุ ๕๕ พรรษา และเริ่มทรงรู้สึกถึงความชรา ซึ่งทำให้ต้องมีผู้ช่วยเหลือพระองค์บางอย่าง จึงได้ทรงเลือกพระอานนท์ เป็นผู้อุปัฏฐากประจำพระองค์เป็นพิเศษ พระองค์ทรงติดต่อกับภิกษุทั้งหลาย ผ่านทางพระอานนท์ โดยพระอานนท์เป็นผู้นำกระแสพระดำรัสไปบอกกล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุ

ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีกิจธุระเนื่องด้วยการกราบทูลพระพุทธองค์ ย่อมจะเข้าไปหาพระอานนท์ ให้ช่วยกราบทูลแทน แม้การกราบทูลขอพระอนุญาต หรือโอกาสบางอย่าง บางประการ ภิกษุทั้งหลายก็พอใจที่จะติดต่อกับพระอานนท์ แทนที่จะเข้าไปเฝ้าพระองค์โดยตรง

พระพุทธองค์ยังมีพระญาติลูกเรียงพี่เรียงน้องของพระองค์ มาบวชเป็นภิกษุ ซึ่งมาอยู่กับพระองค์ และมีอะไร ๆ ที่ประพฤติและกระทำต่อพระองค์ ทุก ๆ อย่างตรงกันข้ามกับพระอานนท์ แทนที่จะยินดีรับใช้ปรนนิบัติ และเชื่อฟังพระองค์ กลับเป็นผู้มีความคิดริษยา และแข่งดีต่อพระองค์ และพยายามทำลายหมู่สงฆ์ของพระองค์ด้วย.

ลูกเรียงพี่เรียงน้อง ผู้มุ่งร้ายต่อพระองค์ผู้นี้ มีนามว่า เทวทัต ท่านผู้นี้หยิ่งและไว้ตัว ว่ามีเชื้อกษัตริย์ในสายเลือด เพราะเกิดในตระกูลกษัตริย์ศากยวงศ์ด้วยเหมือนกัน ดังนั้นเมื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุ และได้รับความยกย่องนับถือจากภิกษุทั่วไป ในฐานะเป็นอัครสาวกที่พระพุทธองค์โปรดปรานพระเถระทั้งสอง ซึ่งมิใช่เชื้อกษัตริย์ และมิได้เป็นพระญาติ พระเทวทัตจึงหลบไปจากหมู่แห่งภิกษุ ตรงไปยังนครราชคฤห์ เพื่อแสวงหาความเป็นมิตรกับเจ้าชายอชาตศัตรู ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นองค์รัชทายาทแห่งราชบัลลังก์อยู่ในขณะนั้น เมื่อไปถึงนครราชคฤห์แล้ว ได้แสดงกิริยาอาการและความรู้บางอย่าง เป็นที่สนใจของพระเจ้าอชาตศัตรู จนมีความรักใคร่นับถืออย่างยิ่งและมีความพอใจในพระเทวทัต จึงถึงกับได้สร้างวิหารอันสวยงามขึ้นแห่งหนึ่ง ใกล้ ๆ นครราชคฤห์ ถวายให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระเทวทัตโดยเฉพาะ และเป็นผู้อุปัฏฐากโดยใกล้ชิดตลอดมา.

เวลาได้ล่วงไปหลายปี จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้เสด็จไปสู่นครราชคฤห์อีก พระเทวทัตได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ และทูลขออนุญาตที่จะจัดคณะสงฆ์ใหม่ มีพระเทวทัตเองเป็นประมุข พระพุทธองค์ก็ได้ทรงปฏิเสธคำขอของพระเทวทัต และทรงอธิบายว่า การแยกสงฆ์เป็นฝักฝ่ายนั้น ไม่นำมาซึ่งผลดี แต่พระเทวทัตเชื่อมั่นในความคิดของท่านเอง อย่างรุนแรง ได้ทูลขอแล้วขออีก อยู่ร่ำไป พระพุทธองค์ก็ได้ทรงปฏิเสธทุกครั้งเช่นเดียวกัน บัดนี้ ความริษยาและความแข่งดีของพระเทวทัต ได้เพิ่มขึ้นจนกลายเป็นการจองเวรต่อพระพุทธองค์ พระเทวทัตได้ปักใจที่จะตั้งคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ เป็นของท่านเอง โดยที่พระพุทธองค์จะทรงรับรองหรือไม่ก็ตาม ความคิดข้อนี้ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าชายอชาตศัตรู อย่างเต็มที่ ส่วนพระเจ้าพิมพิสารพระบิดาของเจ้าชายนั้น ทรงปฏิเสธในความร่วมมือ ในการตั้งคณะสงฆ์ใหม่โดยเด็ดขาด และยังคงเป็นฝักฝ่ายของพระพุทธองค์โดยแน่นแฟ้น.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ว.ส.
ทำนอง อนงค์สุชาดาตัด

พระอนุชา เทวทัต สันทัดช่ำ
มิได้กลัว บาปหนา น่าสงสาร
คิดกำเริบ เติบจิต เกินประมาณ
ใคร่บริหาร ครองสงฆ์ แทนองค์พระ.
พระพุทธองค์ มิได้ทรง เห็นชอบด้วย
เทวทัต กลับฉวย เอาจังหวะ
กระทำการ เพื่อนำ ชัยชนะ
และหวังจะ กำจัด พระศาสดา.

ตอนที่ ๑๒๖ การหากำลังของพระเทวทัต ด้วยการยุเจ้าชายอชาตศัตรูให้ฆ่าพระบิดา การจ้างคนทำร้ายพระพุทธองค์ แต่ได้ผลตรงกันข้าม

พระเทวทัตได้หาวิธีทำให้เจ้าชายอชาตศัตรูหลงรักและเลื่อมใส โดยประการต่าง ๆ จนถึงกับยอมทำตามความประสงค์ ทุกประการ เมื่อพระเทวทัตเห็นว่าท่านเอง สามารถทำให้เจ้าชายอชาตศัตรู มีความเชื่อถือแน่นแฟ้นถึงเพียงนั้นแล้ว ก็ได้แนะให้เจ้าชายอชาตศัตรู กำจัดพระราชบิดาของพระองค์ ออกไปเสียนอกทาง เพื่อยกพระองค์เองขึ้นเป็นพระราชาแห่งแคว้นมคธ จะทำอะไรได้ตามความพอใจ โดยไม่มีใครขัดขวาง และทั้งสามารถช่วยพระเทวทัต ในการตั้งคณะสงฆ์ใหม่ได้โดยสะดวก เจ้าชายอชาตศัตรูได้ทำตามคำแนะนำของพระเทวทัต แต่ไม่ถึงกับใช้ดาบหรือลูกศร เพราะยังหวาดกลัวต่อการทำโลหิตให้ไหลออกจากกายของบุคคลผู้เป็นบิดา แต่ถึงกระนั้นก็ได้ทำการปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์ด้วยวิธีอันทารุณโหดร้าย โดยรับสั่งให้จับพระราชบิดาของพระองค์ขังไว้ในคุก และเว้นจากการให้อาหาร จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ไป เพราะการขาดอาหาร ซึ่งแม้พระชนนีของพระองค์ได้พยายามทำความช่วยเหลืออย่างไร ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เหตุการณ์นี้ได้เกิดขึ้นในปีที่ ๓๗ นับแต่การตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ซึ่งเจ้าชายอชาตศัตรูได้ประกอบกรรมอันชั่วร้าย ยึดราชบัลลังก์แห่งแคว้นมคธแล้วขึ้นเป็นกษัตริย์แทนพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่งพระองค์เป็นผู้กระทำการทรมานจนสิ้นพระชนม์ชีพไปเอง ดังกล่าวแล้ว.

บัดนี้พระเทวทัตมีกำลังครบถ้วน ตามที่ท่านต้องการ กษัตริย์องค์ใหม่เป็นทั้งมิตรทั้งผู้อุปถัมภ์ที่ยอมพลีทุก ๆ อย่าง และพร้อมที่จะทำตามคำขอร้องของท่านทุกวิถีทาง ดังนั้น พระเทวทัตได้ขอ

ร้องพระเจ้าอชาตศัตรู จัดหาคนแม่นศรมาจำนวนหนึ่ง จ่ายรางวัลให้เป็นอย่างสูง และบอกให้ไปยังที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ และให้ยิงพระพุทธองค์ให้ถึงพระชนมชีพ.

เมื่อคนรับจ้างเหล่านั้น ได้ไปถึงที่ที่พระพุทธองค์ประทับ ได้เห็นพระองค์ทรงมีพระกิริยาอาการสงบรำงับ อ่อนโยน สง่าผ่าเผย น่าเกรงขาม ก็กลายเป็นผู้ไม่สามารถจะทำสิ่งซึ่งตนตั้งใจจะมาทำขึ้นมาเฉย ๆ ทั้ง ๆ ที่ตนได้รับค่าจ้างล่วงหน้ามาแล้ว คนเหล่านั้นรู้สึกจับใจในพระพุทธลักษณะอย่างสูงสุด มีจิตใจเคารพบูชาพระองค์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นแทนที่เขาจะปล่อยลูกศรของเขาไปยังพระพุทธองค์ เขาได้พากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ หมอบกายลงแทบพระบาท แสดงความเคารพสักการะอย่างสูงสุด พระพุทธองค์ได้ทรงปราศรัยแก่เขา ชั่วเวลาเล็กน้อย เขาก็พากันสารภาพในสิ่งที่เขารับจ้างมากระทำ และได้ทูลขอให้พระองค์ทรงยกโทษ ในความหลงผิดของเขา พระพุทธองค์ได้ประทานอภัยโทษ โดยสิ้นเชิงในทันที คนเหล่านั้นพากันปฏิญาณเป็นสาวกของพระองค์จนตลอดชีวิต.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สะสม

เขาจ้าง	*คนแม่น*	*ธมังธนู*
ให้ไปสู่	*เขตพุท-*	*ธวิหาร*
ลอบยิงองค์	*พระศาส-*	*ดาจารย์*
ให้วายปราณ	*จงได้*	*ไม่ไว้วงศ์.*

ทำนอง เชิดฉิ่ง

นายธนูส่งไปมิใช่น้อย
แต่ละคราวกลับถอยจุดประสงค์
เมื่อด้อมไปใกล้จะยิงเอาพระองค์
ได้ฟังธรรมกลับงงในฤดี.

ทำนอง ลีลากระทุ่ม

พิศพระโฉม	*ประโลมสุด*	*พุทธลักษณะ*
น่าเคารพ	*สักการะ*	*พระรัศมี*
น่ากราบไหว้	*ตื่นใน*	*พระบารมี*
สุดสายใจ	*สุดที่*	*จะข่มฟัน.*

กลับกลายเป็น พินอบ หมอบเศียรเกล้า
ขอเข้า ถึงพระ อรหันต์
ขอบวชเป็น สาวก หมดทั่วกัน
เทวทัต โกรธครัน เมื่อทราบความ.

ตอนที่ ๑๒๗ พระเทวทัตงัดศิลาให้กลิ้งทับพระพุทธองค์

ปล่อยช้างตกมัน ให้ทำอันตรายพระพุทธองค์

เมื่อพระเทวทัตได้ทราบว่า บรรดาคนที่ถูกส่งไป เพื่อปลงพระชนม์ชีพพระพุทธองค์เหล่านั้น แทนที่จะปลงพระชนม์ชีพของพระองค์ตามคำสั่ง กลับกลายไปเป็นสาวกของพระพุทธองค์เสียเฉย ๆ เช่นนั้น ก็เดือดดาลด้วยความโกรธ และตั้งใจว่าจะไม่ส่งผู้ใดไปอีกแล้ว แต่จักประกอบการกระทำนั้นด้วยมือของตนเอง.

มีภูเขาลูกหนึ่ง ใกล้ ๆ กับที่ประทับของพระพุทธองค์ ชื่อภูเขา**คิชกูฏ** และพระพุทธองค์เคยเสด็จดำเนินไปมา ตามหนทางที่เชิงเขานั้น เย็นวันหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์กำลังทรงดำเนินอยู่บนทางนั้น พระเทวทัตซึ่งเคยจ้องโอกาส เพื่อจะปลงพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์อยู่ทุกขณะได้แอบซ่อนอยู่บนภูเขานั้น ตรงกับทางเดินสายนั้น ซึ่งมีศิลาอยู่ก้อนหนึ่ง พระเทวทัตได้งัดศิลาก้อนนั้นขึ้นจากพื้นเตรียมพร้อมไว้เพื่อรอเวลา จนกระทั่งพระพุทธองค์เสด็จมาถึงที่นั่นพอดี จึงได้ผลักก้อนศิลานั้นโดยแรงให้มันหล่นลงมายังพระพุทธองค์ หินนั้นบังเอิญกระทบศิลาก้อนใหญ่อีกก้อนหนึ่ง ดังนั้นแทนที่มันจะตกลงไปยังพระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า มันได้แตกกระจายออกเป็นก้อนเล็กก้อนน้อยเสียก่อน สะเก็ดมีคมอันหนึ่ง ได้กระเด็นถูกพระบาท ทำให้พระองค์เสด็จดำเนินไม่ได้ชั่วขณะหนึ่ง แต่มันมิได้กระทำอันตรายร้ายแรงอย่างไร พระองค์จึงเสด็จดำเนินไปสู่พระวิหารได้ และได้รับการรักษาพยาบาลจากหมอที่เชี่ยวชาญที่สุด มีนามว่า **ชีวก** เขาได้ใส่ยาและพันแผลด้วยความเชี่ยวชาญ พระบาทของพระองค์ก็หายเป็นปกติในวันต่อมา พระเทวทัตได้ประสบความพ่ายแพ้ในแผนการอันชั่วร้ายของท่านเองอีกครั้งหนึ่งโดยอาการดังนี้.

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ทะเลบ้า

เขาจึง กะการ ประหารใหม่
ตนเองไซร้ ทำเอง ไม่เกรงขาม

ขึ้นสู่ยอด　คิชกูฏ　คอยโมงยาม
พอเสด็จ　มาตาม　มรรคา.
เขาเก็งผลัก　หินใหญ่　ให้กระเด็น
กระดอนเผ่น　กลิ้งลง　ยังเชิงผา
หมายพระเศียร　ถูกกระแทก　โดยศิลา
แต่ก็เพียง　พระบาทา　สะเก็ดโดน.

แต่พระเทวทัต ยังไม่ยอมเลิกความพยายาม ที่จะปลงพระชนม์ชีพของพระบรมศาสดา ท่านได้พยายามอย่างอื่นต่อไปอีก เพื่อจะปลงพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ให้ได้ เพื่อตนจะได้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ท่านมีความมุ่งหมายว่า พอพระพุทธองค์สิ้นพระชนม์ลงไปเท่านั้น ท่านก็จักได้เป็นผู้ปกครองหมู่สงฆ์โดยไม่ต้องสงสัย.

ในครั้งนี้ ท่านได้วางแผนการให้เป็นไปในทำนองที่ว่า พอพระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตตามถนนในนครราชคฤห์ในเวลาเช้า จะปล่อยช้างตกมันตัวหนึ่งออกมาตามถนนสายนั้น ในขณะนั้นให้ช้างตัวนั้นทำอันตรายพระพุทธองค์ จนถึงพระชนม์ชีพ แต่พอทำเข้าจริง ๆ ช้างตัวนั้นหาได้กระทำตามที่พระเทวทัตมุ่งหมายไม่ มันกลับยืนนิ่งอย่างเงื่องหงอย ปล่อยให้พระพุทธองค์เสด็จไปโดยสะดวก.

นี่...นับเป็นครั้งที่สาม ที่ความพยายามอันชั่วร้ายของพระเทวทัตได้ประสบความพ่ายแพ้ลงไปอีก.

เพลงประกอบ　คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ปีนตลิ่งนอก

ไม่สำเร็จ　สมหมาย　ดั่งใจคิด
จึงประดิษฐ์　หาวิธี　ที่ผาดโผน
วางแผนใหม่　ให้นาฬคีรี　ช้างโทน
ล่อจนตก　มันโจน　ไล่ทะลวง.
หวังรี่　ปรี่แทง　บรมนาถ
ยามเสด็จ　บิณฑบาต　ณ ทางหลวง
ครั้นเข้าใกล้　ช้างกลาย　เป็นนอบทรวง
ขบงวง　แทบบาท　พระศาสดา.

ตอนที่ ๑๒๘ พระเทวทัตคิดทำลายคณะสงฆ์

ตกมาถึงตอนนี้ พระเทวทัตได้เลิกล้มความคิด ที่จะปลงพระชนม์ชีพพระพุทธองค์ เนื่องจากประสบความล้มเหลวมาแล้วถึง 3 ครั้ง แต่ก็ยังมีความคิดที่จะทำลายคณะสงฆ์ของพระพุทธ-องค์อยู่นั่นเอง พระเทวทัตได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ ทำราวกะว่า ไม่ได้มีเหตุร้ายอันใดเกิดขึ้น ได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า ท่านมีความคิดเห็นว่า คณะสงฆ์มีการปฏิบัติยังไม่เคร่งครัดเพียงพอ ท่านเองเห็นว่าจะเป็นผลดีกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้มาก ถ้าหากว่าภิกษุทั้งหลายพากันปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการเป็นอยู่เหมือนดังนักบวชนิกายอื่นบางนิกาย เพราะว่าประชาชนพากันเห็นว่า ภิกษุของพระพุทธองค์เป็นอยู่อย่างสะดวกสบายมากเกินไป ในเมื่อเปรียบกับนักบวชนิกายอื่น.

พระเทวทัตได้ทูลเสนอความคิดของท่านแด่พระพุทธองค์ว่า ขอให้พระพุทธองค์จงทรงบัญญัติวินัยอันเคร่งครัด คือตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป อย่าให้ภิกษุทั้งหลายอาศัยอยู่ภายใต้หลังคาเครื่องมุงเครื่องบังใด ๆ แต่อาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้หรือตามป่า หรืออยู่ที่แจ้ง ซึ่งปราศจากเครื่องมุงเครื่องบัง โดยประการทั้งปวง.

พระเทวทัตยังได้ทูลขอให้พระพุทธองค์บังคับ อย่าให้ภิกษุทั้งหลายรับอาหารที่มีบุคคลจัดขึ้นเฉพาะ และนำมาถวายจนถึงที่อยู่ ให้ยินดีแต่ในอาหารที่ได้จากการบิณฑบาตตามปกติ แต่อย่างเดียว ไม่รับอาหารอื่นนอกจากนี้ และอย่าให้ภิกษุทั้งหลายใช้จีวรเนื้อดี และทำสำเร็จรูปมาเป็นอย่างดี ดังที่ประชาชนนำมาถวายอยู่เนือง ๆ แต่ให้ใช้จีวรที่ประกอบขึ้นเอง จากผ้าหรือเศษผ้าที่รวบรวมมาจากกองขยะมูลฝอย หรือป่าช้า และข้อสุดท้าย ได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติข้อห้าม ไม่ให้ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อหรือปลา แม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง แต่ให้เป็นอยู่ด้วยอาหารที่เกิดจากพืช พระเทวทัตได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิ่งเหล่านี้ ขึ้นเป็นกฎอันเด็ดขาด สำหรับภิกษุสงฆ์ หากใครไม่ปฏิบัติตาม ก็ต้องออกจากหมู่คณะไป.

พระพุทธองค์ได้ทรงปฏิเสธคำขอร้องของพระเทวทัตอย่างเปิดเผย พระองค์ได้ตรัสว่า ถ้าภิกษุใดปรารถนาจะอยู่โคนไม้ หรือที่แจ้ง เป็นนิจ ก็ให้ทำได้ แต่ถ้าผู้ใดไม่ปรารถนา ก็อาศัยอยู่ในเสนาสนะอันสมควร ที่มีผู้จัดถวายได้ ในเรื่องอื่น ๆ พระองค์ได้ตรัสมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือถ้าภิกษุใดปรารถนาจะฉันแต่อาหาร ซึ่งได้มาจากการบิณฑบาตแต่อย่างเดียว หรือจะใช้จีวรที่ทำขึ้นเองจากเศษผ้า อันรวบรวมมาจากกองขยะหรือป่าช้าอย่างเดียว ตามความประสงค์ของตน ก็ทำได้ **แต่ถ้าผู้ใดไม่ปรารถนาจะปฏิบัติเช่นนั้น ก็ไม่ต้องปฏิบัติก็ได้** ในที่สุดพระพุทธองค์ได้ตรัสเตือนพระเทวทัตว่า เทวทัตอย่าพึงพยายามกระทำให้ผิดแบบแผน อันจะเป็นทางให้คณะสงฆ์แตกแยกกันไปอีกเลย มิฉะนั้นแล้วจะเกิดผลร้ายขึ้นแก่พระเทวทัตเอง.

เพลงประกอบ ทำร้องของ น.น.ณ.
ทำนอง แขกหนัง

พระเทวทัต	*คิดจัด*	*ระเบียบใหม่*
ขอร้องให้	*พุทธองค์*	*ทรงบัญญัติ*
ให้คณะสงฆ์	*เป็นอยู่*	*อย่างเคร่งครัด*
สาระพัด	*ที่ท่านคิด*	*ว่าควรเป็น.*
พระพุทธองค์	*มิได้ทรง*	*เห็นชอบด้วย*
การอันใด	*ไม่อวย*	*ประโยชน์เด่น*
ตรัสกำชับ	*เทวทัต*	*หยุดพิเรน*
เลิกกฎเกณฑ์	*ก่อเหตุ*	*อาเพศสงฆ์.*

ตอนที่ ๑๒๙ ภิกษุบางพวกหลงตามพระเทวทัต

พระอัครสาวกทำภิกษุเหล่านั้นให้กลับมีความคิดเห็นถูก ละทิ้งพระเทวทัต

ความตายของพระเทวทัต

พระเทวทัตไม่สนใจในคำตักเตือนของพระพุทธองค์ ได้กลับไปด้วยความโกรธแค้น พระเทวทัตยังได้พยายามชี้แจงให้พระอานนท์เห็นดีด้วย ในข้อที่ภิกษุสงฆ์ควรจะมีข้อบังคับอันเคร่งครัดดังกล่าวแล้ว แต่พระอานนท์ได้ปฏิเสธในความคิดเห็นของพระเทวทัต และมีข้อคิดเห็นเป็นฝ่ายพระพุทธองค์ไปตามเดิม ทุกประการ.

พระเทวทัตได้เดินทางไปยังชนบทบ้านนอก อันเป็นที่ซึ่งภิกษุในถิ่นนั้นไม่ได้เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์เป็นเวลานาน และไม่ทราบเรื่องราวใด ๆ ในที่นั้น พระเทวทัตได้ประสบความสำเร็จในการชักชวนภิกษุจำนวนหนึ่ง ให้มีความเชื่อและเลื่อมใสในกฎอันใหม่ของท่าน และพากันตั้งเป็นหมู่คณะขึ้นใหม่ มีพระเทวทัตเป็นหัวหน้าหมู่ พระพุทธองค์ได้ทรงทราบเรื่องนี้ ได้รับสั่งให้พระสารีบุตรไปทำความเข้าใจ แก่ภิกษุเหล่านั้นเสียใหม่ เพื่อความปลอดภัยของภิกษุเหล่านั้นเอง.

พระสารีบุตรได้ไปถึงสถานที่นั้น บังเอิญในขณะที่พระเทวทัตกำลังจำวัดอยู่ พระสารีบุตรได้บอกกล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้น ตามที่เป็นจริงว่า พระพุทธองค์ทรงมีความคิดเห็นเป็นอย่างไร ในเรื่องนี้และได้ชี้แจงความจริงต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพระเทวทัตแก่ภิกษุเหล่านั้น ชั่วเวลาเพียงเล็กน้อย ภิกษุเหล่านั้นได้พากันกลับใจ ในการที่จะปฏิบัติตามพระพุทธองค์อย่างเคร่งครัดสืบไป และได้พากันติดตามพระสารีบุตร มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกันทั้งหมด.

เมื่อพระเทวทัตได้ตื่นขึ้นในตอนบ่าย ได้เห็นบริเวณเงียบผิดปกติ ก็ออกมาดู เพื่อทราบว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อได้สำรวจดูทั่วแล้ว ท่านก็ทราบได้ว่า ไม่มีภิกษุเหลืออยู่ในที่นั้นแม้แต่รูปเดียว และต่อมาอีกเล็กน้อย พระเทวทัตก็ได้ทราบจากผู้รู้เห็นเหตุการณ์ อันทำให้ทราบได้ว่า พระสารีบุตรได้มาที่นี่ ในขณะที่ท่านหลับอยู่ และได้พูดจากับภิกษุทั้งหลาย จนกระทั่งภิกษุเหล่านั้นได้ละทิ้งสำนักนี้ พากันไปกับพระสารีบุตร เพื่อเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยกันหมดทุกรูป ก็มีความแค้นใจเป็นอันมาก.

ในขณะนี้ พระเทวทัตมีความเหนื่อยอ่อน จนไม่สามารถจะเดินทางไกลได้ จึงสั่งให้คนรับใช้ของท่านจัดแคร่ มีคานหาม มาหามท่านไปสู่สำนักพระพุทธองค์ โดยที่ท่านอยากจะทราบว่า พระพุทธองค์ทรงมีความมุ่งหมายอย่างไร ในการที่ให้นำภิกษุส่วนของท่าน ไปจนหมดจนสิ้นเช่นนั้น.

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ทราบข่าวความโกรธของพระเทวทัต และทราบความที่พระเทวทัตกำลังเดินมาสู่สำนักพระพุทธองค์ ด้วยความโกรธเช่นนั้น ได้พากันไปเฝ้าพระพุทธองค์ และทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงหลบไปเสีย โดยถวายความคิดเห็นว่า พระเทวทัตมาด้วยความโกรธคราวนี้ อาจจะทำอันตรายแก่พระพุทธองค์อย่างซึ่งหน้าก็ได้ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงหวั่นไหว ในการมาของพระเทวทัต แม้แต่หน่อยเดียว พระองค์ได้ตรัสแก่พระสารีบุตรว่า พระเทวทัตจะไม่สามารถทำอันตรายพระองค์ แม้แต่ประการใดเลย และทรงปฏิเสธที่จะหลบไป ตามคำขอร้องของภิกษุทั้งหลาย ทั้งทรงยืนยันว่า พระองค์ทรงรู้สึกปลอดภัย โดยประการทั้งปวง ในการกระทำของพระเทวทัต.

พระองค์ทรงพิสูจน์ให้ภิกษุทั้งหลายเห็นว่า คำตรัสของพระองค์นั้น เป็นความจริงทุกประการ เพราะข่าวซึ่งภิกษุทั้งหลายได้ทราบ ในกาลต่อมานั้นมีว่า คนหามแคร่ของพระเทวทัตได้หยุดพักที่ระหว่างทาง และพระเทวทัตได้สิ้นชีวิต ณ ที่นั้น โดยอาการที่ไม่มีใครเคยคาดฝัน ความจริง ต้องเป็นความจริงอย่างถูกต้องตามความจริงทุกประการ ความตาย ได้มาสู่พระเทวทัตเอง ในเวลาและในสถานที่ ซึ่งพระเทวทัตกำลังพยายามจะปลงพระชนม์ชีพของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเอง.

เพลงประกอบ คำร้องของ ม.น.ณ.

ทำนอง แขกสุ่ม

พระเทวทัต คิดกำจัด พระศาสดา
กรรมตามมา ทันที ดังที่เห็น
ตกนรก หมกไหม้ ตายทั้งเป็น
กรรมเด่น เห็นชัด สู่อบาย.

ต่อจากนั้นมา ไม่มีความระส่ำระสายอันใดเกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์อีก จนตลอดพระชนมายุของพระพุทธองค์ เว้นเสียแต่ความวินาศบางอย่าง ซึ่งเกิดขึ้นแก่กลุ่มชนนอกคณะสงฆ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระองค์เป็นส่วนตัว พระราชาและเจ้าชายในราชตระกูลเป็นอันมาก แห่งศากยวงศ์และแห่งแคว้นโกศล ได้สูญเสียชีวิตในการสงคราม ซึ่งแม้พระองค์จะทรงทัดทานไว้ได้ ก็เพียงคราวแรก ๒-๓ คราว เหตุการณ์นี้ ได้เกิดขึ้นใกล้ ๆ กับปีที่พระองค์ จะเสด็จปรินิพพาน นั่นเอง.

ตอนที่ ๑๒๘ ก่อนการปรินิพพาน ตรัสเรื่องทางแห่งความเจริญ

บัดนี้ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า วันเวลาสำหรับการท่องเที่ยวสั่งสอนสัตว์ในโลกนี้ จวนจะสิ้นสุดลงแล้ว ก่อนแต่จะเสด็จลับไป พระองค์ทรงประสงค์จะได้ประทานคำแนะนำแก่ภิกษุทั้งหลายเป็นครั้งสุดท้าย สำหรับจะได้อยู่เป็นเครื่องแนะนำตักเตือนภิกษุสงฆ์ หลังจากที่พระองค์ไม่สามารถจะอยู่ตักเตือนด้วยพระองค์เองสืบไป ดังนั้นพระองค์จึงได้ตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์ทั้งปวง ณ ที่แห่งหนึ่ง ใกล้ ๆ นครราชคฤห์ แล้วตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมนั้น.

"ภิกษุทั้งหลาย ตลอดเวลาเพียงใด ที่พวกท่านยังคงสามัคคีกันดีอยู่ และประชุมกันอยู่เสมอ ๆ ตลอดเวลาเพียงนั้น คณะสงฆ์จะยังคงรุ่งเรืองและเป็นปึกแผ่น ตลอดเวลาเพียงใด ที่ภิกษุทั้งหลายยังคงพร้อมใจกันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนและคำสั่ง ที่เรากล่าวไว้แสดงไว้ ไม่พากันบัญญัติข้อกฎอันขัดกัน ขึ้นมาใหม่ ตลอดเวลาเพียงนั้น ที่คณะสงฆ์นี้ จะไม่มีความเสื่อมโทรมและสาปสูญ.

"พวกท่านทั้งหลาย จงนอบน้อมต่อพระเถระผู้เฒ่าในสงฆ์ ยินดีเอาใจใส่ในคำแนะนำตักเตือนของท่านเหล่านั้น ท่านทั้งหลายจงระมัดระวังตน ไม่เผลอลืมตัว จนตกอยู่ในอำนาจของความชั่วแล้วจึงรู้สึกตัวภายหลัง จงอย่าคลุกคลีกันเป็นหมู่ จงแสวงหาความวิเวกเป็นส่วนตัวอยู่เสมอ ๆ เมื่อมีภิกษุมาจากที่อื่น จงเอาใจใส่ต้อนรับด้วยความเอื้อเฟื้อ ให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เขาประสงค์ เมื่อภิกษุรูปใดเจ็บป่วยลง ให้ภิกษุนอกนั้นเอาใจใส่รักษาพยาบาล ผู้ใดพยาบาลภิกษุไข้ ก็เท่ากับพยาบาลเรา อย่าเป็นคนอวดดี เย่อหยิ่ง เพ้อเจ้อลืมตัว จงคบหาสมาคมกับคนดี หลีกห่างจากคนชั่ว จงหมั่นพิจารณาให้เห็นแจ้งอยู่เนืองนิจ ในความจริงของสิ่งทั้งหลาย ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มีความยั่งยืน และเป็นทางให้เกิดความทุกข์แก่บุคคลที่เข้าไปยึดถือเอาอย่างจริงจัง และรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มีแก่นสาร ว่างเปล่าจากตัวตน."

"ภิกษุทั้งหลาย ตลอดเวลาที่ท่านทั้งหลายประพฤติปฏิบัติอยู่ ตามที่เรากล่าวนี้ ก็จักยังเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของประชาชนอยู่เพียงนั้น คณะสงฆ์จักยังคงรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น พวกท่านทั้งหลาย จักปลอดภัยจากการตกต่ำและความเสื่อม จักพ้นจากความเสียหายและความไม่เหมาะสมแก่ผู้สละเหย้าเรือนมาบวชแล้ว ทุกประการ."

หลังจากนี้แล้ว พระองค์ได้เสด็จต่อไปยังหมู่บ้านนาลันทา แล้วได้เสด็จไปยังหมู่บ้านปาฏลิคาม ณ ที่นั้น ได้ตรัสพระธรรมเทศนาแก่ชาวบ้านว่า

"ท่านทั้งหลาย ผู้ที่ไม่ประพฤติตามบทบัญญัติแห่งกุศลกรรมบถ ดังที่เราแนะนำไว้ หรือขาดความเอาใจใส่ในความประพฤติอย่างเคร่งครัด จักเป็นผู้เสื่อมเสียชื่อเสียงอยู่ในหมู่มนุษย์ ความผาสุกของเขาจะลดน้อยลงตามลำดับ และจักหมดไปในที่สุด เขาจักไม่มีความมั่นคงแน่วแน่ จักไม่ไว้ใจตัวเอง จักหม่นหมอง ไม่เป็นสุข และเมื่อตาย เขาจักตายอย่างมีความเศร้าและมีความทุกข์ทรมาน".

"แต่ผู้ที่ปฏิบัติในกุศลกรรมบถเหล่านี้อย่างเคร่งครัด ไม่มีความประมาท เผลอเรอ เลินเล่อแต่ประการใดแล้ว จักเป็นผู้ได้รับความนิยมนับถือจากประชาชนทั่วไป เขาจักมีความสุขกาย มีทรัพย์และสิ่งซึ่งพึงประสงค์อื่น ๆ โดยครบถ้วน เขาจะได้รับการต้อนรับในที่ทุกหนทุกแห่ง แม้ในสำนักแห่งเจ้าชาย และราชอำมาตย์ กระทั่งในสำนักแห่งปราชญ์ทั้งหลาย ใจของเขาจักผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากความลังเล กระวนกระวายเป็นห่วง เขาจักตายอย่างเป็นสุขและกล้าหาญ หลังจากตายแล้ว จักไปสู่ฐานะแห่งความสุขสืบไป".

เพื่อที่จะให้เด็ก ๆ ทราบถึงคำตรัสสอนเกี่ยวกับ กุศลกรรมบถ ว่าคืออย่างไร ขอพูดให้เด็ก ๆ ฟังพอเป็นที่เข้าใจในที่นี้ ดังนี้

กุศลกรรมบถ คือข้อประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความดี ความถูกต้อง ๑๐ ประการ แบ่งออกเป็นข้อประพฤติปฏิบัติทางกาย ๓ คือ

๑. การไม่ทำร้าย ทำอันตรายบุคคลและสัตว์โดยทั่วไป

๒. การไม่ลักขโมย หรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามิได้อนุญาต มาเป็นของตน

๓. การไม่ล่วงเกินของรักของผู้อื่น

ข้อประพฤติปฏิบัติทางวาจา ๔ คือ

๑. การเว้นจากการพูดเท็จ พูดไม่จริง

๒. การเว้นจากการพูดส่อเสียดยุยง

๓. การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ

๔. การเว้นจากการพูดคำหยาบ

ข้อประพฤติปฏิบัติทางใจ ๓ คือ

๑. การเว้นจากความโลภ ความอยากได้ของของเขา

๒. การเว้นจากการพยาบาทปองร้าย

๓. การเว้นจากความหลงผิดทำนองครองธรรม

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง สิงโตเล่นหาง

กายวจี มโนกรรม พึงจำไว้
อย่าทำชั่ว จักได้ ไปสวรรค์
ไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ของเขานั้น
ไม่ล่วงน้ำ ใจกัน เหยียดฉันทา.

ทำนอง จ่นขวัญอ่อน

ไม่พูดเท็จ ส่อเสียด เกลียดคำหยาบ
ไม่จ้วงจาบ เพ้อเจ้อ วิหิงสา
ตั้งใจไว้ ทำให้ได้ อยู่อัตรา
ทั้งเราเขา ทั่วหน้า ผาสุกจริง.

ทำนอง แขกบรเทศ

อนึ่งสิ่ง เป็นพิษ ฤทธิ์เดชมาก
มันเผาเรา ทุกข์ยาก ทั้งชายหญิง
คือความโลภ โกรธกรุ่น ครุ่นประวิง
ไปในสิ่ง ผิดทำนอง แห่งครองธรรม.
เพราะว่าโลภ โกรธหลง ลงนรก
อย่าเผลอตก ใช้ชีวิต ผิดถลำ
คุอบาย ง่ายนัก อย่าพักทำ
อุส่าห์จำ สอนตัว กลัวโทษภัย.

ตอนที่ ๑๓๑ เสด็จมุ่งตรงไปทางทิศเหนือ สู่กุสินารา

บัดนี้ พระพุทธองค์ทรงลุถึงความชราภาพแล้ว พระองค์มีพระชนมายุ ๘๐ ปี ตลอดเวลา ๔๕ ปี พระองค์ได้เสด็จท่องเที่ยวไปด้วยพระบาท ปราศจากยวดยานพาหนะใด ๆ ขึ้นลงตามแคว้นน้อยใหญ่ต่าง ๆ แห่งประเทศอินเดียสมัยนั้น ทรงแสดงธรรมและประกาศพระศาสนาตลอดเวลาแห่งพระชนมายุของพระองค์ ทรงรู้สึกถอยพระกำลังในทางกาย แม้พระกำลังในทางจิต จะยังคงเข้มแข็งอยู่ แม้ในฤดูฝน ก็ยังทรงทำการสอนประจำที่ ไม่เว้นแต่ละวัน.

บัดนี้ พระองค์ทรงรู้สึกถอยพระกำลังในทางกาย และแม้ว่าพระกำลังในทางจิตจะยังเข้มแข็งอยู่ดังเดิม พระองค์ทรงรู้สึกว่าชีวิตของพระองค์จะไม่ตั้งอยู่นานอีกต่อไปแล้ว และทรงตั้งพระทัยจะเสด็จไปทางทิศเหนือ แถบเชิงเขาหิมาลัย อันเป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงคุ้นเคยเป็นอย่างดีในวัยหนุ่ม พระองค์มีพระประสงค์จะเสด็จปรินิพพานในถิ่นนั้น จึงได้เสด็จออกจากนครราชคฤห์ดำเนินโดยพระบาท ซึ่งบัดนี้อยู่ในสภาพที่อ่อนล้า ตรงไปยังนครน้อย ๆ ชื่อว่ากุสินารา เพื่อปริ-นิพพานที่นั่น ในระหว่างทางพระองค์ได้เสด็จผ่านเมืองปาตลีบุตร ซึ่งบัดนี้เรียกกันว่าเมืองปัตตานะ แล้วยังคงเสด็จไปทางทิศเหนือ ผ่านนครเวสาลี อันเป็นสถานที่ซึ่งพระองค์เคยประทับอยู่ และทรงรับวิหารแห่งหนึ่ง ซึ่งหญิงคณิกา (หญิงงามเมือง) ชื่ออัมพปาลี เป็นผู้ถวาย โดยการแข่งขันแย่งกันกระทำถวายทานในระหว่างหญิงคณิกาผู้นี้กับบรรดาเจ้าชายจำนวนหนึ่งแห่งนครนั้น.

เมื่อพระองค์เสด็จถึงหมู่บ้านเวฬุวคาม พระองค์รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายแยกย้ายกันจำพรรษาตามความพอใจ ส่วนพระองค์เอง ทรงตั้งพระทัยที่จะจำพรรษา ณ หมู่บ้านนั้น พร้อมทั้งพระอานนท์ผู้เป็นอุปัฏฐาก แต่เมื่อออกพรรษาแล้ว พระองค์ประทับอยู่ที่นั่นไม่ได้นาน เนื่องจากประชวรหนัก พระองค์ทรงประสงค์จะพบภิกษุทั้งหลาย เพื่อกล่าวคำชี้แจงและสนับสนุนให้เกิดความบากบั่นอย่างสูงสุดในการประพฤติพรหมจรรย์อีกครั้งหนึ่ง จึงได้เสด็จจากหมู่บ้านเวฬุวคามนั้น ไปด้วยความพยายามอย่างสุดกำลังของพระองค์ ด้วยความอดกลั้นอดทนต่อทุกขเวทนาอันเนื่องด้วยความเจ็บป่วย.

ครั้นพระองค์ทรงทุเลาขึ้นจากความเจ็บไข้ ในระยะหนึ่ง ได้เสด็จประทับนั่งอยู่ ณ เงาวิหารแห่งหนึ่ง ในเวลาเที่ยงวัน บนอาสนะที่พระอานนท์จัดถวาย พระอานนท์ได้กราบทูลพระพุทธองค์ในที่นั้นว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์มีความยินดีอย่างสูงสุด ที่ได้เห็นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับทรงสบายดังเดิม จิตใจข้าพระองค์มืดมัว แทบจะสิ้นสติไป ในเมื่อได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประชวรหนัก เมื่อไม่นานมานี้ แต่ข้าพระองค์ยังคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่เสด็จปรินิพพานเป็นแน่ จนกว่าจะได้ตรัสคำแนะนำสั่งสอนอันถึงที่สุดแก่ภิกษุสงฆ์เสียก่อน พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจักได้ถือเป็นหลักปฏิบัติกัน ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จล่วงลับไปแล้ว".

เพลงประกอบใช้เพลงของตอนที่ ๑๒๕

ตอนที่ ๑๓๒ ตรัสเรื่องไม่มีอะไรที่จะตรัสสั่งเสียอีก

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ ภิกษุสงฆ์จะพากันหวังอะไรจากเราอีกเล่า เราได้กล่าวธรรมวินัยโดยหมดจดสิ้นเชิง ไม่มีเหลือแล้ว ข้อปฏิบัติอันใด ที่ภิกษุสงฆ์ควรรู้ เพื่อการลุถึงนิพพานนั้น เรามิได้ปกปิดซ่อนเร้นเหลือเอาไว้ แต่ข้อใดเลย เราเป็นผู้หวังดีโดยบริสุทธิ์ใจต่อภิกษุสงฆ์อย่างสิ้นเชิง เราได้กล่าวสอนทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ภิกษุสงฆ์ควรจะรู้ เพื่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ได้".

"ดูก่อนอานนท์ ผู้ที่ประสงค์จะปกครองหมู่สงฆ์และควบคุมไว้ในอำนาจตลอดไป อาจจะวางกฎข้อบังคับเพื่อการปกครองในอนาคต ส่วนเราไม่ประสงค์จะควบคุมคณะสงฆ์ไว้ในอำนาจของเราตลอดกาลเช่นนั้นเลย เราจึงไม่มีอะไรที่จะวางไว้สำหรับการคุมอำนาจคณะสงฆ์ ในอนาคตสงฆ์จะต้องควบคุมกันเอง".

"บัดนี้ เราเป็นคนชรา และถอยกำลังแล้ว กาลเวลาของเราจวนจะถึงที่สุดแล้ว เรามีอายุ ๘๐ ปีแล้ว เรามีอยู่เพียงอย่างเดียว ที่จะกล่าวแก่ท่านทั้งหลายว่า **พวกท่านทั้งหลาย จงมีแสงสว่างเป็นของตนเองจงทุกคน จงมีตนเองเป็นที่พึ่งของตนเอง จงทุกคน** จงอย่ามีผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นแสงสว่างหรือเป็นที่พึ่งของตนเลย".

"ดูก่อนอานนท์ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุรูปใดทำตนให้เป็นแสงสว่างของตนเอง ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง ไม่ถือเอาผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นแสงสว่างหรือที่พึ่งแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นสาวกอันแท้จริงของเรา อยู่ตลอดเวลา และเป็นผู้เดินไปในทางถูกโดยส่วนเดียว"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง ตวงพระธาตุ

แสงสว่าง คือปัญญา หาสะสม
หมั่นอบรม ตรึกตรอง ให้ผ่องใส
มีศีลปัญญา สมาธิ ตริเตรียมไว้
ตนพึ่งตน แก้ได้ ในยามทุกข์.

ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงรู้สึกสบาย จนถึงกับทรงสามารถเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในนครเวสาลี ในตอนเย็นรับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย บรรดาที่จำพรรษาในนครเวสาลี เพื่อมาฟังพระดำรัสของพระองค์พร้อมกัน.

เมื่อภิกษุทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว พระองค์ได้ตรัสถ้อยคำซึ่งเป็นการกระตุ้นเตือนอย่างสำคัญที่สุด และเป็นการแสดงความหวังครั้งสุดท้ายของบุคคลผู้ที่จะจากไป อย่างแท้จริง เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นพากันประพฤติปฏิบัติตามทางที่ถูกต้อง อันพระองค์ได้ทรงสอนไว้ อย่างเคร่งครัด เพื่อเห็นแก่ชาวโลก เพื่อเป็นประโยชน์เป็นความดี และเป็นการเกื้อกูลแก่ชาวโลกทุกคน ผู้หวังในอันที่จะประพฤติตามตัวอย่างในการประพฤติพรหมจรรย์ อันสมบูรณ์และบริสุทธิ์ พระองค์ได้ตรัสว่า **"ทุกอย่างที่อยู่ในวิสัยของโลกย่อมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่นาน จงแข็งข้อ จงบากบั่นเพื่อก้าวไปข้างหน้า จงเดินตามทางถูก จงเฝ้าระวังจิตของตัวเอง อย่างใกล้ชิด เมื่อเป็นดังนั้น พวกท่านจักประสบความรอดพ้นอันแท้จริง จากการเวียนเกิดและเวียนตายและความทุกข์ทั้งปวง""**

ในวันรุ่งขึ้น พระองค์ได้เสด็จต่อไปยังนครกุสินาราในระหว่างทางที่หมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง อันเรียกกันว่า หมู่บ้านปาวา พระองค์ได้รับนิมนต์ของบุตรนายช่างทองคนหนึ่ง มีนามว่า จุนทะ เพื่อรับอาหารบิณฑบาต ด้วยอาหารชนิดหนึ่ง อันเรียกกันว่า สูกรมัททวะ (สูกะระมัดทะวะ) เป็นเห็ดชนิดหนึ่งซึ่งหมูชอบกิน จึงทำให้มันได้ชื่อเช่นนั้น ซึ่งคำ ๆ นั้นแปลว่า "ของชอบของหมู" พระพุทธองค์เสวยอาหารบิณฑบาต ซึ่งนายจุนทะจัดถวาย หลังจากเสวยแล้ว พระโรคอย่างที่พระองค์ประชวรที่หมู่บ้านเวฬุวคาม ได้กลับมาอีก ในครั้งนี้พระโรคได้กำเริบแรงกล้ากว่าครั้งแรก แทบเหลือกำลังที่พระองค์จะทรงอดทนอดกลั้นได้ พระองค์ยังคงเสด็จดำเนินต่อไป เพื่อมุ่งสู่นครกุสินาราด้วยความยากลำบาก จนกระทั่งถึงป่าไม้สาละ นอกนครอันเป็นที่เที่ยวเล่นของบรรดากษัตริย์แห่งนครนั้น.

เมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จมาในระยะใกล้กับป่านี้ และทรงรู้สึกว่าพระองค์ไม่สามารถจะเสด็จดำเนินได้ต่อไปอีกแล้ว จึงตรัสแก่พระอานนท์ว่า

"ดูก่อนอานนท์ จงเตรียมที่สำหรับเราจะนอนพัก ที่ระหว่างต้นสาละใหญ่ทั้งสองนั้น เรารู้สึกอ่อนเพลียมากนัก"

พระอานนท์ได้พับผ้าสังฆาฏิของพระพุทธองค์เข้าเป็นสี่ชั้น แล้วปูลาดลงบนแผ่นดิน ในระหว่างต้นสาละใหญ่ทั้งสองต้นนั้น ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ประทับนอนแล้ว พระเศียรผันไปสู่ทางทิศเหนือ พระองค์ทรงเอนพระกายลงบรรทม บนที่ซึ่งพระอานนท์จัดถวาย พระองค์ไม่ได้บรรทมหลับ เป็นแต่เพียงพักผ่อน บรรเทาความไข้และความเมื่อยล้า พระหฤทัยของพระองค์ยังคงสงบและแน่วแน่เช่นเคย ปราศจากความกระสับกระส่ายแต่ประการใด เพราะว่าพระหฤทัยของพระองค์จักต้องเป็นเช่นนั้นเสมอ พระองค์ได้เคยตรัสแก่พระสารีบุตรครั้งหนึ่ง เมื่อนานมาแล้ว ในขณะที่พระองค์ทรงสบายดีอยู่ว่า แม้พระองค์จักทรงอยู่จนกระทั่งแก่ชรา หากำลังมิได้ ถึงกับไม่อาจจะดำเนินด้วยพระบาท ถึงกับเขาต้องหามไปด้วยแคร่ก็ตาม แม้กระนั้น พระหฤทัยของพระองค์ ก็

จักคงสงบและแจ่มใส สามารถอธิบายธรรมอันลึกซึ้ง และตอบปัญหาใด ๆ ซึ่งนักปราชญ์และนักศึกษาที่ฉลาดที่สุดจะนำมาถามได้ตลอดเวลาที่เขาอยากจะถาม ความมืดมัวและอ่อนเพลียในส่วนพระหฤทัยของพระองค์เป็นสิ่งที่มีไม่ได้เลย.

ตอนที่ ๑๓๓ ทรงปลดเปลื้องความโศกเศร้าของพระอานนท์

บัดนี้ พระอานนท์ได้รู้สึกว่าพระพุทธองค์กำลังจะทรงละจากท่านไป โดยแท้จริงแล้วก็มีความโศกเศร้าเป็นอย่างยิ่ง จนไม่สามารถจะอดกลั้นได้ พระอานนท์ได้หลีกไปซ่อนตัวร้องไห้อยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง และรำพันว่า "เรายังไม่เป็นเช่นภิกษุทั้งหลาย เรายังต้องศึกษาต่อไป ยังไม่บรรลุความเป็นพระอรหันต์ บัดนี้ พระศาสดาของเรากำลังจะล่วงลับไป โดยทิ้งเราไว้เบื้องหลัง เราจักอยู่แต่ผู้เดียว โดยปราศจากพระศาสดา ผู้ซึ่งมีพระเมตตาต่อเรา ตลอดกาลเนืองนิจ" น้ำตาอันอุ่นได้ไหลนองเต็มหน้าพระอานนท์ในขณะนั้น.

พระพุทธองค์ทรงลืมพระเนตรขึ้น ไม่เห็นพระอานนท์อยู่ ณ ที่นั้น ดังเช่นเคย ก็ตรัสถามภิกษุอื่น ๆ ซึ่งนั่งอยู่ในที่ใกล้พระองค์ว่า

"พระอานนท์ไปไหน ?"

ภิกษุเหล่านั้นได้ทูลตอบว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระอานนท์ได้หลบไปร้องไห้อยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง รำพันอยู่ว่าท่านยังเป็นผู้ต้องศึกษา ยังไม่บรรลุธรรมอันสูงสุด และพระศาสดาผู้ทรงมีพระเมตตาอยู่ตลอดเวลากำลังจะล่วงลับไป"

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุ ท่านจงไปบอกพระอานนท์ว่า พระศาสดารับสั่งให้หา ดังนี้".

ภิกษุนั้นได้ไปบอกพระอานนท์ตามพระพุทธประสงค์ พระอานนท์ได้มาเฝ้าพระพุทธองค์และนั่งอยู่ข้าง ๆ อย่างใกล้ชิด พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ท่านว่า

"พอกันทีเถิดอานนท์ อย่าเศร้าโศกเลย อย่าร้องไห้เลย เราได้บอกแก่อานนท์หลายครั้งหลายหนแล้ว มิใช่หรือ ว่าวันหนึ่ง เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจของเรา ดูก่อนอานนท์ สิ่งนี้จักต้องมีเป็นเที่ยงแท้ ไม่มีทางป้องกันแก้ไขได้เลย มันจะเป็นไปได้อย่างไรกัน ในการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นมาแล้ว จักไม่ดับไป ความปรารถนาเช่นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ดูก่อนอานนท์ เป็นเวลานานแล้ว ที่อานนท์เฝ้าอุปัฏฐากเรา ด้วยความพากเพียรอย่างเต็มที่ ทั้งทางกาย วาจา และใจ ด้วยความรัก ด้วยความเต็มใจ ด้วยความซื่อสัตย์ เหลือที่จะเอาอะไรมาวัดได้ ความดีในการรับ

ใช้เราด้วยความซื่อสัตย์ อานนท์ได้ทำแล้วเป็นอย่างมาก และพอเพียงแล้ว ต่อไปนี้ จงบากบั่น จงตั้งหน้าทำลายสิ่งซึ่งกีดขวางต่อการบรรลุความเป็นพระอรหันต์ของตนเอง ในเวลาไม่นานเลย อานนท์จักลุถึงความสำเร็จอันนั้น".

ต่อแต่นั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน ล้วนแต่มีอุปัฏฐากอันเลิศ แต่ก็ไม่ยิ่งไปกว่าที่พระอานนท์ได้เป็นแก่เราในกาลนี้ แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายอันจักมีมาในอนาคต ก็ล้วนแต่จักมีอุปัฏฐากอันเลิศ แต่ก็จักไม่ยิ่งไปกว่าอานนท์ ที่ได้เป็นแก่เราในกาลนี้ อานนท์ได้เป็นอุปัฏฐากที่ดีที่สุด และฉลาดเฉลียวของเรา อานนท์ย่อมรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ที่จะให้แขกผู้มาเยี่ยมเยียนเข้ามาหาเรา อานนท์ได้ปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น ด้วยถ้อยคำและท่าทางที่น่าปลื้มยิ่งนัก แขกทุกคนได้รับความพอใจอย่างสูง จากการกระทำของอานนท์เสมอ เมื่ออานนท์กล่าวเรื่องใด ๆ คนเหล่านั้นพากันสนใจฟังมากไปกว่าที่อานนท์ตั้งใจกล่าว อานนท์ได้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของเราเช่นนี้ตลอดมา".

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.
ทำนอง พราหมณ์ดีดน้ำเต้า

อนุชา อานนท์ ทำตนเลิศ
อุปฐาก ผู้ประเสริฐ พึงเป็นสุข
ตถาคต ล่วงแล้ว จงเร่งรุก
บากบั่นบุก เพี่ยรเพ่ง เร่งฝึกตน.
ความสำเร็จ จักมิได้ ในไม่ช้า
จงฟันฝ่า เครื่องกั้น ม่านกุศล
จะรู้แจ้ง ธรรมะได้ ในกมล
ความวิมุติ หลุดพ้น มิผลพลัน.

พระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงอย่าได้เสด็จปรินิพพานในเขตของเมืองป่าเมืองดอย เมืองเล็กเมืองน้อย ณ ที่อันไม่สมควรเช่นนี้เลย นครใหญ่ ๆ เช่นนครราชคฤห์ สาวัตถี เวสาลี และอื่น ๆ ก็มีอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงพอพระทัยที่จะเสด็จปรินิพพาน ณ เมืองใดเมืองหนึ่ง ในบรรดาเมืองเหล่านั้นเถิด ในเมืองเหล่านั้นมีเศรษฐี และผู้มีอำนาจวาสนา ซึ่งเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่เป็นอันมาก เขาเหล่านั้น จักเอาภาระในการจัดพระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เหมาะสมได้".

พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า "อย่าเลยอานนท์ อย่ากล่าวดังนั้นเลย เธออย่าพึงกล่าวว่าเมืองนี้ เป็นเมืองป่าเมืองดอยเลย ในอดีตกาลนานไกล เมืองนี้เป็นนครที่มั่นคง เป็นราชธานี

เป็นที่ประทับของพระเจ้าจักรพรรดิ์มาแล้ว ดูก่อนอานนท์ เธอจงไปบอกกล่าวแก่ผู้เป็นอธิบดีและชนชาวกุสินาราว่าในคืนนี้ ในยามสุดท้ายแห่งราตรี ตถาคตจักปรินิพพานในป่านี้ คนเหล่านั้นควรจักเห็นตถาคตเสียแต่บัดนี้ก่อนแต่ปรินิพพานจะมาถึง.

ตอนที่ ๑๓๔ การเข้าเฝ้าของหมู่ชนที่กุสินารา การโปรดสุภัททภิกษุ สาวกองค์สุดท้าย ในคืนปรินิพพาน.

พระอานนท์ได้พาภิกษุบางรูปเดินทางเข้าไปนครกุสินารา และบอกกล่าวแก่บรรดาหัวหน้าและประชาชน ตามที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งทุกประการ ประชาชนเหล่านั้น ได้ฟังพระอานนท์กล่าวแล้ว ต่างพากันเศร้าโศกและคร่ำครวญว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วเกินไปเสียแล้ว ดวงประทีปของโลกดับเร็วเกินไปเสียแล้ว" ชาวเมืองกุสินาราทั้งผู้หญิงผู้ชายและเด็ก ๆ พากันโศกเศร้าคร่ำครวญ ออกมาสู่ป่าไม้สาละ อันเป็นที่ซึ่งพระพุทธองค์ได้ประทับอยู่ขณะนั้น เพื่อถวายความเคารพและกล่าวคำอำลาเป็นครั้งสุดท้ายต่อพระองค์ ชาวกุสินาราคณะหนึ่ง ๆ โดยผู้นำคนหนึ่ง ๆ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทีละคณะ ๆ โดยลำดับกัน และกล่าวคำถวายความอาลัยในพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยกันทุกคน.

ในขณะนั้นมีปริพพาชก นักบวชผู้จาริกเป็นนิจผู้หนึ่ง มีนามว่า **สุภัททะ** พักอยู่ในเมืองกุสินารานั้น เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์กำลังจะปรินิพพานในคืนนี้ ก็ตั้งใจจะไปเฝ้าพระพุทธองค์โดยทันที เพื่อถามปัญหาบางประการ ซึ่งทำความยุ่งยากแก่เขาในขณะนั้น เขาเชื่อว่าพระพุทธองค์เท่านั้นที่จะสามารถแก้ปัญหานี้ให้กระจ่างได้ ดังนั้น นักบวชสุภัททะจึงได้ไปที่ป่าไม้สาละ และขออนุญาตพระอานนท์ เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และทูลถามปัญหาของเขา ก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จปรินิพพาน.

พระอานนท์ได้ตอบแก่เขาว่า "อย่าเลย สุภัททะ อย่าเลยพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงอิดโรยเป็นอย่างยิ่ง อย่ารบกวนพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการถามปัญหาเลย." แต่นักบวชสุภัททะนั้น มีความร้อนใจมากเกินไป จึงไม่ฟังคำปฏิเสธของพระอานนท์ ได้รบเร้าแล้ว รบเร้าอีก เพื่อให้พระอานนท์ยินยอมให้เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าให้จนได้ พระอานนท์ได้ปฏิเสธแล้วปฏิเสธอีก โดยบอกว่า พระองค์กำลังประชวรหนัก ไม่ควรได้รับการรบกวนจากบุคคลใด.

แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ได้ทรงสดับเสียงของคนทั้งสอง จนทราบความประสงค์ของนักบวชสุภัททะ จึงรับสั่งให้หาพระอานนท์มา แล้วตรัสว่า

"ดูก่อนอานนท์ เธออย่าห้ามกันสุภัททะ เพื่อไม่ให้เขาเข้ามาหาเราเลย จงปล่อยสุภัททะให้เข้ามาหาเราตามความปรารถนา ข้อที่เขาจักถามเรานั้น จักเป็นความดีแก่การศึกษาในธรรม

วินัยของเขาหาใช่เป็นการรบกวนเรา โดยไร้ประโยชน์แต่อย่างไรไม่ เขาเป็นผู้ที่มีความเข้าใจได้รวดเร็ว และจักเข้าใจข้อความที่เรากล่าวได้ในทันที”.

พระอานนท์ได้ยินยอมให้นักบวชสุภัททะ เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อสุภัททะได้กล่าวถ้อยคำแสดงความเคารพ และทำความคุ้นเคยกับพระพุทธองค์พอสมควรแล้ว ได้กล่าวถามปัญหาต่อพระองค์ว่า

“ข้าแต่พระโคดม สมณพราหมณ์ เจ้าหมู่คณะใด ที่มีชื่อเสียงเหล่าอื่น นอกจากพระองค์ได้บรรลุสัจจธรรมจริงดังที่เขากล่าว หรือว่ามิได้บรรลุ ดังที่เขากล่าว หรือบางพวกได้บรรลุ และบางพวกไม่ได้บรรลุ ?”

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “อย่าเลย สุภัททะ อย่าคิดในปัญหาข้อนั้นเลย แต่จงฟังเรา จงสนใจในคำที่เราจะกล่าว เราจักทำให้ท่านเข้าใจในธรรมะของเรา ในบัดนี้ ดูก่อน สุภัททะ ในธรรมวินัยของศาสดาองค์ใดไม่ประกอบอยู่ด้วยธรรมอันเป็นเครื่องดำเนินไป อย่างถูกต้อง ๘ ประการ ในธรรมวินัยนั้นย่อมไม่มีบุคคลผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี หรืออรหันต์ ในธรรมวินัยใดมีธรรมเป็นเครื่องดำเนินไปอย่างถูกต้อง ๘ ประการ ในธรรมวินัยนั้น ย่อมมีบุคคลผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ดูก่อน สุภัททะ ในธรรมวินัยของเรานี้ ประกอบอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องดำเนินไปอย่างถูกต้อง ๘ ประการดังกล่าวนั้น ในธรรมวินัยนี้จึงมีบุคคลผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ดูก่อน สุภัททะ **หากภิกษุสาวกของเรา ยังคงปฏิบัติในธรรมอันเป็นเครื่องดำเนินไปอย่างถูกต้อง ๘ ประการนี้เพียงใดแล้ว โลกนี้ก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ อยู่เพียงนั้น**".

เพลงประกอบ ใช้เพลงของตอนที่ ๑๓๒

ตอนที่ ๑๓๕ ตรัสเรื่องธรรมวินัยอยู่เป็นศาสดาแทนพระองค์ตลอดกาล.

พระพุทธดำรัสครั้งสุดท้าย

นักบวชสุภัททะ ได้ทูลขอพระพุทธานุญาตเพื่อบวชเป็นภิกษุในธรรมวินัยของพระองค์ พระ-พุทธองค์ได้ประทานโอกาส และตรัสสั่งให้พระอานนท์ประกอบการอุปสมบทให้แก่เขา โดยเหตุนี้ สุภัททะ จึงเป็นภิกษุผู้บวชเป็นองค์สุดท้าย ทำนองเดียวเดียวกันกับที่พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้ฟังธรรมในป่าอิสิปตนะ ได้เป็นภิกษุองค์แรก ที่ได้รับการอุปสมบทในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ พระสุภัททะผู้บวชแล้ว ได้มีความพากเพียรในธรรมวินัยอย่างแรงกล้า จนกระทั่งบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ ในเวลาอันในไม่นานเลย.

พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์สืบไปอีกว่า “ดูก่อน อานนท์ อาจจะมีภิกษุบางรูป คิดไปว่าเราจักไม่ได้ฟังโอวาทของพระศาสดาอีกต่อไปแล้ว บัดนี้เราเป็นผู้ไม่มีพระศาสดาอีกต่อไป

แล้ว ดังนี้ ดูก่อน อานนท์ ข้อนั้น ภิกษุเหล่านั้น ไม่ควรเห็นอย่างนั้นเลย **ธรรมะและวินัยเหล่าใด ที่เราแสดงไว้ บัญญัติไว้ เพื่อภิกษุทั้งหลาย ประพฤติปฏิบัติในกาลนี้ ธรรมะและวินัยเหล่านั้นเอง จักอยู่เป็นองค์พระศาสดาของภิกษุทั้งหลายในเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว**.

อีกอย่างหนึ่ง ในบัดนี้ ภิกษุทั้งหลายทักทายกันและกัน ด้วยคำว่า "อาวุโส" (มีความหมายเท่ากับ "เพื่อน") แต่เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุผู้สูงอายุพึงทักทายภิกษุผู้หย่อนอายุกว่า ว่า "อาวุโส" ไปตามเดิม แต่ภิกษุผู้หย่อนอายุ พึงทักทายภิกษุผู้สูงอายุ ด้วยคำว่า "ภันเต" (มีความหมายเท่ากับว่า "ท่านที่เคารพนับถือ).

ดูก่อน อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ถ้าคณะสงฆ์มีความปรารถนา ก็พึงเลิกถอนข้อบัญญัติเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ ตามควรแก่เหตุการณ์".

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุรูปใดในพวกท่านทั้งหลาย มีความสงสัยข้องใจ หรือกินแหนงแคลงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในตถาคตนี้ก็ดี ในธรรมวินัยที่เรากล่าวแล้วก็ดี จงได้กล่าวความสงสัยหรือความกินแหนงแคลงใจนั้น ออกมาเสียในบัดนี้เถิด เพื่อเธอทั้งหลายจักไม่ต้องเสียใจในภายหลัง ว่าเราไม่มีโอกาสแถลงความรู้สึกอันนี้ ในขณะที่พระศาสดายังมีชีวิตอยู่". ต่อพระพุทธดำรัสนี้ ไม่มีภิกษุรูปใด ได้ปริปากอย่างใดขึ้นมาเลย ไม่มีภิกษุรูปใดมีปัญหาใดที่จะทูลถาม ไม่มีภิกษุรูปใด ซึ่งมีความกินแหนงแคลงใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ประการใดเลย.

พระพุทธองค์ได้ตรัสประทานโอกาสเช่นเดียวกันนี้อีก เป็นครั้งที่ ๒ และที่ ๓ แต่ก็ไม่มีภิกษุรูปใดกล่าวถ้อยคำใด ๆ ออกมา เช่นเดียวกัน พระอานนท์ได้กล่าวขึ้นว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้น่าประหลาดใจ เรื่องนี้น่าอัศจรรย์จริง ข้าพระองค์มีความเชื่ออย่างแท้จริง ว่าในหมู่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่นี้ ไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียว ซึ่งมีความสงสัยและกินแหนงแคลงใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์".

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ดูก่อน อานนท์ สำหรับเธอนั้น เธอกล่าวความข้อนี้เพราะความเชื่อและความไว้ใจในเรา แต่สำหรับเราตถาคตนั้น เรารู้ดีว่าไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียว ในภิกษุสงฆ์นี้ ที่มีความกินแหนงแคลงใจในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ข้อนี้ เพราะเหตุใด ? ดูก่อน อานนท์ ข้อนี้เพราะเหตุว่าแม้ว่าภิกษุรูปที่มีคุณธรรมล้าหลังเขาที่สุด ในที่ประชุมนี้ ภิกษุรูปนั้น ก็ยังเป็นโสดาบัน ผู้เที่ยงแท้ต่อการลุถึงนิพพาน มีอันไม่ถอยกลับเป็นธรรมดา".

พระพุทธองค์ได้ตรัสปราศรัยแก่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งประชุมกันอยู่ในที่นั้นอีกครั้งหนึ่ง และการตรัสนี้ เป็นพระดำรัสครั้งสุดท้าย ที่พระองค์ได้ตรัสแก่มนุษย์ในโลกนี้ พระองค์ได้ตรัสว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นวาจาครั้งสุดท้าย ที่เราจะกล่าวแก่ท่านทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายทั้งปวง มีความสิ้นไปและเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลาย จงทำความรอดพ้น ให้บริบูรณ์ถึงที่สุด ด้วยความไม่ประมาทเถิด.**"

เพลงประกอบ คำร้องของ อ.ร.ส.

ทำนอง แขกรำพึง

พระมหา	*กรุณา*	*หาไหนเปรียบ*
แม้ไข้เพียบ	*ใกล้ดับ*	*พระสังขาร์*
ยังโปรดสุ	*ภัททะเฝ้า*	*ขอบรรพชา*
โดยทรงตอบ	*ปัญหา*	*เขาเข้าใจ.*
ว่าปฏิบัติ	*เพื่ออรหัต*	*ตะผลนั้น*
เพียงบากบั่น	*มรรคแปด*	*เต็มวิสัย*
ดำรงชีพ	*เป็นอยู่*	*โดยชอบไซร้*
โลกไม่ไร้	*พระอรหันต์*	*แน่นั่นคง*

ทำนอง ถนอมนวล

พระประทาน	*ปัจฉิม-*	*โอวาท*
ประสาท	*แก่บรรดา*	*สาวกสงฆ์*
ว่า ดูก่อน	*ภิกษุ!*	*ต่อนี้จง*
รู้ความจริง	*ถูกตรง*	*ดังบัญชา.*
พึงทำความ	*ไม่ประมาท*	*ให้ถึงพร้อม*
ตรึกจิตน้อม	*รู้กฎ*	*แห่ง "ตถา"*
สังขารทั้งหลาย	*เสื่อมไป*	*เป็นธรรมดา*
พึงอุตส่าห์	*สอนขน*	*ทั้งตนเอง.*

ตอนที่ ๑๓๖ การปรินิพพาน

ลำดับนั้น พระพุทธองค์ทรงเข้าสู่สมาบัติ และเลื่อนเข้าสู่สมาบัติอันลึกยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกตามลำดับ ๆ จนถึงที่สุดแห่งสมาบัติอันดับที่ ๘ แล้ว ทรงถอยหลังจากสมาบัติ อันลึกนั้น มาตามลำดับจนกระทั่งออกจากสมาบัติชั่วขณะหนึ่ง แล้วทรงกลับเข้าสู่สมาบัติอย่างเดิมอีกเพียง ๔ ลำดับ ครั้นออกจากสมาบัติอันดับที่ ๔ นั้นแล้ว ก็เสด็จดับขันธ์ ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ สำหรับการเกิดขึ้นในโลกนี้ หรือโลกไหนอีกต่อไป พระพุทธองค์ได้เสด็จปรินิพพาน ด้วยพระอาการอย่างนี้.

เวลาล่วงมาถึง ๒๕ ศตวรรษแล้ว นับพระสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า และเสด็จปรินิพพานที่นอกเมืองกุสินารา ในประเทศอินเดีย แต่คำสั่งสอนอันประเสริฐของพระองค์ หาได้ล่วงลับไปด้วยไม่ คำสั่งสอนเหล่านั้นยังคงอยู่ เป็นเครื่องนำบุคคลให้ข้ามขึ้นพ้นจากความมีชีวิต ขึ้นไปสู่สิ่งซึ่งมีคุณค่ายิ่งกว่าชีวิตสำหรับคนจำนวนล้าน ๆ ในโลกนี้.

หลังจากพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว สาวกของพระองค์ทั้งที่เป็นพระอรหันต์และมิใช่พระอรหันต์ ได้ช่วยกันเผยแพร่กระแสพระพุทธวจนะอันประเสริฐนั้น ไปจนทั่วประเทศอินเดีย และล่วงเลยออกไปนอกเขตประเทศอินเดีย ทางทิศตะวันตก จนกระทั่งถึงประเทศแล็บแลนด์ ทางขั้วโลกก็ยังมีพระสาวกนำคำสอนของพระองค์ไปเผยแพร่ และทางทิศใต้ถึงประเทศชะวา และหมู่เกาะในทะเลใต้ทั่ว ๆ ไป จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เป็นเวลา ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว หนึ่งในสามของมนุษย์ที่อาศัยในโลก ได้เอ่ยพระนามของพระองค์ ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด ว่าพระองค์เป็นพระอรหันต์ พระผู้มีพระภาค เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนเทวดาและมนุษย์ ด้วยเรื่องแห่งพระนิพพาน และหนทางปฏิบัติเพื่อลุถึงนิพพานนั้น.

สรุปคือ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นพระอรหัตต์ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบ ด้วยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือความรู้และความประพฤติ เสด็จไปดี คือไปที่ใดก็ยังประโยชน์ให้ ณ ที่นั้น ทรงรู้แจ้ง ทรงเป็นสารถี ฝึกคนที่ควรฝึก อย่างหาผู้อื่นเปรียบมิได้ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้ตื่น ทรงเป็นผู้แจกจ่ายธรรม ดังนี้.

เป็นอันว่าเด็ก ๆ ได้ทราบเรื่องราวของพระพุทธเจ้า หรือจะเรียกอีกนัยหนึ่งว่า "พุทธประวัติ" มาตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว ขอเชิญชวนให้เด็ก ๆ ได้น้อมรำลึกถึงพระองค์ท่าน ด้วยการร่วมสวดมนต์ ตามบทสวดมนต์สรรเสริญพระพุทธคุณ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พร้อมกัน ณ บัดนี้.

● *องค์ใดพระสัมพุทธ*
สุวิสุทธสันดาน
ตัดมูลเกลศมาร
บ มิหม่นมิหมองมัว

● *หนึ่งในพระทัยท่าน*
ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราคี บ พันพัว
สุวคนธกำจร
องค์ใดประกอบด้วย
พระกรุณาดังสาคร

โปรดหมู่ประชากร
มละโอฆกันดาร

- *ชี้ทางบรรเทาทุกข์*
และชี้สุขเกษมศานต์
ชี้ทางพระนฤพาน
อันพ้นโศกวิโยคภัย

- *พร้อมเบญจพิธจัก-*
ษุจรัสวิมลใส
เห็นเหตุที่ใกล้ไกล
ก็เจนจบประจักษ์จริง

- *กำจัดน้ำใจหยาบ*
สันดานบาปแห่งชายหญิง
สัตว์โลกได้พึ่งพิง
มละบาปบำเพ็ญบุญ

- *ข้าขอประณตน้อม*
ศิรเกล้าบังคมคุณ
สัมพุทธการุณ-
ยภาพนั้นนิรันดร.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
พลอากาศเอก หะริน หงสกุล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๙ โทร. ๒๘๑๗๗๙๐